

2018-1

I
J
A
R

ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF AFRO-EURASIAN RESEARCH

January/Ocak
Issue/Sayı

e-ISSN:2602-215X

5

ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF AFRO-EURASIAN RESEARCH

Sayı/Issue: 5

Aralık / January 2018

Sahibi / Owner

Dr.Hakan ARİDEMİR - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: hakanaridemir@gmail.com

Editörler / Editors

Doç. Dr. Niyazi KURNAZ - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: nkurnaz@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Hakan ARİDEMİR - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: hakanaridemir@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Halil ADIYAMAN - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: hadiyaman03@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: ozer.ozcelik@dpu.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Cantürk KAYAHAN - Afyon Kocatepe Üniversitesi / Türkiye

E-Mail: ckayahan@aku.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Türkiye

E-mail: ceribas@hotmail.com

Doç. Dr. Özgür ÖNDER - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: ozgur.onder@dpu.edu.tr

Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ - Dokuz Eylül Üniversitesi / Türkiye

E-mail: yusuf.gumus@deu.edu.tr

Doç. Dr. Adriatik DERJAJ - Tiran Üniversitesi / Arnavutluk

E-mail: adriatikderjai@yahoo.com

Yrd. Doç. Dr. Erdal ADAY - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: erdal.aday@dpu.edu.tr

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: ozer.ozcelik@dpu.edu.tr

Dergi Sekreteryası / Secretary of Journal

Arş.Grv. Seçkin ÖZKAN - Dumlupınar Üniversitesi / Türkiye

E-mail: seckin.ozkan@dpu.edu.tr

Kapak Tasarımı/Cover Desing

Arş.Grv. Erkan ÖZKARAKAŐ / Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Dizgi/Typesetting

Arş.Grv. Ali KESTANE

İngilizce Editör/English Editor

Mevlüt TIKENCE - Eren AKDAĞ KURNAZ

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi

info@i-jar.org - <http://i-jar.org> - <http://dergipark.gov.tr/ijar>

e-ISSN: 2602-215X

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

<i>Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV</i>	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University</i>
<i>Prof. Dr. Ali KARTAL</i>	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Ann Marie Bissessar</i>	<i>University of the West Indies</i>
<i>Prof. Dr. Assem Abdel FATTAH</i>	<i>Minia University</i>
<i>Prof. Dr. İbrahim TAŞ</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Jose' R. Pires Manso</i>	<i>Universidade da Beira Interior</i>
<i>Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN</i>	<i>Gazi Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	<i>TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Ricardas BARTKEVICIUS</i>	<i>Vilnius Pedagogical University</i>
<i>Prof. Dr. Bilhan KARTAL</i>	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Dick NG'AMBI</i>	<i>University of Cape Town</i>
<i>Prof. Dr. Fadil HOCA</i>	<i>International Vizion University</i>
<i>Prof. Dr. Gulnar NADIROVA</i>	<i>Al-Farabi Kazakh National University</i>
<i>Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY</i>	<i>Kilis 7 Aralık Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ</i>	<i>Balıkesir Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN</i>	<i>Muş Alparslan Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Mehmet ERDEM</i>	<i>Fırat Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Mehmet YÜCE</i>	<i>Uludağ Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Musa MUSAI</i>	<i>International Vizion University</i>
<i>Prof. Dr. Seval Kardeş SELİMOĞLU</i>	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Selehattin KARABINAR</i>	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Yusuf DOĞAN</i>	<i>Cumhuriyet Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Zoran FILIPOVSKI</i>	<i>International Vizion University</i>
<i>Doç. Dr. Ali ARI</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV</i>	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University</i>
<i>Doç. Dr. Nazım CAFERSOY</i>	<i>Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Elena MIHAJLOVA</i>	<i>Ss. Cyril and Methodius University</i>
<i>Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ</i>	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Arzu ARIDEMİR</i>	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Elmira ADİLBEKOVA</i>	<i>Ahmet Yassawi University</i>
<i>Doç. Dr. Kalina SOTIROSKA</i>	<i>International Vizion University</i>
<i>Doç. Dr. Nagy HENRIETTA</i>	<i>Szent István University</i>
<i>Doç. Dr. József KÁPOSZTA</i>	<i>Szent István University</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Oğuz BAKKALBAŞI</i>	<i>Marmara Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Anđela Jakšić STOJANOVIĆ</i>	<i>Mediterranean University</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Adil AKINCI</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Arzu AL</i>	<i>Marmara Üniversitesi</i>

*Her hakkı saklıdır. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan Uluslararası **Bilimsel Hakemli** bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.*

All rights reserved. International Journal of Afro-Eurasian Research (IJAR) is an International Scholarly -Peer Reviewed- Journals and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of International Journal of Afro-Eurasian Research.

SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES of ISSUE

<i>Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL</i>	<i>Nevşehir Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Mehmet ÇERİBAŞ</i>	<i>Nevşehir Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL</i>	<i>Yalova Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Veysel KAYA</i>	<i>Kırkkale Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Alper ÖZMEN</i>	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Nazım KARTAL</i>	<i>Sinop Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Ayşenur SIR</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI</i>	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Adil AKINCI</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA</i>	<i>Uşak Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Eray ACAR</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr.Serkan ÇALIŞKAN</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Halil ADIYAMAN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç.Dr. Cumhuri ŞAHİN</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Selami ERDOĞAN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Zekayi KAYA</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Güner TUNCER</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Metin BAŞ</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Yavuz CANKARA</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi</i>
<i>Dr. Bilgehan EMEKLİER</i>	<i>Celal Bayar Üniversitesi</i>
<i>Dr. Ercan ÖMÜRBAYEV</i>	<i>Ahmet Yesevi Üniversitesi</i>
<i>Dr. Kadir ATLANSOY</i>	<i>Yermük Üniversitesi</i>

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER /INDEX

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

DergiPark Google
AKADEMİK Scholar

ECONBIZ DRJI
Find Economic Literature.

Open Access
JOURNALS

Academic
Resource
Index
ResearchBib

OpenAIRE

INTERNATIONAL
Scientific Indexing

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

INTERNATIONAL SERVICE FOR
MARKET
FACTOR AND
INDUSTRIAL
INDEXING

BASE
Bielefeld Academic Search Engine

JOURNAL
FACTOR

Scientific Indexing Services

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. **TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERİN SİYASİ VE HUKUKİ DURUMU**
LEGAL AND POLITICAL SITUATION OF SYRIAN IMMIGRANTS IN TURKEY
Meral Balcı, Ceren Ece Göcen.....1-21
2. **ALTERNATİF MEDYA VE SİNEMA İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: EKŞİ SİNEMA WEB SAYFASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
RELATION BETWEEN ALTERNATIVE MEDIA AND CINEMA: EVALUATION OF EKŞİSİNEMA WEB SİTE
Serhat Yetimova, Serkan Öztürk.....22-34
3. **FRP KUTU OYUNLARINDAN GRAFİĞE, SIRA TABANLI (DİJİTAL TURN BASED) DİJİTAL OYUNLARDAKİ TASARIM TRENDLERİ**
FRP BOX GAMES TO GRAPHICS, DESIGN TRENDS IN DIGITAL SEQUENCE BASED (DIGITAL TURN BASED) GAMES
Birsen Çeken, Kübra Çiçekli.....35-43
4. **ARAP KRİZİ'NİN SURİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**
EFFECTS OF ARAB CRISIS TO THE SYRIAN ECONOMY
Arzu Al, Gökhan Katıtaş.....44-57
5. **KÜRESEL EMİSYON İKİLEMİ: TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ**
THE DILEMMA of GLOBAL EMISSIONS: TURKEY ASSESSMENT
Gökhan Katıtaş, İmam Bakır Kanlı58-85
6. **ORTA ASYA'DA ARTAN SİLAHLANMA YARIŞI VE SEBEPLERİ**
THE RAPIDLY INCREASING ARMING IN THE CENTRAL ASIA AND ITS REASONS
Shatlyk Yegenov.....86-94
7. **ABAY KUNANBAY ŞİİRLERİNİN METİNLERARASILIK POTANSİYELİ**
INTERTEXTUAL POTENTIALITY IN ABAY KUNANBAY'S POETRY
Temirgali Esembekov, Aygül Şengün.....95-105
8. **HAYÂLÎ BEY'İN GAZELLERİNDE SÖZ SANATLARINA DAYALI ÂHENK UNSURLARI**
HAYÂLÎ BEY'S GHAZALS WORD THE ART BASED ON HARMONY BASIC COMPONENTS
Mehmet Şenyurt.....106-116
9. **MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'NUN "KUTSAL MAHPUS- EBU HANİFE" ROMANINDA HALK BİLİMİNİN İZLERİ**
MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'S "THE SACRED MAHPUS-EBU HANİFE" TRACES OF FOLKLORE IN THE NOVEL
Mehmet Altınova.....117-129
10. **SOSYALİST BİR ROMAN: KARAGANDI**
A SOCIALIST NOVEL: KARAGANDI
Gülmira Ospanova.....130-144

11. *TÜRKİYE'DEKİ HİDROELEKTRİK SANTRALİ (HES) UYGULAMALARINA ÇEVRE AÇISINDAN BAKIŞ*
THE EVALUATION OF HYDROELCTRIC POWER PLANT (HEPP) PRACTICES IN TURKEY FROM THE ENVIRONMENTAL PERSPECTIVE
Murat Yaman, Fatih Haşıl.....145-156
12. *AFRO-ARAP MEDYA ARAŐTIRMACILARICININ YENİ MEDYAYI BİR BİLGİ KAPİTALİZASYON ARACI OLARAK KULLANMASI*
AFRO-ARABIC MEDIA RESEARCHERS USE OF NEW MEDIA AS A KNOWLEDGE CAPITALIZATION TOOL
Sabrina Hammel.....157-169

TÜRKİYE'DEKİ SURIYELİ GÖÇMENLERİN SİYASİ VE HUKUKİ DURUMU

Geliş Tarihi/Received: 11.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 13.01.2018

Meral Balcı

Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Political Science, Department of International Relations, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3638-5339>
mbalci@marmara.edu.tr

Ceren Ece Göcen

Marmara University, Faculty of Political Science, Department of International Relations, International Political Economy Graduate Student, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8626-5808>
cegocen26@gmail.com

Öz

Suriye'de Arap Baharı'nın etkisiyle başlayan olaylar iç savaşa dönüşmüştür. Bu iç savaştan kaçan ve can güvenliğini sağlamak isteyenler başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın pek çok ülkesine sığınmışlardır. Suriyeliler Türkiye'ye ilk kez 29 Nisan 2011'de gelmeye başlamış ve sayıları günümüzde yaklaşık 3,5 milyona ulaşmıştır. Hukuki olarak geçici koruma altına alınan Suriyeliler bu süreçte Türkiye'yi ekonomik, politik ve sosyal açıdan oldukça etkilemiştir. Başta temel ihtiyaçlar olmak üzere pek çok hizmet sunulmuş ve maddi olarak milyarlarca dolar harcama yapılmıştır. Ülke yardımseverliği ve insani normlara verdiği değerin yanı sıra dış politikasında benimsediği yumuşak güç yaklaşımıyla her zaman Suriyelilerin yanında olmuştur. Türkiye'nin bu davranışı uluslararası toplumda takdirle karşılanmış, bazı ülkelerle ilişkilerde iyileşme sağlanmış ve yardım sözleri verilmiştir. Fakat projeler ve fonlarla kısmen sağlanan yardımlar, uluslararası toplumun ilgisizliğiyle istenen seviyeye ulaşamamış ve Türkiye bu konuda yalnız bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Geçici Koruma Statüsü, Yumuşak Güç, Dış Politika, Uluslararası Toplum

LEGAL AND POLITICAL SITUATION OF SYRIAN IMMIGRANTS IN TURKEY

ABSTRACT

In Syria, the events that started with the effect of the Arab Spring have turned into civil war. Those who escaped from this civil war and want to provide safety for their lives have taken shelter in many countries of the world, especially in neighboring countries. Syrians have begun to arrive in

Turkey for the first time on April 29, 2011 and today the number has reached nearly 3,5 million. In this process, Syrians who are legally under temporary protection, have greatly affected Turkey economically, politically and socially. At first, many services were provided, including basic needs and billions of dollars were spent financially. In addition to its value to humanitarian norms and philanthropy, the country has always been stand by the Syrians with its soft power approach adopted in foreign policy. Turkey's behavior has been met with appreciation in the international community, provided improvement in relations with some countries and promises of help are given. However, the project provided partial funding and assistance has not reached the desired level with the disinterest of the international community and Turkey was left alone in this regard.

Keywords: *Syrian Civil War, Temporary Protection Status, Soft Power, Foreign Policy, International Society*

INTRODUCTION

The Arab Spring, which started at the end of 2010, has affected many countries in North Africa and in the Middle East, including Syria. In Syria, which has witnessed the longest and painful process of the Arab Spring, increasing demands for democracy and demonstrations have been met by the hard intervention of the Assad government. The growth of events led to the establishment of various dissident organizations against the government. The conflicts that started between the government and the opponents dragged the country into civil war, while the Syrians, concerned about the safety of life and property, began to leave the country. Accordingly, the demands in domestic politics have evolved into a foreign policy issue that has completely affected the international arena. This development, intense immigration in countries like Turkey, have necessitated regulation in domestic politics.

Syrians who leave the country started to arrive in Turkey on April 29, 2011 (Dinçer et al., 2013:7), and that the question for what their legal status was raised. Since they are called "asylum seekers" or "guests" by public opinion, they are mainly called "refugees". To eliminate this complexity in the literature, authors such as Poyraz (2012:61-64), Kaya and Eren (2014:28-31), Bozbeyoğlu (2015:64-65), Çelik (2015) have defined the concepts of refugees, asylum seekers and temporary protection. By examining the distinction of these concepts and the rights they possess, they have identified in a similar way the Syrians situation in terms of laws and contracts.

Of course, determining the legal status of Syrians in Turkey, is not enough alone. Certain policies have been followed for humanitarian aid and protection in order to grant rights to the Syrians under the Geneva Convention and the country's own immigration law. In 2013, changes have been made in immigration law. In this process, Turkey has made nearly all necessities for Syrians. The country expected both material and humanitarian support from international structures and countries, but the expectations were not fully

met. The examination of what causes these conditions is very important for the solution of the problem.

The aim of this study is to answer what the legal status of Syrians in Turkey and what rights they have, how much of these rights were given in the country's domestic policy, and how political steps have an impact on Turkey's foreign policy in international arena. In this context, primary and secondary sources and statistical data related to the Syrians will be used.

LEGAL SITUATION OF SYRIAN IMMIGRANTS IN TURKEY

The first step to determine the legal status of foreigners in Turkey, was adopted in 1934 under the name of Resettlement Law no. 2510. This law regulates the concepts of migrants, refugees and asylum seekers. For foreigners outside this law, Passport Law and Law on Residence and Travel of Foreigners in Turkey were adopted in 1950 (DGMM, 2015:12).

The second step regarding the legal status of foreigners in the country is the adoption of the Convention on the Status of Refugees in 1961, which was signed by 26 countries in Geneva in 1951. With this acceptance, it was aimed to draw attention to the problem of refugees (or foreigners with a broader expression) in international arena and to encourage assistance in cooperation with countries. In addition, facilities such as the placement of these persons, integration and returning to their country when the circumstances are appropriate have been secured (TGNA, 2:1961). In short, this agreement makes it possible to determine the statute and rights of foreigners in the country and solve the problem in an international context.

Another step towards foreigners in the country was accepted in 1994 that "The Regulation on the Procedures and the Principles Related to Mass Influx and the Foreigners Arriving in Turkey either Individuals or in Groups Wishing to seek Asylum either form Turkey or Requesting Residence Permits with the Intention of Seeking Asylum form a Third Country". This regulation, which is the first domestic regulatory document (DGMM, 2015:12) on international protection (asylum), was prepared in accordance with the 1951 Geneva Convention and the Additional Protocol signed in 1967 and in the asylum applications, relevant authorities and NGOs are identified (IGAM, 2015). Despite being updated in 2006, the changing conjuncture and migration have been ineffective due to the impact of dynamism.

With the increase of Syrians in Turkey, in 2012, "Citizens of the Syrian Arab Republic in order to mass influx to Turkey and Acceptance of Stateless Persons Residing in the Republic of Syrian Arab Republic and Hosting Guidelines" was published. But the effects of the increase in the number of Syrians in Turkey and the requirements of the European Union harmonization process, the inadequacy of existing regulations and laws, has led to the need for a more comprehensive immigration law.

In 2013, Foreigners and International Protection Law, which no. 6458, was adopted. With this law, foreigners entering, staying and departing has

determined principles and procedures for international protection and temporary protection. In addition, the Directorate General of Migration Management (DGMM) was established and the duties and authorities were organized. Actually the establishment of such an institution shows that, Turkey was previously a transit country for migration to Europe, it has become target country, especially in the civil war in Syria and thus the immigration policies are treated more seriously. It also defined new concepts of legal status and explained the changes. The principle of non-refoulement, which formerly had only refugees, has also enacted with this law and covered the other legal situation (Legislation Information System, 2013).

Refugee

According to the 1951 Geneva Convention, which is a universal text on international migration, the definition of refugee is "As a result of events that took place before January 1, 1951, and the person who fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it". It has been emphasized that the definition of "events before by 1 January 1951" in the aforementioned definition must be understood as "events before 1 January 1951 in Europe, or events happening in Europe or elsewhere before that date" (Multeci-Der, 2016:2). So, there is a geographical limitation and time constraint.

In order to use the refugee situation of foreigners who come to the country, they must not commit crime and war crimes against peace/humanity. Before seeking refuge in the country, they must not be guilty of any serious or non-political crime in another country and of behavior contrary to the purposes and principles of the United Nations. Apart from these cases, parties are obliged to make the same treatment to refugees as citizens in social situations and as foreigners in legal, income-generating jobs, without discrimination of any religion, race or country. There is provision of non-punishment for illegal ways such as entrance to a country without a passport, and provision of non-refoulement except for reasons related to national security or public order. (Multeci-Der, 2016:3-12). This non-refoulement policy is independent of time and geographical limitation. Limitations have only been effective in determining the legal status of foreigners and their rights. For example, this principle and existing limitations are preventing the continuation of refugee situation in the country (Korkut, 2008:25).

Turkey has recognized the refugee situation when become the part of contract in 1961. With the signing of the Additional Protocol to the Geneva Convention in 1967, the "events before 1951" in the definition were removed, meaning that the time constraint was lifted. The geographical restriction situation has been left to the initiative of the countries (DGMM, 2015). Turkey has accepted

geographical restrictions with drawback. So in domestic law, only those who come from Europe are eligible to be recognized as refugees (Cihangir, 2015).

Article 61 of the Law no. 6458, adopted in 2013, defines refugees in the following way: "Due to events happening in European countries; for fear of being persecuted for racism, religion, nationality, a certain social group membership or political considerations, foreigner who is outside his/her country of citizenship and who can not benefit from the protection of this country or who does not want to take advantage of fear or a stateless person who is outside of his / her country of residence due to such events, does not return there or does not want to return because of the fear in question refugee status is granted after status determination procedures (Legislation Information System, 2013)". In the definition it appears that the geographical restriction is still ongoing. Syrians who came to Turkey to escape the civil war in their country are not Europeans. So it is not possible to be defined as a refugee.

Asylum Seeker

The concept of asylum seeker in Turkey, was defined in 1994 with the adoption of "The Regulation on the Procedures and the Principles Related to Mass Influx and the Foreigners Arriving in Turkey either Individuals or in Groups Wishing to seek Asylum either from Turkey or Requesting Residence Permits with the Intention of Seeking Asylum form a Third Country". According to regulation, if a person is outside of the country because rightly afraid of racial, religious or political reasons, can not take advantage of his/her country's citizenship or not want to benefit from fear or a person who is out of the country of their former residence and who do not return there or who do not want to return because of his/her fear is referred to as asylum seeker (Munteci-Der, 2016). It is noteworthy that the only difference between the definitions of refugee and asylum seeker in the regulation is the definition of refugee of "from Europe", but not in the definition of asylum seeker. In other words, the foreigner who comes to the country under the same conditions is called a refugee from Europe and an asylum seeker from outside Europe.

By adopting Law no. 6458 in 2013, the concept of asylum seeker has been transformed into the concept of conditional refugee. Conditional refugee is defined in the same way as the asylum seeker, with the geographical restriction still considered. In addition, it is stated that this attribute can be taken after situation determination procedures. Here it is not enough to have asylum in Turkey from except Europe, it should be of a request and the application process. Also by the law, who obtained conditional refugee status, can remain in Turkey until they insert a third country. This is a consequence of the extension of the non-refoulement principle to the conditional refugee and secondary protection situations, with the Article 4 of the Law (Legislation Information System, 2013).

Asylum seeker or, newly, conditional refugee situation is defined as a situation that can be obtained as an individual application result. The Syrians can not

benefit from the opportunity for individual applications that come in a massive way to Turkey. Syrians can be conditional refugees if they can apply individually or if mass applications are processed, provided they meet the necessary conditions.

Subsidiary Protection

The concept of secondary protection is designed to be applied to persons who are unable to benefit from the 1951 Geneva Convention and the Additional Protocol of 1967, but who are at risk of torture, inhuman violence or violence, which are not life-threatening in their own countries. The fact that these people do not benefit from a universal contract on immigration law and refugee does not prevent them from being protected. Secondary protection is secured by the provisions of internationally recognized contracts such as the European Convention on Human Rights, the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, the International Covenant on Civil and Political Rights (Ergüven ve Özturanlı, 2013:1036) and the national judgments of the countries.

Secondary protection in Turkey was defined by Law no. 6458 and complements other situations. Due to the fact that those who do not have refugee or conditional refugee conditions will be subject to death penalty, torture, inhuman and degrading treatment if they are returned to their home country or to the country of their former residence, or if they will face serious threats to themselves in international or national armed conflict situations, or if they do not wish to benefit, they are put under secondary protection after situation determination (Legislation Information System, 2013). This concept assumes a complementary role because it offers a third situation alternative to being a refugee or conditional refugee.

If a person can not be a refugee and a conditional refugee and has a danger of being subjected to ill-treatment if sent to his/her country, secondary protection apply. For Syrians, there is a danger of being subjected to ill-treatment when they are sent back to their country. However, individual applications made to be refugees or conditional refugees due to mass migration are not processed due to concentration, and it is not possible to determine whether the Syrians are carrying this condition. While one of the conditions is met, there is no definite conclusion about the other. So it prevents of secondary protection.

Temporary Protection

Although it is not a new concept that has emerged in recent years, there is no universal definition of the content, limits and scope of temporary protection. Like the provisions of the 1951 Geneva Convention relating to other legal situations, such as refugees and asylum seekers, were not created for temporary protection (Ciğer, 2016:64). In the past many countries have opened their doors to people who escape from negativities such as civil wars, violations of human rights and violence in their own countries and have provided temporary protection until they can return to a third country or their

own country. But the lack of a universal definition and procedure of temporary protection, countries such as Turkey and international organizations has led to the determination of the provisions define their own laws. Therefore, there may be some application differences between countries as well as many common points.

Temporary protection is defined by the International Organization for Migration in the following way: "In the event that a massive influx of people from a third country who do not return to their own country, in particular for the benefit of interested persons or other persons, it is the procedure that provides exceptional emergency and temporary protection to the person if there is a risk that the system can not be operated without adversely affecting the effective functioning of the asylum system" (IOM, 2009:19). Therefore, this concept carries the ad hoc character and the solution is focused. When confronted with a mass migration, it can be said that the concept of temporary protection was established by the possibility that this individual's individual application for international protection was subject to a long and difficult process.

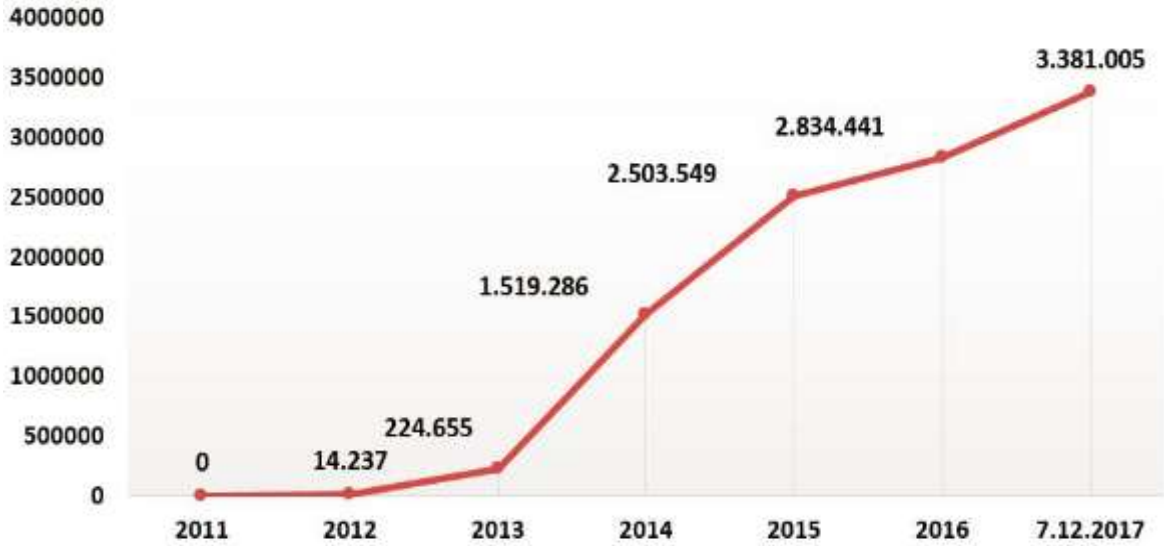
Turkey is adopted this situation in Law no. 6458 and its Article 91: "Temporary protection may be provided to foreigners who have come to or passed our borders in order to find urgent and temporary protection, which is forced to leave the country, does not return to the country of separation.". In the process concerning the persons to be under temporary protection, it has been decided to make the assignment by the Council of Ministers. As a result of this assignment, the Council of Ministers established the Temporary Protection Regulation in 2014. Syrians under the Regulation, mass or individual come up to the border with Turkey and the presence or absence to applying for international protection is taken under temporary protection (DGMM, 2015). Temporary protection applied to Syrians does not give international protection situation, although it is part of international protection such as refugees, conditional refugees and secondary protection. Because applications for international protection, the application can not be processed in Turkey for more efficient and rapid progression (Çelik, 2015:73).

Open door policy for Syrians, adapt to non-refoulement principle, giving them urgent and basic needs, delivering health, education, giving services for the business market and social life, Turkey's evidence compliance with these procedures (DGMM, 2015). In order to end the temporary protection period, it is necessary to end the conflicts in Syria, the conditions in which life and property security can be provided and the restructuring of the country in terms of infrastructural and political and legal aspects must be completed and permanent peace must be achieved. It can not foresee a close date for all this to happen. Therefore, Turkey's Syrian policy applications and services will continue for a long time.

THE EFFECTS OF SYRIAN IMMIGRANTS ON TURKISH DOMESTIC AND FOREIGN POLICY

As a result of the civil war that started in 2011, at least 6,5 million people have been displaced in Syria so far and 4,9 million people have escaped to other countries. Turkey, both geographical location and hospitable with a protectionist attitude towards the Syrian, is the country where the most intense Syrian population can be seen. According to the DGMM Statistics, the number of Syrians in Turkey has increased since 2011 and 7th December 2017 has been identified as 3,381,005 people. (DGMM, 2017). The following graph shows Syrian refugees who are under temporary protection in Turkey and the number of those who have registered. The number somehow has changed over 6 years.

Graph 1: Number of Temporary Protected and Registered Syrians in Turkey

Source: DGMM, 2017

As seen in Graph 1, the start of the civil war in Syria, 250 people concerned about security of their life and property for the first time on 29 April 2011 and they arrived to Turkey (TGNA, 2012:3). The process started and Syrians number has increased steadily. The highest increase was experienced by 1,294,631 more people between 2013 and 2014. By the end of 2017 it is about 3,5 million Syrians are living in registered form for temporary protection in Turkey. In addition to this, it is estimated that the number of unregistered Syrians is around 100 thousand to 300 thousand (DW, 2017).

Under these conditions, Turkey, in addition to the principle of non-refoulement, adopted in which one of the provisions of international migration law and domestic law, has been a result of their support to the Syrian humanitarian norms and values. Turkey's responsibilities and political steps have increased. Political decisions and practices are offered as a service rather than a right.

Implementations of Syrian Immigrants on Turkish Domestic Policy

Syrians living under temporary protection situation in Turkey, basic needs are provided and are intended to live in an overlapping manner to humanitarian norms and values. In this context, various decisions have been taken in internal politics through laws, regulations and circulars. The most comprehensive political practice for temporary protection is the Temporary Protection Regulation established under the Law number 6458. In Chapter 6 of the Regulation, services to be provided are included. Thus it is provided shaping of policy towards Syrians. It has been decided that the services will be provided by the Disaster and Emergency Management Presidency (DEMP) under the Prime Ministry.

Syrians', arriving in Turkey, thanks to the non-refoulement principle and the open-door policy, first biometric data are recorded. The persons registered by DGMM are given temporary identity document and foreign identity number in accordance with Article 22 of the Regulation. Thereby the Syrians, as well as the stay in Turkey, also gain the right to benefit from the services provided. Temporary identity documents do not grant the applicant the right to apply for Turkish citizenship (Official Gazette, 2014). However, according to Article 12 of the Citizenship Act number 5901, it is seen that some of the Syrians provided conditions for foreigners seeking to become Turkish citizens (Legislation Information System, 2009). In this direction, until November 2017, a total of 38 thousand citizens of Syria were given Turkish citizenship. On the other hand, the reasons such as the inadequacy of the qualifications of the Syrians to be granted citizenship, the desire of these people to maintain their present legal status and the reaction of the Turkish people constitute the problematic aspects of this policy (Erdoğan, 2017:8).

With the policy of giving citizenship, the Syrians will be able to gain the right to vote, which is one of the basic duties of citizenship. If they have this right, there is a high probability that they will vote in favor of the ruling party, which carries these practices for their own benefit, both within the political lines of their own countries and within the frame of loyalty. Therefore, it would be possible for the government to achieve a bi-directional gain with this policy.

According to Article 37 of the Temporary Protection Regulation, housing needs of some of the Syrians under temporary protection are given according to the Directive on the Establishment, Management and Operation of Temporary Housing Centers put into effect by DEMP. Temporary housing centers consist of 27,934 tents and reinforced concrete partitions and 30,911 containers in 10 cities. It is home to 228,546 people (DEMP, 2017). In these centers, basic needs such as food, health and education services are presented in addition to the housing. The remaining 3,152,481 people live outside temporary housing centers.

Within the scope of a project carried out jointly by DEMP and UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), there are differences in terms of prosperity and social opportunities for people living outside these centers,

although trying to provide the same services as living housing center (Çetinkaya et al., 2016:6). Sometimes the news in the media, which reflect the life struggles in low standard, in the miserable environments of the Syrians outside the housing centers or in the bad houses, proves the difference. In this case, the Syrians under temporary protection in Turkey, reveals the inadequacy of policies towards housing. As a result, it is not possible to establish new centers due to lack of resources or to host the Syrians much higher than the capacity.

Health services for temporary protected Syria are regulated in Article 27 of the Regulation. Accordingly, it is determined control and responsibility is in the Ministry of Health and what the scope of the measures and supports are. Provisions such as basic and urgent health services and treatment and drug share from patients will not be taken and all health care fees will be paid by DEMP (Official Gazette, 2014). Regardless of whether they are inside or outside the temporary shelter centers, registered Syrians can benefit from health services covered under the Health Implementation Notification and emergency health services, incentives, preventive and preventive health services. Unregistered Syrians and those injured from the border are only able to benefit from contagious and epidemic prevention and emergency medical services. It has been determined basically that the residence of the health services provided to the Syrians is located on the spot (Ministry of Health, 2014).

DEMP, with a circular published in 2015, states that Syrian should receive health services in places where their lives are allowed, except for vaccinations, can not be provided by the Social Security Institution in the scope of health services that are not covered by compensation, and the provision of psychological support and rehabilitation services by DEMP is underlined (DEMP, 2015). Also in 2015, an announcement made by Social Security Institution facilitated the treatment and prescribing by using MEDULA-Hospital and MEDULA-Pharmacy systems of Syrian people under temporary protection status (Saglik Aktuel, 2015).

By December 2017, the number of doctors in temporary housing centers was 124 and the number of health personnel was 162. In addition, approximately 31.5 million polyclinic examinations, approximately 919 thousand consignment to the hospital, 1,326,849 inpatient treatment, 276,158 deliveries and more than 1 million operations were performed (DEMP, 2017). When the health policies for the Syrians under temporary protection are examined, it is seen that for the registered Syrians, there is a service that does not have a narrow scope and does not involve any financial burden. But considering where thousands of Syrians are not registered in the territory of Turkey, to take advantage of all Syrians should be expanded to provide work. Psychological rehabilitation needs to be increased. Further, according to the IGAM's Syrian Barometer, more than 295 thousand Syrian babies were born in Turkey since 2011. In 2017, there is an average of 306 births per day

(Erdoğan, 2017:3), so it is necessary to consider the services of reproductive health in a very serious and comprehensive manner.

Education services for Syrians in Turkey has been shaped according to Article 28 of the Regulation. It is stated that the Ministry of National Education (MoNE) belongs to the control and responsibility of the educational activities both inside and outside the temporary housing centers. Pre-primary education, primary and secondary education shall be carried out within the framework of MoNE legislation, and associate, undergraduate, graduate and doctorate shall be determined by the Presidency of the Council of Higher Education. It is also agreed that language, vocational and hobby trainings may be organized for all age groups, according to the requests (Official Gazette, 2014). In the DEMP Circular, there are provisions, such as the provision of educational services on the registered place and temporary education centers can be established according to population density (DEMP, 2014).

MoNE, DEMP and other institutions are aiming with the education policies to ensure the continuation of the Syrian students who stop their education. Students are targeted to studying to keep up with their peers and receive a quality education service when they go to stay in Turkey or Syria or in a third country. In line with this goal, it was emphasized that education should not be contradictory to the curriculum of MoNE and that Arabic-speaking people should be included in the education services in order to overcome the language barrier (Ertaş ve Kırac, 2017:104-105).

With these educational policies, a total of 612,603 Syrian student education services were utilized, with 83,246 in the housing centers, 360,493 in public schools, 170,267 in temporary education centers and 8,597 in open schools. For adults, 87,168 people from vocational education and 216,60 people from general education were benefited (DEMP, 2017). As a result of the policies implemented, thousands of people were educated and a system named YÖBİS was established and the education of the Syrian students was followed and the importance given to the education was shown. In addition, studies have been initiated to place the Syrians in the remaining vacancies in the schools (CNN Turk, 2017).

Table 1: Age Distribution of Registered and Schooled Syrians

Age 0-4	Age 5-9	Age 10-14	Age 15-18	Total
499,307	463,045	346,648	288,649	1,597,649

Source: DGMM, 2017

As it can be seen in Table 1, about 3.5 million Syrians are living in Turkey and they constitute almost half of young people should receive education. According to DEMP data, only 33,337 people can receive pre-school education from approximately 500 thousand people aged 0-4 years. Of the 809,693 people aged 5-14, 519,462 can receive primary education. 15-18 yaş aralığındaki Of the 288,649 people, only 59,804 were able to reach high school

and other class levels (DEMP, 2017). In addition, according to the survey conducted by UNHCR and DEMP, 83% of the surveyors of children of Syrian, which live in housing centers, can continue their education. Outside of the centers, only 14% were able to continue to education (Ertaş ve Kırac, 2017:105). Therefore, most of the Syrian children in the education age can not access education services. To avoid lost generation gives importance to education policy in Turkey, it is seen that the access/participation is low due to the fact that Turkish language, which is the language of education, is not known by Syrian children and that the number of Syrians living outside the housing centers. Considering the Syrians in Turkey likely to be permanent, sufficient to arrive at work on education policy should constitute a priority.

Access to the labor market of the Syrians was regulated by Article 29 of the Regulation and it was decided that the procedures and principles should be determined by the Council of Ministers upon the proposal of the Ministry of Labor and Social Security. The applicants were given the opportunity to obtain a work permit, provided that the Syrians who obtained the temporary identification document had not exceeded the period of temporary protection in the determined sector, business area and geographical area (Official Gazette, 2014). In the Regulation on Work Permits for Foreigners Provisioned for Temporary Protection issued by the Council of Ministers in 2016, it is stated that unauthorized persons can not be employed, and the application and evaluation process, illiterate work permits, employment quotas are stipulated (Legislation Information System, 2016). According to this, there are conditions such as having temporary protection identity document, 6 months in temporary protection as of the application date, application by the employer to work in the city allowed to stay. In order to avoid rejection of applications, the number of employees under temporary protection must be less than 10% of the Turks working in the same place (Ministry of Labor and Social Security, 2017).

According to the Refugee Lives Monitor, prepared by INGEV and Ipsos Social Research Institute, 31% of Syrians are included in the labor market and the unemployment rate is measured as 17.2%. It is stated that more than 35% of unregistered and about 29% of registered people are working. (INGEV, 2017:3). In the Syrian Barometer created by IGAM, it is stated that the political steps taken have not reached its goal. Thus, it is estimated that 800 thousand to 1 million Syrians are working, while only about 10 thousand people are allowed to work (Erdoğan, 2017:10). The high rate of informal work is causing the Syrians to exploit their labor and not benefit from their labour rights. The Syrians, whom the employers regard as cheaper labor, tend to run if they are allowed or non-allowed to work. This is seen as a factor increasing the already high unemployment. Therefore, first of all, political practices aimed at resolving the problem of unemployment throughout the country should be realized, and then procedures such as inspections and sanctions should be increased especially to prevent the informal work of the Syrians.

It is very clear that Syrians in Turkey need social assistance. This issue is stated in Article 30 of the Regulation according to the principles and procedures determined by the Ministry of Family and Social Policy under the Social Assistance and Solidarity Fund (Official Gazette, 2014). In the Circular published by DEMP in 2014, it was reiterated that Family and Social Policies will carry out services for special needs people who are temporarily protected and in need of social assistance. It has been stated that sensitive groups outside the housing center will be provided with psychosocial support to be used by organizations such as kindergarten and women's shelters, interpreting services and legal support in order to adapt to the social structure (DEMP, 2014).

Syrians in Turkey, public institutions, NGOs and public aid granted by total reached 25 billion dollars by the end of 2016. The country has reserved 0.75% of GNP for humanitarian aid in 2016, with 6 billion dollars being the second most international humanitarian aid after the US (DEMP, 2017). However, according to the Refugee Life Monitor of the INGEV, the proportion of social assistance recipients is only 13% (INGEV, 2017:4).

In Turkey, many political steps have been taken to ensure the social cohesion of the Syrians. Especially social adaptation trainings, seminars, sports, artistic and cultural activities for children and young people are organized. Since an increasing number of Syrians from 2011, remain possibilities in Turkey, also needs to be addressed more seriously when considering policies for social cohesion. There is also a great responsibility for civil society organizations here. Thus, it will be possible to avoid security concerns and conflicts arising from cultural differences, especially language, and from the social and economic influences of the Syrians in the country. Otherwise, a social isolation environment may arise, discourses of racism and hate may increase, and social peace structure may suffer.

Effects of Syrian Immigrants on Turkish Foreign Policy

In the foreign policy Turkey has adopted the use of soft power to act versatile with emphasis on interdependence in addition to the status quo attitude. This versatility brought about the claims of axis shifts, the Arab Spring in the Middle East and the ongoing Syrian civil war have caused interest to concentrate on this region. Turkey has entered into an effort to become a regional power in this region, assumed the regional mediation role. During the first years of internal confusion in Syria, the warnings and rhetoric against the violence that the Assad has inflicted on its people have taken place under the influence of this mediation. In Syria which did not comply the warnings, civil war began. Turkey, has used the soft power elements, has implemented an open door policy with the impact of the Syrian humanitarian norms. Along with this process, the Syrians, who received temporary protection status, have been used as a political tool in foreign politics and have become decisive in relations.

In the European Union (EU) to exceed 1 million in the number of Syrians have added a new dimension to the EU-Turkey relations and have led to the revival

of relations. In 2016, the Joint Action Plan and the Refugee Accords were established (EDF, 2017:26). In this context, the Readmission Agreement, which is used to control illegal immigration to the EU and to return those who have carried out illegal immigration to their own country or to the country they are transiting in transit to the EU (Köse, 2015:200), takes an important place. Agreement between the EU and Turkey was signed on December 16, 2013, it entered into force on October 1, 2014. By 2016, all of its provisions have been implemented. A Syrian passes will be handed back to the way the EU illegally from Turkey, the EU has instead decided to take a person. If the person is not from Syria, Turkey were obliged to take back that person. In return, the EU to Turkey for Turkish citizens visa-free travel in the EU and for two years to be spent Syrians 3 billion, 3 billion for the next two years to have committed a total of 6 billion euros in aid. But despite more than 1.5 years, in Turkey, it used in 60% of the 3 billion euros (Erdoğan, 2017:12). This is due to the fact that the tendency of the EU to give aid in the form of funds and projects. This tendency is prolonging the process. The fact that the financial aid has not been paid in full and that the visa-free travel has not yet been passed on for some reasons give a negative view to the relations. In contrast, in the scope of the Readmission Agreement, in May 2017, 1093 irregular migrants being returned to Turkey, 5024 Syrians sent to EU countries (Ministry of the EU, 2017:7). This can be considered a demonstration of EU responsibility.

Nevertheless, the EU and Turkey, when compared in terms of hosting Syrians, it is seen that the responsibility taken by the EU is quite low and inadequate. Because there are over 100 thousand Syrians in Turkey, at least 10 of the each city where they are densely populated while there are over 100 thousand Syrians in only two of the 28 EU countries. The number of Syrians is between 10 thousand and 70 thousand in 7 countries, and around 43 thousand in the remaining 19 countries (Erdoğan, 2017:12). From April 2011 to October 2017, the number of Syrians who want to take refuge in the EU is 996,204 (UNHCR, 2017). EU asylum lower when compared with Turkey. This is paralel with the small number of Syrian people in the EU. Turkey is Syria's neighbor, is an effective factor in this case. But it is well known by the public that EU countries are avoiding responsibility and efforts to prevent Syrian access to the EU. Preventions have been taken by EU countries such as military surveillance to ensure border security, controlled passage and restriction of access by wire ties. It is seen here that the EU countries have taken the state/military security to the forefront from human security. Preventions taken to hinder the access of the Syrians have been in conflict with the EU, which has made policy through human norms, and have damaged its reputation. Unlike the EU, Turkey has adopted an open door policy, the use of soft power and human security context, has been supporting the Syrians. Turkey has given the world a lesson in humanity, have empowered the international prestige in foreign policy.

Another example of Syrians' effect in foreign policy is on Turkey-EU relations and the accession negotiations. In the context of the Refugee Accord and the foreseen cooperation, the opening of new headings for the continuation of the negotiations has come. As a result of the discussions, the headings of "Coordination of Regional Policies and Structural Instruments", "Economic and Monetary Policy" and "Financial and Budgetary Provisions" which were vetoed by France have been opened (Özer, 2017:51-52). The opening of the headlines has contributed to the acceleration of the negotiation process and has started a positive process in relations. But when the general situation is looked at, the unresolved Cyprus issue, the rise of right-wing parties in the EU with causes like increasing racism, on Turkey's harmonization process in addition to fully fail to fulfill, disrupt stability as July 15 coup attempt of negative experiences. These are the Syrian issue cause the positive relationship make underestimated.

At the beginning of the Syrian crisis, Turkey did not choose to cooperate with UN about the first Syria Regional Response Plan (SRRP) and the UNHCR. Because Turkey is believed that it could manage the crisis with their own resources alone. But with the increasing number of Syrians who took refuge in the country and the violence of the crisis, policy change was forced. Thus, cooperation with the UN and its subsidiaries has been promoted and the international community has been intensified (Kirişçi, 2014:38).

The UN, the Syrians in Turkey, UNHCR and the International Organization for Migration (IOM) is to reach through different institutions like. UNHCR, recording of the Syrians in Turkey, protection, housing, health, education and located in activities such as the provision of basic needs. Until they are settled in the third country, collaborates and cooperates with many ministries and NGOs in the process. The IOM supports policy makers in migration management and strategy setting, and cooperates and disseminates information with ministries, border agencies, other immigration organizations and law enforcement agencies. The IOM has helped in basic needs, food, health, education and social issues to nearly 1 million Syrians living in Turkey (UN Information Center, 2017). Aside from these, the UN institutions such as the UNDP, UNICEF, UNFPA have been supporting Turkey's activities.

The UN has prepared to Regional Refugee and Resiliency Plan (3RP) and has the aim to help Turkey in improving the conditions of the Syrians. Areas planned for assistance include protection, food safety, education, health and nutrition, basic needs and livelihoods, and social cohesion. Plan aims to the international community to bring together and fund to be the partner with Turkey about Syrians. The progress of activities for Turkey's Syria, developments in the legislative, political steps that are described as examples of the roles and responsibilities of national institutions, has been effective in the development of this plan. Therefore, when evaluated in terms of the UN, Turkey's policy towards Syria is appreciated in the international arena and in foreign policy shows that creating a positive perception. With this perception, Turkey, the UN and international organizations have come together in order

to increase capacity. In September 2016, 139 international NGOs were accredited. Humanitarian aid and development have been tried to be harmonized, aimed to promote service delivery and to ensure maximum effectiveness. There are many organizations among 3RP partners, as well as various ministries in Turkey, UN affiliates, Crescent, Turkish Employment Organization, the World Health Organization, World Food Program, AAR Japan, Save the Children, Social Syria Community, British Council, Danish Refugee Council, Mercy Corps, GOAL, and so on (UNHCR, 2017).

The UN supports towards humanitarian aid operations and policy formation in Turkey. However, the same support is not given for capacity increase and budget. It was requested 890 million dollars for Turkey, which could only be obtained for 335 million dollars, corresponding to 38% (UNHCR, 2017). Under the 3RP, it was determined that the requirement to improve the conditions was 1.69 billion dollars, but only 740 million dollars, which is equivalent to 44% of this, is funded. Turkey is the most hosting Syrian in the world and UN is incapable of troubleshooting needs. The UN accepts this (UNHCR, 2017). This fact shows that the relevance of the international community to the issue is not much. In Turkey, naturally, it has led to a loss of confidence in foreign policy for the the UN's did not aid promises. Turkey's foreign policy in bilateral relations, it is necessary to choose the softer rhetoric that may be donor countries to the UN fund. Having a collaborative approach, secure and transparent accountability can help solve this problem.

The aids and funds of the international institutions and NGOs are expected to be effective in helping the Syrians but the aids remain at a symbolic level (Erdoğan, 2017:15). Moreover, according to the USAK and Brookings Workshop Report, Turkish and Syrian NGOs and their representatives are systematically excluded from international coordination meetings (2013:37). In the light of these developments, Turkey argues that is left alone in the international arena and remains biased and distant towards international organizations and NGOs. There is some criticism of the activities of international NGOs, the limited transfer of funds and the Turkey is left alone. To get rid of these criticisms, the legal process of NGO activities needs to be purify from bureaucracy and choose more practical way. So Turkey's policies and activities for the Syrians under temporary protection could provide the international community and cooperate with actors at all levels can play a more active role in foreign policy.

CONCLUSION

Syria has faced a major crisis under the influence of the Arab Spring. The Assad government has been dragged into civil war with the demonstrations increasing the violence against civilians, which seeking their rights, and the emergence of armed opposition groups. Some Syrians who want to ensure the safety fled the civil war, have shelter in the neighboring countries such as Turkey and some of them have taken the right path to third countries are

using this as a passageway. Thus, the civil war in Syria is transformed into a crisis that concerns the whole world.

Turkey, with its open-door policy as well as being neighbors to the Syrian border, has become the most Syrians took shelter in country. The increase in the number of Syrians is necessary to determine their legal status in order to grant their rights under international protection. As a result, although they are called as refugees in public and in many sources, they are actually legally under temporary protection status. Since 2011, in Turkey's domestic politics, significant work is being conducted through laws and regulations towards that status. In the context of human security and human norms, basic needs such as accommodation, health, food supply are provided and policies are applied for education, employment and social cohesion. Turkey's these policies are known to spend more than 25 billion dollars.

The international community has appreciated Turkey's policies which are applied towards the Syrians, it shows an example for all world and even Turkey are naming as the world's most generous country. The formation of a positive outcome in this way has also affected the relations in the foreign policy positively. For example, the negotiation process with the EU has been reconsidered and negotiated. Moreover, primarily the UN, international organizations and NGOs, through projects and funds have supported the policies of Turkey. But the fact that the EU countries do not assume much responsibility for the Syrians, and in particular that the UN does not keep the promise of financial aid and funding, shows that the interest of the international community is still very low.

In later times, the Syrians in Turkey considering the possibility of continuing to live, it is necessary to ensure social cohesion and increase the scope of services provided for intellectual and healthy generation. More Syrians should be registered, and made aware of their rights and benefit from the services provided. Moreover, in foreign policy, especially keeping good relations with the donor countries, international organizations and NGOs to encourage cooperation with local NGOs and who want to work in Turkey should pave the way for international organizations. Otherwise, in the future, unless there is support from the international community towards the Syrians under temporary protection, Turkey will be faced with many difficulties both financially and socially.

REFERENCES

- Bozbeyoğlu, E. (2015). "Refugees and Human Rights", HU Faculty of Communication Cultural Studies Journal, 2(1): 60-80.
- Ciğer, M. (2016). "On the Elements of the Temporary Protection Regime Appropriate to International Law", Journal of Migration Studies, 2(3): 62-92.

- Cihangir, F. (2015). "A Study on the Legal Status of Syrians in Turkey", <http://akademikperspektif.com/2015/02/23/turkiyedeki-suriyelilerin-hukuki-statusu-uzerine-bir-calisma/> (21.11.2017).
- CNN Turk, "Important Explanation to Syrian Students from Higher Education Council Member" <https://www.cnnturk.com/turkiye/yok-uyesinden-suriyeli-ogrenciler-icin-onemli-aciklama> (13.12.2017).
- Çelik, N. (2015). "The Rights and Obligations of Foreigners who are in International Protection in Turkish Law or who benefit from International Protection", Inonu University Faculty of Law Journal, 1: 67-148.
- Çetinkaya, E., Erbaş, M. & Özceylan, E. (2016). "Syrian Status of Temporary Housing Centers in Turkey and Scenario Analysis", Individual and Society Journal, 6(12): 5-21.
- DEMP (2017). "Syria Temporary Housing Center Information Note", https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/11_12_2017_Suriye_GBM_Bilgi_Notu.pdf (11.12.2017).
- DEMP (2015). "Circular on the Execution of Health Services Regarding Foreigners Temporary Protected", https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2015-8_Genelgemiz.pdf (12.12.2017).
- DEMP (2014). "Circular on the Execution of Services Regarding Foreigners Temporary Protected", https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2014-4_sayili_Genelge_-_parafsiz.pdf (12.12.2017).
- Deutsche Welle (2017). "The number of refugees in Turkey, higher than predicted", <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-m%C3%BCltecisay%C4%B1s%C4%B1-tahmin-edilenden-y%C3%BCksek/a-39323369> (04.12.2017).
- DGMM (2015). "Turkey and Immigration", http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf (02.12.2017).
- DGMM (2017). "Migration Statistics", http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri_363_378 (07.12.2017).
- DGMM (2015). "1967 Protocol on the Status of Refugees", [http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C(1).pdf) (21.11.2017).
- Dinçer, O., Federici, V, Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. & Çarmıklı, E. (2013). "Syrian refugees and Turkey: Non-Ending Guest", USAK&Brookings.
- Economic Development Foundation (EDF) (2017). "A New Subject in Turkey-EU Relations: Problem of Refugees and Turkey-EU Cooperation",

- <http://www.ikv.org.tr/images/files/multecimeseselesi2017.pdf>
(28.12.2017).
- Erdoğan, M. (2017). "The Syrian Barometer The Framework of Life in Harmony with the Syrians", HUGO&IGAM.
- Ergüven, N. & Özturanlı, B. (2013). "International Refugee Law and Turkey", AU Faculty of Law Journal, 62 (4): 1007-1061.
- Ertaş, H. & Kırac, F. (2017). "Education Activities for the Migrant Syrians in Turkey", Selçuk University Journal of Social and Technical Studies, (13): 99-110.
- IGAM (2015). "The Regulation on the Procedures and the Principles Related to Mass Influx and the Foreigners Arriving in Turkey either Individuals or in Groups Wishing to seek Asylum either form Turkey or Requesting Residence Permits with the Intention of Seeking Asylum form a Third Country",<http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2015/01/T%C3%9CRK%C4%B0YEYE-%C4%B0LT%C4%B0CA-EDEN-VEYA-BA%C5%9EKA-B%C4%B0R-%C3%9CLKEYE-%C4%B0LT%C4%B0CA-ETMEK-%C3%9CZERE.pdf> (04.12.2017).
- International Organization of Migration (2009). "Dictionary of Migration Terms", http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf
(21.11.2017).
- INGEV&Ipsos (2017). "Syrian Refugee Life Monitor", <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitor%C3%BC.pdf>
(22.12.2017).
- Kaya, İ. & Eren, E. (2014). "Legal Status of Syrians in Turkey: The intervening persons' rights and obligations", Foundation for PESR
- Kirişci, K. (2014). "Syrian Refugees and Turkey's Challenges: Going Beyond Hospitality", Brookings.
- Korkut, L. (2008). "Refugees of the Countries of the European Human Rights Court Decision on Deportation Impact on Sovereign Powers: The Case of Turkey", Journal of Ankara Bar Association, 4: 20-35.
- Köse, M. (2015). "Readmission Agreement and visa-free Europe: Understanding Turkey's Foreign Policy Preferences", Marmara University Journal of Political Science, 3(2): 195-220.
- Legislation Information System (2016). "Regulation on Working Permits for Temporary Protected Foreigners", <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>
(22.12.2017).
- Legislation Information System (2013). "Foreigners and International Protection Law", <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> (10.12.2017).

- Legislation Information System (2009). "Turkish Citizenship Law", <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf> (12.12.2017).
- Ministry of the EU(2017). "Monthly Newsletter", https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_06/aylik_bulten_mayis.pdf (24.12.2017).
- Ministry of Labor and Social Security (2017). "Implementation Guide on working Permits for Temporary Protected Foreigners. General Directorate of Labor", <https://www.csgeb.gov.tr/media/5893/gkkuygulamarehberi.pdf> (22.12.2017).
- Ministry of Family and Social Policy (2016). "Syrian Coordination and Planning Workshop", http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/5429366a369dc32358ee2a92/calistay_raporu.pdf (22.12.2017).
- Ministry of Health (2014). "Directive on Principles Regarding the Medical Services to be Taken for People who Temporary Protection", <https://www.saglik.gov.tr/TR,11288/gecici-koruma-altina-alinanlara-verilecek-saglik-hizmetlerine-dair-esaslar-hakkinda-22102014-tarihli-ve-29153-sayili-yonerge.html> (14.12.2017).
- Multeci-Der (2016). "Geneva Convention", www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf (02.12.2017).
- Multeci-Der (2016). "1994 Regulation", www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf (04.12.2017).
- Official Gazette (2006). "Decision No. 2006/9938", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060127-2.htm><http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060127-2.htm> (04.12.2017).
- Official Gazette (2014). "Temporary Protection Directive", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> (12.12.2017).
- Özer, Y. (2017). "Reflections of Refugee Problems in Turkey-EU relations", (Ed.) Gülcan, Y. et al., A New Subject in Turkey-EU Relations: Problem of Refugees and Turkey-EU Cooperation. Publication of EDF.
- Poyraz, Y. (2012). "Temporary Protection of Syrian Citizens and International Refugee Law", Selcuk University Faculty of Law Journal, 20(2): 53-69.
- Saglik Aktuel (2017). "Transactions of Syrian Patients to be Made Over Medula", <http://www.saglikaktuel.com/haber/suriyeli-hastalarin-islemleri-medula-uzerinden-yapilacak-48480.htm> (22.12.2017).
- Turkish Grand National Assembly (TGNA) (1961). "Geneva Convention Acceptance",

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___/d00/c002/km___00002024ss0053.pdf (02.12.2017).

Turkish Grand National Assembly (TGNA) (2012). "Investigation Report on the Tent Cities of Syrian Citizens which Asylum to Our Country", <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/%C3%9Ckemi ze%20S%C4%B1%C4%9F%C4%B1nan%20Suriye%20Vatanda%C5%9Flar%C4%B1n%C4%B1n%20Bar%C4%B1nd%C4%B1klar%C4%B1%20%C3%87ad%C4%B1rkentler%20Hakk%C4%B1nda%20%C4%B0nceleme%20Raporu%20-2-.pdf> (12.12.2017).

UN Information Center, "UN Turkey", <http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/> (27.12.2017).

UNHCR, "Inter-agency Information Sharing Portal", <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/asylum.php> (24.12.2017).

UNHCR (2017). "3RP 2017 Progress Report".

UNHCR (2017). "3RP 2017-2018, Turkey".

ALTERNATİF MEDYA VE SİNEMA İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: EKŞİ SİNEMA WEB SAYFASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Geliş Tarihi/Received: 20.11.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 03.01.2018

Serhat Yetimova

Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü
serhatyetimova@maltepe.edu.tr

Serkan Öztürk

Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi- İletişim Sanatları Bölümü
serkan.ozturk@yalova.edu.tr

Öz

İnternetin sağlamış olduğu bağımsız ve özgür iletişim olanakları sayesinde sinemaseverler blog, kişisel web sayfası veya kendi gruplarına özgü web ortamlarında sinema yayıncılığı yapar hale gelebilmekte; böylelikle sinemanın sanatsal ve kültürel yönünü hem fark etmekte hem de güçlendirmektedir. Bu anlamda popüler sinema ürünlerinin yoğun şekilde varlık gösterdiği bir alan olarak internette sinemanın tanıtımı yanında sinema tartışmalarının da mümkün olabildiği artık varlığı yoğun biçimde hissedilen bir gelişme durumundadır.

Bu bakımdan Türkiye’de yayın yapan dijital web siteleri arasında alternatif olarak değerlendirilebilecek Ekşi Sinema web platformunun alternatif medya yayıncılığını nasıl algıladığı ve bu yayıncılığın sinemanın kültürel üretimine nasıl bir katkı yaptığı üzerinde durulmaya çalışılmaktadır. Alternatif medya kapsamında değerlendirilebilecek tecimsellik dışı üretim, özgürlük, bağımsızlık ve amatörlik gibi yaklaşımlarla kurumsal gelişime ilişkin konu başlıklarında Ekşi Sinema web sitesinin sunduğu içerik analiz edilmekte; böylelikle sinema sanatına dair farkındalığın boyutları ölçülmeye çalışılmaktadır.

Alternatif Medya kuramları arasında geçen yaklaşımların esasen küresel ve ulusal plandaki otoriter-tek-tipleştirici yaklaşımlar karşısında takınılan tavrı simgelediği düşünülse de küreselleşen dünyada köksap (rhizomatic) denilen bir yaklaşımda da görüldüğü üzere alternatiflik ana akımla iç içe geçen bir alandan beslenmektedir. Bu yaklaşımda alternatiflik, ana akım üretimlerden bağımsız bir alan olmamakla birlikte küreselleşen dünyada her şeyin bir

alternatifi ürettiği kanısı yaygın olmaya başlamıştır. Çoklu kültürel bağlantılılık halleri her şeyin birbiri ile ilişkilmesine ve farklı farklı alternatiflikler üretmesine aracı olmaktadır. Analize konu olan başlıklar eleştirel söylem analizi yönteminin temel karakteristikleri olan adalet, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık ve temsil gibi kavramlar araç olarak kabul edilerek incelemeler yapılmakta, Ekşi Sinema'nın mevcut yapısı ile Alternatif Medya kuramlarının yaklaşımları ilişkilendirilmektedir. Yapılan analizlere göre Ekşi Sinema'nın bütün alternatif medya kuramına ilişkin yaklaşımları sergileyen bir mecra özelliğini gösterdiğini belirtmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Medya, Alternatif Sinema, Web, Eleştirel Kuram, Ekşi Sinema

RELATION BETWEEN ALTERNATIVE MEDIA AND CINEMA: EVALUATION OF EKŞİSİNEMA WEB SITE

Abstract

Internet can be considered as a platform which provides liberal opportunities for blogs, personal or group produces within context of cinema and its' cultural and artistic features. Instead of immense popular products of cinematic production can be easily seen on web sides also alternative discourses or products can find its place on web platforms as Ekşi Sinema provides.

This research aims to define alternative media mentality of Ekşi Sinema within context of alternative media and cinema intersections. Other world cinemas as a meaning of non-Hollywood products, thematically classifications, movie festivals, short-films, amateur studies, political and institutional progress of cinema in Turkey is a subject of this study which aims to define a map of web production as a meaning of alternative media through focusing on Ekşi Sinema web platform by the method of qualitative critical discourse analyze. As known that alternative media approaches gather the paradigms against the globalized-capitalized politics and totalitarian regimes on behalf of democratic society.

But in Rhizomatic media approaches globalization is an inevitable reality which formalize the situation, things and cultural productivity interconnected. Because of this reason alternative media germinated from the mentioned interconnectivity caused by globalization. Ekşi Sinema is a subject of this research for the relations of alternative media approaches. As a result that Ekşi Sinema represents all of alternative media approaches. As to critical discourse analyze as known that searches for the terms of justice, equality, independence, freedom and presentation match with terms of alternative media as non-commerciality, amateurship, detachedness, participation and acting. So it can be defined to map out dimensions of thoughts on cinematic culture and art. In the conclusion Ekşi Sinema has features of all kind of Alternative Media applications.

Keywords: Alternative Media, Alternative Cinema, Web, Critical Theory, Ekşi Sinema

GİRİŞ

Küreselleşmenin teknoloji üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu etkinin kendini göstermiş olduğu bir alan olarak internet ve dolayısıyla dijital web platformları kişilerin belli kurumsal zorlama, politik sınırlama, ideolojik ya da ekonomik bağımlılıklara maruz kalmadan üretim yapabilmeleri amacıyla

özgür bir iletişim ortamı sağlamakta; kişinin sanat formlarıyla kurduğu bağı güçlendirmektedir. Özgür ve bağımsız bir iletişim biçiminin varlığı sinemanın hem sanatsal hem de kültürel gelişimine en güçlü katkıyı verir nitelikte bulunmaktadır. Web siteleri üzerinde üretilen içeriğin bağımsız, özgün ve alternatif karakterde olması böyle bir eylemin bir sanat olarak kabul edilmesini de sağlayabilir. Sanat, ortaya koyulan yaratıcılık, özgünlük ve alternatiflik gibi ölçütlerle değerlendirilirse sinema haberciliği de bu bağlamında bir haber sanatçılığının varlığını konuşmak mümkün görünmektedir.

İnternetin sunmuş olduğu özgür iletişim imkânları ile alternatif medya bağlamında güçlü bir takım bağlantıların varlığı göze çarpmaktadır. En genel tanımı ile alternatif medya, yazılı ve görsel basındaki ana akım yaklaşımların dışında kalan her türlü teknik ve niteliksel üretimi içermektedir. Ana akım medya, tüketim kültürünün bir temsilcisi olarak sanal, materyal ve kapitalist değerlere içkin iken alternatif medya halkın ya da kişilerin kendi öz ve gerçek deneyimlerinden üretilmiş sanal olmayıp gerçekten yaşayan ve temsil edilen tüm yaklaşım, üretim ve temsil süreçlerinin bileşkesini oluşturmaktadır. Erol Mutlu (2012, s.20) *İletişim Sözlüğü*'nde Alternatif Medya'yı tanımlarken kurumsal siyaseti söylem ve eylem boyutunda bir reddedişin varlığından bahsetmekte; katılımcılık ve çok sesliliğin bu süreçte öne çıktığını vurgulamaktadır.

Çalışmanın amacı dijital web siteleri arasında yer alan Ekşi Sinema web platformunun alternatifliği nasıl yorumladığı ve sinemanın kültürel gelişimi için bu alternatifliği nasıl uyguladığı üzerinde belirginleşmektedir. Çalışmanın önemi ise alternatif medya ile sinemanın kesişme noktası olarak işaret edilebilecek bir alanda; Ekşi Sinema web platformunun sinemanın kültürel gelişimine yaptığı katkının boyutlarını tespit etmek anlamında öne çıkmaktadır.

Ekşi Sinema web sitesinin alternatif medya bağlamında seçilmesine dayanak olan temel çıkış noktası sitenin kendini tanıttığı bölümde yer almaktadır. Bu kısımda öne çıkan bağımsızlık, dışarıdan içerik sağlayıcılara açıklık, amatörlik, eleştirelilik, objektiflik, özgünlük ve katılımcılık gibi unsurlar diğer ana akım popüler ve reklama yönelik içerik üreten siteler karşısında Ekşi Sinema'yı alternatif bir mecra konumuna getirmiştir (Ekşi Sinema, Hakkımızda, 2016).

Çalışmada kullanılan yöntem bir nitel araştırma alanı olarak öne çıkan eleştirel söylem analizi yöntemidir. Nitel araştırma alanı içinde kullanılan "eleştirel söylem analizi" metodu özellikle metin incelemeleri, kültür araştırmaları ve toplumsal içerikli analizlerde en çok başvurulan yöntemlerden biri olması ve özellikle söylem üzerinden güç, iktidar ve hegemonya ilişkilerine odaklanan bir yaklaşımı ifade etmesi bakımından alternatif medya incelemeleri için ideal bir yöntemdir (Dedeoğlu, 2013, s.39). Ekşi sinema web sitesinin sunmuş olduğu içerikte öne çıkan kavramsal durum, kullanılan içerik başlıkları, incelenen filmlerin hangi tip sinema deneyimine (ana akım-alternatif) ait oluşu, özgürlük ve bağımsızlık anlayışı gibi hususlar "nasıl" sorusunun sorulduğu bu yöntemle kolay bir şekilde incelenmektedir. Bu kapsamda sunulan örneklem kategorileri

alternatifliği öne çıkaran; bağımsız, özgün, hak ve özgürlük temelli içeriklerin içinde yer aldığı film eleştirileri, tematik sınıflandırmalar, sinema haberleri ve özel dosyalar şeklindeki kategorilerden oluşmaktadır.

Söz sanatlarındaki edebi zenginliğin aksine güç, iktidar, ideoloji ve kültürel bağlama önem veren bu araştırma yöntemi, 1960'lı yıllardan başlayarak lingistik (dil) çalışmalarının içinde yer almaktadır. Özellikle 1970'lerle birlikte Roger Fowler, Gunter Kress, Bob Hodge ve Tony Trew'in *Language and Control* (1979) adlı çalışmasıyla öne çıkmaya başlayan; sonrasında Norman Fairclough (1997), Ruth Wodak (1997), Teun Van Dijk ile birlikte Meyer, Baker ve Galasinski (2001) gibi kuramcılarının katkılarıyla gelişen eleştirel söylem analizi, güç, iktidar, tahakküm, sosyal adaletsizlik, ırk, sınıfsal eşitsizlik, kimlik, kültürel farklılık ve ötekinin temsili gibi tartışmaların metin ve konuşma pratikleri üzerinden inceleme konusu yapıldığı bir metot özelliği göstermektedir (Yalçınar, 2011).

Yapılan literatür taramasında Ekşi Sözlük üzerine bazı tez çalışmalarına rastlansa da Ekşi Sinema üzerine herhangi bir çalışmanın kitap, dergi ve tez bağlamında yapılmadığı görülmektedir. Dijital web platformları ya da siteleri başlığında ise Sevilay Çelenk'in "Görsel Gerçekçilik Rejiminin Sonu mu? "Yeni Medya Döneminde Sinema (2015)" adlı çalışmasına rastlanılmıştır. Fakat bu çalışma sinemanın yeni medya ile ilişkisini gerçekliğin algılanışı ve değişen yorumu gibi felsefi bir referansla incelemektedir. Alternatif medya ve dijital web sinema platformları ilişkisine değinen yüksek lisans, doktora ve makale çalışmasına da rastlanmamıştır. Bu bakımdan dijital sinema haberciliğinin alternatif medya kapsamında değerlendirilmesinin literatüre önemli bir katkı sunar nitelikte olduğu söylenebilir.

Bu kapsamda aşağıdaki soruların yanıtlarının aranması sağlanacaktır:

1. Ekşi sinema platformu vizyondaki hangi filmlere yer verilmiştir, bu filmler popüler sinema örnekleri midir farklı yaklaşımlar da var mıdır?
2. Sitede incelenen konular arasında alternatif olabilecek durumlar hangileridir?
3. Sitede çok sesliliği ortaya koyan örnekler hangileridir?
4. Alternatif bir film listesi olarak *Ekşi Sinema Top 250* listesinin özgün tarafları nelerdir?

ALTERNATİF MEDYA İÇİN YAKLAŞIMLAR

Köse (2007, s.220-222) *Alternatif Medya* adlı çalışmasında alternatif oluşumların 1970'lerde küreselleşme karşıtı hareketlerle ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda Halil Turhanlı'nın verdiği örnekleri aktaran Köse, Bomba Değil Yiyecek (Food Not Bombs), Sokakarı Geri Al (Reclaim the Street), Öncü Bahçıvanlar (Avantgardeners) gibi hareketlerde neo-liberal karakterdeki küresel politikaların kamusal alanları kapitalizme esir edici etkisine karşı halkçı ayaklanmalarının direnişini görmektedir. Bu yöndeki direniş biçimlerinin kendi sözlü, yazılı ve görsel iletişim biçimlerini alternatif medya başlığı altında

değerlendiren Köse, esasen küreselleşmenin siyasal, kültürel ve iktisadi tektipleşmelere karşı halkın deneyimlerine ve çoğulculuğuna atıfta bulunmaktadır. Köse'ye göre alternatif medyayı doğuran şey küreselleşen dünyanın enformasyon ve ekonomi sirkülasyonunu tek merkezden yönetmesi karşısında sivil iradenin direniş çabasıdır.

Fakat kimi alternatif eğilimler sistem karşıtı olmadığından alternatif sayılmayabilirler. Bu meyanda *Altyazı* dergisinin Haziran sayısında Hasan Cömert (2016, s.30-33)'in Michael Moore üzerine yaptığı incelemede Moore'un önceki belgeselleri ile en son belgeseli arasından belirgin bir fark olduğu belirtilmektedir. Buradaki fark kapitalist Amerika'ya karşı duran Moore'un Avrupa söz konusu olduğunda kapitalist değerleri görmezden gelebilmesidir. Moore'un eleştirildiği nokta esasen emperyalist, kapitalist değerleri önceler tavrının Avrupa söz konusu olduğundan hasıraltı edilmesinde belirginleşmiştir. Moore'un çeşitli Avrupa ülkelerinin iyi taraflarını ele aldığı fakat küresel kapitalizme bağlı çevre felaketleri, devlet pragmatizmi, gelir eşitsizliği, nüfus, göçmen ve işsizlik sorunları gibi konulara karşı duyarsız kalması eleştiri oklarının hedefi haline gelmesine neden olmuştur. Sinema alanındaki üretimler açısından bakıldığında ise temelde ve genelde Hollywood sineması, Rus deneysel sineması, Fransız yönetmen geleneği sineması gibi temel bir takım geleneklerin oluştuğu söylenebilir. Bu geleneklerin güçlülüğü diğer ülkelerin de bir şekilde bu geleneklerden az ya da çok etkilenmelerini beraberinde getirmektedir. Bir Asya sinemasından bahsetmek mümkün görünse de birçok blockbuster (kapalı-gişe) Uzakdoğu filmlerinin Hollywood filmlerinin bir benzeri olduğu rahatlıkla görülebilir. Ya da Türkiye'deki Yeşilçam sinemasındaki erkek egemen anlatı ile star sisteminin Hollywood'dan esinlendiği rahatlıklar fark edilebilir. Bu durumda Türkiye, Hindistan ve Uzak doğulu ülkelerin Hollywood ile türdeş bir anlatı estetiğini endüstrileştirdiği söylenebilir. Bu durumda Rekin Teksoy (2009, s.1038-1045)'un dünya çağında bir Moneywood stüdyosu kurulmuş ve filmler ticari kar amacıyla üretilmektedir. Bunun karşısında konuşlanan Avrupa sanat sineması ise kâr yerine hümanist düşüncenin gelişimi, evrensellik, insana özgü yaşamsal, duygusal ve davranışsal durumları anlamaya çalışan bir "sanat sineması" olarak "Moneywood"a alternatif olmaktadır. Buradaki alternatiflik birbirinin alternatifi olmak değil sistemsel bir karşı duruş ve temel bir paradigma/dünya görüşü farklılığıdır.

Bir şeyin neyin alternatifi olduğunu anlamak için yukarıda belirtildiği gibi sistemsel, ideolojik ve vizyonel bir karşıtlığın oluşması beklenmektedir. Bu bağlamda Deleuze gazeteyi kitaplara alternatif olarak görebilmiştir. 1977 yılında kaleme aldığı bir makalesinde (A propos de nouveaux philosophes et d'un probleme plus generale) Deleuze, kitabı bağımsız bir entelektüel çabayı temsil eder bir mecra olarak görürken, gazeteyi medya patronlarının çıkarlarını temsil eden bağımlı ve güdümlü bir mecra olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu durumda gazetenin hangi gazete olduğundan ziyade hangi sisteme, dünya görüşüne ve ekonomik düzene hizmet ettiğine bakmak gerekmektedir (Köse, 2007, s.232-233).

Alternatif medyaya yaklaşımları inceledikleri çalışmalarında Mattelart'ın düşüncelerine de yer veren Bailey, Cammaerts ve Carpentier (2008, s.3) 1968 Mayıs'ında *Liberation* gazetesinin alternatif medya karakterinde bir yayıncılık anlayışı ortaya koyduğunu haber vermekte; hangi tip sol düşünceye sahip olursa olsun gazetenin demokrasi karşıtı otoriter siyasetlere, cinsel, ırksal ve çevresel deformasyona neden olan baskılara, şiddet ve adaletsizliğe karşı tek bir ses olabildiğini belirtmektedir. Alternatif medya bu durumda bahsedilen gazetenin takındığı tavır ve üstlendiği değerlerde ortaya çıkmıştır denebilir.

Bailey, Cammaerts ve Carpentier (2008, s.7:26-27) Walzer, Downing, Rodriguez, Caldwell ve Deleuze gibi düşünürlerin başlattığı tartışmalara bağlı olarak şematize ettiği anlatıda alternatif medyanın dört ana teorik eksenden oluşan bir konu olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki alternatifliğin belli bir ulus/topluluk/gruba özgü anlatıyı içermesi ve diğerleri ile karşıtlıklar oluşturmasıdır. İkinci alternatiflik ise ana akım medya karşısında takınılan tavidir. Ana akım medyanın kapitalist değerlerle örülü ekonomik bir faydacılık gözettiği yukarıda belirtilmişti. Üçüncü yaklaşım ise alternatif medyayı sivil toplumun bir parçası olarak kabul eden devlet-sivil toplum ve pazarın iç içe geçtiğini savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşımda devletin kendi güdümündeki politikalara karşı sivil toplum başlı başına bir alternatiflik oluşturmaktadır. Son olarak Deleuze ve Guattari'nin bugün de geçerliliğini koruyan yaklaşımında ise sınırların kalktığı, her şeyin her şeyle ilişki içinde olduğu ve her şeyin diğer bir şeye alternatif olduğu bir dünya tanımı vardır. Çoklu bağlantılık -ya da bağlantı dışılık- içerdiği varsayılan bu yapıya "Rhizomatic medya" adı verilmektedir. 1980'lerin sonunda benimsenen bu yaklaşımın temel çıkış noktası küreselleşmeye bağlı heterojenlik, çok kültürlülük, çoklu-bağlantılık hallerine bağlı hareket halindeki toplumsal ve siyasal sistemlerdir. Bu durumda sistemsel bir alternatiflikten söz etmek yerine parça bütün ilişkisinde daha farklı bir alternatiflikten söz etmek mümkün görünmektedir.

Karma bir ekonomik sisteme sahip (hem serbest piyasa ekonomisi hem de sosyal devlet) bir ülke olarak Türkiye'de kamusal yayıncılık yaptığı varsayılan TRT'de "sosyalist-marksist kökenli" bir edebiyatçı olarak Attila İlhan ve sinemacı Rekin Teksoy'un 1990'lı yıllarda sinema programlarına imza atmış olması, ya da küresel medyanın kalelerinden CNN Türk gibi bir kanalda bugünlerde Cem Seymen'in "milli tarım politikalarına" yönelik halkın bilinçlenmesini sağlamak amacıyla programlar yapması veya tüketim ekonomisine yönelik bir havuza sahip Digitürk gibi bir platformda yer alan İZ TV adlı belgesel kanalında 2006'dan beri "özgürleşme, amatör katılıma destek ve entelektüel gelişimi yüceltmeye" değer veren bir yayıncılık biçiminin gelişmesi rhizomatic medyaya örnek olarak gösterilebilir.

TÜRKİYE'DE ALTERNATİF MEDYA ALANINDAKİ GELİŞMELER VE SİNEMA

Turhan Ilgaz (2001, s.145) ve Hüseyin Köse (2007, s.335-338) Türkiye'deki gelişmelerin küreselleşen dünya ile Amerika merkezli liberal tüketim ekonomisinden ayrı düşünülemediğini savunmaktadır. 1990'larda özelleşme

hareketiyle birlikte çok fazla kanalın ortaya çıktığını fakat söylem biçimi olarak birbirlerinin aynısı olduklarından aslında alternatif bir yayıncılık anlayışı geliştirmediklerini belirten Ilgaz (2001) ve Köse (2007) Ortak söylemleri tüketim, eğlence teşhircilik kültürünün yayılmasını sağlamak olan bu medya yapısı sadece Türkiye’de değil küresel dünyanın temel eğilimi olarak kabul edilmektedir.

Nilüfer Timisi’nin 2005 (Akt. Yılmaz 2009) yılında yaptığı “Medya Politikalarında Kültürel Kimlikler: AB Sürecinde Türkiye” adlı çalışması ile Adem Yılmaz’ın (2009, s.171-173) hazırladığı 1990 sonrası Türkiye’deki özel televizyon yayıncılığı üzerine olan doktora tezinde ABD’de Reagan İngiltere’de de Thatcher güdümündeki neo-liberal politikaların Türkiye gibi ülkelerde önemli etkileri olduğu görülmektedir. 1990’da Magic Box, 1992’de TeleOn, Show TV, Kanal 6, HBB; 1993 yılında da TGRT, Cine 5, Kanal D, ATV ve Samanyolu gibi kanalların açılmaya başlaması bu politikaların birer somutlaşması durumu olarak kabul edilmektedir. Dış finansal desteklerle Türkiye gibi ülkelerde bu tip kanalların açılmış olması liberal ve kapitalist ekonomik değerlerin yaygınlaşmasını sağlamaya çalışmış olmaları onları birbirlerinin alternatifi yapmamaktadır. Fakat her ne kadar böyle bir gelişme olsa da Timisi sivil hakların gelişimi, toplumsal cinsiyet, otoriter kamusal alan ve kimlik çeşitliliğinde bu kanalların sivilleri devlet otoritesi karşısında güçlendirerek ön plana çıkardığı düşüncesindedir. Bu durumda özel medya kuruluşları ulusalcı bir kimlik politikası inşası güden TRT yayıncılığı karşısında sivil iradenin temsil edilmesini bir ölçüde sağlayabilmiştir denebilir.

1960’lardan beri Türk sinemasında egemenlik kurmaya başlayan bir kuşak olarak Yeşilçam filmlerinin temel özelliklerinin ana akım tecimsel sinemanın özelliklerini gösterdiği görülmektedir: “Kötü kalpli zenginler, temiz kalpli yoksul kızlar ve delikanlılar, namus uğruna işlenen cinayetler, kötü yola düşmüş, ama altın kalpli fahişeler” bu sinemanın temel özelliği olmuşken bu durum 1960’lardaki toplumsal gerçekçi sinemanın alternatif bir dünya sunmasıyla tezat içine girecektir. 1970’ler devrim sinemasına; 1980’ler çevre ve feminizm gibi sosyolojik konulara ilgi duymuşken 1990’lardan sonra küreselleştirci ekonomik ve teknolojik sistemlere bağlı olarak endüstriden bağımsız yönetmen merkezli bir Türk sinemasının varlığı gündeme gelmiştir. Tarihsel süreçte her 10 yıllık dönem kendinden önceki ve sonraki dönemlere alternatif anlatılar geliştirmiştir (Megep, 2008).

Aynalar belgeselinde Kemal Sunal’ın filmografisini inceleyen Can Dünder yukarıda bahsi geçen her bir dönem için Kemal Sunal’ın farklı karakterlerle farklı sinema anlatıları ürettiğinden bahsetmekte, halkın sorunlarını dile getirdiği toplumsal eleştiri içeren ilk dönem filmlerini sisteme karşı olması dolayısıyla alternatif bulduğunu belirtmektedir:

“1. dönem; 1974’te "Salako" ile başlayıp ertesi yıl ilk "Hababam Sınıfı" ile süren ve 1991’de "Varyemez"le noktalanın 15 yıllık "Sahanlık dönemi..." 2. dönem; özel televizyonların Sunal filmlerini bol keseden ekrana sürmelerinden sonra Yeşilçam’a ara verip, dizilere yöneldiği 1990’lı yıllar... 3. dönem ise,

"Propaganda" ile başlayan "yeni Kemal Sunal" dönemi... " (Dündar, s.83-84)

Esra İyidoğan'ın Onedio'da 12 Şubat 2015 tarihli derlemesi Türkiye'deki ulusal ve alternatif film festivalleri konusunda önemli bir fikir vermektedir. İstanbul, Adana, Ankara ve Antalya gibi şehirlerde düzenlenen -Altın Portakal ve Altın Koza gibi- festivaller dışında Filmmor, If, Gezici, 1001 Belgesel, İşçi Filmleri ve Uçan Süpürge gibi alternatif ya da bağımsız yapımlara yönelik film festivallerinin olması her ses ve düşünceden katılımın varlığına imkân sağlanmaktadır. Japon Filmleri Festivali gibi Başka Sinema gibi oluşumlar da AVM sinemalarında yer bulamayan Hollywood dışı dünya sineması örneklerinin izleyiciyle buluşabilmesi için alternatif platformlar oluşturmaktadır.

Vimeo, Dailymotion, Youtube, D-Smart, Digiturk gibi dijital video platformlarının varlığı gerek tematik (tarih, edebiyat, spor, belgesel, sinema, mimari, gastronomi vb.) dünya kanallarının izleyiciyle buluşması, gerekse de sektörden bağımsız içerik sunumuna imkân tanımak açısından oldukça katılımcı ve demokratik bir medya haline gelmektedir denebilir. Örnek olması bakımından, "her şeyi internetten öğrendiğini" dile getiren Ümit Kıvanç'ın *Riya Tabirleri* adlı web sitesinde yer alan serbest piyasa ekonomisine dair çektiği belgesel *16 Ton*, yapım-yönetim ve gösterim açısından tam bir bağımsız sinema üretimi olarak görülebilir.

EKŞİ SİNEMA'NIN ALTERNATİF YAYINCILIĞA ÖRNEK İÇERİKLERİ

Bilgi Üniversitesi'nin Kaan Karsan ile yaptığı 29 Nisan 2013 tarihli söyleşide Karsan sitenin kuruluş hikâyesini anlatırken önemli bilgiler paylaşmıştır. Sitenin kurucu ortaklarından olan Karsan, Alman Lisesi'nde eğitim almış ve sonrasında Almanya'da Elektrik-Elektronik bölümü üzerine eğitimine lisans düzeyinde devam etmiş fakat okulunu bitirmeden geri dönmüştür. Kendisi ile aynı düşünce ve beğenilere sahip olmayan kişilerin de sitede aktif rol aldığını belirten Karsan, *Kelebeğin Rüyası* adlı film için örneğin düşünceleri sorulduğunda filmin Batıya öykünen, onun anlatı tekniğini kullanarak ona özenen fakat diğer taraftan da melodram özelliklerinden vazgeçemeyen arada kalmış bir film yanıtını vermektedir. Diğer taraftan ana-akım sinemanın da Türkiye'de gerçekten varlık göstermesi gerektiğini düşünen Karsan, minimalist sinemadan artık sıkılmaya başladığını da itiraf ederken kendini tekrar eden, mış gibi yapan, yüzeysel ya da tek düze anlatıların belli bir alternatiflik oluşturmadığı görüşünü savunmaktadır (Youtube, 2013).

Sitenin kuruluş manifestosunda bağımsızlık, amatörlük, sinema tutkusu, objektiflik ve özgünlük gibi değerleri önelediği belirtilirken; dağıtım ayağında dağıtımçı tekellerinin oluşmasından şikâyet edilmekte, AVM sinemalarının oluşmasını bu tekelin birer uzantısı olarak görülmekte; bunların aksine alternatif gelişim kanallarının ortak adı olan sinematek kültürünün gelişmesinin ise oldukça önemli bulunduğu görülmektedir (Youtube, 2013; Ekşi Sinema, Hakkımızda, 2016).

Vizyondakiler kısmında yer alan filmlere bakıldığında gerek ana akım Hollywood gerekse alternatif denebilecek sinema örneklerine yer verildiği her iki kesimden de oldukça önemli sayıda paylaşım yapıldığı görülmektedir. Bu

bölümde yer alan filmlerde Amerika'nın tek yapımcı ülke olduğu filmlere yer verildiği gibi Amerika'nın ortak yapımcı ülke olduğu veya yapımcısı Avrupalı olan filmlere de yer verilmiştir. Ayrıca az da olsa Filistin ve Japonya gibi diğer dünya ülkelerinden filmlere ilişkin incelemeler de bulunmaktadır. Bu kısımda korku, evlilik, kariyer gibi popüler konular yanında göçmenlik, soğuk savaş, feminizm, kapitalizm, küreselleşme ve eğitim gibi toplumsal konulara ilişkin yapılan hem yeni hem de görece eski dönem filmlerine de yer verildiği görülmektedir. Karsan ile yapılan röportajda kendisinin ifade ettiği gibi Ekşi Sinema gerek ana akım gerekse eleştirel sinema örneklerini eşit sayıda paylaşır filmlere böylelikle yer vermiştir denebilir (Ekşi Sinema, Vizyondakiler, 2016).

Ekşi Sinema web sitesinde sinemaya olan alternatif ilgi sadece filmler hakkında söylem boyutunda alternatif bakış açıları oluşturacak şekilde yorum yapmakla sınırlı tutulmamış görünmektedir. Sitede yayınlanan 04 Nisan 2013 tarihli haberde, 31 Mart'ta Emek Sineması'nın "Kentsel Dönüşüm" politikalarına kurban gitmemesi için aralarında Ekşi Sinema temsilcilerinin de olduğu 50 kişilik bir grubun belirtilen sinema alanına gittiği ve belirtilen tarihi sinema mekânının yıkımına karşı savunma yaptığı haber verilmektedir. Bu haberden Ekşi Sinema ekibinin sadece teorik boyutta değil eylem ve protesto boyutunda da aktif olduğu anlaşılmaktadır (Ekşi Sinema, Haberler, 2013).

Blog'da "Sinepop'a veda ederken" başlığı ile Kaan Karsan tarafından kaleme alınan yazıda ise kaybolmaya yüz tutan "arthouse" sinema kültürünün kapanan Sinepop sineması örneğindeki durumu incelenmektedir. Bu örnekte olduğu gibi, diğer Beyoğlu sinemalarının da kapısında bekleyen sinematek kültürünün yok edilmesi tehlikesi yazara göre Türkiye'de sinemanın tamamen ticari bakış açısıyla evrimleşmesinin özeti durumundadır. Sinema'da tekelleşmenin tek tip sinema formuna dönüşmek olduğunu savunan yazar, örneğin "Tepenin Ardı" gibi birçok festivalden ödülle dönen bir filmin sadece yedi tane salonda gösterilmesini bu tehlikenin bir yansıması olarak yorumlamaktadır. Tek tipleşen ve sinemayı bir ticari meta olarak algılayan, insani hassasiyet ile edebi zevklerden; toplumsal kaygıdan fazlasıyla uzak bir sinema endüstrisinin nitelikli bir toplumun oluşumuna katkıda bulunmayacağı savunulmaktadır. Sinepop sinemasının kapatılış hikâyesinin alternatif üretimler, sinemada renklilik ve çok seslilik kültürü açısından dikkate sunulması Ekşi Sinema ile alternatif medya ilişkisi adına önemli bir veri durumundadır (Karsan, 2012).

Film festivalleri başlığında ise ulusal festivaller yanında alternatif denebilecek sinema festivallerine de yer vermesi Karsan'ın verdiği röportajda Ekşi Sinema adına öne çıkan söylemi destekler niteliktedir. Altın Portakal film festivali gibi ulusal festivale sponsor olan bir yayın organı olarak Ekşi Sinema sadece İstanbul, Antalya, Toronto, Münih, Cannes gibi festivallere değil Küir, Çocuk Filmleri, Engelsiz Filmler, Müzik Filmleri, Uçan Süpürge Kadın Filmleri, TÜRSAK Vakfı tarafından düzenlenen Uluslararası Randevu film festivallerine de platformunda yer vererek öteki dünyalardan temsillere yer verdiğini göstermektedir (Ekşi Sinema, Özel Dosyalar, 2016).

Özel Dosyalar adlı kısımda yayınlanan "Ekşi sinema sinemanın en iyilerini seçti" başlıklı haberde site, Ekşi Sinema yazarları ile birlikte diğer başka yazarların oylarına da başvurarak alternatif bir seçim listesinin oluşturulduğu görülmektedir. Katılımcı medya açısından bakıldığında sabit kadro dışında kalan farklı mecaralardan yazarların da sürece katılım göstermiş olduğu gözlenmektedir (Ekşi Sinema, 2012).

Aynı temada farklı yönetmenlerce yapılan filmlere de sitenin yer verdiği görülmektedir.

Örneğin, Burak Göral (2016) iki penguen filmi karşılaştırmaktadır. İngiliz yapımı *The Penguin King* (Penguen Kral, 2012) ile Fransız yapımı *La Marche de l'empereur* (İmparatorun Yolculuğu, 2005) adlı filmleri karşılaştıran Göral, İngiliz yapımı filmde kullanılan 3D anlatının konuyu penguenlerin dramatik yaşantısına odaklanmaktan alı koyduğu düşüncesindedir.

Ekşi Sinema'nın alternatif denebilecek önemli bir eğilimi de filmlerin tema, konu, yapımcı gibi başat özelliklerinden farklı olarak belli spesifik konu başlıklarına göre filmleri sınıflandırılmasında öne çıkmaktadır. Site'de "Scorses ve erkeklik halleri", "Amerikalılar Ortadoğu'da: 10 Film", "Tanrıyı tartışan filmler", "Zaman yolculuğu dosyası", "30 iyi yönetmen 30 kötü film", "Ses, filmin kaçta kaçıdır?", "Yeni nesil heyecan verici 15 yönetmen", "Woody Allen'nin 1920'lerinde olmak", "Filmlerdeki unutulmaz ayna sahneleri" gibi konu başlıklarının bulunması sınıflandırmaların film ürünü dışında; sanatsal, felsefi ve sosyolojik kavramlar merkezinde yapıldığını ve bu yolla bir alternatiflik oluşturduğunu göstermektedir (Ekşi Sinema, Özel Dosyalar, 2016).

Ekşi sinema web sayfasını alternatif bir üretim alanı olarak tanımlamaya dayanak olan "Top 250" listesini ise özellikle vurgulamakta fayda bulunmaktadır. International Movie Database (IMDb, 2016) sitesinin kullanıcı oylarına dayanarak yayınlamış olduğu Top 250'deki filmleri kötülemeyerek fakat onların yanında gölgede kalmış filmlerin varlığını hatırlatma çabası Ekşi Sinema bu alana yönelik alternatif katkısı olarak kabul edilebilir. Sitede yer alan filmlerin temel özelliği kronolojik bakımdan 1920-2011 yılları arasında her bir yıl için birden fazla film önerisinin yapılması ve bilinen yönetmenlerin az bilinen filmlerine öncelik verilmesidir (Ekşi Sinema, Top 250 Listesi, 2016).

SONUÇ

Ekşi sinema nitelikli bir topluluğa hitap etmesi, alternatif ulaşım kanalları kullanarak kitlelere ulaşması, sivil toplumun gelişimine öncelik ve değer vermesi ve kök-sap özelliği gösteren içerikler barındırması dolayısıyla alternatif medyaya örnek gösterilebilecek bir sinema yayıncılığı örneği olarak kabul edilebilir.

Ekşi Sinema'nın ürettiği alternatifliğin temelinde sitenin kuruluş amacını belirleyen ana akım medya ile alternatif yaklaşımların biraradalığı gelmektedir. Türsellik, tematiklik ve yapımcılık açısından hem ana akım hem de alternatif kategoride film etkinliklerine yer vermesi sitenin alternatifliğini "rhizomatic"

medyaya uygun bir biçimde geliştirdiğini göstermektedir. Film incelemelerini sadece alternatif ürünler üzerinden değil ana akım sinemanın örnekleriyle karşıtlıklar kurarak yapması siteye alternatif bir özgünlük kazandırmıştır denebilir. Ayrıca sitenin Hollywood dışındaki sinema ürün ve etkinliklerine yer vermesi, ulusal sinema mekânlarının korunmasına yönelik fiziksel mukavemeti küreselleşmeci-tecimsel baskılara bir karşı duruş biçimidir denebilir. Bu yönleriyle site alternatif medyanın teorik kısımda belirtilen başlıklarına yanıt vermektedir.

Ekşi Sinema'nın alternatif yaklaşımını belirleyen unsurlardan bir diğeri farklı kültürlerle ilişkin filmleri ansiklopedik biçimde sadece paylaşmak yerine kendi bağlamlarında yaşadıkları tartışmaların da gündeme gelmesini sağlamasıdır. Gobadi sinemasının İran sineması ile olan ilişkisi ya da *Kırmızı Balon* gibi bir filmin tarihsel ve kültürel yeniden üretimleri böyle bir yaklaşımın somut örneğini oluşturmaktadır.

Ekşi Sinema'nın alternatiflik anlayışını somutlaştıran bir örnek de katılımcılık ve aktivizmdir. Ekşi Sinema, emek sinemasına yönelik savunma eylemlerinde aktif bir rol üstelenerek alternatif duruşunu söylemden eyleme dönüştürmüştür. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak sinematek ve art house (sanat sineması) kültürünün yüceltildiği de görülmektedir. Bu durumda sadece filmlerden örneklerin paylaşılması bir alternatiflik oluşturmak adına yeterli görülmemiş sinemanın kurumsal gelişiminin de bu tartışmada önemli bir yer tutmasına yönelik mücadele içinde olduğu söylenebilir.

Filmlerin türlerine göre değil konularına göre tasnif edilmesi alışlagelmiş yaygın bir yaklaşımın ötesine geçildiğini göstermektedir. Bir konuyu inceleyen çok sayıda filmin araştırılması ve gündeme taşınması bir konunun daha derinlemesine felsefi, sanatsal sosyolojik düzeyde incelenmesi akademik-medya buluşmasına adına bir fırsat sunacağından ana akım yaklaşımlara karşı bir alternatiflik sunmuştur denebilir.

Sinema-severlerin en çok beğendiği filmlerden örneklerle yetinmeyerek farklı ülke, dönem ve akımlardan "az bilinen" örneklere Top 250 gibi bir listede yer vermesi sitenin sinema kültürüne yaptığı çoğulcu bir katkı olarak görülebilir. Sitedeki temel eğilim daha çok sayıda ve farklı örnekler üzerinden de bilindik konu ve örnekler üzerine bir tartışmanın geliştirilebileceği ve bu yönde bir genişlemenin sinemanın kurumsal ve kültürel gelişmesine sürdürülebilir bir katkı sağlayacak nitelikte olduğudur.

Ekşi sinema sinema-sever (sinefil/cinephile) bir topluluğa özgü metin ürettiği için kitlesel olmaktan uzak bir topluluk medyası olarak konumlandırılabilir. Web tabanlı olması, site dışından yazarlara açık şekilde katılımcılığa önem vererek bağımsızlık iddiasında bulunması gibi kitle medyasında olmayan bu özellikler dikkate alındığında Ekşi sinema alternatif bir medya olarak tanımlanabilir. Sivil toplumun gelişmesine katkısı farklı film festivallerine haberlerinde yer vermesi ile ilişkilendirilebilir. Bu da demokratik toplumun gelişimini önceleyen bir anlayış olarak onu alternatif bir mecra olarak konumlandırmamıza yardımcı olmaktadır.

Son olarak Ekşi sinemanın kök-sap (rhizom) medya örneği gösterdiği de iddia edilebilir. Farklı dünyalardan filmlere yer verdiği gibi, farklı festivallere de yer vermesi, etkinliklere, röportajlara, özel dosyalara sayfa ayırması onun kök-sap çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Türsel film sınıflandırması yerine sosyal-kültürel bir bağlamda sınıflandırma yapılmış olması kapsamında göçmenlik, soğuk savaş, feminizm, kapitalizm, küreselleşme ve eğitim üst başlıklarındaki filmlere yer vermesi Ekşi sinemanın kök-sap özeliğini güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Bailey, O. G. & Cammaerts B. & Carpentier N. (2008) Understanding Alternative Media, Open University Press: Berkshire
- Cömert, H. (2006) Moore'un Görme Dediği, Altyazı Sinema Dergisi, Haziran 2016
- Dedeoğlu, G. (2013). Medya ve İletişim Çalışmalarında Teun A.Van Dijk'in Yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 38-58.
- Dündar, C. (2003) Büyülü Fener, 3. Baskı: İmge Kitabevi: Ankara (<http://vivo-book.com/blog/Kitab/Can%20Dündar%20-%20Büyülü%20Fener.pdf>)
- Göral, B. (2012). *The Penguin King 3D (2012) Penguenler Yürüyemiyor*. <http://eksisinema.com/the-penguin-king-3d-2012-penguenler-yuruyemiyor/> (18 Temmuz 2016).
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınları.
- Ekşi Sinema. (2016). *Hakkımızda*. <http://eksisinema.com/hakkimizda/> (18 Temmuz 2017).
- Ekşi Sinema. (2016). *Ekşi Sinema Alternatif Top 250 Listesi* <http://eksisinema.com/eksi-sinema-alternatif-top-250/> (18 Temmuz 2017).
- Ekşi Sinema. (2012). *Ekşi Sinema Sinemanın En İyilerini Seçti!* <http://eksisinema.com/2012nin-en-iyileri-ve-hayal-kirikliklari/>(18 Temmuz 2017).
- Ekşi Sinema. (2016). *Özel Dosyalar*. <http://eksisinema.com/kategori/ozel-dosyalar/> (18 Temmuz 2017).
- Ekşi Sinema. (2016). *Vizyondakiler*. <http://eksisinema.com/kategori/vizyon-filmleri/> (18 Temmuz 2017).
- Ekşi Sinema. (2016). *Haberler: Emek Sineması'nın Kapısı Açıldı, Seyircisini Bekliyor*. <http://eksisinema.com/emek-sinemasinin-kapisi-acildi-seyircisini-bekliyor/> (18 Temmuz 2017).
- Ilgaz, T. (2001) Tencere Kapak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- IMDB. (2016). *IMDb Charts, Top Rated Movies, Top 250 as rated by IMDb Users*, <http://www.imdb.com/chart/top> (18 Temmuz 2016).
- Karsan, K. (2012). *Sinpop'a Veda Ederken*. <http://eksisinema.com/sinpopa-veda-ederken/> (18 Temmuz 2017).

- Köse, H. (2007), Küresel Akıntıya Karşı Sivil Arayışlar: Alternatif Medya, Yirmi Dört Yayınları: İstanbul
- Megep. (2008). *Hakkımızda*. <http://www.kameraarkasi.org/makaleler/makaleler/turksinemasi.pdf> (18 Temmuz 2017).
- Solakoğlu, A. (2012). *Le Ballon Rouge (1956): Kisanın Devrimi*. <http://eksisinema.com/le-ballon-rouge/> (18 Temmuz 2017).
- Yalçın, G. D. (2011). *Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Kültürlerarası Diyalog*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yılmaz, A. (2009). "Türkiye'de 1990 Sonrası Dönemde Özel Televizyon Yayıncılığı Bağlamında İzleyici Televizyon İlişkisi" S. 171-172 Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Youtube. (2016) *Radyo Vesaire'nin Ekşi Sinema'dan Kaan Karsan ile Röportajı*. <https://www.youtube.com/watch?v=Rmm2M-f6jXw> (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2017)

FRP KUTU OYUNLARINDAN GRAFİĞE, SIRA TABANLI (DIJİTAL TURN BASED) DİJİTAL OYUNLARDAKİ TASARIM TRENDLERİ

Geliş Tarihi/Received: 19.11.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 10.01.2018

Birsen Çeken

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü
birsenceken@gmail.com

Kübra Çiçekli

Arş. Grv., Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3870-1254>
kubracekli@gmail.com

ÖZ

Oyun tanımı ilk bakışta çocukluk dönemine ait bir etkinlik olarak düşünülse de günümüzde özellikle dijital platformlarda her kitleden insana hitap edebilmektedir. Bilgisayar teknolojilerinin olmadığı dönemlerde insanlar iki veya daha fazla kişi ile oynanan kutu oyunları oynamışlardır. Günümüzde teknolojiyle birlikte ellerindeki kartlar ve zarlar dijitalleşip bir veri akışı haline gelmiştir. Dijital platformlarda çok tutulan oyunların bir çeşidi de sıra tabanlı oyunlardır. Yani oyuncuların sıra ile hamle yaptıkları oyun çeşididir. Mobil ve bilgisayar platformlarında oynanan bu oyunların tasarım trendleri oyuncuyu oynamaya iten önemli bir etmendir.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Sıra Tabanlı Oyunlar, Tasarım Trendleri

FRP BOX GAMES TO GRAPHICS, DESIGN TRENDS IN DIGITAL SEQUENCE BASED (DIGITAL TURN BASED) GAMES

ABSTRACT

Although the game description is initially thought of as a childhood event, it can be addressed to everybody in digital platforms today. In the absence of computer technology, people played box games played with two or more people. Nowadays, with the technology, the cards and envelopes in the hands become digitalized and become a data flow. A variety of games that

are very popular on digital platforms are also sequence based games. In other words, it is the kind of game that players play in order. The design trends of these games, which are played on mobile and computer platforms, are an important motive for playing the game.

Keywords: Games, Sequence Based Games, Design Trends

GİRİŞ

Günümüzde internet ve bilgisayar kullanımının yaygınlaşması, ulaşılabilir olması, hızlı gelişen teknoloji ile bilgisayar oyunları günlük hayatımızda büyük bir yer kaplamaktadır. Her yaştan ve her kitleden insana hitap edebilen çeşitli oyunlara insanlar artık kolaylıkla ulaşabilmektedir. Oyunlar insanların ciddi bir ölçüde vakit geçirdikleri günlük bir rutin haline geldiği söylenebilir. Bu nedenle sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir önemi bulunmaktadır. Günlük hayatta neredeyse televizyonların yerini alabilecek kadar bir yeri olan bilgisayar oyunları, büyük bir oranda görsel tatmin açısından kullanıcıları ekranlara çekmektedir. Oyundaki tasarımlar bu açıdan önem arz etmektedir.

Gerek sahip olduğu teknoloji gerekse bilgisayar, konsol veya telefon gibi belirli bir donanıma ihtiyaç duyduğundan bu oyunlar literatürde dijital oyunlar olarak geçmektedir. Binark "sanal uzamda oyun oynama edimini" dijital oyun olarak adlandırmıştır (Binark, 2007:11-12). Bu bağlamda sıra tabanlı dijital oyunlar, oyuncuların satranç veya kart oyunları gibi masa oyunlarına benzer bir sıra sistemiyle oynanan oyunlardır. Bu çalışmada bilgisayar üzerinden çevrimiçi olarak oynanan iki adet oyunun karakter ve arka plan (manzara, şehir görünümü vb.) tasarımları betimsel analiz yöntemiyle incelenecektir.

FRP OYUNLARDAN DİJİTAL OYUNLARA

Oyun Kavramı

Türk dil kurumu oyunu "Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence" (TDK,2017) olarak tanımlamıştır. Oyun antropolojiden psikolojiye, pedagojiden iletişim bilimlerine dek çeşitli ilgi alanlarını kapsayan bir alandır. Ludoloji ise bu disiplinlerarasılık içinde çalışan, çoğunlukla "video oyunlarını" inceleyen 'oyun çalışmaları' alanını karakterize eden disiplinin adıdır (Binark vd., 2009:25).

FRP Nedir?

FRP açılımı *Fantasy Role Play* yani *Fantastik Rol Yapma* olarak literatürde geçmektedir.

"FRP çocukken oynadığımız hayal etmeye dayalı oyunların derinleştirilmiş, sabit kurallar getirilmiş halidir. Böylece oyuncular mızıkçılık yapamaz. FRP'yi çocuk oyunu değil yetişkin oyunu yapan ayrıntılı kural setleri olmasıdır. Bir hikâye anlatıcısı vardır. Bu kişiye "Zindancı Başı" denir. Bu kişi kısaca bir bilgisayar oyununda yapay zekânın yaptığı işi yapar. Yani oyuncuların içinde bulunduğu evrenin her şeyini şekillendirir. Oyuncular ise, hikâye içinde yer alan kendi karakterlerinin olaylara nasıl tepki vereceklerini anlatırlar. Oyunun

içinde geçtiği evrene uygun bir kural seti seçilir. Her türlü evren için kural setleri vardır..."(<https://frpnet.net>)

Rol Yapma Oyunları genellikle bir fantezi dünyasında geçer ve oyuncu kurgusal bir karakterin kontrolünü üstlenir. Oyuncu görünüşünü kişiselleştirebildiği bir karakter yaratır ve bu yarattığı karakteri aracılığıyla oyun dünyasında yer alır (Safko & Brake, 2009: 326). Rol yapma oyunlarını günümüz dijital rol yapma oyunlarının atası saymak mümkündür.

ROL YAPMA OYUNLARI

Zindanlar ve Ejderhalar (Dungeons & Dragons)

En eski FRP'nin çıkış noktası ve en popüler masaüstü rol yapma oyunlarından biri olan "Zindanlar ve Ejderhalar (Dungeons & Dragons)" 1974 yılında Gary Gygax e Dave Arneson tarafından piyasaya sürülmüştür. 1975 yılında yazı tabanlı kutu rol yapma oyunları ile başlayan furya, Mattel firmasının Zindanlar ve Ejderhalar için çıkardığı elektronik oyun cihazları ile devam etmiştir. Zindanlar ve Ejderhalar video oyunlarının yükseldiği nokta ise SSI (Strategic Simulations Inc.) oyun yapım firmasının yapmış olduğu lisanslı oyunlar olmuştur (<http://frpnet.net>). Oyunun belirli bir zar sistemi vardır ve bir adet Zindan Efendisi (Dungeon Master) tarafından yönetilir aslında dijital oyunlardaki yapay zekanın yerini alan kişi olarak nitelendirilebilir.

Oyun sisteminin önemli bir bölümünü ve gidişatını karakter oluşturma etkilemektedir. Yetenek puanları oyuncuların yeteneklerini belirleyen matematiksel değerlerdir. Bu puanlar 1-18 arasında değişirler ve Strength (Güç), Dexterity (Çeviklik), Constitution (Dayanıklılık), Intelligence (Zeka), Wisdom (İrade), Charisma (Karizma) gibi belirli yetenekler vardır (frpnet.net/).

Sıra Tabanlı Oyun Nedir?

Sıra Tabanlı Strateji (TBS) alınan kararların gerçek zamanlı değil sıralı bir şekilde oyunu etkilediği tür. Devamlı olarak hamle oynama zorunluluğu yoktur. Sıra Tabanlı Strateji türü bilgisayarlardan önce de var olmuş bir türdür, bilinen en eski örneği "go"dur. Bir oyunun Sıra Tabanlı Strateji sayılabilmesi için gerekli şart strateji oyunu olması ile bir şekilde tur sisteminin bulunmasıdır. Bazı Sıra Tabanlı Stratejilerde farklı kişilerin turları farklı zamanda çözümlenir iken bazı Sıra Tabanlı Stratejilerde turlar aynı anda çözümlenir (forum.strategyturk.com). Kısacası hamle oynama sırayla gerçekleşen bir oyun türüdür, satranç ve dama gibi oyunlar sıra tabanlı oyunların temeli olarak gösterilebilir.

SIRA TABANLI DİJİTAL OYUNLAR VE TASARIM TRENDLERİ

Civilization 6

Oyun tasarımcısı Sid Meier tarafından üretilen Civilization, zamanın test edilmesine ayak uyduracak bir imparatorluk kurmaya çalışılan sıra tabanlı bir strateji oyunudur. Taş Devri'nden Bilgi Çağına kadar bir uygarlık kurmak mümkündür ve dünya tarihinde varlığını sürdürme stratejisine sahip bir

oyundur. Oyun eski taş devrinde bir kabile ile başlar, kabile çevresi hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir. Yeni şehirler bulup çevresini keşfederken, düşmanlara, barbarlara, köylere ve diğer rekabet eden medeniyetlere rastlamak mümkündür. Her medeniyet belli bir zafer koşulu veya iki farklı ödül sağlayan kabiliyetlere sahiptir. (www.civilization.com).

Görsel 1: Karakter Tasarımı Endonezya; sol (cdn.2kgames.com), sağ(media.gettyimages.com)

Oyunda üç boyutlu realistik bir tasarım hakimdir. Endonezya medeniyetini temsil eden kadın karakter tasarımında, Endonezya'nın genel kültür hatlarını yansıtan unsurlar görülmektedir. Karakterin anatomik yüz ve vücut yapısı minyon, hafif yapılı olarak Endonezya insanını andırmaktadır. Takılar kıyafet ve taçta Endonezya'nın geleneksel kıyafetlerinden esinlenildiği görülmektedir.

Görsel 2: Karakter Tasarımı Khmer "Kamboçya"; Sol (i.ytimg.com), Sağ (1.bp.blogspot.com)

Khmer İmparatorluğu, Güneydoğu Asya'da kurulmuş bir imparatorluk. 802 yılında kurulup, 1431 yılında yıkılmıştır (www.ancient.eu). Bu karakterde Kamboçya'ya ait geleneksel tören kıyafetlerinden ve takılardan kombin

yapılmıştır. Medeniyetin o zamanki dini olan Budizm'in etkilerini karakterde görmek mümkündür.

Görsel 3: Almanya-Saray ve Şehirden Bir Görüntü (imgur.com)

Görsel 4: İskit (İskitya) Saray ve Şehirden Bir Görüntü (imgur.com)

Karakter tasarımlarında 3 boyutlu ve realistik bir tasarımla karşılaşılırken, oyunun genel görünümünde medeniyetlerin sergilendiği toprak parçaları ve yapılar illüstratif izometrik bir şekilde tasarlanmıştır.

The Banner Saga

Banner Saga, Viking efsanesinin esin kaynağı olduğu bir rol yapma oyunudur. Elle boyanmış peyzajlar, sürekli bir alacakaranlıkta ertelenmiş bir dünyayı canlandırmaktadır. Şehirler ve kasabalar kargaşaya dönüşmektedir. Oyunda kahramanlar, ocakları ve karlı kırları dolaşmak için evlerini terk ederek tuhaf ve yeni bir tehdide karşı savaş yolunda müttefik kazanmayı amaçlamaktadırlar (bannersaga.gamepedia.com).

Görsel 5: Banner Saga Karakterlerden Bir Görünüm (www.forbes.com)

Görsel 6: Banner Saga Sıralı Tabanlı Oynayış (Gameplay) Örnek

Banner Saga Viking efsane ve mitolojisinden etkilenmiştir. Karakter tasarımlarında efsanevi Viking tanrılarının izleri kolaylıkla görülmektedir. Oyunda iki boyutlu realistikten uzak, geleneksel illüstratif bir tasarım gözlemlenmektedir. Karakterler renk ve çizgi bakımından ayrıntısız ve sade iken, peyzaj ve şehir görünümleri detaycı ve özenlidir. Karakter tasarımlarında kullanılan boynuzlar fantastik bir etki yaratmaktadır. Ayrıca karakterlerin kıyafetleri dekorda kullanılan boynuz kadehler gibi ayrıntılar İskandinav kültürünü net bir şekilde yansıtmaktadır.

Görsel 7: Banner Saga Bir Manzara İllüstrasyonu

Görsel 8: Banner Saga Harita (bannersaga.gamepedia.com)

Oyunun Haritasında iki boyutlu düzlemsel bir illüstrasyon görülmektedir. Haritada kullanılan renkler parşömen kâğıdının renklerine gönderme yapmaktadır ve kullanılan fontlar Futhark alfabesindeki harflerden esinlenilerek tasarlanmıştır. Bu nedenle haritaya bakıldığında oyunun tarihsel etkisi daha net hissedilmektedir.

SONUÇ

İnsanlık tarihinde çeşitli formlarda varlığını sürdüren oyun kültürü, 1970’lerde kutu oyunları ile farklı bir sayfa açmış ve günümüz dijital oyunlarının temelini oluşturmuştur. Masaüstünde oynanırken video oyunlarına, konsollara, bilgisayara ve internet ortamına teknolojinin etkisiyle hızlı bir yolculuk yapmıştır. Kartlar, piyonlar artık bir veri akışı halinde ekranlara taşınmıştır. Oyunların atası olarak adlandırabileceğimiz bu oyunlarının, oynanış stratejisi olan “sıra tabanlı” kavramı artık günümüz bilgisayar oyunlarında da kullanılmaktadır.

Gelişen teknoloji ile bilgisayar oyunları kullanıcılara kusursuz bir gerçeklik sunmaktadır. Dijital görsellik ve estetik oyunların içerik tasarımlarında önem göstermektedir. İncelenen oyunlarda, oyunların beslendiği kaynakların medeniyetlerin tarihi, kültürleri olduğu gibi mitolojiden de büyük ölçüde faydalandığı görülmektedir. Sıfırdan bir kurgu ve hikâye oluşturulması, aynı zamanda kalite ve orijinallik yakalanması meşakkatli olduğundan, oyun yapımcıları var olan kültür ve tarih kaynaklarına sık sık başvurumaktadırlar. Buradan hareketle oyunlarda geleneksel sanatların ve yöntemlerin dijital olarak yeniden tasarlanıp yorumlandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Binark, M. (2007) dijital oyunlar: sektör içerik ve oyuncular, Folklor ve edebiyat, Sanal Ortamda Dijital Kültür Sayısı, Sayı 50:11-23. (<https://dijitaloyun.files.wordpress.com/2009/01/fe2.pdf> adresinden erişildi (E.T. 10.11.2017))
- Binark, M., Sütcü, G., Fidaner I. B. (2009) Dijital Oyun Rehberi, Oyun Tasarımı, Türkleri ve Oyuncu
- Safko, L., & Brake, D. K. (2009). The Social Media Bible Tactics, Tools, And Strategies For Business Success. Hoboken, New Jersey.: John Wiley & Sons, Inc. (<http://msport04.free.fr/Books/The%20Social%20Media%20Bible.pdf> Adresinden erişildi (E.T. 16.10.2017))
- https://www.ancient.eu/Khmer_Empire/ Adresinden erişildi (E.T. 21.10.2017)
- https://bannersaga.gamepedia.com/The_Banner_Saga_Wiki Adresinden erişildi (E.T. 16.10.2017)
- <https://www.britannica.com/topic/Khmer> Adresinden erişildi (E.T. 05.11.2017)
- <https://www.civilization.com/> Adresinden erişildi (E.T. 08.11.2017)
- <https://frpnet.net/rehber/frp-nedir> Adresinden erişildi (E.T. 25.10.2017)

- <https://frpnet.net/rehber/frp-oyun-sistemi> Adresinden erişildi (E.T. 22.10.2017)
- <https://frpnet.net/rehber/rpg-tarihcesi> Adresinden erişildi (E.T. 19.10.2017)
- <https://forum.strategyturk.com/konu-sira-tabanli-strateji-tbs-nedir> Adresinden erişildi (E.T. 25.10.2017)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a2f08a4932cb3.29885476 Adresinden erişildi (E.T. 18.10.2017)
- <http://media.gettyimages.com/photos/indonesia-bali-mid-adult-woman-wearing-traditional-costume-portrait-picture-id200556090-002> Adresinden erişildi (E.T. 08.10.2017)
- <https://cdn.2kgames.com/civilization.com/DLC6-Indonesia-khmer/Gitarjah-Indonesia.jpg> Adresinden erişildi (E.T. 08.10.2017)
- https://1.bp.blogspot.com/_VmZpep1KUeg/TRwAh6F28rI/AAAAAAAAAEk/OJ6bdmQE4U0/s1600/5.jpg Adresinden erişildi (E.T. 16.10.2017)
- <https://i.ytimg.com/vi/POvyttyA8EU/maxresdefault.jpg> Adresinden erişildi (E.T. 16.10.2017))
- <https://i.imgur.com/Q3Z62Ai.png> Adresinden erişildi (E.T. 18.10.2017)
- <https://i.imgur.com/AEb2EMf.png> Adresinden erişildi (E.T. 15.10.2017)
- <https://www.forbes.com/sites/games/2014/01/17/the-banner-saga-review-beautiful-but-not-quite-brilliant-pc/#7738c29e4825> Adresinden erişildi (E.T. 12.10.2017)
- https://bannersaga.gamepedia.com/The_Banner_Saga Adresinden erişildi (E.T. 13.10.2017)

ARAP KRİZİ'NİN SURİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Geliş Tarihi/Received: 20.11.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 03.01.2018

Arzu Al

Asst. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Political Science, International Relations,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3287-3661>
arzu.al@marmara.edu.tr

Gökhan Katıtaş

Research Assistant, Marmara University, Faculty of Political Science, International Relations
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0041-7669>
gokhan.katitas@marmara.edu.tr

Öz

2010 yılında Tahrir meydanında başlayan olaylar ilk olarak yıllardır barışa ve huzura muhtaç bir şekilde yaşayan Orta Doğu halkları için bir bahar şeklinde nitelendirilerek Arap Baharı olarak adlandırılmıştır. Ancak geçen zamanla birlikte yaşananların bahar olmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple Arap Krizleri olarak adlandırdığımız bu olaylar, bölgede bulunan birçok ülkeye, Tunus'ta başlayıp ve sırasıyla Libya, Bahreyn, Yemen, Ürdün, Mısır ve Suriye'ye, sıçramıştır. Bu krizlerin birçoğu sona ermişken, Suriye'deki kriz devam etmektedir. Birçok devlet ve devlet dışı aktörün bulunduğu bölgede yaşanan terör olayları ülkenin ekonomisini de oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu çalışmada, Arap Krizleri ile başlayan ve hem devlet terörünün hem de devlet dışı aktörlerden kaynaklanan terör olaylarının neticesinde kaydedilen ekonomik göstergeler incelenerek ve literatürden faydalanılarak terör ile ekonomi arasındaki bağlantı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Ekonomi, Uluslararası Politik Ekonomi, Suriye, Arap Krizi.

EFFECTS OF ARAB CRISIS TO THE SYRIAN ECONOMY

Abstract

The events, which initiated in year of 2010, earlier qualified as spring for Middle Eastern people who indigent to peace and serenity for decades, and therefore named as Arab Spring. However, day by day, it is understood that events do not related with the any kind of spring, so that we identify the case as Arab Crisis. The crisis had started in Tunisia and then spread to Libya, Bahrein, Yemen, Jordan, Egypt and Syria. Many of the this series of crisis ended, except Syria. The events in the area, where include a lot of actors as state and non-state, affected negatively country's economy. In this paper, economic indicators which are result of the Arab Crisis and terrorist activities, that are made by both regime and sub-state groups, in the country will be examined and correlation between terrorism and economy will be scrutinized.

Keywords: Terrorism, Economy, International Political Economy, Syria, Arab Crisis.

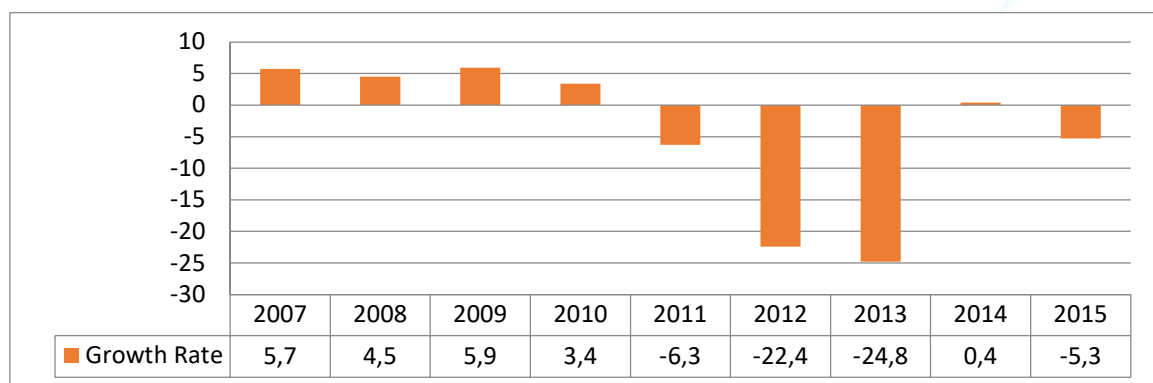
INTRODUCTION

By year of 2010, Middle East and North Africa region entered into new political instability era because of the occurring protests. These protests called as Arab Spring in the Western literature, however, it is not related with spring in any aspect, since events do not consist peace, welfare and order in the region. Therefore, these events, for us, should be named as Arab Crisis. This series of crisis has arosed in Libya, Bahrein, Yemen, Jordan, Egypt and Syria respectively. All these countries has been shattered both in political and economical terms due to warfare situation, and many leading great powers have interfered to struggles. Disputes had ended, or somes made events end, in these countries except one of them, Syria. In Syria, local people demanded radical reforms, that aims to increase welfare of their living standards, from Syrian government which ruled by Ba'ath leader, Bashar El Esad. However, these demands did not actualized in real manner by the regime and occured struggles made living standards in the country worse. In this study, it is tried to be analyzed economic datas via terror in the region, which are financial issues and energy relations, of Syria, where the most conflictual side of the Arab Crisis, and having high scores in terrorism index since events started.

ECONOMIC DATAS OF SYRIA SINCE INITIATION OF ARAB CRISIS

Economy consists of many variables, and due to that, it is hard to balance its position at good point. Variables which effects economies mostly divided into two as endogenous and exogenous variables. While endogenous variables are determined by inside factors, exogenous variables are designated by outside factors (Parker, 2012:5). In fact, all kind of unexpected circumstances create a risk for national economies. Nevertheless, if the reasons of these conditions are political instabilities and struggles which occur due to both endogenous and exogenous factors, national economies mostly enter into deadlock. Syria is good intance for this condition. Due to the crisis and civil war, which includes many regional and international actors such as US, Russia, Turkey, Iran, ISIS, opposition groups, Syrian economy has been experiencing one of the its worst days in own history nearly for seven years.

Figure 1: Syrian Economy Annual Growth Rates 2007-2015

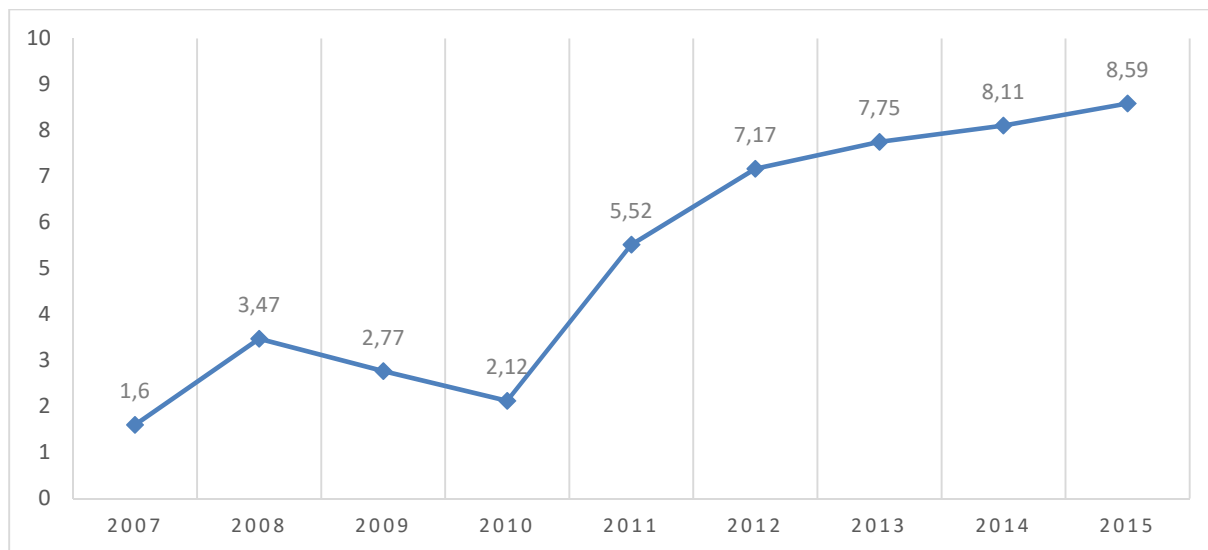
Source: Country Report Syria, www.tradingeconomics.com

Syria's economic growth rates since beginning of the crisis are in extremely cautious situation as seen on Figure 1. Before the crisis, Syiran economy had average five per cent development rates annually. However, in the first three year of the civil war, it reached up to 25 per cent negative growth/narrowing rates. The reasons of the occurance in this circumstances are various. Terrorism, withdrawal of investment from country, inflation rates, decreasing in population, that also means decline in labour power, and losing control of energy flow are some of them.

ECONOMY AND TERRORISM

The concept of terrorism had emerged after struggles between the Roman and the sicarii in the BC 7366 (Dedeoğlu, 2003: 315). Nevertheless, the concept gained its modern meaning within the assassinations led by Hasan Sabbah in the Middle East, which actualized in the 13th century (Akgün, 2006: 410). Terrorism affects every aspects of humanbeing's Daily life and states' policies, such as economic production, welfare level, individual and national security.

Terrorism has an influence on economy in various ways due to leading to direct economic devastation, increasing budget for ammunition, uncertainty in market, creation of risky situation, withdrawal of forein direct investments and so on. There are different approach toward emergence of terrorist activities' impacts on the national economies. According to theory of economic opportunities, if a country's economy growth steadily and fastly, there occurs new job opportunities which extend to disadvantaged people in society that reduce possibility of emergence of terrorist activities. Thus, people who could create risky situations, would obtain to participate in the economy, by producing, buying and selling goods and services (Enders and Sandler, 2006). For theory of social cleavages, members of society always benefits from economic development unequally. Because of that, while some people reap yield of the economic growth, others faces disadvantages of the situation (Lijphart, 1971). So that, there is a risk about occurrence of the unrest in the society which could transform into terrorist movements. In other words, in some cases, economic growth can lead to terrorism by the losers of society in order to acquire profits of the development and to end exploitation of the rich people (Caruso and Schneider, 2011). Moreover, theory of hard target claims that when states able to provide security better and become more and more richer, the number of suicide attacks, which can organize speedily, increases (Berman and Laitin, 2008: 1994).

Figure 2: Global Terrorism Index 2007-2015

Source: Global Terrorism Index 2016, Institute of Economic and Peace

In Syria, it could be said that theory of social cleavages is valid, due to the fact that according to opposition groups, Assad regime pursues policies in favor of Shi'ite section of the society. However, this is not only reason of the crisis in the area. There are many actors as state and non-state level, at home and on abroad such. Terrorism, whereas on domestic level distorts market activities such as consumption, production and investments, and government spendings and saving; on international level leads to diversion of trade and capital flows, rising of military spending and level of bilateral relations (Abadie ve Gardeazabal, 2008). On account of that, investment toward economy, production, education, infrastructure etc. decreases. According to a report which is published by Institute of Economic and Peace, terrorism index ratios of Syria are at high ratio. Terrorism index rating indicates direct and indirect influences of terrorism, containing its impacts on psychological traumas, lives lost, property detriments, by numerizing in between score of 0 and 10, as from no impact to highest impact (Institute of Economics and Peace, 2016).

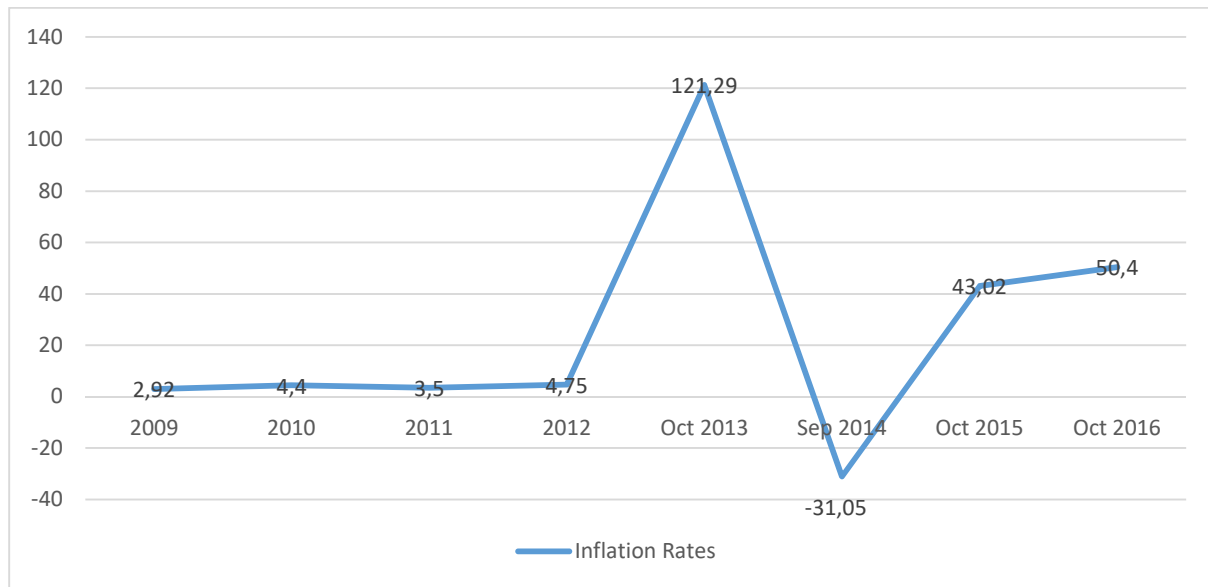
Arm Deals

In this framework, it is clearly seen that, in Syria, effects of terrorism extremely at high ratios. This situation leads to spill over effect that influence many areas. At first, arm trade level has been increased due to the Arab Crisis. Since the beginning of the events, ammunition sale amounts has reached to great grades. It could be discussed which actor in the region main decision maker or at dominant position. However, it is unarguable that all major powers, who are able to sell ammunition, are in profit status. Along with the beginning of the crises in the Middle East and North Africa region, arm trade amounts reached to highest rates since the World War II. Between years of 2012 and 2015, leading major ammunition suppliers of the international arena has actualized arm trade at great deals. During this period, US \$126billion, Russia \$52,5billion, China \$17,1billion, France \$29,2billion, Germany

\$15,9billion, Britain \$10,8billion, Italy \$5,5billion worth military equipments had sold to the crisis region (SIPRI, 2017). Syria is an important arm receiver, although its terrible economic indicators. As an illustration, on the one hand Russia has sold approximately 10 per cent of its arm industry to Syria by increasing amount from \$2,1billion to \$4.7billion worth; on the other hand, US boosted its arm exports up to the ratio of %21.

Inflation

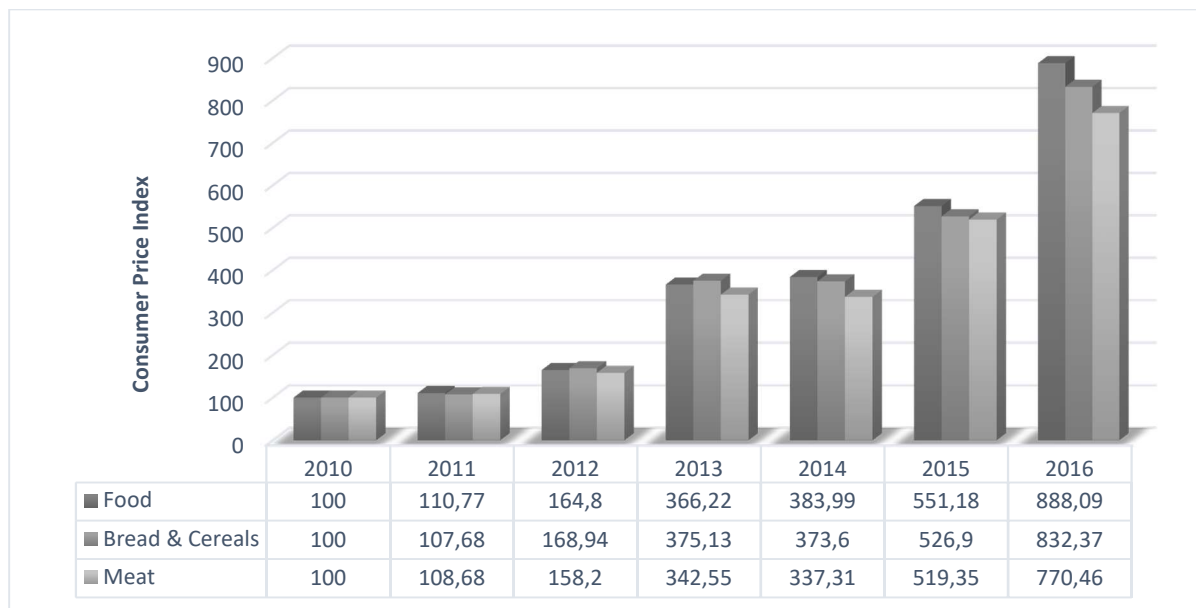
Figure 3: Inflation Rates of Syria 2009-2016

Sources: Central Bureau of Statistic Syrian Arab Republic, Trade Economics, World Data

Second effect is inflation rates. Throughout crisis in the country which still continues, prices of the goods and products has been increasing day by day. As seen Figure 3 on the above, Syrian economy is in fluctuation status. Before the civil war, the country had average 3-5 per cent annual inflation rate, but, along with the instabilities and struggles these ratios had reached to 121 per cent in 2013, downed to -31 per cent in 2014 and standardized nearly at 50 per cent in years of 2015 and 2016 (Central Bureau of Statistic Syrian Arab Republic, 2017). This condition is also valid for the agricultural products. The number of the Syria's collection center for the goods was 140 before the events, this number fallen to 31 in 2014, then to 22 in 2015 (El Dahan, 2016). Due to the civil war planting area had narrowed from 3,125 million hectares which was in 2010, to 2,38 million in 2015, then to 2,16 million in 2016 (El Dahan, 2016). As a result, third planting area destructed due to the conflicts. Besides that, financial cost of loss in agriculture sector in Syira is \$16billion between 2011-2016. While total damage and loss in crop production is \$7.2billion, cost of damage and loss in livestock sector is \$5.5 billion (Food and Agriculture Organization of United Nations, 2017:5-9). As a natural result of that, food prices has perpetually been ascending day after day.

Figure 4: Food Inflation in Syria

Source: Food Inflation Rates in Syria, 2010-Based CPI, Central Bureau of Statistics, Syria Arab Republic

According to official Syrian Central Bureau of Statistics, food prices in the country, throughout the crisis, has multiplied approximately 4-times in 2014, 5.5-times in 2015 and 9-times in 2016. This situation had engaged attention of international society and UN prepared programmes toward Syrian food crisis as seen in the below at Table 1.

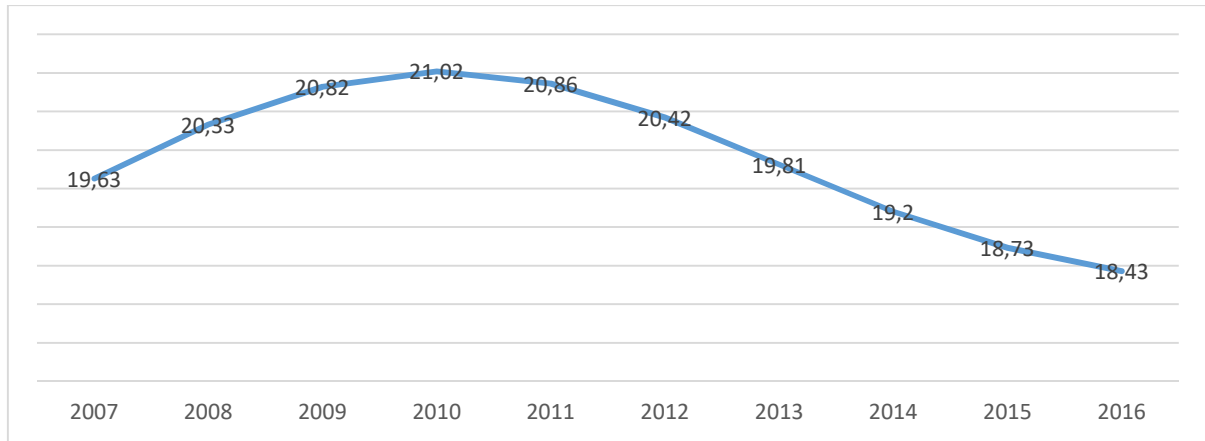
Table 1: FAO of UN Food Programmes Toward Syria Arab Republic

Type of Programme	Title	From-To	Total Budget
Technical Cooperation Programme	Strengthening of Food Security Information and Early Warning Systems affected by the Protracted Syria	2017-2019	\$400,000
Trust Funds	Emergency agriculture and food security assistance to crisis affected people in Syria	2017-2018	\$1,000,000
Trust Funds	Technical Cooperation for Long-Term Capacity Building of Syrian Experts - Training for All	2017-2018	\$420,531
Trust Funds	Emergency agriculture and food security assistance to crisis affected people in Syria	2016-2017	\$1,500,000
Trust Funds	Prevention and Disposal of POPs and Obsolete Pesticides in Syria	2010-2017	\$975,000

Source: Food and Agricultural Organization of UN, Country Profile Syria, www.fao.org

Labour Power

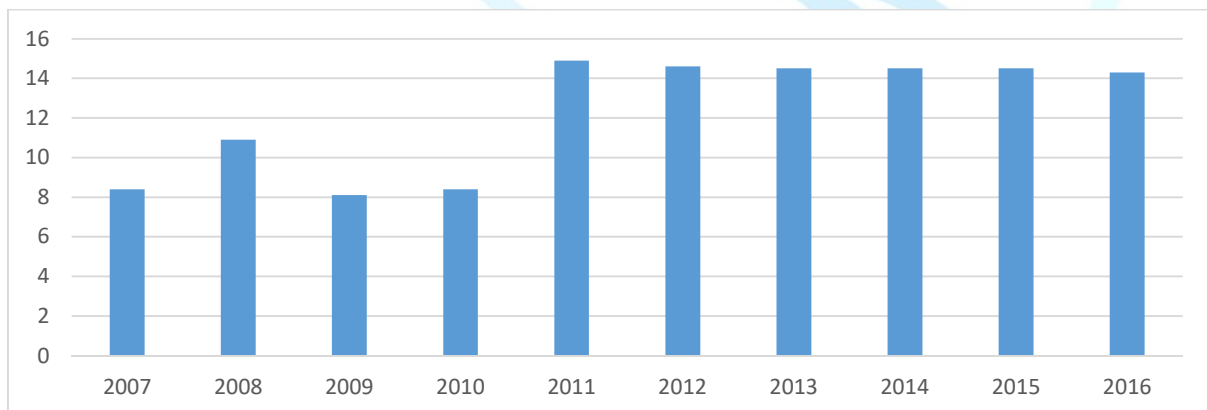
Figure 5: Syria's Population 2007-2016

Source: Population of Syria between 2007-2016, World Bank Open Data, data.worldbank.org

Another factors which lead to this situation and result of terror issue are loss of population and rise of unemployment rates. Number of population in Syria decreased from 21 million to 18,4 million. Main reasons of that are deaths and migration. On the one hand number of deaths in the land reaches to 2 million, on the other hand Syria has become biggest emigrant country in the World that number of Syrian refugee surpassed 5,5 million (UJN ve Google, 2017). This also influenced the unemployment in the country that before the crisis, it was at 8 per cent, along with the crisis ratio has exceeded 14 per cent that is nearly equal to 866 thousands manpower (Central Bureau of Statistic Syrian Arab Republic, 2017). Therefore production capacity of the country diminished.

Figure 6: Unemployment Rate in Syria 2007-2016

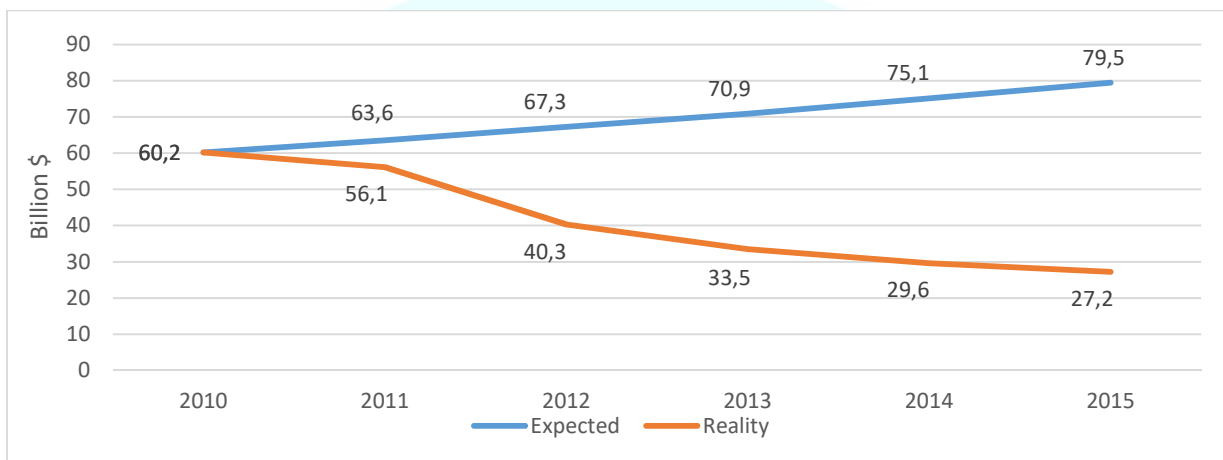

Source: Unemployment Rates in Syria, Central Bureau of Statistic Syrian Arab Republic.

GDP

Fourthly, impact of the crisis occurred in GDP rates. On the one side, withdrawal of foreign investment that just US withdrawal from Syrian banks, by the end of 2012, was nearly 100 billion Syrian Pounds, in other words \$10 billion (Syrian Center for Policy Research, 2016). On the other side, according to Syria State Planning Commission report, target of the country gdp was to reach \$80 billion in 2015, however, in reality gdp amount is \$27 billion. Between years of 2011 and 2015 cumulative losses of Syria is \$259.6 billion, \$169.7 billion in gdp and \$89.9 billion in capital stocks (UN ESCWA, 2016: 4).

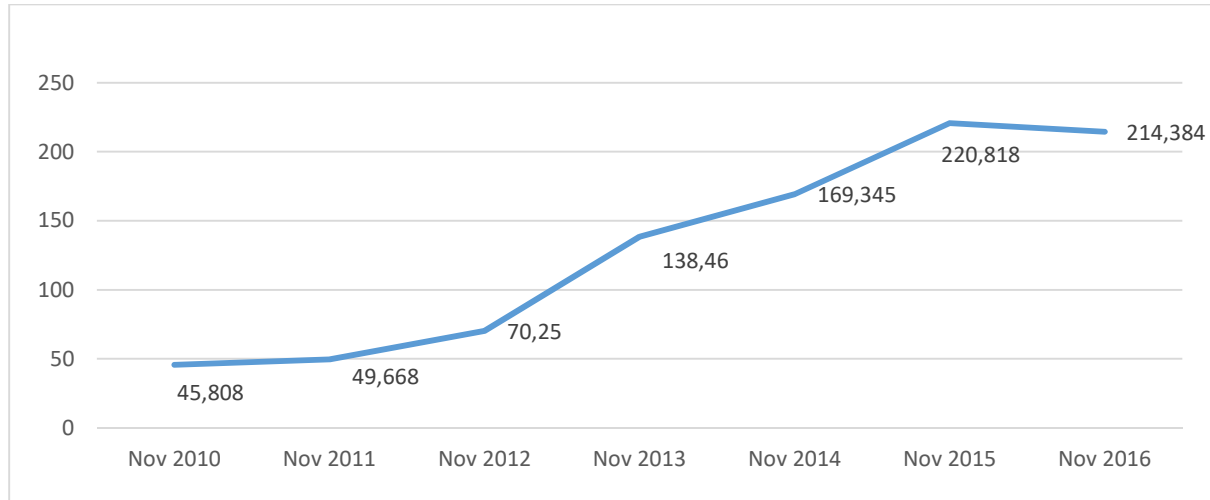
Figure 7: GDP Loss of Syria 2010-2015

Source: GDP Loss of Syria 2010-2015, Syrian Center for Policy Research, <http://scpr-syria.org>

In addition to occurrence of GDP loss, there are two other elements, which are also consequences of civil war, exchange rate and energy flow. Syrian pound has been losing its value international market since 2010. At just before the beginning of the Arab Crisis, Syrian pound was equal to 45 US dollar, but now, it nearly 5 times lost its purchasing power and this is one of the important factor in negative economic growth and loss of gdp. If the value of the Syrian pound became at same worth, gdp loss of the country won't be as much as now.

Figure 8: Exchange Rate Syrian Pound/US Dollar

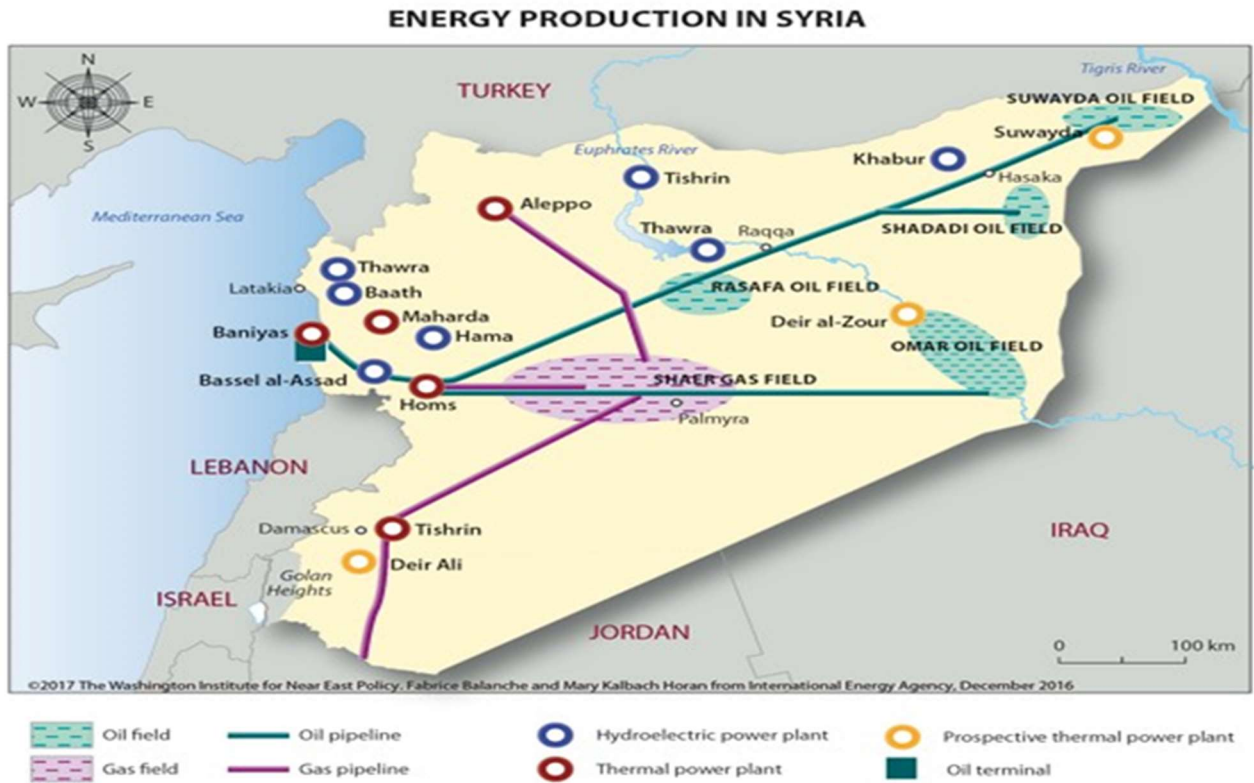

Source: Value of Syrian Pound against US Dollar, tradingeconomies.com

Energy

In aspect of energy issue, Syrian energy flow has lost its sustainability, credibility and security. The country has oil and gas resources which can not be underestimated level. That's why, global and regional actor interested in the area and aims to increase their economic and political power in international arena by controlling energy flows and reserves around the country. While proved oil reserves in Syria are 2.5 million barrels that is %01 of the world share, proved gas reserves are 300 million cubic meter that is equal to %02 of the world reserves (BP, 2017: 16-28).

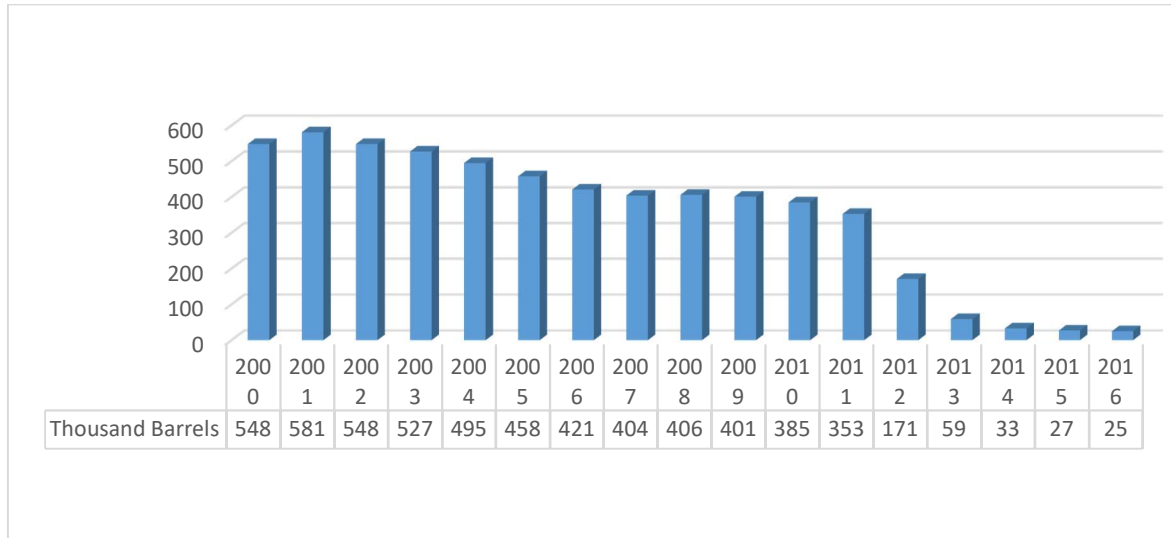
Map 1: Energy Production in Syria

Source: Energy Production Areas in Syria, Washington Institute For Near East Policy

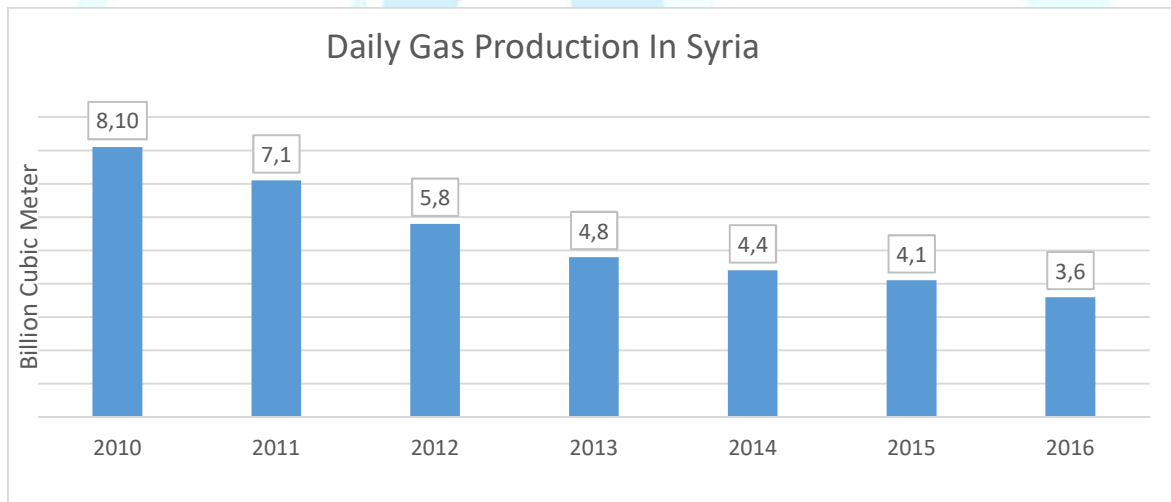
Because of the terror in the land, Syria has lost its supremacy on oil and gas production centers which are captured by Daesh and the other terrorist groups like YPG. Therefore, on the one hand daily oil production of Syria had fallen to 25 thousand barrels in 2016, from 385 thousand barrels before the events; on the other hand Daily gas production narrowed nearly %55 and downed from 8.1 bcm to 3.6 bcm. Moreover, over production of oil by Daesh and insecurity in main petro areas led to decreasing of barrel prices from \$110 to \$40 between years of 2012-2015.

Figure 9: Daily Oil Production of Syria 2000-2016

Source: Daily Oil Production Syrian Arab Republic, 2000-2016, BP Annual Reports 2006-2017

Figure 10: Daily Gas Production in Syria

Source: Daily Gas Production in Syria 2010-2016, BP Statistical Review of World Energy Reports 2010-2017.

According to Russia and China, Arab Crises are planned by The USA in order to capitalize oils and gases in the MENA region for its own interests. In this frame work, for them, victory of opposition groups in the country also means victory of the US. Therefore, Russia and China has been supporting Esad regime for their own interests. In Russian aspect, Syria is only ally in the region that Putin and Esad have close relationship each other, and Russia has Tartus naval base in Syria which is only direct link of Russia to Mediterreanean Sea. On the other side, main motive of China is to prove its power that is not only in economical manner, but also in political means. In this direction, China tries to play decisive role in Syrian issue especially in energy matters, such as

aims to link Syrian oil to its New Silk Road Project which is crucial for China to supply energy for own need and expand its productions to new markets. In this framework, Assad regime cooperates Russia and China. In 2009, Syria denied the pipeline project which goes through Qatar, Saudia Arabia, Jordan, Syria, Turkey and arrives to final destination Europe over Greece and Italy. Western led Project had aimed to bypass Russia and to decrease role of Iran who is Shi'a religion-based partner of Assad in the regional energy flow. Instead of that, in 2012, Syria accepted the project led by Russia and Iran. This pipeline intends to follow the route that Iran, Iraq and Syria, respectively, which is also named as Shiite pipeline (Engdahl, 2015).

Map 2: Routes of Qatar-Jordan-Syria-Turkey Pipeline and Iran-Iraq-Syria Pipeline

Source: Routes of Qatar-Jordan-Syria-Turkey Pipeline and Iran-Iraq-Syria Pipeline, oil-price.net

CONCLUSION

Economy consist of many tools and is effected by many variables. These variables divide into two in general as endogenous and exogenous variables. Some phenomenons that place in both, such as terror and civil war. Events in Syria are good example for this situation. Along with initiation of The Arab Crises, Syrian economy has been collapsing from day to day. According to

terrorism index, score of the country is over 8.5 out of 10. As a natural result of that like in political manner, economy of state falls into terrible situation. Due to the crisis and terrorist activities, in Syria there are negative growth, hyper inflation, food crisis, unemployment and manpower problem, refugee crisis, GDP loss, decreasing value of national money in international exchange market, loss of energy centers and insecurity and unsustainability in energy flow.

REFERENCES

- Akgün, B. (2006). "Küresel terör: mit mi?, gerçek mi?". In Gökçe O., Demiray U. ed., *Terörün görüntüleri, görüntülerin terörü*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Berman, E. and Laitin, D.D. (2008). Religion, terrorism and public goods, *Journal of Public Economics*, 92, 1942–67.
- BP. (2017). "*BP Statistical Review of World Energy*." <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>.
- Caruso, R. and Schneider, F. (2011). The socio-economic determinants of terrorism and political violence in Western Europe (1994–2007), *European Journal of Political Economy*, 27, 37–49.
- Syrian Center for Policy Research. (2016). "*Confronting Fragmentation*". 11 February 2016, <http://scpr-syria.org/publications/policy-reports/confronting-fragmentation/>. (Accessed on 14 September 2017).
- Food and Agriculture Organization of United Nations. (2017). "*Counting the cost Agriculture in Syria after six years of crisis*". <http://www.fao.org/3/b-i7081e.pdf>.
- Institute of Economics and Peace. (2016). "*Global Terrorism Index 2016*". <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/02/Global-Terrorism-Index-2016.pdf>.
- UN ve Google. (2017). "*Suriye mercek altında*". <https://searchingforsyria.org/tr>
- UN ESCWA. (2016). "*Syria At War Five Year On*". UN House: Beirut.
- Central Bureau of Statistic Syrian Arab Republic. (2017). *Consumer Price Index, cbssyr.sy/CPI; Country Report Syria*.
- Enders, W. and Sandler, T. (2006). *The Political Economy of Terrorism*, Cambridge University Press, New York.
- Trade Economics. (2017). *Country Report Syria*., www.tradeeconomics.com/country/syria.
- Dedeoğlu, B. (2003). "Terörizm üzerine karşılaştırmalar: Bermuda şeytan üçgeni". In Dedeoğlu, B. ed., *Dünden bugüne avrupa birliği*, İstanbul: Boyut Kitapları.

- Development of inflation rates in Syria.* World Data,
<https://www.worlddata.info/asia/syria/inflation-rates.php>
- El Dahan, M. (2016). "Syrian food crisis deepens as war chokes farming," *Reuters*, 26 April 2016, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-wheat/syrian-food-crisis-deepens-as-war-chokes-farming-idUSKCN0XN0G0>.
- Engdahl, W. (2015). "Genies and Genocide: Syria, Israel, Russia and Much Oil", *NSNBC International*, 26 October 2015, <https://nsnbc.me/2015/10/26/genies-and-genocide-syria-israel-russia-and-much-oil/>.
(Accessed on 12 September 2017).
- Lijphart, A. (1971) Class voting and religious voting in the European democracies, *Acta Politica*, 6, 158–71.
- Parker, J. (2012). *Economics*. Portland: Reed College.
http://www.reed.edu/economics/parker/s12/314/Coursebook/Ch_01.pdf.
- Ross, S. (2016). "Top 5 Ways Terrorism Impacts the Economy," *Investopedia*, 21 August 2016, <http://www.investopedia.com/articles/markets/080216/top-5-ways-terrorism-impacts-economy.asp>.
- SIPRI. (2017). *SIPRI Yearbook 2017 Summary*, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-09/yb17-summary-eng.pdf>.

KÜRESEL EMİSYON İKİLEMİ: TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Geliş Tarihi/Received: 17.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 08.01.2018

Gökhan Katıtaş

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0041-7669>
gokhan.katitas@marmara.edu.tr

İmam Bakır Kanlı

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5715-8752>
bakir.kanli@marmara.edu.tr

Öz

Uluslararası arenanın en önemli aktörleri olan devletler, yerkürenin geleceğini tayin etme noktasında en önemli göreve ve sorumluluğa sahiptir. Devletlerarası ilişkilerin seyri bütün insanlığı etkilediği gibi insanlığın varlığını sürdürdüğü mekân olan dünyayı da etkilemektedir. Yüzyıllardır uluslararası sisteme hâkim olan kar ve çıkar olguları devletlerin atacakları adımlarda dikkate aldıkları en önemli unsurlar olmuştur. Bu zihniyet sebebi ile devletler askeri, ekonomik ve siyasi meseleler dışında kalan konuları göz ardı etmişlerdir. Yerkürenin bu davranışlara isyanı 1970'lerden itibaren siyaset yapıcılar tarafından da fark edilmeye başlanmıştır. Ancak, endüstriyel kalkınma, kapitalist üretim modeli, menfaat savaşları ve hayatta kalma gibi hususlar nedeniyle, her ne kadar meydana gelen başta emisyonlar olmak üzere çevre problemlerinin varlığı kabul edilmiş olsa da, gerekli adımlar atılmamıştır. Bu çalışmada, küresel emisyon problemi özelinde çevre problemlerine odaklanılacaktır. Devletlerin bu çerçevede hangi gerekçeler ile ve ne şekilde attıkları adımlar uluslararası örgütler ile birlikte ele alınacak ve sonrasında Türkiye özelinde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emisyon, Çevre Sorunları, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler.

THE DILEMMA OF GLOBAL EMISSIONS: TURKEY ASSESSMENT

Abstract

States, who are the most important actors in international arena, have crucial roles and responsibilities to define future of the Earth. Interstate relations affect space where all humankind live in, as affected humanbeings. Profit and interest phenimenons have been most important facts about states behaviours for centuries. Due to the this understanding, states had disregarded issues other than martial, economic and politic affairs. Beginning from 1970s, the mutiny of the Earth against this mentality started

to be seen by policy makers. However, because of the issues such as industrial development, capitalist mode of production, interest wars and survival, necessary actions are not taken truly, even though entity of environmental problems, at first emission issues, has been accepted. In this paper, it will be focused on environmental problems in particular emission issues. In this framework, states actions are semtinized about why and how they have taken steps along with international organizations. And finally there will be evaluations about Turkey's implications and actions toward environmental issues.

Keywords: Emission, Environmental Problems, Turkey, USA, United Nations.

GİRİŞ

Çevre, insan aktiviteleri ve canlı yaşam formları üzerinde ani veya zaman içerisinde dolaylı ya da doğrudan bir etki oluşturabilecek biyolojik, fiziksel, kimyasal ve toplumsal faktörlerin belirli bir zamandaki toplamı olarak ifade edilebilen ve bütün alanları ve süreçleri içerdiği belirtilebilen bir tanıma sahiptir (Keleş, 2009: 51). Oldukça fazla öneme sahip olan çevre meselesi, uluslararası gündeme 1970'li yıllardan itibaren ani bir şekilde girmiş olsa da, varlığını zaman içerisinde hissettirmiş olan fakat karar vericiler ve politika yapıcılar tarafından göz ardı edilen, önemsenmeyen bir husus olarak kalmıştır. 18.yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimi dünya tarihi için aynı dönemlerde meydana gelen Fransız Devrimi ile birlikte bir kırılma noktasını ifade etmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte insanoğlu ile doğa arasındaki ilişki hızlı bir şekilde köklü dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Sanayileşme çerçevesinde kurulan fabrikalar, doğal kaynakların özensiz ve dengesiz kullanımı çevre üzerinde olumsuz etkiler oluştursa da belirli bir noktaya ve çevre tahribatının ölçülebileceği teknolojik ilerlemelere kadar doğanın kendini yenileyebilme özelliği sayesinde yaklaşık iki asır boyunca net olarak anlaşılammıştır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında devletlerin çevresel meseleleri düşük profilli problemler olarak addetmesi ve büyük savaşların gerçekleşmiş olması da etkili olmuştur.

Çevresel sorunlar 20.yüzyılın başlangıcı ile uluslararası gündemde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bunun ilk örneklerinden birini 1913 yılında düzenlenmiş olan Bern Konferansı'dır. Konferans çevre temalı olmamasına karşın, çevre ile ilişkili olan tabii manzaraların tahribata uğraması sorununu ele almıştır. Bu konferansı 1923 yılında düzenlenmiş olan Paris ve Londra konferansları takip etmiştir. Ancak bu konferanslarda yaşanmış olan Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle konuya yönelik önemli adımlar atılmamıştır. Lakin çevresel konuların uluslararası arenada konuşulmaya başlayarak devletlerin gündemine girmiş olması oldukça değerlidir. Gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası arenada dominant nitelik elde eden liberal düşüncenin kapitalist ekonomik anlayışın, sürekli kar olgusuna dayanan ve gelişmişlik büyüsünü devletlere empoze eden kalkınma modeli nedeniyle bir yandan çevresel sorunların artmasına sebebiyet verirken, diğer yandan ise bu sorunların yok sayılmasına yol açmıştır. Dahası var olan problemler küresel

olarak değil devletlerin kendi sorunları olarak görülmüştür (Balaam & Dillman, 2016: 515).

1960'lı yıllardan itibaren çevresel sorunların giderek belirginleşmesi, alana yönelik bilimsel araştırmaların artması, toplumsal hareketlerin oluşması ve çevrenin ekonomik kalkınmadan daha önemli olduğuna dair görüşlerin ortaya atılması ile birlikte çevre bilinci oluşmaya ve devletler ciddiyetle sorunlara yaklaşmaya başlamıştır. Bu yıllarda ABD'de hem öğrenci hareketlerinin hem de çevreci yapılanmaların küresel kaynakların tüketimi temalı gösterileri, toplum bilincinin oluşması ve bilimsel araştırmaların yapılması doğrultusundaki ilk adımdır. 1972 yılında ise, 1968 yılında sanayi ve iş adamları tarafından kurulmuş olan ve amacı yerkürenin ve insanlığın geleceği hakkında öngörülerde bulunmak olan Roma Kulübü'nün yayımlanmış olduğu *Büyümenin Sınırları* adlı rapor büyük bir etki yaratmıştır. Rapor, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ekonomik faaliyetlerin seviyesinin aynı şekilde, aynı anlayışla devam etmesi halinde kaynakların yetersiz kalacağını, küresel büyümenin sınırlanacağını iddia ederek kalkınma çevre ikilemine dikkat çekmiştir (Meadows vd., 1972). Bu rapora yanıt olarak Bariloche Vakfı tarafından *Yoksulluğun Sınırları* adlı çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmaya göre sınırlama durumunun nedeni büyüme olarak değil, ülkelerin ölçsüz ve adil olmayan tüketim alışkanlıkları gösterilmiştir (Bariloche, 1974). Oluşmaya başlayan bilinç ile birlikte çevre meselelerinin küresel çapta ele alınması gerektiği anlaşılmış ve bu doğrultuda uluslararası aktörler adım atmaya başlamıştır.

1972 yılında Stockholm'de çevre temalı ilk resmi uluslararası toplantı olan BM Çevre ve İnsan Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta *İnsani Çevre Eylem Planı* hazırlanmış, bu doğrultuda bir bildiri yayımlanmıştır. Bildirinin en önemli özelliği *Çevre Hakkı'nı* tanımlamak olmuştur. Buna göre Çevre Hakkı, insanların onurlu ve iyi bir yaşam sürdürmesine olanak veren, özgürlükçü ve eşitlikçi nitelikli çevrede varlığını devam ettirme olarak tanımlanmıştır (Torunoğlu, 2012: 49). Konferanstan kısa bir süre sonra da BM Çevre Programı/UNEP oluşturularak örgütlenmeye gidilmiştir. 1980 yılında ABD Başkanı Jimmy Carter *Küresel 2000 Raporu'nun* hazırlanmıştır. Rapor doğal kaynakların tükenmesi, su ve hava kirliliği gibi sorunlara vurgu yapmıştır. Rapora uluslararası arenadan destek verilmiş, çevre sorununun nükleer tehdit ile eşdeğer görülmesi gerektiği ifade edilmiştir (Barney, 1980). Bu rapora karşı olarak ABD başkanları Ronald Reagan ve George H.W. Bush'un desteklediği, günümüzdeki başkan Donald Trump'ın da düşüncelerini yansıtan, *Küresel 2000'e Cevap* adlı çalışma yayımlanmıştır. Çalışma, çevreye yönelik herhangi bir tehdidin var olmadığını, yeryüzü kaynaklarının bol olduğunu ve çevre meselelerinin koca bir yalan olduğunu belirtmiştir (Simon & Kahn, 1984). 1987 yılında BM Komisyonunca *Brutland Raporu* olarak da bilinen *Bizim Ortak Geleceğimiz* adlı çalışma yayımlanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma temasına sahip olan rapor yoksulluğun ortadan kaldırılmasına, fayda dağılımının adil olmasına, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesine dikkat çekmiştir (UN WCED, 1987).

Haziran 1992’de Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde BM Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, kuşaklararasılık, yoksulluk, çevrenin korunması gibi meselelerin üzerinde durularak *Rio Bildirisi* yayımlanmıştır. Konferansta atılan diğer önemli adım ise *Gündem 21* adlı eylem planıdır. Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi, Etkin Grupların Rollerinin Güçlenmesi ve Uygulama Mekanizmaları şeklinde dört bölüme sahip olan düzenleme, çevre ve kalkınma temalı bir uluslararası eylem planıdır. Bu planın uygulanabilirliğini gözlemlemek amacıyla da BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (UN SD, 1993). 2000 yılında New York’ta BM Milenyum Zirvesi düzenlenmiş ve 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi öngörülen yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi, cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik ve kalkınmada küresel işbirliği gibi konuları içeren *Binyıl Kalkınma Hedefleri* belirlenmiştir (United Nations). 2002 yılında Johannesburg’da Rio+10 olarak da ifade edilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi; 2012 yılında Rio’da Rio+20 olarak da bilinen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferanslarda verilen taahhütler gözden geçirilmiş ve *Yeşil Ekonomi*’nin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. 2015 yılında BM tarafından 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi öngörülen; planlı kentleşme, eşitsizliği sona erdirmeye, iklim değişikliği, güvenli ekosistem, cinsiyet eşitliği, şeffaf, kapsayıcı ve hesap verebilir kurumlar, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir-kapsayıcı ekonomik büyüme gibi hususları içeren *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri* yayımlanmıştır. Yine 2015 yılında Paris’te COP21 olarak da ifade edilen Paris İklim Zirvesi düzenlenmiş, zirvede gönüllü esasına dayanarak 193 ülke çevre problemlerinin en temel meselesi olan gaz salınımına yönelik önlemleri içeren antlaşmaya imza atmıştır (McGrath, 2016).

Çevre sorunlarının başlıca konularından biri iklim değişikliğidir. İklim değişikliği, tek bir atmosferin oluşturduğu dünya ile iki yüzden fazla devletin oluşturduğu dünya arasındaki çatışma şeklinde ifade edilebilmektedir (Barrett, 2005: 282-283). Küresel bir mesele olarak ilk kez 1979 yılındaki Dünya İklim Konferansında ele alınan iklim değişikliği meselesinin temelini salınımlar oluşturmaktadır. 1990’lı yıllara doğru uluslararası toplumun gündeminde yer bulmaya başlayan salınım meselesi, içinde bulunduğumuz yerkürenin doğal akışının bozulmasına sebep olmakta ve yaşam formlarının olumsuz bir şekilde etkilenmesine sebep olmaktadır. Endüstrileşen dünyanın oluşturmuş olduğu iklim değişikliği sorunu, ancak uluslararası sistem tarafından çözüme ulaştırılabilecek bir konudur. Fakat uluslararası toplumun çevresel sorunlara verdiği reaksiyon değişiklik göstermektedir. Kimin probleminden sorumlu olduğu, kimin bu politikalarından faydalandığı, kimin çıkarına siyasaların izleneceği gibi meseleler, çözüm odaklı politikaların uygulanmasının önüne geçmektedir. Uluslararası arenanın en önemli aktörleri olan devletlerin çevre konularına çevresel kaygılarla yaklaşım tarzlarının sorgulanacağı bu çalışmada, ilk olarak çevre sorunlarına yönelik teorik yaklaşımların ele alınacaktır. İkinci olarak SWOT analizi yöntemiyle emisyon probleminin önemi ortaya koyulmaya çalışılacak, ardından uluslararası sistemde önde gelen devletlerin salınım sorunu önlemlerine yönelik karşı çıkışlarına veya

vazgeçişlerine olaylar üzerinden değinilecektir. Sonrasında ise Türkiye'nin emisyon problemine yönelik uluslararası sürece katılımı ve yaklaşımı literatür ile birlikte resmi kurumların verileri üzerinden anlatılacaktır.

ÇEVRE MESELELERİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Çevre sorununa dair uluslararası arenada ortak bir görüş bulunmamaktadır. Birçok karar verici ile düşünür bazı argümanlardan dolayı ayrışmaktadır. Bu noktada belirleyici etmenler, çevre konusunun uluslararası gündeme nasıl alındığı, hangi aktörler tarafından ön plana çıkarıldığı, ne tür çözüm önerilerinin getirildiği gibi hususlardan oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı karar vericileri etkileyen, onlara ilham veren teoriler oldukça önemlidir.

Realizm uluslararası sistemde anarşi, güç, güvenlik, hayatta kalma, çıkarlar gibi faktörlere önem veren bir yaklaşımdır. Devletlerin birincil önceliklerinin kendi güvenliklerini sağlamak olduğunu ifade edip, güçlü olanların yapabildiklerini yaptıklarını, zayıf olanların ise bu duruma katlanmaları zorunda olduğu belirtilir (Thucydides & Wick, 1982: 274). Bu çerçevede çevre meselelerinin sorun olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği güçlü devletlerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. Realistlere göre çevre konuları düşük profilli siyasi meseleler içerisine girmektedir. Herhangi bir siyasi ve ekonomik krizin gerçekleştiği dönemlerde uluslararası gündemde kendisine yer bulamazken, kendisinden daha önemli konular olarak addedilen ulusal güvenlik gibi sorunların olmadığı, uluslararası arenada yumuşama dönemlerinin yaşandığı anlarda gündemin bir parçasını oluşturabilmektedir (Carlsnaes vd., 2013: 5). Bu tip koşulların olduğu periyotlarda, çevre problemlerine yönelik çözümler, konuyu ele almak isteyen devletlerin çıkarlarına ve teknik kapasitelerine göre şekillenmektedir. Üretilen çözümlerin kapsayıcılığı ve uygulanıp uygulanmayacağı, daha az güçlü devletlerin çözüm sürecindeki varlığı ve rolü güçlü devletlerin yaptırım gücüne, girişimdeki isteklerine göre değişmektedir.

Liberalizm özgürlüğe, bireyseliğe, şahsi mülkiyete, serbest piyasaya dayanan bir anlayıştır. Yeryüzünde var olan tüm olguları insanların kullanımına dair olduğunu ifade edebileceğimiz liberal anlayışta özel mülkiyet hakkı oldukça önemlidir. Bireylerin materyalistik bir yaşam tarzı benimsemesini öngören liberalizm, kişilerin istedikleri gibi doğada bulunan değerleri kullanabileceği ifade etmektedir (Al ve Katıtaş, 2017: 15). Sanayileşme ile birlikte uluslararası kapitalist ekonomi sisteminin temelini oluşturan liberalizm, bu özelliklerinden dolayı çevresel problemlerin çözümüne engel olabilmektedir. Liberal anlayışın uzantısı olan neo-liberal anlayış, serbest piyasa hegemonyasını savunan ve mülkiyet haklarını kutsallaştıran bir yapıdadır. Piyasanın üstünde hiçbir şeyi görmeyen neo-liberallerin, piyasanın işlerliğinin devamı için üretimin sürekliliğine özen gösterdikleri ve bu uğurda meydana gelecek çevresel tahribatlar önemsemedikleri belirtilebilir. Bu düşüncenin temelinde ise neo-liberaller için piyasa tarafından çözülemeyecek sorunun olmaması, dolayısıyla eğer ortada bir çevre problemi varsa, bunun piyasaya güvenilerek piyasa tarafından çözüleceği düşüncesi yatmaktadır

(Barry, 1999: 150-155). Bir diğer liberal düşüncenin uzantısı olan kurumsalcılık ise liberalizmin işbirliği olgusuna vurgu yaparak sistemin anarşik bir yapıya sahip olmasına rağmen, bu sistemde devletlerin örgütlenmelere gidebileceğini dile getirmektedir. Kurulacak olan rasyonel yeni yapılarla uluslararası sorunların çözümünde her bir devletin kendi materyal gücünden ve çıkarlarından iraksamaların gerçekleşeceği belirtilir. Devlet dışı aktörlerin ve ulus ötesi ağların bu örgütlenmelerde, devletleri küresel çevre problemlerinin çözümü için motive edebileceğini, baskıda bulunabileceğini ifade etmektedir (Carlsnaes vd., 2013).

Sosyalizm'in çevre konularına yaklaşımı antroposentrik bakış ve ekonomik büyüme olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Birinci açıda, insan merkezli olarak olaylara yaklaşan ve insanın doğaya hükmünü kabul gören sosyalizme göre daha çok özgürlük daha çok materyal birikimi ile gerçekleşecektir (Pepper, 1993: 221). Bu doğrultuda insan ihtiyaçlarının karşılanması için çevre insanların arzularıyla kullanılabilir. Devletlerin doğa sorunlarına karşı önlemler alması hususunu eleştiren sosyalistler, bu beklentinin hegemonik bir dayatma sonucu oluştuğunu, böyle bir durumun baskıcı ve işçi sınıfı karşıtı bir tutumun ürünü olduğunu ifade etmektedirler. Çünkü sosyalistler devlet anlayışına karşı çıkmaktadırlar. İkinci olarak ise sosyalizm ekonomik büyüme doğrultusunda hareket etmeyi savunmaktadır. Komünist ütopya da herkese yetecek kadar materyal kapasiteye sahip olduğu tahayyül edilen doğa ekonomik gelişmişliğin sağlanabilmesi için gerekli olan materyal ihtiyaçlar doğadan karşılanmaktadır. Var olan çevre tahribatları için ise sürekli kar olgusuna dayanan, yıkıcı teknolojilere haiz olan kapitalizm suçlanmaktadır (Carter, 2007: 71).

İnşacı teori, bilgi, normlar, değerler ve davranışlar üzerinde yoğunlaşan ve buna göre değerlendirmelerde bulunan bir yaklaşımdır. Devletlerin davranışlarındaki ve tercihlerindeki belirsizliklerin güvenlik, ticaret ve insan hakları gibi konular için büyük bir kaygı durumunu oluşturduğu ifade eden inşacılar, doğanın insan davranışlarına ve tahribatına ne şekilde yanıt vereceği hakkındaki bilimsel belirsizliklerin ise daha büyük endişe kaynağı olduğunu belirtmektedirler (Koremenos vd., 2001). Devletlerin kendi güvenlikleri ve ekonomik gelişmişlikleri uğruna çevresel konularda işgüzarlık yaptıkları belirtilerek, bu tür problemlerin düşük profilli siyasi alan olarak değerlendirilmesini eleştirmektedirler. Çevresel sorunların genellikle sahip olunan değerler ve araçlar ile çatışmacı bir karaktere haiz olduğu şeklinde sunulduğu dile getirilmektedir (Rittberger & Zürn, 1990: 31-32). Bu tür söylemlerin çevre problemlerinin çözümüne yönelik atılacak adımlarda bir engel teşkil ettiğini, çözüm sürecinde rol alacak aktörlerin süreç boyunca bakış açılarını ve çıkarlarını şekillendirdikleri ifade edilebilir..

Çevreci düşünceler, insan merkezli anlayış olan antroposentrik yaklaşıma karşı olarak birçok yeni yaklaşımın meydana gelmesine öncü olmuştur. Bu düşüncelerden olan James Lovelock'un Gaia Hipotezi'ne göre içinde yaşamış olduğumuz yerküre her şeyden önce kendi canlılığını koruma endişesi taşıyan

bir organizmadır (Heywood, 2002: 62). Bu temeli taşıyan ekolojizm de ekosentrik açıdan olayları değerlendirerek insanoğlunun doğanın sadece bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Büyümenin Sınırları felsefesinden yola çıkılarak düşüncelerin ifade edildiği ekolojizme göre var olan materyalistik felsefe ve üretim anlayışı devam ettiği müddetçe yerkürede yer alan kaynaklar gelecek yüz yıllık süreç içerisinde tükenme noktasına ulaşacaktır. Kaynakların tükenmesinde beş önemli değişken rol oynamaktadır. Bu değişkenler, endüstriyel çıktılar, kaynakların tüketimi, kirlilik, gıda üretimi ve nüfus artışıdır (Meadows vd., 1972: 23). Ekolojistler, herhangi bir sürdürülebilir dünyayı bolluk yerine materyal kıtlıkla karakterize etmektedirler. Belirtilmiş olan beş değişkene vurgu yapılarak insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılık ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Ekonomik büyümenin katlanarak devam ettiğini dile getiren ekolojistler, bu durumun geçerliliğini koruması halinde dünyanın ani felaketlere maruz kalmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler. Sonuç olarak ekolojistler, ekolojik tahribatın sebebi olarak var olan ekonomik, toplumsal ve siyasi sistemleri göstermektedirler. Çevre felaketlerinin önlenmesine yönelik teknolojik adımların yetersiz kalacağına vurgu yapılarak politika yapıcıların vakit kaybetmeden önemli adımlar atmaları gerektiğine vurgu yapmaktadırlar.

Ekolojizm kendi içerisinde Yüzeysel ve Derin ekolojizm olarak ikiye ayrılmaktadır. Açık yeşiller olarak da bilinen yüzeysel ekolojizm, insanlığın çıkarına ve sağduyuya yönelik çağrılarını bireylerin ekolojik hayat tarzını benimsemelerine ve siyasilerin de bu doğrultuda politikalar üretmelerine yeterli olacağını ifade etmektedir. Koyu yeşiller olarak bilinen derin ekolojistler ise basit çağrılarının yeterli olmayacağını belirterek siyasi önceliklerin radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ekosistemin çıkarının diğer bütün çıkarlardan üstün tutulmasının elzem olduğunu ifade etmektedirler (Heywood, 2002: 63). Ekolojik düşünce diğer var olan akımları içerisinde de kendisine yer bularak yeni uzantıların oluşmasını sağlamıştır. Ekosozyalizme göre çevre tahribatı kapitalizmin bitmek tükenmek bilmeyen kar hırsı ile açıklanmaktadır. Ekonomik kalkınmaların ekolojik limitleri göz önünde bulundurularak sağlanması gerektiğinin üzerinde durularak sanayi toplumunun üretim esasına dayalı değerler sistemine karşı çıkmaktadır (Ryle, 1988). Ekofeminizme göre ise ekolojik krizlerin temelinde erkek egemen sistem yer almaktadır. Erkeklerin diğer tüm konularda olduğu gibi doğa ile ilgili meselelere de kadınlardan daha duyarsız bir şekilde yaklaştıkları belirtilerek sorunlar açıklanmaya çalışılmaktadır. Kadınsal değerlerin ve davranış şekillerinin ekolojik toplumun oluşmasında önemli bir faktör olacağı savunularak ekolojik sorunların çözümü için atılması gereken ilk adımın erkek egemen toplum yapısının değiştirilmesi olduğu ifade etmektedirler (Collard, 1988: 97).

KÜRESEL EMİSYON PROBLEMİ

Küresel Emisyon Tarihsel Süreç

İklim yeryüzünde yaşamın sürdürülmesinin temel prensibi olarak değerlendirilen bir olgudur. 18.yüzyılda gerçekleşen endüstriyel devrim yerküre açısından büyük bir dönüşümün başlangıcını simgelemektedir. Bu devrim ile birlikte antroposen çağı başlamıştır. Böylelikle insanoğlunun yeryüzüne yönelik etkisi en üst safhaya çıkmıştır. Kutup buzullarında karbondioksit ve metan gazlarının yoğunlaşarak hava tuzaklarının oluşmaya başladığı evre de bu andan itibaren başlamıştır (Crutzen, 2002: 23). İklim ve çevre tahribatı açısından bir diğer dönüm noktasını da 1960'lardaki nükleer gelişmelerdir. Radyoaktif izotopların keşfedildiği bu dönem ile birlikte tahribat seviyesi oldukça artmıştır. Son 150 yılda bilinen gaz yataklarının %40'a yakını tüketilirken, kara yüzeylerinin neredeyse yarısında doğrudan insanoğlunun faaliyetleri neticesinde biyolojik çeşitlilik, besin döngüsü, toprak yapısı dönüşüme uğramıştır (Rojas, 2012).

İklim değişikliğine yönelik bilimsel çalışmalar 20.yüzyılın ikinci yarısına doğru başlamıştır. Olguyu inceleyen düşünürler iklim değişikliğinin tarihini üç ana döneme ayırmaktadırlar (Hughes, 2010: 76). Bu ayrımın temelinde bilimsel gelişmeler yatmaktadır. 1845 yılından 1925 yılına kadar olan birinci periyod iklim değişikliğinin nedenlerine yönelik sorgulamaların başladığı evredir. Buzul çağlar ile karşılaştırmalar yapılarak iklimin sabit bir karaktere sahip olmadığı ifade edildiği bu dönemde, Svante Arhenius metan gazı ve karbondioksit gibi gazlar ile suyun buharlaşması gibi sebeplerden dolayı atmosferde bir sıcaklık bariyerinin oluştuğunu belirterek sera gazını açıklamıştır. Ancak Arhenius küresel ısınma olgusunu manipüle ederek sıcaklık artışının insanlığın yararına olduğunu ifade etmiştir. Diğer bilim adamları ise dünya genelinde yaşanan soğuk dönemleri, majör volkanik patlamaların olduğu evrelerin takip ettiğine vurgu yapmışlardır ve bunun sebebi olarak atmosfere nüfuz eden aerosoller ve sülfürdioksidi göstermişlerdir. Bunlara ek olarak, dönem içerisinde güneş ışınları, yeryüzü değişimleri, iklim değişkenlikleri gibi konular üzerine araştırmalar yapılmıştır (Hughes, 2010: 77-79). Bu dönemi iklim değişikliğine yönelik kanıtların arandığı, elde edilen bulguların yanlış yorumlandığı bir periyod şeklinde ifade edebiliriz.

1945'ten 1975 yılına kadar olan ikinci evre ise ortaya atılan hipotezlerin test edildiği, devletlerin çevresel araştırmalara yönelik imkan sağladığı, uydu sistemleri ile sıcaklıkların ölçüldüğü ve bazı başarılı kanıtların elde edildiği dönemi ifade etmektedir. Teknolojik gelişmelerden iklim alanına yönelik de faydalanılmaya başlanılan bu dönemde güneş radyasyonundaki değişimler, Antarktika üzerinde oluşan Ozon deliği, stratosferin yapısı ortaya koyulmuştur (Schlesinger, 2011: 380). Bu dönemde devletler çevresel problemleri ulusal seviyede sorunlar olarak görmüşürler.

1975'ten günümüze kadar olan dönemde ise genel kabuller gerçekleşmeye başlamıştır. Birçok bilim adamı tarafından küresel ısınmanın varlığı kabul

edilirken, bunun temel sebebi olarak da insan faaliyetleri gösterilmiştir. Araştırmacılar atmosferdeki karbondioksit artışının devamının küresel sıcaklık artışına yağış miktarlarında değişimlere, kutup buzullarında kopmalara ve bazı adaların sular altında kalmasına yol açtığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde iklim değişikliğinin küresel bir mesele olarak ele alınmasını sağlamaya yönelik çabalar sonuç göstermiş, çevre sorunları uluslararası gündeme gelerek dünya siyasetinde kendisine yer bulmaya başlamıştır.

İklim meselesinin ana tema olarak belirlendiği ilk konferans, 1979 yılında düzenlenen Dünya İklim Konferansı'dır. Bu konferansın oluşturmuş olduğu ivmeyle birlikte konuya yönelik siyasi algılarda dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Bu alanda politikalar oluşturulması amacıyla kurumsallaşmaya gidilmiştir. Bu doğrultuda önce 1985 yılında Sera Gazları Danışma Grubu oluşturulurken, ardından 1988 yılında BM Çevre Programı/UNEP ile Dünya Meteoroloji Örgütü/DMÖ öncülüğünde karar vericilerin de yer aldığı Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli/IPCC kurulmuştur. BM 1988 yılında düzenlediği genel kurul toplantısında iklim meselesini insanlığın ortak kaygısı olarak nitelendirmiş, ertesi yıl bünyesinde bulunan üyelerin bu konuda somut yükümlülükler altına girmesi çağrısında bulunmuştur (UNGA, 1988). 1989 yılında 67 ülkenin ve 11 uluslararası örgütün katılımıyla Noordwijk Konferansı düzenlenmiş, konferans sonucunda bir bildiri yayımlanmıştır. Konferanstan birkaç yıl önce yayımlanan Montreal Protokolünün CO₂ ve diğer sera gazı salınımlarına yönelik önlemler içermediği belirtilerek sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, sanayileşmiş ülkelerin de onayıyla, devletlerin ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar alması gerektiği vurgulanarak 1988 yılındaki CO₂ düzeyinin 2005 yılına kadar %20 azaltılması hedeflenmiştir (UNFCCC, 1993). 1990 yılında da İkinci Dünya İklim Konferansı düzenlenmiştir.

Uluslararası alanda atılan bu adımlar küresel ısınmaya yönelik salınım sorununun önüne geçilmesi için ortak hareket etme arzusunun güçlendirmişti. Fakat bu ortak hareketin nasıl olacağı, bir araya getirecek olan anlaşmanın neleri içereceği, devletlerin anlaşma sürecinde sergileyecekleri politik tutumlar ve çıkarlarıyla çelişecek maddeler ile ilgili görüşmelerdeki izleyecekleri yol haritası çözümler önündeki mutlaklığı oluşturmaktaydı. Bu muğlaklığı gidermek amacıyla 1990 yılında BM Genel Kurulu'nun aldığı kararla BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi/BMİDÇS için komite oluşturulmuş, sözleşme 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı'na yetiştirilerek imzaya açılmıştır. Sözleşme 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylelikle iklim rejimi için uluslararası bir çatı oluşturulmuştur. BMİDÇS dört temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar; eşitlik ilkesi, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi, ihtiyatlılık ilkesi ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleme hakkı ve yükümlülüğüdür. Sözleşmeye taraf olan ülkeler sera gazı salınımları hakkında bilgiler toplamak, bu doğrultuda envanter geliştirmek, salınım miktarlarını azaltmak için uygulamalar ve politikalar hazırlamak ile mükelleftirler. Hazırlanan dosyaların da Taraflar Konferansı'na/COP sunulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, sözleşme ile taraf ülkelere bağlayıcı olmayacak şekilde salınım hedefleri belirlenmiştir. BMİDÇS'nin temel amacı ise

atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim düzeni üzerindeki tehlikeli insani faaliyetlerden oluşan etkiyi engelleyecek bir seviyede durdurmayı başarmak şeklinde ikinci maddede ifade edilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de ekosistemin doğa ile uyumlaştırılacağı ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde hareket edileceği dile getirilmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(a)).

BMİDÇS'nin bağlayıcı olmayan yapısı, belirlenen hedeflere ulaşılması noktasında soru işareti oluşturmuş ve bu sebepten dolayı yeni adımların atılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, 1995 yılında COP1 olarak bilinen Berlin toplantısında *Berlin Bildirisi* yayımlanmıştır. Bildiriye göre BMİDÇS hedefleri gözden geçirilerek belirli zamanlarda belirlenmiş sayısal salınım hedeflerinin düzenlenmesi öngörülmüştür (UNFCC, 1995). Gelişen süreç içerisinde 1997 yılında organize edilen COP3 toplantısında Kyoto Protokolü hazırlanmış ve imzaya sunulmuştur. Protokol gelişmiş ülkelere yönelik salınım sınırlaması getirmiş, 2012 yılına kadar salınım miktarlarının 1990 yılındaki düzeyden %5.2 azaltılmasını hedef olarak göstermiş ve salınım ticareti uygulamasını çevre rejimine eklemiştir. Çevre sorununa yönelik küresel hareket etmede ilk somut adım olarak da ifade edilen protokol, birçok önlemi de içerisine barındırmaktadır. Bunlardan bazıları enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir tarım metotlarının uygulanması, yenilenebilir enerji kaynaklarına önem verilmesi, sözleşmeye aykırı hareket eden piyasa düzenlemelerinin kaldırılması, atıkların geri dönüşümünün sağlanmasıdır (Birleşmiş Milletler, 1998).

Kyoto Protokolü her ne kadar iklim politikalarının amaçlarını, araçlarını ve kurumlarını belirlemiş olsa da içerdiği esnek düzenlemelerden ve protokole uyum sağlanması gerekliliğinden dolayı uygulama pratiklerinin geliştirilmesi amacıyla görüşmeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu doğrultuda 2001 yılında Fas'ta 2000 yılındaki Lahey COP6 ve 2001'deki Bonn COP6+ görüşmelerinin devamı olarak COP7 düzenlenmiştir. Marakeş Uzlaşması metniyle sonuçlandırılan görüşmeler ile gelişmekte olan ülkelere sağlanacak olan fonlar ve bazı diğer esnek düzenlemeler çözüme kavuşturulmuştur. Uzlaşma ile birlikte, bağlayıcılığı hususunda tartışmalı olmakla beraber, salınım yükümlülüklerini yerine getirmeyen ülkelere sonraki dönemde %30 ek salınım azaltması şartının getirilmesi kararlaştırılmış ve bu oranların takibi için Uygunluk Komitesi kurulmuştur (Barrett, 2005). Ayrıca iklim rejiminin devamlılığını ve etkinliğini sağlamak amacıyla Özel İklim Değişikliği Fonu, En Az Gelişmiş Ülkeler Fonu ve Uyum Fonu oluşturulmuş, böylelikle iklim değişikliği konusunda ileriye dönük sıçrama sağlanması düşünülmüştür (Dessai vd., 2003: 195-196). 2005 yılında Kyoto'da belirlenen hedef yıl olan 2012 sonrası dönemde atılacak adımlara ilişkin Montreal Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Kyoto Protokolü'ne taraf olmayan devletleri de iklim rejiminin çatısı altına almak için protokol yolunun yanına sözleşme yolu da eklenmiştir. Sözleşme yolu ile birlikte BMİDÇS çerçevesinde protokole taraf olmayan ülkeler ile gerçekleştirilecek bir diyalog kanalı oluşturulmuştur. Ayrıca düzenlenecek toplantıların gündemlerinin tayin edilmesine yardımcı olmak,

üye verileri hakkında değerlendirmeler yapmak üzere Geçici Çalışma Grupları/GÇG oluşturulmuştur (UNFCC, 2006).

2007 yılında düzenlenen IPCC Dördüncü Değerlendirme Toplantısı'nda yayımlanan raporda sera gazlarının en düşük düzeyde tutulabilmesi için devletlerin ortak bir şekilde hareket etmesinin üzerinde durularak 2020'ye kadar salınımların 1990 yılındaki seviye üzerinden yaklaşık olarak %40 azaltılması gerektiği ifade edilmiştir (UNFCC, 2007). Hedef olarak belirlenmiş olan 2012 yılına kadar olan verileri ortaya koyan IPCC Beşinci Değerlendirme Raporu, ileriye doğru çok fazla adımın atılmadığını göstermektedir. Rapora göre, iklim değişikliği dünya genelinde etkisini göstermektedir. Bu sav, okyanusların ve atmosferin ısınmasıyla, kar yağışlarının ve buzulların miktarındaki düşüşle, deniz seviyesinin yükselmesiyle ve karbondioksit salınımının son 800 bin yılda görülmemiş düzeye erişmesiyle desteklenmiştir. 1983-2012 yılları arasındaki dönem son 1400 yılın en sıcak periyodu olduğunun altı çizilmiş ve dünya ısısının bu dönemde 0,85 derece arttığı ifade edilmiştir. Rapor var olan sera gazı emisyon seviyesinin devamı halinde yerkürede kalıcı hasarların meydana geleceği uyarısında bulunulmuştur.

İklim değişikliğine ve sera gazı salınımına karşı atılan son adım ise 2015 yılında Paris'te düzenlenen İklim Zirvesi ve izleyen süreçte imzalanan Paris İklim Anlaşması'dır. BMİDÇS kapsamında 22 Nisan 2016'da devletlerin imzasına açılan ve 4 Kasım 2016'da yürürlüğe giren anlaşma 195 ülke tarafından imzalanarak en fazla tarafa sahip olan iklim değişikliği girişimi özelliğindedir (BBC Türkçe, 2016). Anlaşma çerçevesinde taraf olan devletler uzun dönemde küresel sıcaklık yükseliminin endüstrileşme evresi öncesindeki döneme göre 2 derece altında kalmasını sağlayacak adımlar atmaya ve sera gazı salınım seviyesini küresel eylem ile ortak bir şekilde azaltmayı taahhüt etmişlerdir. Taraf devletler belirlenen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla aldıkları tedbirleri ve bu tedbirlerdeki başarı oranını içeren raporlar yayımlayacaklarının sözünü vermişlerdir. Anlaşma her ülkeye sera gazı salınımı azaltma miktarını kendi kendine belirleme imkânını vermektedir. Bu noktada anlaşmanın tek koşulu, belirlenen hedefin uygulayıcı ülke için zorlayıcı seviyede belirlenmiş olmasıdır. Anlaşmanın nihai hedefi ise 2030 yılında salınımının gerçekleşmesi beklenen 55 gigatonluk miktarın 40 gigaton seviyesine indirmek ve böylelikle küresel ölçekte 2 derecelik sıcaklık düşüşünü sağlayabilmektir. Ayrıca anlaşma kapsamında gelişmekte olan ülkelerin salınımlara karşı gerekli adımları atabilmeleri adına, hali hazırdaki bütçesi 10 milyar \$ olan ve 2020 yılına kadar 100 milyar \$ seviyesine ulaştırılması hedeflenen, bir fon kurulmuştur (T. C. Dışişleri Bakanlığı).

İklim Değişikliğinin SWOT Analizi

Küresel emisyonlar insanoğlunun varlığını sürdürebilmesi hususunda oldukça fazla öneme sahiptir. Karbondioksit ve sera gazı gibi salınımlar iklim değişikliğinin temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. İklim değişikliğinin varlığını bilimsel kanıtları olarak kuraklık, küresel deniz seviyelerinin artması, deniz yüzeyi sıcaklıklarının artması, Arktik ve Antarktik bölgelerindeki

buzullardaki erime, küresel ısınma, atmosferde artan CO₂ miktarı ve okyanus asitlenmeleri gösterilebilir. Konu ile ilgilenen ilk bilim adamları salınım ile iklim değişikliği arasında doğrudan bağlantı kuramamaktaydılar. 2007 yılında ise bu bağlantı ilk kez bilimsel olarak literatüre dâhil edilmiş ve iklim değişikliğinin bir gerçekliği oluşturduğu, bunun temel sebebinin de insan oğlu kaynaklı salınımlar olduğu ifade edilmiştir (Pachauri, 2014). Böylelikle insan kaynaklı çevre sorunlarının varlığı ortaya koyularak, hem bu sorunların görmezden gelinmesinin önüne geçilmiş hem de bu sorunların çözümüne yönelik adımlar atılması için temel dayanak oluşturulmuştur.

Küresel salınımlara yönelik atılacak adımlarda birtakım zafiyetler yaşanabilmektedir. Çevre, iklim değişikliği, küresel salınımlar vb. konularda uluslararası arenada birçok konferans düzenlenmiş, birçok değerlendirme yapılmış ve birçok karar alınmıştır. Ancak bu 'birçok'ların fazla olması bölünmüşlük sorununu oluşturabilmektedir. Bu bölünmüşlük sebebi ile farklı konularda çok sayıda beklenti içine girilmekte ve bunun neticesinde hem gerçekleştirilmesi hedeflere ulaşmak zorlaşmakta hem de uygulamaya dökülen projelerin etkisinde azalmalar olabilmektedir. Uygulamaların hayata geçirilmesi noktasında yaşanan bir diğer sıkıntılı durum ise yavaş işleyen süreçtir. Yavaş işleyen bu süreç kimi zaman politikacılar ekonomik veya siyasi çıkar odaklı anlayıştan uzak adımlar atmalarında vazgeçebilmelerine, kimi zamanda lobi gruplarının olaya müdahil olup mevzuatlarda değişiklik için baskı yapmalarına neden olabilmektedirler. Küresel emisyon sorunu karşısında zayıflık oluşturan bir diğer durum ise ortak hareket etme problemidir. Bu problemin temelinde ise birçok neden yatmaktadır. Alınan önlemlerin etkilerinin ne olacağının tam olarak bilinmemesi, ülkeler arasında bilgi edinme ve bilgiye sahip olma noktasındaki eşitsizlik, belirlenen hedef doğrultusunda devletlerin verdikleri taahhütlere sadık kalma şüphesi bu nedenler arasında gösterilebilir. Çevresel meselelerin ele alınış biçimleri de bu noktada önem teşkil etmektedir. Çevre sorunlarının uluslararası bir sorun olarak mı değerlendirildiği ya da insanlığa karşı bir tehdit olarak mı algılanması bu biçimlere örnek şeklinde verilebilir (Viotti & Kauppi, 2012: 496).

Salınımlar ile mücadelede karşılaşılan en dikkat çekici iki mesele ise benimsenmiş kapitalist sistem ve tarihsel sorumluluktur. Devletler 18.yüzyılın sonlarından beridir ekonomik alana hâkim olan kapitalist üretim modelini benimsemiş durumdadırlar. Bu modelin temelinde yer alan sürekli kar olgusu birçok alanı etkilediği gibi çevreyi de olumsuz etkilemektedir. Uluslararası arenada devletler gelişmişlik düzeyine erişmek, gerekli ülkesel kalkınmayı gerçekleştirmek için bu modeli uygulamaya dökmeye çalışmaktadırlar. Zihinlere yerleşmiş olan bu üretim tekniği ile hareket eden devletler, bu modelde kısıtlamaya gidilecek herhangi bir tasarıya şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Böylesine girişimleri kendilerinin kalkınmalarına izin verilmemesi, sürekli olarak mevcut hegemon devletlere bağımlı kalmalarının istenmesi ve ekonomik kalkınmadan ödün verme olarak yorumlamaktadırlar. Ekonomik kalkınma ve emisyonlar meselesiyle ilgili bir diğer görüş ise çevreyi koruma amacıyla olan kararların, kalkınma karşıtı olan, insanın refah

artırımını göz ardı eden bir karaktere sahip olduğunu ifade etmektedir (Saidi, 2010: 3). Küresel ısınmanın tamamıyla eşitsizlik ile ilgili bir mesele olduğu düşüncesinden hareketle tarihsel sorumluluk konusu bir diğer zafiyeti oluşturmaktadır (Roberts & Parks, 2007: 35). En çok kimin zarar gördüğüne değil, sorunun çıkmasına ilk kimin neden olduğuna odaklanan bu yaklaşımda, içerisinde bulunan zamanda sorumluluğun eşit paylaşılmasının ve ortak hareket edilmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir. Bu çerçevede yapılan araştırmalara göre sanayi devriminden günümüze kadar birikimli salınımın %83'ünden gelişmiş ülkeler sorumlu olarak gösterilmektedir (Ravindranath & Sathaye, 2002: 233).

Çevre ve salınım konularında adımların atılması ve ilerletici politikaların uygulanması için önemli fırsatlar bulunmaktadır. Bu fırsatların başında iklim değişikliğinin ve çevre tahribatının bilimsel olarak kanıtlanmış olması gelmektedir. Çevre sorunlarına yönelik politikalar oluşturulması için karar vericilerin önüne somut deliller konulabilmekte ve onlara bu doğrultuda hareket etmeleri için baskı uygulanabilmektedir. İkincil fırsat olarak ise çevre odaklı örgütlerin ve düşünce kuruluşlarının sayısında artışın yaşanması ve toplumlarda bir çevre bilincinin oluşmuş olması gösterilebilir. Bu konuda artık bir örgütlenme ve harekete geçebilme pratiği oluşmuştur. Üçüncü olarak, çevre sorunlarının çözümlerine yönelik daha önce görülmemiş seviyede siyasi desteğin ve mutabakatın sağlanmış olması ifade edilebilir. Paris İklim Anlaşması'na 195 ülke taraf olmuş ve hem salınımların azaltılması hem de sıcaklık artışının 2°'nin altına indirilmesi yönünde taahhütte bulunmuştur. Dördüncü olarak ise çevre ve salınım problemlerine yönelik devletlere oldukça önemli miktarlarda sunulan teşvik fonları gösterilebilir. Böylelikle hem önlem almak isteyip de yeterli imkanlara sahip olmayan devletlere kaynak sağlanmakta hem de sorunlara yönelik adım atan ve bunu sonuçlandıran devletleri motive edici bir ödül oluşturulmaktadır.

Diğer yandan ise hem yerkürenin geleceğinin hem de çevre sorunlarının çözümünün önünde birçok tehdit bulunmaktadır. Var olan üretim anlayışının devam etmesi halinde içinde bulunduğumuz dünya meydana gelen tahribat yükünü kaldıramayacak noktaya gelecek ve bu durum tüm canlılar için büyük bir sorun oluşturacaktır. Mevcut koşulların bir sonucu olarak oluşacak olan küresel sıcaklık artışı iklimlerin, canlıların ve insanların karakteristik özelliklerinde değişimlerin gerçekleşmesine sebep olacaktır. Küresel emisyonun temel etken olduğu iklim değişikliği hakkında yayımlanan bir rapora göre salınımlar mevcut durumdaki hali ile devam ederse ortalama sıcaklık sanayi öncesi döneme kadar 5 dereceye kadar artma potansiyeli taşımaktadır. Sıcaklığın 3-4 derece artması milyonlarca insanın yerleşim yerlerinin sular altında kalmasına ve kuraklığa uğramasına sebep olacaktır. Sıcaklığın 2 derece artması var olan canlı türlerinin %15 ile %40'ını yok olma tehlikesi altında bırakacaktır (Stern, 2006).

Salınımların etkisiyle tarım arazisi alanları daralmaktadır. Her yıl yaklaşık olarak 10 milyon hektarlık alan tarıma elverişsiz hale gelmektedir. Bunun

sonucu olarak da gıda üretimi azalmaktadır (Viotti & Kauppi, 2012: 495). Karbondioksit salınımı sebebiyle bir yandan ormanlar ve tarım alanları verimsiz hale gelirken, diğer yandan deniz sularındaki asit oranı yükselmektedir. Ormansızlaştırma da salınımların etkisinin artmasında önemli bir yere sahiptir. Bazı araştırmalar ormansızlaştırma faaliyetlerinin taşımacılık sektörünün oluşturduğu salınımlardan daha tehlikeli olduğunu ortaya koymaktadır (Baker, 2016: 90). Yalnızca 1990'lı yıllarda orman özelliğini kaybeden alanların miktarının dünya genelindeki orman alanlarının %2.4'üne denk gelen 94 milyon hektar olduğu ifade edilirken, tropikal ormanların yıllık %1 oranında azalma seyrine sahip olduğu belirtilmiştir. Salınımların etkisini gösterdiği bir diğer olumsuz durum ise temiz su kaynaklarının kirlenmesidir. 1990'ların ortasında dünya nüfusunun %40'ını oluşturan 8 ülke su kıtlığı yaşamıştır. Günümüzde ise yaklaşık 1.1 milyar insan temiz su kaynaklarına erişim sıkıntısı yaşamaktadır. Yaklaşık 2.4 milyar insanın yeterli sağlık hizmetlerine erişme noktasında sıkıntılar yaşadığı günümüz dünyasında her yıl su kirliliği ile ilişkili yaklaşık 5 milyon ölüm gerçekleşmektedir (Viotti & Kauppi, 2012: 496-500).

Çevre sorunlarının çözümünün önündeki başlıca tehdit günümüz uluslararası arenasının en önemli ve karar verici aktörleri olan devletlerdir. Devletlerin salınım ve diğer çeşit çevre problemlerine neden olan unsurlara yaklaşımı genellikle realist açıdan olmakta ve bu durumu hem iç siyasette hem de uluslararası siyasette politik bir pazarlık malzemesi olarak kullanabilmektedirler. Özellikle gelişmekte olan devletler tarafından kalkınma ekseninde ele alınan olgu, kendi büyümelerinin önüne koyulan bir ket olarak algılanmaktadır. İkincil olarak ise çevre önlemlerinin alınmasının ön görüldüğü anlaşmaların sahip olduğu bağlayıcılık sorunudur. Çevre anlaşmalarının daha çok devletin taraf olması merkezli hazırlanmasından dolayı, devletlere geniş bir manevra alanı bırakmaktadır. Bu durumun neticesi olarak bir yandan önlemlerin ihlali durumunda yaptırım mekanizması eksikliği sorunu ortaya çıkmakta, diğer yanda bazı büyük devletlerin küresel ölçekli çevre sözleşmelerine taraf olmamaları, ABD'nin hem Kyoto Protokolü'ne hem de Paris İklim Anlaşması'na katılmaması gibi, diğer devletlerin kararlarını etkilemekte ve sorunların çözümüne yönelik adım atmaları hususunda soru işareti oluşturabilmektedir.

EMİSYON MESELESİ VE DEVLETLERİN SORUNA YAKLAŞIMI

Anarşik bir düzlemde olan uluslararası sistemde devletler güvenlik ve kalkınma ekseninde hareket etmektedir. Bu doğrultuda belirlenen hedeflere ulaşılması için belirlenen rotada önlerine çıkacak engelleri, politikaları, anlayışları etkisiz hale getirmekte veya görmezden gelmektedirler. Çevre sorunlarına yönelik alınacak önlemler de bu çerçevede değerlendirilmekte ve kalkınma yolunda birer engel olarak görülebilmektedir. Bu durumun oluşmasında uluslararası arenanın öncü aktörlerinin attığı adımlar oldukça önemlidir. Bu aktörlerin çıkarları söz konusu olduğunda, çevre ve salınım sorunlarına yönelik alınmış olan önlemleri yok sayması veya ihlal etmesi diğer

birçok devleti önlem alma noktasında tereddüde düşürmekte ve olayın özünden uzaklaşılmasına sebep olabilmektedir. Bunun neticesinde çevre sorunları ile mücadelede ciddi sorunlar yaşanabilmektedir.

Uluslararası Arenada Çevreden Vazgeçilebilirlik Örnekleri

Uluslararası arenanın öncü devletlerinin attığı adımlar diğer devletler için özendirici ve cesaretlendirici olabilmektedir. Ancak atmadıkları her adım, koydukları her şerh ve çekildikleri tüm protokoller de anlamlarını yitirebilmektedir. Bu durum hem belirlenen hedeflere ulaşılması noktasında bir sorun meydana getirirken hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan devletler için de bir vazgeçiş dayanağını oluşturabilmektedir.

Uluslararası arenada diğer devletleri etkileme kapasitesi olarak sahip olduğu ekonomik ve askeri güç ile başta ABD'nin geldiğini ifade edebiliriz. İklim ve salınım sorunlarına yönelik alınan önlemlere karşı ABD birçok kez karşı çıkmıştır. 2001 yılının Mart ayında ABD Başkanı G.W.Bush, Kyoto Protokolü'nü onaylamayacaklarını açıklamıştır (Revkin, 2001). Şubat 2002'de Beyaz Saray tarafından Kyoto Protokolü'nün yerine Temiz Gökyüzü ve Küresel İklim Değişikliği Girişimi (Clear Skies and Global Climate Change Initiative) açıklanmıştır. Bu girişim sera gazı salınımının ekonomik üretim ile oranlanacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Bush, 2002). Bu doğrultuda Bush yönetimi ABD'nin konuya ekonomik kalkınma çerçevesindeki yaklaşımını eleştiren ve bir sonraki dönemin IPCC başkanlığı için en büyük aday olan Robert Watson'a verdiği desteği geri çekmiştir (Revkin, 2002).

ABD'nin bir diğer uluslararası salınımla mücadele girişimine eleştirisi 2016 yılında imzalanarak yürürlüğe konulan Paris İklim Anlaşması'na yönelik olarak Donald Trump yönetiminde gerçekleşmiştir. Trump küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin meselesinin çok pahalı bir aldatmaca olduğunu ifade ederek bu aldatmacayı oluşturanların gezegenin geleceğinin kurtarılması için daha çok vergi ödenmesi ve fon oluşturulması aracılığıyla paranın akışını devam ettirmeye çalıştıklarını dile getirmiştir (Sheppard, 2016). İklim değişikliğinin bir uydurma olduğunu düşünen Trump, soruna yönelik yapılan harcamaların geri dönüşünün olmadığı savunmakta ve bu harcamaların ekonomik büyümeyi engelleyecek boş harcamalar olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Trump, yıllık bütçesi \$8,14 milyar olan ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA)'nın başına iklim değişikliğine inanmayan Scott Pruitt'i getirmiş, Temiz Enerji Planı'nı geri çekmiş, Paris İklim Anlaşması'na katılmayacağını dile getirmiş ve kömür yatakları açısından oldukça fazla rezervlere sahip olan ülkede bu sanayiye yeniden canlandıracağını açıklamıştır (Sarlin, 2017). Bu durum uluslararası kamuoyunun emisyon ile mücadelede olan umudunda kırılmalara yol açmıştır.

Küresel salınımla mücadelede en ön sırada yer alan aktörlerden olan Avrupa Birliği, 2010 yılında başlayan ve birçok ülkesine nüfuz eden Avro Krizi nedeniyle bu mücadelesinde ödünler vermiştir. AB, 2005 yılında Salınım Ticaret Sistemi'ni uygulamaya koymuştur. Aktörlere belirli miktarda CO₂ salınımı izni veren bu sistem kriz nedeniyle gerçekleştirilen üretimin artması

ve ayrılan ödeneklerin azalmasından dolayı beklenenden daha fazla salınımın gerçekleşmesi sebebiyle 2019 yılına kadar askıya alınmıştır (Forest Trends Ecosystem Marketplace(a)).

Kyoto Protokolü'nün imzalandığı ülke olan Japonya, etrafının okyanus ile çevrelenmiş olmasından kaynaklı olarak iklim değişikliği sorununun karşısın en zayıf kalan ülkelerden birisidir. Bu sebepten dolayı iklim değişikliği ile mücadelede en önde gelen devletlerden birisi olması beklenen Japonya'nın sera gazını azaltmanın maliyetlerinden dolayı arka planda kaldığı görülmektedir (Ohta, 2009). 2010 yılında Kyoto Protokolü'nün ikinci taahhüt dönemi için imza atmamıştır. 2014 yılında ise nükleer santrallerini kapatan Japonya, bunun yerine fosil yakıtları kullanmaya başlamış ve bunun neticesinde sera gazı emisyonu seviyesini 1990 yılındaki düzeyinden %25 daha az bir miktarda tutacağı sözünden caydığını açıklamıştır (Forest Trends Ecosystem Marketplace(b)).

Örneklere belirtildiği üzere devletler iklim değişikliği ve küresel salınımla mücadeleye kimi zaman bu olgunun varlığına inanmayan yöneticilerden dolayı, kimi zaman ekonomik kalkınmanın daha önemli görülmesinden dolayı, kimi zaman ise iklim maliyet hesaplarından dolayı çevreci anlayıştan vazgeçmektedirler. Devletler herhangi bir ekonomik olumsuzluk ile karşılaştıklarında çevre konusunda verdikleri taahhütlerden cayabilmektedirler.

Tablo 1: Karbon Salınımının Yarısına Neden Olan 23 Şirket (1988-2015)

Firma	Toplam Salınım Miktarı (Milyon Ton)	Toplam Salınım Payı (%)
China Coal	128,933	14,3
Aramco	40,561	4,5
Gazprom OAO	35,221	3,9
National Iranian Oil Co	20,505	2,3
Exxon Mobil Corp	17,785	2
Coal India	16,842	1,9
Pemex	16,804	1,9
Russia Coal	16,740	1,9
Shell	15,017	1,7
CNPC	14,042	1,6
BP	13,791	1,5
Chevron	11,823	1,3
PDVSA	11,079	1,2
Abu Dhabi National Oil Co	10,769	1,2
Poland Coal	10,480	1,2
Peabody Energy Corp	10,364	1,2
Sonatrach SPA	8,997	1
Kuwait Petroleum Corp	8,961	1
Total	8,541	0,9
BHP Billiton	8,183	0,9
ConocoPhillips	7,463	0,9
Petrobras	6,907	0,8
Lukoil	6,750	0,8
Toplam	446,558/899,199	49,8/100

Kaynak: CDP Carbon Majors Report, 2017.

Küresel Emisyon Sorununda Türkiye

Türkiye'nin çevre problemlerine yönelik adımları çoğunlukla devlet merkezli olarak atılmaktadır. Özel sektörün sorunlara yönelik projeleri ise 2010 sonrası dönemde ağırlık kazanmıştır. Devlet merkezli yaklaşımın doğal bir sonucu olarak Türkiye'nin dış politikada sergileyeceği davranışlar belirleyici etmen

konumundadır. Türkiye'nin uluslararası arenada çevre konulu bir anlaşmaya ilk kez taraf oluşu Viyana Anlaşması'nın Montreal Protokolü ile 1991 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu protokole imza atması kolay olmamıştır. Dönemin dış politika anlayışının bir yansıması olarak Türkiye protokole bir yandan septik bir açıyla yaklaşırken diğer yandan bekle-gör politikası çerçevesinde adımlar atmıştır. Bu iki anlayışın temelinde de ekonomik çıkarlar yer almaktadır. Yenice sanayileşmeye başlayan bir ülke olarak Türkiye, protokolce belirlenen hedeflere uymanın kendi kalkınmasının önünde bir engel olacağı tereddüdüne sahip olmuştur. Ancak AB'nin Ozon Tabakası'nın incelmesine neden olan kimyasalların kullanımını yasaklayan bu protokole taraf olmayan ülkeler ile olan ticari ilişkilerinde kısıtlamaya gideceğini açıklaması üzerine Türkiye dahil birçok ülke protokole taraf olmayı kabul etmiştir (Benedick, 1998: 243).

Ticari çıkarların çevresel çıkarlara üstün geldiğini gösteren bu durum ülkelerin asıl motivasyonunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Türkiye kloroflokarbon (CFC) kullanımını 2006 yılında sonlandırırken, 2008 yılından itibaren de zorunlu kullanım alanları dahil tüm ithalatını yasaklamıştır. Halon gazlarının ithalatı da 2008 yılında durdurulurken, yalnızca iç piyasadaki talebin karşılanması için zorunlu kullanımı serbest bırakılmış ve bunun takibi için Türkiye Halon Gazı Bankası (TÜHAB) kurulmuştur. Ayrıca yine 2008 yılında *Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik* yayınlamıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(b)). Türkiye, Ozon Tabakası'nın korunmasına yönelik bugüne kadar yürütücülüğünü Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yaptığı birçok projeyi de hayata geçirmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Ozon Tabakası'nın Korunmasına Yönelik Türkiye'nin Projeleri

Proje Adı	Proje Süresi	Proje Bütçesi	Proje Uygulayıcısı
XPS (Extrüde Polistren) Köpük Panel Üretim Sektöründe Pilot Projesi	2010-2011	\$165000	UNDP
PU Sandviç Yalıtım Panelleri ve Sert Köpük Üretiminde HCFC-141b ve XPS Köpük Üretiminde HCFC 142b ile HCFC Sonlandırılması Şemsiye Yatırım Projesi	2009-2013	\$7713490	UNDP
Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi (5.aşama)	2009-2013	\$260000	UNIDO
Türkiye'de kullanılan Florlu Gaz Kullanımına ilişkin Teknik Yardım ve İlgili Yönetmeliğin Uyumlaştırılması Projesi	2013-2014	€167992	AB
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Bertarafına Yönelik Pilot Proje	2012-2014	\$1013000	UNIDO
Hidrokloroflorokarbon (HCFC) Gazlarının Sonlandırılması Yönetim Planı Projesi	2012-2018	\$14389490	UNIDO
Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi (6.Aşama)	2013-2015	\$260000	UNIDO

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası.

Türkiye'nin BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'ne katılım süreci ise oldukça sancılı olmuştur. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi bir ülke olarak değerlendirilen ve gelişmiş ülke statüsünde ele alınan Türkiye, anlaşmanın hem Ek-I (*Anlaşmaya taraf olan gelişmiş ülkeleri ifade etmektedir. Daha sıkı azaltım yükümlülüklerine sahip olan bu ülkeler salınımlarını sınırlamakla ve yutaklarını iyileştirmekle sorumlu tutulmaktadır.*) hem de EK-II (*Listede yer alan gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere sözleşmeden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmak, mali destekte bulunmak ve teknoloji transferini gerçekleştirmek için yükümlü olduğunu ifade etmektedir.*) listesinde yer almıştır. Bu durumdan dolayı haksızlığa uğradığını ifade eden Türkiye, anlaşmaya taraf olmamıştır. BMİDÇS'yi desteklediğini uluslararası toplantılarda dile getiren Türkiye, statüsüne ilişkin önerilerde bulunarak anlaşmaya katılım şartlarını sunmuştur. 2001 yılında Fas'ın başkenti olan Marakeş'te düzenlenen COP 7'de Türkiye'nin Ek-II listesinden adının silinmesi, Ek-I listesinde diğer ülkelere ayrıcalıklı olarak yer alacağına karara bağlanması ve taraf olmaması halinde hem AB ile ticaretinin yaptırımlara maruz kalma tehlikesi hem de iklim değişikliği fonlarından yararlanamama riski üzerine Mayıs 2004'te 189. taraf olarak anlaşmaya dahil olmuştur (Cemre, 2006: 9-10). Çıkar temelli (Interest-based) yaklaşıma göre devletlerin uluslararası çevre düzenlemelerine katılımında ekolojik zayıflık ve

maliyet azaltımı önemlidir (Sprinz & Vaahtoranta, 1994). Bu çerçeveden ele alındığında Türkiye'nin ticari kayıptan kaçarak maliyetleri azaltma noktasından hareketle anlaşmaya dahil olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3: BMİDÇS Çerçevesindeki Türkiye'nin Projeleri

Proje Adı	Projenin Uygulayıcısı	Projenin Yürütücüsü	Projenin Bütçesi	Projenin Süresi
Ulusal Bildirimlerin Hazırlanması Projesi - 6	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	TÜBİTAK	\$2300000	2014-2016
İklim Değişikliği İki Yıllık Raporların Hazırlanması Projesi	UNDP & GEF	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	\$412000	2014-2016

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; UNDP Türkiye

1997 yılında düzenlenen BMİDÇS COP3 toplantısında kabul edilen ve endüstriyellemelerini tamamlamış olan taraf ülkelere bağlayıcı sera gazı salınım sınırlaması getiren Kyoto Protokolü'nün temelinde ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi yer almaktadır. Bu doğrultuda ayrımların yapıldığı protokolde, EK-A listesinde kapsanan sera gazı salım kaynakları belirtilirken, EK-B listesinde ülkeler arası sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu çerçevede EK-I kategorisinde yer alan sanayileşmiş ülkeler 2008-2012 yılları arasında sera gazı salınımlarını 1990 düzeyinin %5 altına indirme taahhüdünde bulunmuşlardır. Türkiye'nin protokole taraf oluşu ise Ağustos 2009'da resmi olarak başlamıştır. Ancak EK-B dışı taraf ülke olarak protokolde konumlanan Türkiye, 2020 yılına kadar herhangi bir yükümlülük altına girmeyen tek ülke olmuştur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(b)). Türkiye'nin protokole taraf olmasının temelinde yer alan etkenleri AB ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek, çevre konusunda atılacak adımlarda söz sahibi olabilmek ile uluslararası arenada saygınlığını ve görünürlüğünü artırmak şeklinde sıralayabiliriz.

Tablo 4: Türkiye'nin Kyoto Protokolü Çerçevesindeki Projeleri

Proje Adı	Projenin Uygulayıcısı	Projenin Bütçesi
Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasite Geliştirme Projesi	AB	€15500000
Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi Mekanizmasına Destek Projesi	AB	€3000000
Karbon Piyasasına Hazırlık İçin Ortaklık Programı	Dünya Bankası	\$8000000

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; AB Türkiye Delegasyonu; PMR Türkiye Türkiye'nin çevre konulu anlaşmalara katılmasının altında yatan başlıca faktörlerden birisi de çevre anlaşmalarının en büyük destekçi aktörlerinden biri

olan AB ile ikili ilişkilerini geliştirmek ve bu çerçevede ekonomi ve ticaret alanlarında var olan hacmi büyütmek olduğu söylenilebilir. Bu çerçevede Türkiye'nin diğer siyasi etkenlerinde katkısı göz önünde bulundurularak bu amacına ulaştığını Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: İmzalanan Çevre Anlaşmaları Sonrası Türkiye – AB Dış Ticaret Rakamları

Montreal Sonrası			BMİDÇS Sonrası			Kyoto Sonrası		
Yıllar	İthalat	İhracat	Yıllar	İthalat	İhracat	Yıllar	İthalat	İhracat
1991	9,9	7,3	2004	48,1	36,7	2009	56,6	47,2
1992	10,6	7,9	2005	52,7	41,5	2010	72,3	52,9
1993	13,8	7,6	2006	59,4	48,1	2011	91,4	62,6
1994	10,9	8,6	2007	68,4	60,7	2012	87,6	59,4

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Devlet merkezli olarak çevresel problemleri ele alan Türkiye'de, yasama erki olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde Rio Konferansı'nın düzenlendiği 1992 yılından Kasım 2017 'ye kadar çevre ve çevre ile bağlantılı görüşülmüş tasarıların adedi Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: TBMM'de Görüşülen Çevre Konulu Tasarı Sayıları

Toplam Görüşülen Tasarı	Çevre İle Bağlantılı Tasarı	Çevre Konusundaki Tasarı	Çevre Konulu Kanunlaşan Tasarı	Salınım Konusundaki Tasarı	Salınım Konulu Kanunlaşan Tasarı
12385	148	46	23	1	1

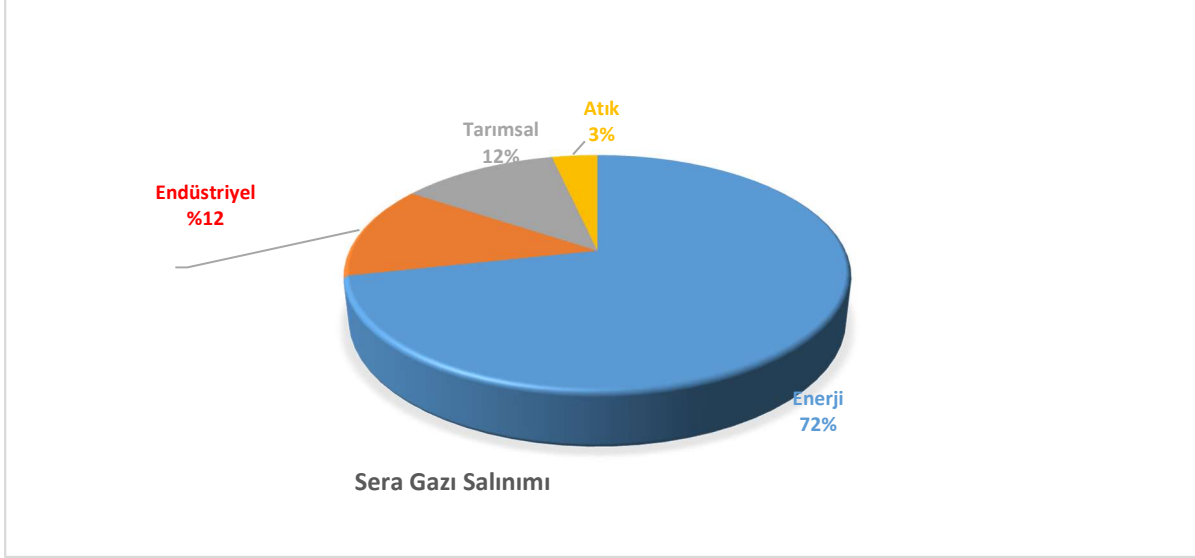
Kaynak: TBMM Geçmiş Dönem Kanun Tasarı ve Teklifleri Sorgu Formu

Bu süreç içerisinde görüşmesi yapılan 12385 tasarıların %1,2'sine denk gelen 148 adet tasarı çevre ile bağlantılı tasarılar olup, bunların da 46 tanesi doğrudan çevre konusuyla ilgilidir. Bu periyotta salınım konulu olan tasarı adedi yalnızca 1 tanedir. Nisan 2010'da görüşülüp kanunlaşan bu tasarı konusunu nükleer bir kazanın olması durumunda ortaya çıkacak olan radyoaktif salınımlar oluşturmaktadır (TBMM). Bu durum Türkiye siyasi ajandasında çevre meselesinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kanunun haricinde yürürlüğe bazı yönetmelikler ve tebliğler koyulmuştur. Ağustos 2010'da *Sera Gazı Emisyon Azaltımı Sağlayan Projelere İlişkin Sicil İşlemleri Tebliği*, Nisan 2012'de ise *Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik*, Temmuz 2014'te ise *Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ*, Nisan 2015'te *Sera Gazı Emisyonlarının Doğrulanması ve Doğrulayıcı Kuruluşların Yetkilendirilmesi Tebliği* Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(c)).

Kyoto Protokolü'nün esnek salınım ticareti mekanizmalarından faydalanamayan Türkiye'de, 2005 yılından itibaren Gönüllü Karbon Piyasaları'nda işlem gören sertifikalı projeler yer almaktadır. Gönüllü Karbon

Piyasası hükümetlerden bağımsız olarak iklim değişikliği sorununa yönelik oluşturulmuş hedef piyasalardır. Bu piyasada bireyler, iş dünyası, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler yer alabilmektedirler (Life Enerji, 2017).

Şekil 1: Türkiye’de Sera Gazı Salınımlarının Sektörel Dağılımı 2015

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2015 yılında gerçekleştirilen sera gazı emisyon miktarı 475,1 Milyon Ton(Mt) olarak kaydedilmiştir. 1990 yılındaki miktarla kıyaslandığında %122’lik bir artışın olduğu, kişi başı CO₂ eşdeğeri salınım miktarının ise aynı süreç içerisinde 3,88 tondan 6,07 tona yükseldiği görülmüştür. (TÜİK, 2017). Bu salınım miktarlarının azaltılması için oluşturulan gönüllü karbon piyasasında Mayıs 2012’de 201 (Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2012), Nisan 2014’te 308 (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(d)) olan proje sayısı 2016 sonunda 323’e (Life Enerji, 2017) çıkmıştır. Bu projeler neticesinde 2012 yılında 13,858 Mt olan sera gazı azaltımı, 2016 yılında 24,539 Mt’ye ulaşmıştır (Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2012; Life Enerji, 2017).

Tablo 7: Türkiye Gönüllü Karbon Piyasası Proje Sayısı ve CO₂ Eşdeğeri Azaltım Miktarları

Proje Türü	Rüzgar	Hidro elektrik	Jeo termal	Çöp	Atık	Enerji Verimliliği	Toplam
Proje Sayısı	129	142	10	32	7	3	323
Azaltım Miktarı (Mt)	9,972	8,440	1,845	4,043	0,166	0,073	24,539

Kaynak: Life Enerji, Türkiye’de Gönüllü Karbon Piyasaları, bizden.lifenerji.com/bizden-haberler/turkiyede-gonullu-karbon-piyasalari/

1990 yılından itibaren karbon emisyon miktarı sürekli artan Türkiye’nin, var olan stratejileriyle hedeflenen büyümesinin 2030 yılında oluşturacağı salınım miktarının 1990-2015 dönemine göre %25’e yakın artacağı öngörülmektedir. Bu durum kişi başına düşen CO₂ eşdeğeri emisyon miktarında Türkiye’nin Almanya, İngiltere ve Japonya gibi ülkeleri geçeceği anlamına gelmektedir. Bu miktarın azaltılması ve Türkiye’nin 2° hedefi için üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi için karbon vergisi toplaması, toplanan bu vergilerin yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik elde edilmesi için kullanılması ile bu doğrultuda teknolojik gelişme ve enerji piyasasına bağlı olarak enerji verimliliğini arttırması önerilmektedir. Bu çerçevede, emisyon miktarının 2020 yılında 390Mt, 2030 yılında ise 2010 seviyesi olan 340Mt düzeyine çekilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu hedeflere ulaşılabilmesinin Türkiye için maliyeti 2020 yılına kadar büyüme oranının %4 yerine %3,3 seviyesine düşmesi olarak ortaya koyulmaktadır. Bu doğrultuda hareket edilmesi durumunda büyüme oranlarındaki kayıp 2030 yılında sıfırlanacaktır. Ancak önlemlerin alınması için 2024 yılına kadar adım atılmadığı takdirde, Türkiye’nin 2° hedefindeki yükümlülüklerini yerine getirmesi için eksi büyüme oranlarına katlanması gerekecektir (WWF-Türkiye ve İstanbul Politikalar Merkezi, 2015). Katıldığı uluslararası çevre işbirliklerine ekonomik ve ticari açıdan taşıdığı kaygılarla katılan Türkiye’nin, 2° hedefi için büyüme hedefinde sapmaları ve bunun neticesinde oluşacak kayıpları kabul etmesi var olan uluslararası koşullar – darbe girişimi, sınırlarında yaşanan çatışmalar, göç sorunu vd.- göz önüne alındığında mümkün gözükmemektedir.

SONUÇ

1970’lere doğru uluslararası arenada kendisine yer bulmaya başlayan çevre sorunları, probleme yönelik bilimsel kanıtların ortaya koyulduğu 1990’larda uluslararası sistemin en önemli aktörleri olan devletlerin gündeminde kalıcı yer bulmayı başarmıştır. 2000’lere doğru çevre sorunlarının temelinde yer alan karbon salınımlarını azaltmak için dikkat çekici kararlar almaya başlayan devletler önemli adımlar atılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak bu gereklilikler tam anlamıyla hiçbir zaman tam anlamıyla uygulamaya dökülemedi. Bu durumun temelinde birçok faktör yer almaktadır. Bunlardan ilki, çevre sorunlarının devletler nezdinde düşük profilli konu olarak görülmesidir. Uluslararası arenada yumuşama veya çatışma seviyesinin düşük olduğu dönemlerde konuya önem verilmektedir. İkinci olarak, çevre

problemlerine yönelik alınan kararların bağlayıcılık açısından taşıdığı sorunlar gösterilebilir. Kapsayıcılığın geniş olması gayesiyle esnek kuralların belirlendiği anlaşmalara devletler atılacak adımın başka bir çıkarıyla, özellikle güvenlik ve kalkınma konularındaki çıkarlarla, çakışması durumunda çevresel önlemleri kolaylık feda edebilmekte ve reelpolitik çerçevede hareket etmektedirler. Özellikle uluslararası arenadaki öncü aktörlerin de bu şekilde hareket etmesi veya anlaşmalara katılmaması diğer gelişmemiş veya gelişmekte olan devletler için bir dayanak ve teamül oluşturmaktadır. Üçüncü olarak, alınmaya çalışılan önlemlerdeki adalet ve sorumluluk paylaşımı sorunu belirtilebilir. Özellikle gelişmekte olan devletler çevresel önlemleri gelişmiş ülkeler tarafından kendilerinin kalkınmalarının önüne konulan bir ket olarak değerlendirebilmektedirler. Gelişmiş devletlerin birçok çevre tahribatı oluşturduktan sonra kalkınmalarını tamamlamaları ve günümüzde konuya yönelik önlem almaları tarihsel sorumluluk ve yük paylaşımı açısından adil bir durumu ortaya koymadığı söylenilebilir. Bir diğer sorun oluşturan nokta ise devletlerin çevre konulu anlaşmalara çevresel kaygılarla değil, uluslararası arenada görünürlüklerini arttırmak, saygınlık kazanmak, diğer taraf devletlerle ticari ilişkileri geliştirmek ve anlaşma çerçevesinde kurulan fonlardan faydalanmak için katılabilmektedirler. Bu tür durumların var olması sebebiyle yaklaşık yarım asırdır uluslararası gündemde yer alan çevre ve emisyon problemlerine yönelik çözümler hem Türkiye’de hem de uluslararası sistemde başarıya ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

- Al, A. & Katıtaş, G. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi Var Olanın Fark Edilişi. Uluslararası Politik Ekonomi 1. Ankara: Savaş Yayınları.
- Baker, S. (2016). Climate Change and International Economic Law. Ecology 43, 53-106.
- Revkın, A. (2001). Bush's Shift Could Doom Air Pact, Some Say. NY Times. <http://www.nytimes.com/2001/03/17/us/bush-s-shift-could-doom-air-pact-some-say.html> (12.10.2017).
- Balaam, D. & Dillman, B. (2016). Introduction To International Political Economy. New York: Routledge.
- Bariloche, S. (1974). Limits to Poverty. Argentina: Bariloche Foundation.
- Barney, G. (1980). Global 2000. California: Seven Locks Press.
- Barrett, S. (2005). Kyoto Plus. Climate Change Policy. Oxford: Oxford University Press.
- Barry, J. (1999). Rethinking Green Politics. London: Sage Publications.
- BBC Türkçe. (2016). Tarihi iklim değişikliği anlaşmasına 175 imza. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160422_paris_iklim_anlasmasi_imza (11.10.2017).
- Benedick, R. (1998). Ozone Diplomacy: New directions in Safeguarding the Planet. Cambridge: Harvard University Press.

- Birleşmiş Milletler. (1998). BMİDÇS Kyoto Protokolü. http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/kyoto_protokol.pdf (10.10.2017).
- Bush, G. (2002). Clear Skies and Global Climate Change Initiative. <https://2001-2009.state.gov/g/oes/rls/rm/2002/13001.htm> (12.10.2017).
- Carlsnaes, W., Risse, T. & Simmons, B. (2013). International Environmental Politics. Handbook of International Relations. London: Sage Publications.
- Carter, N. (2007). The Politics of the Environment Ideas, Activism, Policy. New York: Cambridge University Press.
- Cemre (2006). İklim Değişikliği Sürecinde Türkiye 1990-2004. REC Turkey. [http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/Cevre Akademisi /IklimDegisikligi/cemre_3.pdf](http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/Cevre_Akademisi/IklimDegisikligi/cemre_3.pdf) (13.10.2017).
- Collard, A. (1988). Rape of the Wild. London: Women's Press.
- Crutzen, P. (2002). Geology of mankind. Nature, 415, 23.
- Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü. (2012). Türkiye'de Karbon Piyasası. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. [http://www.eie.gov.tr /iklim_deg/document/karbon_piyasasi.pdf](http://www.eie.gov.tr/iklim_deg/document/karbon_piyasasi.pdf) (14.10.2017).
- Dessai, S., Lacasta, N. & Vincenti, K. (2003). International Political History of the Kyoto Protocol: from the Hague to Marrakech and Beyond. International Review of Environmental Strategies, 4(2), 183-205.
- Forest Trends Ecosystem Marketplace(a). Europe. <http://www.ecosystemmarketplace.com/marketwatch/carbon/europe/> (13.10.2017).
- Forest Trends Ecosystem Marketplace(b). Asia. <http://www.ecosystemmarketplace.com/marketwatch/carbon/asia/> (13.10.2017).
- Heywood, A. (2002). Politics. New York: Palgrave Macmillan.
- Hughes, D. (2010). Climate Changes: A History Of Environmental Knowledge. Capitalism Naure Socialism, 21(3), 75-80.
- Keleş, R. (2009). Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Koremenos, B., Lipson, C. & Snidal, D. (2001). The rational design of international institutions. International Organizations, 55(4), 761-799.
- Life Enerji. (2017). Türkiye'de Gönüllü Karbon Piyasaları. <http://bizden.lifenerji.com/bizden-haberler/turkiyede-gonullu-karbon-piyasaları/> (14.10.2017).
- McGrath, M. (2016). Trump'ın tehditlerinin gölgesinde iklim zirvesi. BBC. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37893126> (02.10.2017).

- Meadows, D., Meadows, D., Randers, J. & Behrens, W. (1972). *The Limits To Growth A Report For The Club of Rome's Project On The Predicament Of Mankind*. New York: Universe.
- Ohta, H. (2009). Japanese foreign policy on climate change: diplomacy and domestic politics. *Climate Change and Foreign Policy Case Studies from East to West*. New York: Routledge, 36-52.
- Pachauri, R. (2014). Intergovernmental Panel On Climate Change, *Climate Change 2014. Synthesis Report, 5* http://ar5-syr.ipcc.ch/ipcc/ipcc/resources/pdf/IPCC_SynthesisReport.pdf
- Pepper, D. (1993). *Ecosocialism*. London: Routledge.
- Ravindranath, N. & Sathaye, J. (2002). *Climate Change and Developing Countries*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Revkin, A. (2002). Dispute Arises Over a Push To Change Climate Panel. *NY Times*. <http://www.nytimes.com/2002/04/02/world/dispute-arises-over-a-push-to-change-climate-panel.html> (12.10.2017).
- Rittberger, J. & Zürn, M. (1990). Towards regulated anarchy in East-West relations: Causes and consequences of East-West regimes. *International regimes in East-West politics*. London: Pinter.
- Roberts, T. & Parks, B. (2007). *A Climate of Injustice: Global Inequality North-South Politics and Climate Policy*. Cambridge: MIT Press.
- Rojas, D. (2012). Welcome to the Anthropocene: On Rio+20 and the Environmental Imagination in Climate Change Diplomacy. *Anthropology News*, 53(10), 1-43.
- Ryle, M. (1988). *Ecology and Socialism*. London: Radius.
- Saidi, T. (2010). Environmental Impact Assessment as a Policy Tool for Integrating Environmental Concerns in Development. *AISA Policy Brief* 19.
- Sarlin, B. (2017). What It Means That Trump Is Leaving the Paris Climate Agreement. *NBC News*. <https://www.nbcnews.com/politics/white-house/here-s-what-happens-if-trump-leaves-paris-climate-agreement-n766761> (12.10.2017).
- Schlesinger, W. (2011). Interpretation. *A Journal of Bible and Theology* 65(4), 378-390.
- Sheppard, K. (2016). Trump Says He Didn't Call Climate Change A Hoax. *Huffington Post*. https://www.huffingtonpost.com/entry/donald-trump-climate-change-debate_us_57e9cef6e4b082aad9b67433 (12.10.2017).
- Simon, L. & Kahn, H. (1984). *The Resourcefull Earth: A Response to Global 2000*. New Jersey: Blackwell Publishing.

- Sprinz, D. & Vaahtoranta, T. (1994). The Interest-based Explanation of International Environmental Policy. *International Organization* 48(1), 77-105.
- Stern, N. (2006). Stern report: the key points. *Guardian*. <https://www.theguardian.com/politics/2006/oct/30/economy.uk> (12.10.2017).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Paris Anlaşması. <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa> (11.10.2017).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(a). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/BMIDCS.aspx?sflang=tr> (10.10.2017).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(b). Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü. <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/MONTREAL%20PROTOKOLU.pdf> (11.10.2017).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(c). Sera Gazı Emisyonlarının Takibine İlişkin Mevzuat. <http://www.csb.gov.tr/projeler/iklim/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=13775> (02.10.2017).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı(d). Gönüllü Karbon Piyasaları Türkiye’de Karbon Piyasası. <http://www.csb.gov.tr/projeler/iklim/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=12461> (14.10.2017).
- TBMM (2017) Geçmiş Dönem Kanun Tasarı ve Teklifleri Sorgu Formu. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=83092 (28.09.2017).
- Thucydides & Wick, T. (1982). *The Peloponnessian War*. California: Modern Library.
- Torunoğlu, E. (2012). *Çevre Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK (2017). Seragazi Emisyon İstatistikleri, 1990-2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24588> (14.10.2017).
- UN Sustainable Development (1993). *Earth Summit Agenda 21*. New York: United Nations.
- UN World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- UNFCCC (1993). The Noordwijk Ministerial Declaration on climate change. *Climate Change Fact Sheet*. <https://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs218.htm> (04.10.2017).
- UNFCCC (1995). The Berlin Mandate. FCCC/CP/1995/7/Add.1. <https://unfccc.int/resource/docs/cop1/07a01.pdf> (10.10.2017).
- UNFCCC (2006). *Dialogue On Long-Term Cooperative Action to Address Climate Change By Enhancing Implementation of The Convention*.

- FCCC/CP/2005/5/Add.1, http://unfccc.int/documentation/documents/advanced_search/items/6911.php?preref=600003818 (11.10.2017).
- UNFCC. (2007). Ad Hoc Working Group on Further Commitments For Annex I Parties Under The Kyoto Protocol. FCCC/KP/AWG/2007/4, <http://unfccc.int/resource/docs/2007/awg4/eng/l06.pdf> (11.10.2017).
- UNGA. (1988). Protection of global climate for present and future generations of mankind. A/Res/43/53. <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r053.htm> (13.10.2017).
- United Nations. Millennium Development Goals. <http://www.un.org/millenniumgoals/> (28.09.2017).
- Viotti, P. & Kauppi, M. (2012). International Relations and World Politics. London: Pearson.
- WWF-Türkiye ve İstanbul Politikalar Merkezi. (2015). Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri. İstanbul: Bion Matbaacılık. http://ipc.sabanciuniv.edu/wpcontent/uploads/2015/10/20151007_turkiye_icin_duuk_karbonlu_kalknma_yollar_ve_öncelikleri_rapor1.pdf (14.10.2017).

ORTA ASYA'DA ARTAN SİLAHLANMA YARIŞI VE SEBEPLERİ

Geliş Tarihi/Received: 15.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 15.01.2018

Shatlyk Yegenov

Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi
shatlyk0292@gmail.com

Öz

Dünyada her ülke istisnasız bir şekilde silahlanmaktadır. Çünkü silahlanma güvenlik ile yakından ilişkili kavramdır. Ama silahlanma aynı anda savaş kavramı ile de yakından ilişkilidir. Yani silahlanma sadece güvenlik için bir araç olarak kalmamakta aynı anda savaşların da bir aracı olmaktadır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleri de kendilerine özgü sebepler ve olaylardan dolayı silahlanmaktadırlar. Bölgenin askeri alanda en gelişmiş ülkesi Kazakistan, 1995 yılından beri sürekli silahlanmaktadır. Bu bağlamda çalışma Orta Asya ülkelerinin temel silah tedarikçilerini, bölgede 2014 yılından sonra hızla artan silahlanmanın sebeplerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Rusya, ABD, Silahlanma, Askeri.

THE RAPIDLY INCREASING ARMING IN THE CENTRAL ASIA AND ITS REASONS

Abstract

Without exception every country in the world is arming. Because the armament is closely related to security. But it is also closely related to the concept of war. In other words, armament is not only a tool for security but also a means of war. The Central Asian countries, which gained their independence in 1991, also have been arming with their own specific reasons and events. Kazakhstan, which the most developed Central Asian country in the military area, has been arming continuously since 1995. In this context, the study aims to analyze the main arms suppliers of Central Asian countries, the reasons of the rapidly increasing arming after 2014 in the region.

Keywords: Central Asia, Russia, USE, the arming, military

GİRİŞ

Dünyada her ülke istisnasız bir şekilde silahlanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya genellemesinde silahlara olan ilgi azalmıştır. Fakat söz konusu azalma sadece 1997 yılına kadar devam etmiş ve 1997 yılı sonrasında ülkelerin askeri harcamalarındaki artışlar göze çarpmaya başlamıştır. Mesela 1998-2001 arası dönem için askeri harcamalardaki artış reel olarak % 7 (SIPRI;2002), 2002-2006 arası dönem için ise %6'lık bir artıştan söz etmek mümkündür ve söz konusu artış günümüze kadara süreklilik göstermeye devam etmiştir.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleri de kendilerine özgü sebeplerdir olaylardan dolayı silahlanmaktadır ve söz konusu silahlanma sürekli artmaktadır. Mesela 2006 yılında Orta Asya ülkelerinin gerçekleştirdiği toplam silah alışları 59 milyon dolarsa, 2009 yılında bu rakam 107 milyon amerikan dolarına yükselmiştir; 2012 yılında bölge ülkelerinin toplam silah alışları 209 milyon amerikan dolarına kadar yükselmişse, 2015 yılında söz konusu rakam yaklaşık 3,5 kat artarak 690 milyon amerikan dolarına ulaşmıştır. Orta Asya ülkelerinin, genelde her ülkenin silahlanmaya önem vermesinin temel sebebi, silahlanma unsurunun güvenlik ile yakından ilişkili olmasıdır. Ama diğer yandan da silahlanma, hem güvenliği sağlayıcı hem de güvenliği bozucu unsur olmasıyla ilginçtir.

SİLAHLANMA KAVRAMI

Silahlanma güvenlik ve savaş olgularıyla yakından ilişkili bir unsurdur. Bir devletin güvenliğinin sağlanması güçlü olmaktan geçiyorsa, güçlü olmanın da silahlanma ile mümkün olduğu bellidir. Bu bağlamda savaşlar güvenliğin sağlanmasında hem önemli bir neden hem de bir sonuçtur.

Michael Howard'a göre silahlar genel olarak en önemli dört amaç için kullanılmakta: Birinci, diğer ülkeyi savaşa başvurmadan caydırmak amacıyla; İkinci, eğer caydırma başarısızsa kendini savunmak için; Üçüncü, bir saldırı savaşı yapmak için; Dördüncü ise, bir devleti siyasi olarak korkutmak için; Yani, Howard'ın da değindiği gibi silahlar hem savunma hem de saldırı amaçlı kullanılmaktadır (Arı,2001;383). Günümüz itibarıyla düşündüğümüzde silahların daha çok savunma amaçlı kullanıldığını savunanlar çoktur. Fakat Orta Asya'da askeri gücü kullanmayı sık sık dile getiren, Özbekistan'ın eski Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un sözlerine bakacak olursak, Orta Asya'da durumun her an değişebilecek nitelikte olduğunu düşünmeye zorlamaktadır:

"Orta Asya'da mevcut sınırların herhangi etnik temelli değiştirilmeye çalışılmasının nelere sebep olabileceğini göz önüne getirmek bile korkunçtur. Bizim bölgemizde sınırların yeniden paylaşılması tüm dünya toplumları için öyle korkunç etki edebilir ki, bunun yanında Bosna ve Hersek çatışması çok küçük kalır."(Ayupov vd, 2017)

Orta Asya'da sınır ve su sorunları üzerine zaman zaman gerilimler yaşanmaktadır. Mesela, Özbekistan'ın 1990'lı yılların sonunda terörist saldırıları sonrası sınır güvenliğini gerekçe göstererek tartışmalı, belli olmayan

sınırlarına mayın döşemesi ve serbest dolaşımı kısıtlaması, Özbekistan'ın gerektiğinde üstün olduğu askeri kuvveti kartını kullanabileceğini göstermektedir (Arı, 2010;26). Özbekistan ve komşusu Kırgızistan arasında 58 iddialı bölgelerin olması durumun çok ciddi olduğunu göstermektedir (Şustov, 2008); ama taraflar yine de her seferinde çatışmaya girmekten kaçınmaktadır. İki ülke arasında en son Ağustos 2016 yılında gerilim yaşanmıştır. Gerilimin sebebi SSCB zamanında kurulan Orto-Tokoy(ya da Kasan, Özbeklerin verdiği isime göre) su yatağı(rezervuar) için olmuştur (<http://www.bbc.com/russian/features-37169385>). Bazı kaynaklara göre, 2 Eylül'de Özbekistan eski Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un ölümü iki komşu ülkenin büyük çatışmadan kaçınmalarına sebep olmuştur (<http://www.mk.ru/politics/2016/09/07/uzbekistan-i-kirgiziyu-spasli-ot-voyny-pokhorony-karimova.html>). Bundan başka da Kırgızistan ve Tacikistan sınırının da önemli kısmı belirsiz durumdadır. 970 km'lik sınırın sadece 570 km'lik kısmı belirlenmiş, geri kalan % 40'lık kısmı hala belirsiz durumdadır (Ayupov, vd.,2017).

SSCB'DEN KALAN MİRAS VE ONUN PAYLAŞIMI

SSCB'nin dağılmasının ardından yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında SSCB'den kalma silahların, silahlı kuvvetler ve silahlı kuvvetlerin altyapısının paylaşımı gündemin en önemli askeri alandaki sorunlarından biri olmuştur; Sorun BDT ülkeleri arasında 1992 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te imzalanan anlaşma ile çözüme ulaştırılmıştır. Anlaşmada ülkelerin topraklarındaki askeri altyapıların ve askeri teçhizatların kendi askeri mülkiyeti olduğu belirtilmekteydi (Kamının, 1990;151) ve anlaşmaya uyarınca Kazakistan ve Özbekistan SSCB'nin Rusya'dan sonra en büyük mirasçılarıydı. SSCB'nin Afganistan'dan askerlerini çekmesi ile en modern zırhlı araçlar, uçaksavar ve füze artilerisi ile donatılmış 40. Ordu'nun Kazakistan topraklarında yer alması, Özbekistan'ın ise SSCB'den 300'den fazla tank, 100'den fazla savaş uçağı ve 100 helikopter miras olarak alması Orta Asya'nın bu iki ülkesini BDT ülkeleri arasında Rusya'dan sonra en büyük askeri mirasçıları yapmaktaydı (Kamının, 1990;151). Bu da SSCB'den kalan askeri teknolojinin ve silahların en önemli kısmının Orta Asya bölgesinde olduğunu göstermektedir.

İlk başta Orta Asya cumhuriyetleri SSCB'den alabildiğince fazla silah teknolojisi ve silahlar almaya çalışmışlardır; fakat aldıkları silahlar ve silah teknolojileri daha yeni kurulan ulusal askeri birlikleri için çok çok fazlaydı, üstelik söz konusu silah teknolojileri kullanacak elemanları da yetersizdi. Bütün bunların üstüne cephaneliklerin normal durumunu koruması ve bakımı büyük ekonomik yük oluşturmaktaydı. Cephaneliklerin bakımında yaşanan sorun ve sıcak iklimten dolayı patlamaların yaşanması cephaneliklerin yakınlarında yaşayan halk için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu patlamalar SSCB'den kalma silahların en büyük mirasçılarından Özbekistan'da sık sık yaşanmıştır (Kalışevskiy, 2012). Ama bu Orta Asya ülkelerinin hepsinin SSCB'den epeyi silah teknolojisi ve silahlar aldığı anlamına gelmemektedir. Mesela miras olarak Tacikistan neredeyse hiç bir şey almamıştır.

ORTA ASYA ÜLKELERİNİN YENİ SİLAHLANMA GİRİŞİMLERİ VE TEMEL SİLAH TEDARİKÇİLERİ

Orta Asya ülkelerine SSCB'den miras olarak kalan silahların zamanla eskileşmesi üzerine onarım ve modernizasyon işlemleri gerektirmekteydi. Ötesi silah teknolojisi sürekli gelişmekte ve modern silahlara ihtiyaç duyulmaktadır; bundan dolayı 2005 yılından itibaren Orta Asya ülkelerinde de yavaş yavaş silahlanma konusunda hareketlenme başlamıştır ve günümüze kadar artarak devam etmiştir. Burada istisna olan Orta Asya'nın askeri alanda en gelişmiş ve silahlanma konusunda en hareketli ülkesi Kazakistan'dır; nitekim Kazakistan 1995 yılından başlayarak devamlı silahlanmaktadır.

Tablo 1: Orta Asya Ülkelerinin Son On Yılda Gerçekleştirdiği Silah Alışları

	Kazakistan	Uzbekistan	Türkmenistan	Kırgızistan	Tacikistan	Toplam
2006	44			2	13	59
2007	82				7	89
2008	25		7			32
2009	39		36		32	107
2010	58		27			85
2011	62		236			298
2012	94		115			209
2013	141		69		3	213
2014	99	2	102			203
2015	421	93	172	4		690
2016	225	63	391	9	8	696
Toplam	1796	176	1192	32	63	3260

Kaynak: SIPRI

Orta Asya ülkelerinin silahlanma sıralamasında bölgenin en güçlü askeri gücü olan Kazakistan domine etmektedir. Ardından sırasıyla Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan gelmektedir. Bölgedeki her ülke kendi gereçleri ve eksiklerini gidermek için silahlanmaktadır. Mesela SSCB'den miras olarak Hazar'daki filosu için hiç bir şey almamış olan Türkmenistan, bu eksiği kapatmak için son yıllarda büyük adımlar atmıştır. Türkmenistan, filosunu güçlendirmenin yanı sıra Hava savunma sistemlerine ve uçaklara da büyük önem vermektedir. Bölge ülkelerinden Kazakistan'ın importında bulunduğu silah sistemlerine gelecek olursak, uçaklar, zırhlı araçlar ve füzelerdir. Silah importu konusunda bölgede üçüncü sırada gelen Özbekistan da uçaklar ve zırhlı araçlar üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Orta Asya ülkelerinin genel silah

tedarikçilerine gelecek olursak burda tartışmasız bir şekilde Rusya'nın domine ettiğini söylemek mümkündür. Rusya'dan sonra Ukrayna, İspanya, son yıllarda bölgeye silah satışını arttıran Türkiye vb.. gelmektedir. Nitekim Türkiye 2016 yılında Türkmenistan'ın en büyük silah tedarikçisi olmuştur; bu alanda Rusya'yı da geçerek.

Çalışmanın temel ilgi alanı olan Orta Asya ülkeleri, Rusya ile yakın askeri işbirliği yapmaktadır. Bölge ülkelerinin envanterlerindeki silahların büyük kısmı Sovyet ve Rusya yapımı silahlardır. Bunun yanı sıra Orta Asya ülkeleri BDT ve KGAÖ aracılığıyla Rusya'dan indirimli fiyattan cephaneyi, yeni modern silahları, yedek parçalar ve akaryakıt yağları almaktadır (<http://www.fergananews.com/articles/7514>). Bundan dolayı da askeri alanda bölge ülkeleri ile Rusya arasındaki bağın uzun vadeli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim silah satışları çoğu zaman bir kereliğine yapılan eylemler değildir. Çünkü satılan silahların teslimatının ardından kısa süre içinde yedek parçalara ve biraz zaman sonra da o sistemin modernizasyonuna ihtiyaç duyulacaktır. Yedek parça ve modernizasyon için genelde yine silah sistemini tedarik eden ülkeye başvurulmaktadır. Çoğu durumda buna silahların kullanımı için verilen kapsamlı eğitim de eklenebilmektedir (Perinççi, 2010;115).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Orta Asya'da oluşan boşluğu doldurmak için mücadele başlamıştır. Bölgede etkinlik kurmaya çalışan başlıca aktörler ABD, Rusya, Çin, Türkiye, İran, Hindistan vb.. Söz konusu rekabette silah kartı da etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Mesela Rusya Orta Asya ülkelerini kendisafında tutmak amaçlı BDT ve KGAÖ aracılığıyla modern silahları ve cephanelikleri çok düşük fiyattan satmaktadır. Rekabet özellikle Rusya ve ABD arasında sürdürülmektedir; Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan için iki ülke arasındaki rekabet giderek büyümektedir. Söz konusu rekabeti bölge ülkeleri de stoklarındaki silahları arttırmak ve çeşitlendirmek için kullanmaya çalışmaktadırlar.

Bölge ülkelerinin askeri kapasitesinin artırılmasında ve stoklarındaki silahlarının artmasında bölge ülkelerine yapılan askeri yardımlar özel önem taşımaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan gibi ekonomik durumunun iyi olmadığı ve silahlanmaya bütçe ayıramayan bölge ülkeleri için yardımlar büyük öneme sahiptir. Mesela, Kasım 2011'de ABD'nin Kara Kuvvetleri'nin Merkezi Komutanlığı komutanı general Vincent Brooks Taşkent ve Duşanbe'ye ziyareti sırasında Özbekistan ve Tacikistan'a yüksek miktarda cihazları, virtual istihbarat kanallarıdır makineleri, insansız öldürücü cihazları, dijital radyo istasyonları, GPS navigasyon ile donatılmış bireysel ekipman setleri, zırhlı araçları, Hava Savunma sistemleri, tankları, roket-artillery sistemlerini ve gece görüş manzaraları ile donatılmış hafif silahları vereceğini bildirmiştir (Kalişevskiy, 2012). Söz konusu ziyaret sırasında, Tacikistan ve Özbekistan'da askeri eğitim merkezlerinin kurulması hakkındaki Pentagon'un teklifi de görüşülmüştür; ardından da Tacikistan'ın Fahrabad şehrinde ABD destekli eğitim merkezi faaliyet göstermeye başlamıştır. Bir de buna ek olarak ABD'den Tacikistan'ın yerel güvenlik yetkililerine 300 set teçhizat ve Fahrabad'da ABD'li

elemanların hazırladığı özel kuvvetler için kişisel ekipman transfer edilmiştir (Kalişevskiy, 2012).

Türkiye de Orta Asya'nın temel silah tedarikçileri arasındadır. Mesela 2016 yılında Türkmenistan'a 95 mln amerikan dolarlık silah satışı gerçekleştiren Türkiye, Rusya'yı da geçerek Türkmenistan'ın en büyük silah tedarikçisi olmuştur. Türkiye bölge ülkelerinden Türkmenistan ve Kazakistan'a zırhlı araç satışlarında bulunmuştur (SIPRI,2017). Türkiye'nin füzeler konusunda elde ettiği ilerlemeleri de dikkate değer niteliktedir ve orta vadede bölge ülkelerinin zırhlı araçların yanısıra füze ihtiyaçlarını da Türkiye'den karşılayacağı beklenmesi söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü silah ticareti sıradan bir ticaret değildir. Nitekim serbest ticareti savunan ekonomik liberalizmdeki karşılaştırmalı üstünlükler teorisi güvenliği doğrudan ilgilendiren silahlanmayı kapsamamaktadır (Perinççia, 2010;111).

Bilindiği gibi normal ticarete astıcı ürününü en iyi fiyat verene satmakta, alıcı ise istediği ürünü en düşük fiyattan almak istemektedir. Fakat silah ticareti öyle yürümez. Bazen alıcı ülke istediği silah sistemi için normalden çok yüksek fiyat vermekteyken, satıcı ülke de normalden çok düşük fiyata silah transferinde bulunabilmektedir. Bazen de alıcı istediği silah sistemi için normalden çok yüksek fiyat vermesine rağmen satıcı ülke söz konusu sistemi satmamaktadır. Çünkü silah ticaretinde siyasi ve stratejik hedefler ekonomik hedeflerden üstündür. Dahası söz konusu iki faktör ekonomik hedefleri beslemektedir (Perinççia, 2010;115). 1972-1973 yıllarında ABD'nin İsrail'e teslim etmesi gereken ve o günün en modern savaş uçağı olan F-4 Phantom tipi uçaklar, normal şartlar altında Amerikan Hava Kuvvetleri için üretilmiş olan uçaklarından alarak, kendi silah stoklarına katmayı planladığı uçaklardan kısıntıya giderek, İsrail'e teslim etmesi, yani İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarına cevap vermeyi tercih etmesi bunu göstermektedir(Perinççib, 2010;371). O yüzden de Orta Asya ülkelerinin de diğer tedarikçilerden alamadığı silah sistemlerini kültürel, etnik ve dini bağı olan Türkiye'den alabilme oranı çok daha yüksektir.

Satışların yanısıra Türkiye bölge ülkelerine askeri alanda yardımlar da yapmaktadır. Mesela 2011-2014 yılları arasında Türkiye Kırgızistan silahlı Kuvvetlerine 12 mln dolarlık askeri yardımda bulunmuştur (<https://www.youtube.com/watch?v=jOUE62R9580>).

ORTA ASYA ÜLKELERİNİN SİLAHLANMA SEBEPLERİ

Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bir dizi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Onlar: Sınır sorunları, Su sorunu, etnik sorunlar, radikal islam ve Afganistan kaynaklı uyuşturucu sorunu ve terörle mücadele. Nitekim silahlanmayı gerektiren terör ve Radikal İslam, bölgenin en temel sorunlarından biridir. Terör ve Radikal İslamı ülke güvenliğini tehdit eden birincil unsur olarak değerlendiren Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov'un sözleri de bunu açık bir şekilde göstermektedir:

"Genellikle Dini ve mezhepler altındaki sloganlarda kendini gösteren, korkunç ve iğrenç bir olgu olarak terörizm, Kutsal bir din olan İslam ile hiç ilişkisi

yoktur. Bu 21. Yüzyılın vebasıdır. Ve insanlığın var olması için en az nükleer silahlar kadar tehlike oluşturmaktadır.” (<http://www.president.tj/ru/node/10587>)

2014 yılında ABD'nin Afganistan'dan askerlerini çekme kararı almasıyla bölgede bir yeni Afganistan sorunu çıkacağı korkusu sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Güvenlik endişeleri artan Orta Asya ülkelerinin, Tablo 1'de da göreceğimiz gibi, 2014 sonrasında silahlanmaya ayrı önem verilmesine ve askeri potansiyelini güçlendirmeye yönelik büyük adımların atılmasına sebep olmuştur. Mesela Orta Asya ülkelerinin 2014 yılındaki toplam silah alışı 203 milyar dolar iken, 2015 ve 2016 yıllarında bu sayı hemen hemen 3,5 kat artarak 690'a ulaşmıştır. Orta Asya ülkelerinin Afganistan kaynaklı güvenlik endişelerini Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in, Afganistan'dan gelecek radikal grupların mühtemel saldırısıyla Tajikistan'ın baş edemeyeceğini ileri sürerek güney sınırında Rusya'nın yeni bir askeri üs açmasını ısrar etmesi de göstermektedir (<https://russian.rt.com/ussr/article/404188-kirgiziya-rossiiskaya-voennaya-baza>). Söz konusu olay Kırgızistan'daki Kant üssü ile gündeme gelmiştir.

Kırgızistan'da günümüz gündeminde olan bir meselelerden biri Kant üssü ile ilgilidir. Aralık 2016'da Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, 'ABD'nin Kırgızistan'daki askeri varlığının kapatılması yönünde aldığı kararının en doğru karar olduğunu ve ülkenin kendi kendini savunması gerektiğini' söylemiştir (<https://russian.rt.com/ussr/article/404188-kirgiziya-rossiiskaya-voennaya-baza>). Kırgızistan başkanının bu sözlerinden sonra Kant üssün kirasının bitmesi üzerine kapatılması konusu sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Fakat 2017 yılına gelindiğinde Kırgızistan yönetimi, Afganistan'dan gelecek radikal grupların mühtemel saldırısıyla Tajikistan'ın baş edemeyeceğini ileri sürerek, Kant üssünün ülkenin Tajikistan ile olan güney sınırına taşınmasını ya da güney sınırında yeni bir askeri üssün açılmasını talep etmiştir (<https://russian.rt.com/ussr/article/404188-kirgiziya-rossiiskaya-voennaya-baza>).

Kırgızistan özellikle de ikincisi üzerine ısrar etmektedir. Nisan 2017'de gerçekleşen Putin'in Kırgızistan ziyareti sırasında, Tacikistan'daki askeri varlığın da terörle mücadele amaçlı kullanıldığını belirterek, şimdilik Kırgızistan'ın güneyinde her hangi bir askeri varlık açmayı düşünmediklerini ve Kant üssünü de hiç bir yere taşımayacaklarını bildirmiştir (<https://russian.rt.com/ussr/article/404188-kirgiziya-rossiiskaya-voennaya-baza>).

Artan Afganistan kaynaklı güvenlik endişeleri üzerine bu konu Kırgızistan'da Kasım ayında geçirilecek Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra yeniden gündeme geleceği beklenmektedir. Çünkü Orta Asya ülkelerinden radikal gruplarla mücadele konusunda en zayıf kalan Kırgızistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı'nın en temel önceliklerinden birinin radikal gruplarla mücadele olacağı mühtemeldir.

SONUÇ

Orta Asya ülkeleri de diğer her ülke gibi silahlanmaya oldukça önem vermeye yani güvenliklerini bu yolla sağlamaya çalışmaktadırlar. Orta Asya'nın temel silah tedarikçiler sıralamasında Rusya hala birinci sıradadır ve bu kısa vadede değişmeyecektir. Nitekim Rusya, bölge ülkelerinin, Türkmenistan hariç, en büyük silah tedarikçisi konumundadır. Türkmenistan'ın ise en büyük silah tedarikçisi 2016 yılında Türkiye olmuştur.

1991 yılında bağımsızlığını aldıktan sonra bir dizi sorunlar ile karşı karşıya kalan Orta Asya ülkeleri söz konusu sorunları çözmek için adımlar atmaktadır ve silah faktörü sorunların çözümünde büyük rol oynamaktadır. Nitekim bölgenin en temel sorunu olarak değerlendirilen terör ve radikal islam ile mücadelede silah faktörü önemlidir.

2014 yılında ABD'nin de terörün ocaklarından olan Afganistan'dan askerlerini çekmesi bölge ülkelerinin eskiden de var olan güvenlik endişelerini daha arttırmıştır. Söz konusu sorunla mücadele edebilmek için bölge ülkeleri de silahlanmaya ve askeri kapasitesini arttırmaya ayrı önem atfetmişlerdir.

Zaman zaman bölge ülkeleri arasında bazı gerilimler yaşansa da kaba kuvvet kullanılmaktan kaçınılmaktadır. Bu da bölge ülkelerinin temel güvenlik endişelerinin komşular ile olan sınır ya da su sorunu değil de Afganistan kaynaklı terörle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Orta Asya'nın jeopolitik olarak her geçen gün değeri artmaktadır. Bu da küresel güçlerin bölge için rekabetinin artmasına neden olmaktadır. Söz konusu rekabetten bölge ülkeleri de en zayıf noktalarını güçlendirmek için faydalanmaya, yani stoklarındaki silahları çeşitlendirmeye ve askeri potansiyelini yükseltmeye çalışmaktadırlar.

KAYNAKÇA

"Kırgızistan'daki ABD Askeri Hava Üssü Kapandı", Trt Haber, Temmuz 2014, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistandaki-abd-askeri-hava-ussu-kapandi-135685.html> (E.T: 6.06.2017).

"Poslanie Lidera Natsii, Prezidenta Tadjikistana Uvajaemogo Emomali Rahmona Madjlisi Oli Respubliki Tadjikistan", Duşanbe, 20.01.2016, bkz. <http://www.president.tj/ru/node/10587> (E.T: 30.05.2017)

Abdibaitova, Burulkan (2011), "Özgür Kırgızistan 20 yaşında", 21. Yüzyıl.

Arı, Tayyar (ed.) (2008), Orta Asya ve Kafkasya, Rekabetten İşbirliğine, Bursa, MKM Yayıncılık.

Arı, Tayyar (2002), Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 4. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları.

Ayupov, Asilbek., Orazbayeva, Aliya (2017), "Tsentralnaya Aziya i Territorialniye Spori", http://www.region.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=2322:2017-04-21-03-44-30&catid=4:politika&Itemid=5 (E.T: 18.05.2017).

- Gamova, Svetlana., Panfilova, Viktoriya (2006) "Karimov Gotov Menyatsa", Nezavisimaya Gazeta.
- Kalişevskiy, Mihail (2012), "Tsentralnaya Aziya: Voenniy Balans", Fergana Haber Ajansı.
- Kaminin, Vladimir (2013), Politika Rosii V Oblasti Obespecheniya Bezopasnosti V Tsentralnoy Azii V 1990-ye gg, Mejdunarodniye Otnoşeniya, UDK.
- Kartaşov, İvan (2012), "Uzbekistan Vyşel iz ODKB", Rosiyskaya Gazeta RGRU, Haziran, bkz. <https://rg.ru/2012/06/29/uzbekistan-site.html> (E.T: 25.06.2017).
- Malişeva, D. Vizovı Bezopasnosti V Tsentralnoy Azii (2013), İMEMO RAN, Moskova.
- Pirinççi, Ferhat (2010), İsrail'in Silahlanmasında ABD'nin Rölü ve ABD-İsrail Stratejik İlişkinin Başlaması (1956-1973), History Studies, Middle East Special Issue, s. 371
- Pirinççi, Ferhat (2010), Silahlanma ve Savaş, Orta Doğu'daki Silahlanma Girişimlerinin Küresel ve Bölgesel Güvenliğe Etkisi, Bursa, Dora Yayınları.
- SIPRI Arms Transfers Database, Turkey: Transfers of Major conventional weapons: sorted by supplier. Deals with deliveries or orders made for year range 1991 to 2016, 20 July 2017.
- SIPRI,(2002), SIPRI Yearbook 2002: Armaments, Disarmaments and International Security.
- Şustov, A., (2008), "Mejetniçeskie Konflikty v Tsentralnoy Azii", Şubat, bkz. <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1202816160> (E.T: 20.05.2017).
- <http://www.bbc.com/russian/features-37169385> (E.T: 2.10.2017).
- <http://www.fergananews.com/articles/7514> (E.T: 22.06.2017).
- <http://www.mk.ru/politics/2016/09/07/uzbekistan-i-kirgiziyu-spasli-ot-voyny-pokhorony-karimova.html> (E.T: 2.10.2017).
- http://www.ng.ru/cis/2017-03-01/7_6938_kirgisia.html(E.T: 28.09.2017).
- <https://russian.rt.com/ussr/article/404188-kirgiziya-rossiiskaya-voennaya-baza> (E.T: 28.09.2017).
- <https://russian.rt.com/ussr/article/404188-kirgiziya-rossiiskaya-voennaya-baza> (E.T: 28.09.2017).
- <https://www.youtube.com/watch?v=jOUE62R9580> (E.T: 26.09.2017).

ABAY KUNANBAY ŞİİRLERİNİN METİNLERARASILIK POTANSİYELİ

Geliş Tarihi/Received: 20.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 05.01.2018

Temirgali Esembekov

Prof.Dr., El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Almatı, Kazakistan
esembekov53@mail.ru

Aygül Şengün

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Doktora öğrencisi
aygulsengun13@gmail.com

Öz

Kazakistan coğrafyasında meydana getirdikleri eserleri ile günümüze kadar tesirleri devam edegelen birçok şair ve yazar vardır. Fakat bu büyük şair ve yazarların hiç biri Kazak edebiyatında Abay Kunanbay kadar tesirli olmamıştır. Abay Kunanbay fikirleri, şiirleri ve kara sözleri ile çağdaş Kazak edebiyatının teşekkülüne en büyük tesiri olan Kazakistan'ın en büyük filozof-şairidir. Abay Kunanbay'ın günümüz şairlerine tesirini Galım Jaylıbay'ın "Ardaküren" adlı son kitabında yer alan şiirlerinde görmek mümkündür. Bu etkileşim sadece üslup ve dilsel birlikler açısından değil metinlerarası ilişkiler yönüyle de incelemeye değer olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada genç şairin şiirlerindeki metinlerarası ilişkilerin türleri irdelenerek, özellikle Kazak şiirindeki edebi etkileşimin yaygın şekli ithaf şiirleri üzerinde durularak, genç şair Jaylıbay'ın Abay'a ithafen yazdığı şiirlerinin incelemesi yapılmıştır. Metinlerarası etkileşimin tekniklerine değinilerek Kazak Edebiyatında nesir ve şiir türlerinde sık rastlanan örneklerine yer verilmiştir. Abay Kunanbay'ın şekil ve muhteva bakımından yeni olan "Segiz Ayak" şiiri Galım Jaylıbay'ın "Yankı" şiiriyle karşılaştırılarak yeni şiirin eskiyle bağlantısı nesiller arası edebi diyalog örneği olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, Edebi Diyalog, Telmih, İma

INTERTEXTUAL POTENTIALITY IN ABAY KUNANBAY'S POETRY

Abstract

In Kazakhstan region, there are many poets and writers whose works continue to influence until our present day. But none of these great poets and writers were as influential as Abay Kunanbay in Kazakh literature. Abay Kunanbay is Kazakhstan's greatest philosopher-poet, whose greatest influence on the formation of contemporary Kazak literature with his ideas, poems and kara words. It is possible to see the influence of Abay Kunanbay on contemporary poets in his poems in the last book "Ardaküren" by Galım

Jaylibay. This interaction was determined not only in terms of stylistic and linguistic associations but also in terms of intertextual relations. In the study, the types of intertextual relations in the poetry of the young poet are examined and especially the poems written by the young poet Jaylibay in Abay are examined, especially with the dedication poems of the literary interaction in Kazakh poetry. The techniques of intertextual interaction are mentioned and examples of common prose and poetry types are mentioned in Kazak Literature. Abay Kunanbay's novel "Segiz Ayak", which is new in terms of form and content, is compared with the poem "Echo" by Galim Jaylibay and the connection of the new poem with the old one is taken as an example of literary dialogue between the generations.

Keywords: *Intertextuality, Literary Dialogue, Telmih, İma*

XX ғасырда модернистік бағыттарға бас бұрған әдебиетшілер көркем шығармадағы авторлық диктатура мен автократия туралы жиі айта бастады, олар шығармашылық еңбекке қатысты дәстүрлі ғылыми көзқарастардың көбін мойындаған жоқ. Әдеби еңбектегі суреткерлік шығармашылыққа күмәнмен қарады. Классикалық түсініктегі өте белсенді автор образы пассив қалыпқа түсірілді, қай қаламгер болмасын, ол - өз күшімен замандағы күрделі болмысты бейнелей алмайтын қауқарсыз, дәрменсіз адам деген пікір қалыптастыруға күш салды. Олардың ойынша, автор - бұрыннан белгілі, яғни "дайын әдеби шикізатты" белгіленген бір "бағдарламалар" арқылы өңдейтін аппарат екен. Мұндай көзқарастарды қорғаштағандар ақыр аяғында авторға тиесілі шығармашылық еңбекті былайша анықтаған; қаламгер міндеті - әдеби дәстүр ұсынған дайын нәрселерді өзінше құрастыру, оны шама - шарқынша ортаға бейімдеу. Бұл жағдайда барлық белсенділік оқырманға берілді. Р.Барт оқырман талқылауына шексіз еркіндік беру үшін авторды «өлтіріп» қойды. Ал Пол де Ман болса, мәтіндегі автор мені мен оқырман мені бір-бірін жоқ қылуға тырысатын қарама-қарсы күштер деп бағалаған. Уақыт өте келе автор ұғымының тарихи құбылыс екендігі мойындала бастады. Демек, сөз өнері үшін мәнді өмірлік құбылыстың қайсысының болмасын өнерде бейнеленбес бұрын өмірде көрінгені, яки суреткерді толғандырмас бұрын қауымды ойландырғаны шарт екен. Әдеби шығармашылықтың интермәтіндік болмысының басты бір сыры осында жатыр. Әлемді мойындатқан әрбір көркем туынды – жалпы адамзаттық эстетикалық бірлік пен ұлттық әдеби танымның ерекше симбиозы деген пікір орныққан, әрбір оқушы сол мәтіннен өзіне бұрыннан таныс оқиғалар мен бейнелерді таниды, содан кейін жаңаларына назар салады. Көптеген зерттеушілерді тұлғалар мен шығармалар арасындағы терең үндестік пен айқын ықпалдастықтың осындай көріністері таң қалдырған. Қай кезде болсын өнер атаулы қырық құйқылжып жатқан әлеуметтік құбылыстардың астарына үңіліп, адам жанының қалтарыстарын қадағалап, өткен тарих тәжірибесіне сүйеніп, болашағына көз жүгіртіп отырып, дамуға тырысар. Машықты пайымдау, айшықты психологиялық талдау, пәлсапалық толғам, мифопоэтикалық алмастырулар, бүгінді – бағзыға, бағзыны – бүгінге көшіру, өңді – түске, қиялды – шындыққа, әсерді – тұжырымға

айналдыруда талай ауыс-түйіс жатыр. Осыларды иждихатпен зерделеу қажет-ақ.

Адамдардың әсер-түйсігіне, ой-санасына, парасат-құлқына, іс-әрекетіне, қиялы мен қиянына әсер ету үшін суреткер алдымен сөз құдіреті мен құзіретіне жүгінер, өткенге қарайлар, алдағыға ұмтылар, сырласып, жырласып, жарысып, тартысып, табысар. Бұл үрдіс өте күрделі, өйткені ақын-жазушылар арасында қайшылық, жалғастық, үндестік, ынтымақтастық, ықпалдастық, қарсыластықтық түр-түрі болып жатады. Мұндай шығармашылық әсер-ықпалды, алыс-берісті, ауыс-түйісті интермәтіндік зерттеулер арнайы қарастыруда.

Ғылыми айналымға ХХ ғасырдың 60-жылдары Ю.Кристева енгізген бұл ұғым кез-келген мәтіннің іргелі мінездемесі, органикалық қасиеті ретінде қабылданған. Біраз уақыт постмодернистердің оңды-солды қолданатын кезекші категориясына айналып, өзінің беделін төмендетіп алған кездері болғаны да рас. Ғасырлар тоғысында әдеби коммуникацияға деген қызығушылықтың ерекше күшейгені жаһандану үдерістерімен байланысты. Мәтінді филологиялық тұрғыдан танып түсіндіру үшін алдымен ондағы автордың өзінікі мен өзгенікін анықтайтын дерек пен дәйекке айрықша мән берілді. Сондықтан авторлар мен мәтіндер арасындағы бір-біріне қатысты қандай да бір байланысты көрсететін сілтеме, үзінді, аллюзия, пастиш, палимсест, репродукция, римейк, реминисценция, плагиат, бейімделу, иемдену, дамыта қолдану сияқты құбылыстардың төркінін анықтауға ден қойылды. Мәтіннен тыс тұрған ақпараттардан да интермәтіндік ортақ деректер іздеу жиірек кездесіп отыр. Ғылымда Париж, Санкт-Петербург, Сібір сияқты топонимдер төңірегінде қалыптасқан полимәтіндік бірліктер туралы қызық деректер бар. Бір мезгілде немесе бір кеңістікте дүниеге келген, идеялары өзектес, тақырыптары ұқсас шығармалар арасында осындай сырттай ортақ белгілермен қатар, көзге түсе бермейтін ішкі байланыстар да болады екен. Мұндай полимәтіндік бірліктер құрайтын топонимдер ұлттық әдебиетімізде де баршылық: Алматы, Көкшетау, Сырымбет, Шыңғыстау, Жидебай, Қарауыл, Сарыарқа және т.б. Ұлттық әдебиеттануда осындай полимәтіндік бірліктер арнайы қарастырылмай жүргені ойландырады. Ортақ нысандар мен тақырыптар, ыңғайлас образдар мен персонаждар, стилдік ұқсастықтар, поэтикалық сарындастық, иммиотикалық және мифтік байланыстар да интермәтіндік ыңғайда қарастыруға әбден лайық. Демек, өткен мен бүгінді, жаңа мен көнені қарама-қарсы қойып, біреуін еңсеруші, екіншісін еңсерілуші күш ретінде қарастыруға да болар, бірақ бұл орайда салмақты ой айту үшін мықты ғылыми негіз керек. Олардың кейде бір-бірімен қатар жүретіні, баз бірде жарысатыны, ретіне қарай бәсекелес болатынына мысал аз емес, дегенмен әдеби мәтіндердің көбінесе бір-бірін толықтыруға, өзара сырласуға жақын тұратыны жиірек кездеседі. Көркем шығарманың өзіне дейінгі туындыға жауап ретінде немесе аға буынға бүгінгілер атынан есеп беру түрінде жазылатыны да тарихтан белгілі. Осындай көркем диалог барысында, өзгенің сөзін өзгерте пайдалануға,

дамытып қолдануға, өзіндік жаңа мағына үстеуге әуестену жиі байқалады. Қысқасы, интермәтіндік зерттеу дегеніміз әдеби тұлғалар, көркем шығармалар арасындағы әр деңгейдегі қарым-қатынастар мен байланыстарды нақтылай отырып, жүйелі анықтаудың, олардың мәні мен мағынасын толығырақ түсінудің бір жолы екен. Әрине, мәтіннің әрбір тілдік белгісінен басқа бір шығарманың сілемін іздеп, әуре-сарсаңға түсетіндер де табылып қалар. Кімнің кімнен не жымқырғанын, біреудің бірдемесін иемденгендерді тексеріп таусылатындар да баршылық.

Әдеби мәтіндегі бөтен құрылымдарды, басқа дискурстарды анықтау, олардың көркемдік қызметіндегі өзгеріс пен құбылыстарды сараптау да интермәтіндік зерттеулерге тән.

Интермәтіндік функция атқара алатын элементтердің сипаты мен түрі сан алуан, олардың ішінен басты құрылымдар қатарына мыналар жатқызылып жүр: 1) басқа шығармаға сілтеме жасайтын атаулар ("Махаббат, қызық мол жылдар", «Созақтан шыққан Гамлет», «Абайдан соң»); 2) мәтін құрамындағы басқа туындылардан алынған, үзінділер мен сілтемелер; 3) рецептивтік ассоциациялар мен аллюзия тудыратын концептілер мен ділдік архетиптер; 4) әрқилы реминисценциялар, 5) эпиграфтар мен арнаулар; 6) римейк; 7) басқа шығарманы сынау, мазақтау, мұқату мақсатынан туған мәтін; 8) синтаксистік қайталаулар; 9) авторлық сентенция; 10) белгілі әдеби тұлғаларға жүгіну, мінәжат ету, мифтік кейіпкерлердің атын арнайы қолдану.

Әдеби тұлғалар арасынан Абай, Махамбет, Мағжан, Қасым, Мұқағали есімдері мен туындылары интермәтіндік сипатта жиі қолданылып жүргені белгілі. Дегенмен, шығарманың мазмұндық бітімін, мағыналық қабаттарын анықтауға, авторлық ұстанымды танып түсінуге көмектесетін интермәтіндік құрылымдар мен компоненттер бұлармен шектелмейді. Дәстүрге даму жолы деп қарау, ата-баба қалдырған асыл сөздің қадірін білуге ұмтылу да интермәтіндік көрінісі болса керек. М.Жұмабаевтың «Алтын хакім Абайға» атты өлеңінде тұлға аралық, әдеби буындар арасындағы шығармашылық байланыстар ауанын айқындағандай:

«Ай, жыл өтер, дүние көшін тартар,

Өлтіріп талай жанды, жүгін артар.

Көз ашып, жұртың ояу болған сайын

Хакім ата, тыныш бол, қадірің артар.» (Жұмабаев 1989: 22)

Қазақ поэзиясындағы көркем ықпалдастықтың ерекше көрінісі қатарына осындай атаулы арнау өлеңдерін қосуға болар. Абайдың ұлылығын мойындай отырып өз жайынан хабар берген арнау өлеңдер ұлттық поэзияда аз емес, бірақ олар мағынасы, жанрлық бітімі, стилі жағынан ерекшеленеді. Демек, арнау өлеңнің тақырыбының талабы, мазмұндық болмысы, ерекше құрылымы оның интермәтіндік әлеуетін арттыратын сияқты. Ал белгілі бір тұлғаға, қауымға, әлеуметтік ортаға, нақты адресатқа бағышталған ой айтудың психологиялық салмағы, обал-сауабы

тағы бар ғой. Ендеше автордың өзгемен етене сырласуының, оңаша мұңдасуының ниеті мен себебіне, әлеуметтік астарына, азаматтық болмысына көз жүгірту қажет. Оған қоса арнау нысанының өзіндік даралығын бейнелеудің, яғни өнімді, қисынды қарым-қатынасқа құрылған диалогтың сыр-сипатына байланысты. Ғ. Жайлыбай өзінің «Ардакүрең» атты өлеңдер жинағында ақын Абайға төрт өлеңін арнаған. Олар: «Абаймен сырласу», «Шыңғыстаудың шырағы болып», «Жидебайда жазылған жыр», «Жаңғырық» өлеңдері.

Төрт өлеңнің мәнмәтінінде Абай өмірімен, туған өлкесімен және поэзиясымен мазмұндық, мағыналық байланыстар байқалады. Бірақ әр өлеңдегі интермәтіндік қызмет атқаратын құрылымдар әр түрлі. Олардың қатарында өлең атауындағы таныс бейнелер, атаулы эпиграф, мәтіндегі цитаталық қайталаулар, аллюзиялар бар. «Абаймен сырласу» өлеңінің атауының өзінде интермәтіндік мазмұн бар. Ақын Ғалым мыңмен жалғыз алысқан дана Абаймен ашық сырласуға бейім. Атасын пір тұтып, ортақ мәселе - қазақ қоғамындағы кезінде Абай көрсеткен міннің бүгінгі замандағы жай-күйінен хабардар еткендей. Өз ұлтының ұлы бола алмай жатып, өзгеге үлгі болуға ұмтылатындардың көптігіне налып, атасымен мұңдасып, «Сен көрген қазақ – сол қазақ» деген ой түйеді.

«Шыңғыстаудың шырағы болып» өлеңінде ұлы ақынның «Адасқан күшік секілді, ұлып жұртқа қайтқан ой» - деген сөзін эпиграф етіп ала отырып, заманның нысанасына ілігіп жамбы болып кеткен қалың ел, қазақтың, қайран жұрттың нәубетке ұшыраған руханиятының жайын былайша толғаған:

«Адасып кеткен күшік ойларым,

Жұртына келіп ұлыды». (Жайлыбай 2008:141)

«Жидебайда жазылған жырда» мәтін құрылымына Абай өлеңдерінен орайына қарай «Туғанда дүние есігін ашады өлең», «Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы», «Жазды күн шілде болғанда» секілді белгілі өлең жолдарын ала отырып, бүгінгі күн үшін де осы құбылыстардың өзекті рухани мәселе екенін көрсетеді. Жалпы, цитаталық ойлауға айрықша мән беруге тырысушылықтың қазіргі постмодернистік мәтіндерге тән сипат екендігі мәлім. Ғ.Жайлыбай да өзі қолданған цитаталарды авторлық мүддеге сай орынды таңдаған. Автор өз ұлтының рухани мұрасына деген көзқарасын айқындау үшін қазақ халқы жиған рухани құндылықтар бастауына ұмсына отырып, оны қастерлеп сақтауға, өзіне де, өзгеге терең түйсінуге шақыратындай. Мәселен, халық әнінен «Қарқаралы басында жалғыз арша» (Жайлыбай 2008: 172), «Баянауыл басында балалы құр» (Жайлыбай 2008: 156), «Өтеді екен дүние қас-қағымда, Ойнап-күлген жарасар, жас шағында» (Жайлыбай 2008: 53), «Оралыңның барында ойна да күл» (Жайлыбай 2008: 118), «Басында Қамажайдың бір тал үкі» (Жайлыбай 2008: 57), Мәди Бәпиұлынан «Сая таппай сарғайған сайғақ құрлы» (Жайлыбай 2008:173), Иманжүсіп Құтпанұлынан «Талай қатын

қазақта ұл туғанмен, Бәрібір Иманжүсіп бола алмай жүр» (Жайлыбай 2008: 146) деген жолдар алынған.

«Жаңғырық» өлеңі Абайдың «Сегіз аяқ» өлеңімен тығыз интермәтіндік байланыста деп айтуға болады, бұл жерде реминисценцияның қызметі басым. Ал ол дегеніміз өзге ақынның танымал шығармасының жекелеген детальдеріне, образдарына, сарынына шегіне отырып қайта оралудың себебін, яғни таныс компоненттерді авторлық тұрғыны анықтауға, нақтылауға пайдаланылғанын қарастыруға саяды. Нәтижесінде таныс-бейтаныс феномені пайда болады. Өзгеден алынған сарын, деталь, образдың қаламгердің өзіндік ой талқысына түсіп, қосымша қызметке, жаңа мағынаға, тың мәнге ие болған. «Сегіз аяқ» өлеңінің абайтанудағы ең көп зерттелген шығарма екендігі дау тудырмас. Туындының айрықша бітімі, танымдық, көркемдік-эстетикалық қуаты, терең әлеуметтік мәні мен мағынасы, арналы тақырыбы мен өзекті идеясы, өлеңдегі дәстүр мен жаңашылдықтың шебер қиюласуы сияқты мәселелер кеңінен қарастырылған. М.Әуезов: «Ұлы ақынның жазушылық еңбегінің орта тұсында туған белгідей, әрі мол, әрі бар жағынан көркем, келісті шыққан, зор шығарма» - дейді (Әуезов 1985: 232). Сондай-ақ, «Сегіз аяқ» туралы зерттеушілер С.Мұқанов, З.Ахметов, Қ.Жұмалиев, Ж.Ысмағұлов, Ж.Дәдебаев, Қ.Мәдібай сияқты ғалымдар орнықты ой айтқан. Ж.Дәдебаевтің назар аударарлық пікірі мынадай: «... ақынның «Сегіз аяғының» әр сегіз аяқ шумағы – өз алдына бүтін, біртұтас құбылыс. Бұдан да гөрі түсініктілеу айтқанда, «Сегіз аяқтың» әр сегіз шумағы – бір өлең. «Сегіз аяқтың» мағыналық-құрылымдық сипатының осы ерекшелігі оның бір өлең емес, мазмұны тектес, пішіні бір, бірақ әрқайсысының өзіне лайықты болмыс-бітімі анық, толық бір топ өлеңдердің циклы деп бағалауға болар еді.» (Дәдебаев 2014: 232)

Ғ.Жайлыбай өзінің «Жаңғырық» өлеңінде «Сегіз аяқтың»

Жартасқа бардым,

Күнде айқай салдым,

Одан да шықты жаңғырық.

Есітсем үнін,

Білсем деп жөнін,

Көп іздедім қаңғырып.

Баяғы жартас бір жартас,

Қаңқ етер, түкті байқамас – (Жайлыбай 2008: 141).

деген бір ғана шумағын қайталай отырып, оны ойына тірек, идеясына таяныш еткен. Ал мәтін астарына тереңірек үңілген оқырман Абайдың

авторлық концепциясынан туындаған, жайлыбаевша жаңарған мазмұнға қанығар.

Айтар ойымыз анығырақ болуы үшін өлеңнің толық мәтінін ұсынған жөн шығар.

Дауысым шықты жаңғырып,
Жан-жағым толған жаңғырық.
Сізден соң өмір – өлеңге,
Біз қайдан келдік қаңғырып.
Адасқан күшік секілді,
Ойларым жұртта қалды ұлып.
Тұлпар тұяғы кетілді,
Алашқа тілеп Арлылық.
Ей, Шыңғыстаудың баласы,
Запыран құстым
Зар қылып,
Қазақтың қайран даласы –
Жаңғырықтардан мәңгіріп,
Есімнен кетті тандырып...

Беу, елімнің ерен Абайы,
Теңіздей терең Абайы,
Ататын таңның арайы,
Шұғыла тұнған маңайы.
Санама мені пендеге,
Өзіңді көрем түсімде.
Жартасқа бардың сен неге,
Жаңғырық есту үшін бе?...
Қара көңілдің жарағы ең,
Халқымды бастар мәңгілік.
Абай ! – деп айқай салып ем,
– Абайла! – деді жаңғырық.

Аймалап өстік Күн, Айды,
Көкейде көктеп көп өлең.
Жаңғырық шықса жылайды
Абаралы, Мыржық, Дегелең...
Жаңғырық естіп құрсақтан,
Ұрпақ боп тудық күнәлі.
Абайдың өзі мұң шаққан –
Меңіреу жартас тұр әлі.
Жаңғырды бүгін тау іші,
Жанымда менің жанды үміт.
РУХ-ымның өлмес дауысы –
Шыңғыстан шыққан жаңғырық... (Жайлыбай 2008: 142)

Ғ. Жайлыбайдың «Жаңғырығы» құрылымы жағынан өзгешелеу, ол 8 буынды, 14-12-12 тармақтан құралған 3 шумақтан тұрады. Өлең атауының өзінен «Сегіз аяқ» шығармасына бағытталған мағыналық ишара, меңзеуді көруге болады. Абай тудырған «жаңғырық», «жартас» секілді көркем образдар Ғалым Жайлыбай өлеңінде арнайы түрде қайталаған, бірақ олар қазіргі заман көріністеріне, Абай ұрпағының қазіргі жай-күйіне сәйкес пайымдалып, қазақ даласының бүгінгі хал-ахуалынан ақпарат беретіндей. Қазақтың данасына жас ұрпақ атынан есеп беру, мінәжат ету, медет тілеу де байқалады.

Абайтанушы – ғалым Ж. Дәдебаевтің Абай өлеңіндегі жартас образының мәнін Құран кәрім аяттарына нақты сүйене отырып талдағаны назар аударарлық деп санаймыз: "... Осы аяттардағы сурет пен ақын суреттеп отырған жартастың бейнесі арасында айырмашылық жоқ. Себебі жартас та саңырау, сақау, соқыр, ешнәрсені аңғармайды, байқамайды. Құран аяттарында құбылыстың аты мен заты белгілі, нақты, тура мағынада сипатталған. «Сегіз аяқта» осы нақты, затты құбылыс дерексізденіп (абстракцияланып), ешнәрсені байқамайтын жартас күйінде жұмбақталады. Ақын жартасының архитипі, осылайша Құраннан табылады" (Дәдебаев 2014: 232). Ғ.Жайлыбайдың ой дамытудағы ізденісі мына жолдардан байқалып тұр:

«Жартасқа бардың сен неге?

Жаңғырық есту үшін бе?» - (Жайлыбай 2008: 141)

деп толғанып, оқырманына астары терең, мағынасы мол сауал ұсынған.

«Айқай» мен «жаңғырық» - бір жағынан қарағанда себеп-салдарлық байланысы бар құбылыстар, ал басқа қырынан көз салсақ, бұл екеуі-бинарлық оппозициядағы концептілер. Алыстың – жақыны болса, келістің – барысы болары секілді, адам баласы бар мен жоқтың шекарасын

анықтауға, лажы болса екеуін бітістіруге бек мүдделі. Айналасымен тілдесуге құмар, ой бөлісуге бейім қыр қазағының ісі жұмбақ, әрекеті тосын. Үнсіз жартас еңсесін езеді, дәрменсіз айғай мысын басады. Жартас екеш жартасқа қалай тіл қатса да жауап жоқ, шығатыны тек жаңғырық. Ал ақынның өзі қайырылып ақыл айтып отырған адресаты ақыл-сана иелері адамдар ғой. Абай қалың жұртының, тындаушысының, ортасының өз сөзінің мәнін ұққанын қалағаны даусыз. Еміреніп сүйген елімен, қамықтырған қазағымен болар ашық-жарқын сыр-сұхбатты аңсаған. Талай татымды ой айтқан кемеңгер халқынан түсіністік күтті. Ақынның жаңғырық деп образды түрде алып отырғаны – осындай баянсыз диалог болар. «Сегіз аяқ» өлеңіндегі «Қайрылып сөзді кім ұқсын?», «Ойланар елдің сиқы жоқ», «Көңілсіз құлақ – ойға олақ», «Құлағын салмас, Тіліңді алмас, Көп наданнан түңілдім» деген жолдарды осы ыңғайда зерделеген орынды шығар. Ал осыны Абайдың бүкіл шығармашылығы деңгейінде қарастырсақ, «Қайран сөзім қор болды, тобықтының езіне», «Өздеріңді түзелер дей алмаймын, Өз қолыңнан кеткен соң енді өз ырқың» секілді ойлар ішкі айғайдың психологиялық жаңғырығындай көрінер. Сонда ақын үшін жаңғырық – ізденістің бастауы, құпияны тануға түрткі, әрекет үшін уәж (есітіп үнін, білсем деп жөнін, көп іздедім қаңғырып).

Ғ.Жайлыбай өлеңінде жаңғырық сөзі жеті рет қолданылған, әр қайталаудың орны бөлек, қызметі басқа, мағынасы өзге. Олар автор өмір сүріп отырған кезеңнің әлеуметтік дискурсымен, күрделі мәнмәтінімен тығыз байланысты.

XX ғасыр ақыны жаңғырықты заттандырған, мұндағы жаңғырық - Семей сынақ полигонындағы ядролық жарылыстардың жаңғырығы. Өлеңде бомба, полигон, жарылыс деген сөздер айтылмағанымен ишара түріндегі имплициттік ақпаратты аңдау қиын емес. Ақын:

Жаңғырық шықса жылайды,

Абыралы, Мыржық, Дегелең – (Жайлыбай 2008: 142)

деген ұлт қасіретіне айналған ядролық сынақ алаңдарына айналған бір кезде Абай кезінде гүл жайнаған, мыңғырған мал жайлаған өлкелердің жылауық күйге түскенін бейнелеуінің мағынасы тереңде. Автор дана Абайына сыр айта отырып, өз заманындағы әлеуметтік-саяси тауқыметтердің мәнмәтініне бойлаған. Бұл басты авторлық ойқазықты Ғ.Жайлыбайдың өлеңдерімен таныс оқырман анық қабылдар, себебі халқына ортақ бұл жүрек сыздатарлық қасіретті бейнелеу арқылы ақын өз туындысының эмфатикалық қарымын еселеген.. Автор ойы мен сезімі алаң. Сынақтардан туындаған кесепат залалы көп. Жер тозған, адам тағдыры таланған. Абай айтқан "қайран жұрттың " арманы азайған, ал туған жердің өзгерген келбеті, талқыға түскен тағдырлар ақын тауанын тауысқандай. "Жетім құлын» өлеңінде «Протонның» уынан өлген енесін іздеп шырқыраған жетім құлын даусының жаңғырығы құлақ жарады, өзіне-өзі қол жұмсап қайтыс болған жарын сағынған жесір әйелдің жоқтауы сай сүйегінді сырқыратады. «Сарыарқа.", «Протон құлаған жыл»

өлеңінде улы у қайтарады деп арақты сілтеп жатқан құрдастар, күйзелген ауыл, ертеңінен түңілген ел, ақбөкені ауып, ерні кезерген жер, құлазыған дала, құлақ кесті құлға айналып бара жатқан атан жілік азаматтар, елдің зығырданы қайнағанына қарамастан зымыранын зулатып жатқан қатігездік суреттелген. «Өң мен түс», «Киікқашқан» т.б. шығармаларында да ел басындағы ауыр жағдайдың, экологиялық нәубеттің себеп салдарына ақын ерекше үңілген. Тұжырып айтсақ, жаңғырықты ақын ділдік образға айналдырған, оған концептілік қасиет дарытқан, өзінше қосымша әлеуметтік мән үстеген.

«Тұлпар тұяғы кетілді
Алашқа тілеп Арлылық
Ей, Шыңғыстаудың баласы,
Запыран құстым зар қылып,
Қазақтың қайран даласы –
Жаңғырықтардан мәңгіріп,
Есімнен кетті тандырып...» - (Жайлыбай 2008: 141).

Мұнда ақын Арлылық сөзін бас әріппен беріп отыруының терең мәні бар, себебі бұл сөз – өлең мағыналарына жол ашатын идеологема. Абай адамшылық жолын нұсқап, мыңмен жалғыз алысты, «Пайда ойлама АР ойла!» дегенді кеңес етті, Ғалым ақын да замандастарының бойынан арлылық іздеп санасын сарсылтады, сезімін сергелдеңге салады. Мазмұндық палимсест екі ақынның азаматтық ұстанымындағы үндестікті көрсетіп тұр. Осы шығарманы адами құндылықтар жолындағы мәңгілік күрес мәнмітінінде алып қарастырудың реті бар. Автор жаңғырықтың адамды мәңгүрт ететін әзәзіл, есалаң қылатын жауыз кейпін ашқан. Оған қоса, жаңғырық – өткеніңді ұмыттырып жіберуге бағытталған дүлей күштей. Әрине, данамен тілдесудің талабы жоғары. Ғалым ақын сол үдеден шығуға тырысқан. Абай сөздерін өзінше ойнатып, құбылтып, түрлі мағыналық тіркестерге түсіре отырып, оған түрліше реңк береді. Енді бір жолдарда жаңғырық қазақы сабырдың көзі секілді бейнеленген:

«- Абай! – деп айқай салып ем,
- Абайла! – деді жаңғырық» - (Жайлыбай 2008: 141).

Мұнда жаңғырық жанды образға енген, диалогқа дайын бейнеге айналған. Адамзаттың санасын дамытатын, зердесін нығайтатын ұғымдай. Аталмыш образдың динамикасы артып, өлең соңында ішкі қуаты үдей түседі, нәтижесінде жаңғырық енді бернелік деңгейге ауысады:

Жаңғырды бүгін тау іші,
Жанымда менің жанды үміт.
РУХ-ымның өлмес дауысы –
Шыңғыстан шыққан жаңғырық... (Жайлыбай 2008: 141) .

Абай ертеде сарыла күткен жаңғырықты бүгінгі ақын Ғалым естігендей. Ол іздеген жоғын Абайға ере жүріп тапқандай. Сауалына жауабын, жанына рухани қуатты хакім ақын сөздерінен алғандай. Ақын сөзіне құлақ түрсек, Абай мұрасы бүгін «Халқын мәңгілік бастап жүретін қара көңілдің жарығы», «рухының өлмес дауысы» екен. Демек, данышпан ақын шығармалары барша қауымның өркендеуіне бек мүдделі екен. Абай мұрасы- адамгершілікке, имандылыққа үндеуші, елінің дамуына себепші этномәдени бірегейлікті арттыратын ұлттық код.

Тұжырып айтсақ, Ғ.Жайлыбайдың Абай өлеңдеріне қатысты сілтемелері, аллюзиялық меңзеулері және астарлы емеуріні, мәнді ишарасы, мағыналы қайталаулары, мазмұндық палимпсесттер, образды пастиштер сияқты интермәтіндік элементтер тарихи тамырластықты, идеялық сабақтастықты, шығармашылық ықпалдастықты, рухани жалғастықты бейнелеу үшін орынды қолданылған. Қос ақын арасындағы тұлғалық, екі заман арасындағы әлеуметтік-психологиялық ұқсастық пен айырмашылықты анықтауда интермәтіндік байланыстар сәтімен пайдаланылған. Оған қоса авторлық ұстанымдар арасындағы диалог үдерісі де қызғылықты.

REFERENCES (Пайдаланған әдебиеттер):

- Әуезов, Мұхтар (1985), Жиырма томдық шығармалар жинағы. XX том. Алматы. Ғылым.
- Дәдебаев, Жанғара (2014), Абайдың антропологиясы. Алматы. Қазақ университеті.
- Жайлыбай, Ғалым (2008), Ардакүрең. Өлеңдер. Алматы. Қайнар.
- Жұмабаев, Мағжан (1989), Шығармалары. Алматы. Жазушы.

HAYÂLÎ BEY'İN GAZELLERİNDE SÖZ SANATLARINA DAYALI ÂHENK UNSURLARI

Geliş Tarihi/Received: 25.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 15.01.2018

Mehmet Şenyurt

Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi.

mehmet.senyurt25@gmail.com

Öz

Dîvân şiirinde âhenk oldukça önemli bir kavramdır. Şairler âhenkli sözler söyleyebilmek için büyük ölçüde kafiye, redif ve vezin gibi ritmiksel akışkanlığı sağlayan biçimsel unsurların yanında söz sanatları ve mazmunlara da başvurmuşlardır. Bu sebeple böyle bir sanat anlayışına sahip olan şairler için önemli olan söylenen şey değil söyleyiş tarzıdır. Bu anlayış doğrultusunda eserlerini oluşturan dîvân şairleri, gazellerinin sadece bir beyitinde bu âhenkli havayı oluşturabilmesi onları başarılı kılmıştır.

Dîvân edebiyatında şiir, varlığını musiki ile birlikte sürdürür. Klasik Türk musikisinin büyük oranda sese dayandığı da göz önüne alındığında şiir ile musiki arasındaki bağın hangi boyutlarda olduğu daha iyi anlaşılır.

Şairler, söz sanatlarını büyük bir ustalıklarla kullanmış ve âhenkli söz söylemek için adeta yoğun çaba sarf etmişlerdir. Bunun yanı sıra beyitler arasındaki bağlantıyı sağlamak ve gazelin tümünde anlamı kuvvetlendirmek amacıyla sık sık söz sanatlarına başvurmuşlardır. Cinas, iştikak, müşakele, kalb, reddü'l 'acz ve tekrar söz sanatlarına dayalı ahengi sağlayan başlıca unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biz bu çalışmamızda XVI. yüzyılın en önemli şairleri arasında yer alan Hayâlî Bey'in dîvânında yer alan gazellerden, kısmen tarayıp, örnekler vererek söz sanatlarına dayanan âhenk unsurları bakımından inceleyip tarafımızdan bir değerlendirme yapacağız. Çalışmamızda Ali Nihat Tarlan'ın Akçağ yayınları tarafından 1992 yılında hazırlanıp basılan "Hayâlî Bey Dîvânı" isimli eserini kaynak olarak aldık.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî Bey, Âhenk, Cinas, İştikak, Ritim

HAYÂLÎ BEY'S GHAZALS WORD THE ART BASED ON HARMONY BASIC COMPONENTS

Abstract

Harmony in Dîvân poetry is a very important concept. In order to be able to say harmonious words, poets have resorted to the arts and mazmuns – special words use in dîvân's poetry- besides the formal elements which

provide rhythmic fluids such as rhyme, redif and vein to a great extent. For this reason, what is important for poets who have such an understanding of art is not what is said but the way of saying it. The Dîvân poets who made up their works in this direction succeeded in making this harmonious air in only one coupler of the gazelles.

Poetry in Dîvân literature continues its existence with music. Given the fact that classical Turkish music is based on a great deal of sense, it is better to understand the dimensions of the connection between poetry and music.

The poets have used the art of speech with great mastery and have made intensive efforts to speak harmoniously. In addition to this, they frequently applied to the arts to provide connections between the couplets and strengthen the meaning throughout the bazaar. The main opposition emerges as the main elements which provide harmony based on the arts of cinas, izişakak, soubak, kalb, reddü'l 'aciz and tekrar.

In this study, we will examine the gazelles in the Dîvân of Hayâlî Bey, one of the most important poets of the 16th century, in terms of the harmonies made on the basis of the vocabulary and make an assessment from us. In our work we have taken as a reference the work named "Hayâlî Bey Dîvânı" which was prepared and published in 1992 by Akçağ publications of Ali Nihat Tarlan.

Keywords: Hayâlî Bey, Harmony, Cinas, İştikak, Rhythm

GİRİŞ

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Hayâlî Bey'in asıl adı Mehmet lakabı ise Bekar Memi'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Hayal Bey, Selanik'in kuzeydoğusundaki Vardar Yenicesi'nde doğmuştur. Anadolu sahasında yazılan ilk tezkirenin sahibi Sahi Bey, yazdığı Heşt – Behişt isimli eserinde Hayâlî Bey'den bahsetmiştir. Hayâlî'nin Rumelili olduğu ve tarikat zincirinde de Haydarîliğe bağlı olduğunu söylemiştir (Detaylı Bilgi İçin Bknz:Isen,1998;224).

Hayâlî Bey'in doğduğu yer olan Yenice, II. Murad zamanında fethedilmiş ve XVI. yüzyıla gelindiğinde ise tamamen Türkleşmiş, bir ilim ve edebiyat merkezi haline gelmiştir. Kınalı- zâde'nin "mecma'- ı şuarâ ve menba'-ı zurafâ" Âşık Çelebi'nin "gâziler ocağı ve ârifler durağı" dediği bu belde Hayretî, Usulî, İlahî, Garibî gibi şair ve mutasavvıflar yetiştirmiştir. Şu darb- ı mesel de bu çevrenin edebî çehresini çok iyi ifade etmektedir: "Rivayet ederler ki, Prizren'de oğlan doğsa adından ahdem mahlâs korlar, Vardar Yenicesi'nde doğan oğlan baba diyecek vakit Farisî söyler, Priştine' de oğlan doğsa diviti belinde doğar, derler. Binâenalâzâlik, Prizren şair menbaı, Yenice Farisî ocağı ve Priştine kâtip yatağıdır." (Kurnaz, 1996: 19). İlk tahsilini böyle bir ortamda yapan Hayâlî Bey'in çocuk denecek yaşta şair meclislerinde şiirler söylemesini garip karşılamamak gerektir.

Bilindiği üzere yaşı ilerledikçe şöhreti artan Hayâlî Bey, önce Defterdar İskender Çelebi'nin dikkatini çekmiş ve daha sonra Sadrazam İbrahim Paşa'ya takdim edilmiş ve zamanla da Kanuni Sultan Süleyman'ın nedimleri arasında girmiştir. Utangaç bir yapıya sahip olan Hayâlî Bey başlangıçta padişah meclisinde şiir söyleyemez. Ancak daha sonra padişahın yakın dostluğu kazanmış ve lütuflarına mazhar olmuştur. Yazdığı gazel ve kasidelerinden hemen hepsini

padişaha sunmuştur. Şaire önce ulûfe, sonra da timar ve zeamet verilmiştir. Ayrıca, sunduğu her gazel ve kaside karşılığında bahşiş ve ihsanda bulunulmuştur. Bu ihsanlara padişahın yanında İbrahim Paşa ve İskender Çelebi' nin de katıldığı görülmektedir (Çelebi, Âşık, Meşairûş- Şu'arâ vr. 271).

Şair'in bu denli hızlı bir şekilde şöhrete ulaşması ve toplum tarafından itibar görmesi başlangıçta Yahya Bey olmak üzere devrin diğer şairlerinin kıskançlığına sebep olmuştur. İki büyük hâmisi olan Hayâlî Bey ne yazık ki iki yıl arayla ikisini de kaybetmiştir. Rüstem Paşa'nın edebiyata ve sanata karşı ilgisiz davranması ve Yahya Bey'i desteklemesinden ötürü şair İstanbul'dan uzaklaşmak istemiş, bu yüzden padişahın sancak beyliği istemiştir. Ölümüne kadar padişahın birçok istekte bulunmuş olan Hayâlî' nin bu isteklerinin yerine getirildiği konusunda kesin bilgi eldeki kaynaklarda mevcut olmamakla birlikte Hayâlî Bey adıyla anıldığına göre şaire sancak beyliği verildiği kanısına varılabilir. Kaynaklarda belirtilen 964/ 1556-57 tarihinde Edirne'de vefat etmiştir ve öldüğü yer olan Edirne'ye defnedilmiştir.

Hayatı hakkında kesin bilgilere sahip olamadığımız dîvân şairleri kimi zaman eserlerinde şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Şairin bu sözlerinin değerlendirilmesi halinde genel olarak sanat anlayışı hakkındaki düşüncelerini bizzat kendi ağzından öğrenmek mümkündür. Hayâlî Bey Dîvânı'nda da bu tarz beyitlere rastlamak mümkündür.

Hayâlî Bey'i çağdaşlarından ayıran en önemli farklardan biri şüphesiz şiirlerinde kullanmış olduğu âhenkli söyleyişidir. Zira o şiirlerinde ahengi sağlamak ve kulağa hoş gelecek kelimeleri tercih etmenin yanında manayı kuvvetlendirmek için sık sık farklı âhenk unsurlarından faydalanmıştır. Atasözleri ve deyimlerden faydalanma, ses, söz ve sözcük tekrarları Hayâlî Bey' in şiirlerinde olmazsa olmaz âhenk sağlayan bazı unsurlarındandır.

XV. asırda Necâti Bey ve takipçilerinde görülen şiirde hususiyetle atasözleri ve deyimlere yer verme temayülü XVI. Asırda da rağbet görmüştür. Klâsik edebiyatın altın çağı olan bu devirde yetişen büyük şairler, Türkçe'nin mecazlar dünyasını, kelimelerin nüanslarını, inceliklerini, ifade imkânlarını çok iyi bilmektedirler. Atasözleri ve deyimleri kullanırken, kelimelerin lügat ve deyim mânâları ile ustaca oynarlar. (Kurnaz, 1996: 41). Necâti Bey'in yolundan giden bir başka şair de Hayâlî Bey'dir. Zira o yukarıda da belirttiğimiz gibi manayı kuvvetlendirmek amacıyla atasözü ve deyimlerden faydalanmış ve bunları ustaca şiirlerine serpiştirmiştir. Hayâlî Bey, atasözlerini şiirlerinde kullanırken ya aynen almış ya da vezine uydurmak amacıyla manayı bozmamak kaydıyla küçük değişiklikler yaparak kullanmıştır.

Güldürmez âdemi dehr akıtmayınca göz yaş

Oğlana süt verilmez ağlamayınca kardaş

G. 229/1

Yukarıda örnek verilen beyitte "ağlamayan çocuğa süt vermezler" veya "ağlamayan bebeğe mama vermezler" atasözünün vezine uydurularak kullanıldığını görmekteyiz.

*Ayağa düş dilersen başa çıkmak
Bununla başa çıkdı câm- ı sahbâ*

G. 3/ 3

Yukarıdaki beyitte ise Hayâlî Bey “ayağa düşmek” ve “baş a çıkmak” deyimlerini tezat ve tevriye sanatları içinde ifade etmiş ve kullanmıştır.

Cinas

Dîvân şairleri cinas sanatını çok kullanırlar. Bilhassa gazellerin matlalarında cinaslı kafiye kullanma eğilimi dikkati çekecek seviyededir. Hatta redifli şiirlerde bile matlada cinaslı kafiye kullanıldığını ve takip eden beyitlerde redifin tekrar edildiği olur.(Macit, 2016: 23-24) İki sözün farklı manaları içermesine rağmen telaffuzdaki benzerlik üzere kurulan cinas sanatını söylemeye tecnis denilir. Tezkire yazarlarına göre bir sanat olarak görülen tecnis, iş hüner gösterisine dönüştüğü zaman ne yazık ki sanat olarak kabul edilmez. Hayâlî Bey’ in Dîvânında da cinas sanatının bolca örneğini görmekteyiz:

*Bağ- ı cihânda kârı kimin ah ü **zâr ola***

*Bir bülbül ise nâm- ı bülendi **hezâr ola***

G. 7/ 1

*Şu kim evler bahâr erse kadeh- nûş etmez **ayıktır***

*Otursun hânede seyr- i çimen ana ne **layıktır***

G. 105/1

*Goncadır lâ’lin izârın gül ruhun **gülzârdır***

*Andelîbi gönlümün her dem anınçün **zârdır***

G. 139/1

*Zevk- i bâde neydiğin mest- i **harâbiler bilir***

*Lâcerem deryâ zebânın murg- ı **âbiler bilir***

G. 143/1

*Dili sad- pâre eden gamze- i **mekkâresidir***

*Cânı âvâre kılan zülf- i siyâh **kâresidir***

G. 150/1

*Şu karşıdan gelen dilber begayet gamze- **gâr ancak***

*O fitne- çeşm- i aşık kûş kemân- ebrû **nigâr ancak***

G. 245/1

*Sôfiyâ ta'n eyleme sâfi şarab- ı **safâ gel***

*Düş ayağına harabat ehlinin **insâfa gel***

G. 312/1

*Nice bir gamla hûnın **âb içelim***

*Gel e birkaç kadeh **şarâb içelim***

G. 329/1

*Ey dil ol serin elif üzere ki **dağın yakasın***

*Âteş- i âhınla Tûbi **budağın yakasın***

G. 400/1

*Hat değil dud- ı **ah imişsin sen***

*Ne belâ- yi **siyah imişsin sen***

G. 412/1

Hayâlî Bey'in aşağıdaki beyitlerinde ise çeşitli sayılarda olan kelimelerin değişik biçimde kullanarak cinas yapmakta ve şiire âhenk katmakta olduğunu görmekteyiz:

*Her **gün ahımdan** benim rahm eylese etmem acem*

*Her **günahımdan** beni pâk etti Gaffârü'z- zünûb*

G. 26/3

*Ol nâzenin ki hüsn elinin **dilberi geçer***

*Cândan hayâl- i valsı için **dil berî geçer***

G. 50/ 1

*Her nesne kim yarattı Hudâ **bî- bahânedir***

*Bâzâr- ı Hakda kâsid ola **bî- behâ nedir***

G. 81/1

*Nedir cân kim anı sen nazenin **cânâna vermezler***

*Sana âşık olanlar yoluna **cânâ ne vermezler***

G. 106/1

İştikak

Sözlükte "türeme" anlamına gelen iştikakın literatürdeki anlamı ise aynı kökten türemiş olan sözlerin bir beyit içerisinde toplanması sanatıdır. Belâgat âlimlerine göre iştikak sanatı cinasın bir türü olarak sayılmaktadır.

Tâk- ı aşka çıkmağa himmet bana mirkâtdır

*Âb- ı Hayvânem şeb- i **muzlim** bana **zulmâtdır***

Hayâlî Bey' in musammatları arasında yer alan yukarıdaki beyitte iştikak sanatının güzel bir örneğini görmekteyiz. "Zulm" kökünden türemiş olan "muzlim" ve "zulmat" kelimeleri aynı beyit içerisinde tekrar etmiş ve şiire âhenk katmıştır.

*Ey Hayâlî yine bu şî'r- i **hasen** üslûba*

*Umarım Husrev- i Rûmun sana **tahsini** ola*

G. 18/5

Beyitin ilk dizesinde geçen ve kelime anlamı güzel, güzellik olan "hasen" kelimesinin türetilmiş şekliyle ikinci dizede karşımıza "tahsin" kelimesine yer verilmiştir. Bu sayede şair iştikak sanatı yaparak beyite ahenk katmıştır. Divanda, iştikak sanatıyla oluşturulan beytilerden bazıları şunlardır:

*Dikse sînem zahmını **cerrâhlar mecrûh** olup*

Rişte kan ağlar bana bir yana sûzem bir yana

G. 21/3

***Hûblar** sevdâsıdır âlemde **mahbûbü'**- kulûb*

*Hamdü- lillah kim nasîbim oldu bu sevdâ- yi **hûb***

G. 26/1

Muhabbet** cûyibârı kim ser- i âşık **habâbıdır

Geçit vermez anun yolunu başından geçenden sor

G. 72/2

***Zulmet-** i **zulmü** kılıcıyla cihândan kıldı dûr*

Bende- i Şeh Bâyezîd ibn- i Süleymân Hân mıdır

G. 122/5

Aks- i yârı sağar- ı pür- meyde seyrân edeli

*Suya saldı **zühdünü zâhid** harâb âludedir*

G. 159/2

***Aşk** oduna cân verir **âşık** kaçar zâhid velî*

*Duzahı **âşıkların** zâhidlerin ocağıdır*

G. 183/4

Hûn- ı dil nûş etmege peymânesinde dağımın

*Meclis- i uşşâkta **ashâb-** ı **sohbet** bekleriz*

G. 201/4

*Sana **keşf** olsa Hayâlî cümle meknûnât- ı gayb*

*Bir **keşefden** dahi ednâsın olursan **münkeşif***

G. 240/5

Nukl ise **naklin** işidiriz elde bâde yok

Düşdük reh- i meşakkate zâd ü zevâde yok

G. 257/1

Kanda kim bezm- i cemâl etdin eyâ şahid- i **aşk**

Dem- i **uşşâkı** o bezme mey- i gül- gûn ettin

G. 287/2

Müşakele

Anlama güzellik katan sanatlar arasında görülen müşakele, bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesinden doğan bir edebi sanattır. İlk kelime genellikle gerçek anlamıyla kullanılmasına karşın ikinci kelime ona sadece şekil yönüyle benzerlik gösterir. Örneğin:

Ağlamaktan dîde **elden** çıktı **el** vermez bana

Ey Hayâlî ol gül- i handân **elinden** elgıyas

G. 36/5

Hayâlî Bey' in yukarıda örnek olarak aldığımız beyitinin ilk dizesinde "elden", "el" ve ikinci dizesinde geçen "elinden" kelimeleriyle müşakele sanatı yapılmıştır. "Elden çıktı" sözlükte sahip olmaktan çıkmak, malı olmaktan çıkmak anlamlarına gelirken hemen devamında gelen "el" kelimesi ise cümle içinde yardımcı olmak, birine yardım etmek anlamında kullanılmıştır.

Dağlar ur **yarelerle** zinet eyle cismini

Yaralardır hil' ati aşkın Hayâlî **yaralar**

G. 184/5

İkinci dizede geçen "yaralardır" ve "yaralar" kelimeleri arasında müşakele sanatı yapılmıştır. "Yaralar" vücutta çıkan ve hastalık belirtisi olarak gördüğümüz birtakım izler anlamında kullanılmış olup devamında geçen "yaralar" kelimesi ise yaralamak, zarar vermek fiili kastedilmiştir. Seçtiğimiz gazellerden müşakele sanatının yer aldığı bazı beyitler şunlardır:

Va'de- i bûs- u kenâr etti dili **pâreleyip**

Ol ciger **paresinin** bu dahi bir **pâresidir**

G. 150/2

Şöyle tîr- endâz-ı meydânız ki çarh- ı **Atlası**

İğne **atlasdan** geçer gibi geçer peykânımız

G. 209/5

Vasf- ı haddinle Hayâlî taze **dîvân** bağladı

Pâdişâhim sunmağa **dîvâna** gelmişlerdeniz

G. 219/5

*Sorsan Hayâlîden haber derdinle çok **demler** sürer*

*Gözden döküp hûn- ı ciger bu **demdir ol demden** garaz*

G. 231/5

*Sihhat istersen sakın **çekme** tabîbin şerbetin*

*Mihnet- i gam derdine gâyet devâdır şîşe **çek***

G. 295/2

***Göz** açıp **gözleme** bir nânı misâl- i encüm*

*Olsa ol nân **gözüne** kurs- ı meh- i bedr- misâl*

G. 320/7

Söz Tekrarları

Dîvân şairlerinin bolca kullandığı söz tekrarları, beyit içerisinde ahengi sağlamaya ciddi katkıda bulunur. Zira ses veya anlamı vurgulanmak istenen kelime ilk mısradaki söylenir, ikinci mısradaki tekrarlanır. Bazen tekrar eden seslerin arasındaki ilişkinin zıtlık ilişkisine dayandırılmasıyla zıtlıklardan doğan denge üzerine âhenk sağlanır.

*Gözün **kara** ve kaşınla ol iki zülf **kara***

*Ne **kara** günlere kaldım dirîg vaveylâ*

G. 10/1

*Bî- vefâdır gül ey bülbül çemenden **bir yana***

*Edelim şûrîdelik sen **bir yana** ben **bir yana***

G. 21/1

*Öpmege **el** vermedi cânân **elinden elgiyâs***

*Zulm **elin** uzattı ol fettân **elinden elgiyas***

G. 36/1

*Pâyimâl etme bizi **mûr** görüp ey gâfil*

***Mûr** iken **mâr** oluruz **mâr** iken ejderhâyız*

G. 196/2

Bazen şair gazellerde durağanlığı önlemek, dikkatlerin yoğunlaşmasını sağlamak ve dolayısıyla şiirde akışkanlığı temin edebilmek için ilk dizede yazdığı sözünü ikinci dizede de tekrar eder. Aslında böyle bir tekrar kusur olsa da bir beyitle sınırlı kalması takdirde göz ardı edilebilir. Örneğin:

*Ey **kaşın pek ya çekip atmakta sehm- endâz-ı hûb***

*Tîr-i **kaşın pek ya çekip atmakta sehm- endâz-ı hûb***

G. 25/1

Gördüler **mâhî şafak- reng âşikar etti felek**
Bâde- i **mâhî şafak- reng âşikar etti felek**

G. 155/4

Yârın lebin Hayâlî görmüş değil **göz ammâ**
Ah ol göz ile ol kaş ah ol göz ile ol kaş

G. 229/5

Dîvân şairleri genelde bu denli uzun söz tekrarlarından kaçınmışlardır. Daha çok birli ve ikili söz tekrarlarının yanında ikilemelerden sıkça faydalanmışlardır. Şiirde söz tekrarlarının ahengi sağladığı doğrudur. Ancak, örneklerine az rastladığımız dörtlü ve beşli söz tekrarlarında olduğu gibi kelimelerin kullanım sıklığının artması, şiirde ses ve anlam arasındaki dengeyi bozmaktadır. Bu da şiirde anlam kadar kelimelerin istifine de önem veren dîvân şiirinin estetik kurallarına uygun düşmez (Macit, 2016: 58).

Ak(i)s sanatı dediğimiz bir mısra veya cümle içerisinde geçen bir ibarenin başını sona sonunu başa alarak yeni bir ibare ve tamlama meydana getirme sanatıdır. Örneğin:

Ne gam ger vasl- ı yâr için **çekem renc**
Kişi kim **renc çekmez** bula mı genc

G. 39/1

İlk dizede geçen "çekem renc" ibaresi ikinci dizede değişikliğe uğrayarak "renc çekmez" şeklinde kullanılmıştır.

İkilemeler

İkileme, Türkçede, anlamı güçlendirmek için aynı kelimelerin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasını ifade eden bir terimdir. İkilemeler, şiirde âhengi sağlamakla kalmaz; ayrıca, anlamın pekiştirilerek etkili bir biçimde sunulmasına yardım eder. Hatta ikilemelerle şiirin anlamı arasında öyle bir bütünleşme olur ki şiirdeki kompozisyon kelimelerle çizilen resme yaklaşır. (Macit, 2016: 44).

Katre katre kanlı yâşın bir sanem zülfünde gör
Yâ kef- i Cibrilde tesbîh- i mercân oldu tut

G. 35/2

Cefâ kılıcı ile oldu **pâre pâre** gönül
Hoş istediğini buldu hezâr pâre gönül

G. 311/1

Gönül şûrîde- hâl oldu görelden sen dil- ârâyı
Düşüp sahrâ- yi aşk içre gezer **ağlayı ağlayı**

*Havâ- yi serv- i kaddinle delirip vâdi –i gamda
Yaşım ırmaga dönmüştür akar **çağlayı çağlayı***

*Hayâlî hâl- i ruhsârın gamından nâr-ı hecr ile
Şehîd-i müst-mend olmuş ciger **dağlayı dağlayı***

G. 650/ 1-2-5

Bu yazıda bahsedeceğimiz son âhenk unsuru kafiye ve rediftir. Hece sonlarında yer alan ve hem ses bakımından hem de görev bakımından aynı olan söz tekrarlarına redif denir. Kafiye ise, kısaca ses tekrarlarıdır.

Dîvân şairlerinin bağlı oldukları kurallar dizisine göre kafiye, tek bir ünsüz ya da ünlünün tekrarından ya da birden fazla ses benzeşmesinden meydana gelir. Kafiyenin meydana geldiği sözcükte *revî* harfinin aynı olması gerektir. Dolayısıyla dîvân şairlerine göre kafiye, göze hitap eder. Günümüzde tek bir "h" harfiyle karşıladığımız güzel he (ه), ha(ح), hı(خ) harflerini içeren sözcükler arasında, aynı şekilde "s" harfiyle karşıladığımız se(ث), sin(س) ve sad(ص) harflerinin içeren sözcükler arasında ortak *revî* harfi bulunmadığı için dîvân şairlerinin bağlı oldukları kurallara göre kafiye olmaz (Macit, 2016: 87).

SONUÇ

Bu çalışma, dîvân şiirinde âhenk unsurlarının yalnızca kafiye ve redife dayalı olmadığını ve aynı zamanda anlama dayalı söz sanatlarına da bağlı olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla kaleme alınmıştır. Yaptığımız bu çalışmada Hayâlî Dîvânın tamamı değil söze dayalı ahenk unsurlarının belirgin bir şekilde görüldüğü gazellerin bir kısmı incelemeye dâhil edilmiştir. Bu bağlamda incelediğimiz Hayâlî Bey Dîvânında Divan şiirinin söz sanatlarına dayanan ahenk unsurları olarak belirlediğimiz sırasıyla cinas, istikak, müşakele, söz tekrarları, akis ve ikileme tesbit edilmeye çalışıldı. Elde ettiğimiz sonuç Hayâlî Bey Dîvânında cinasın çok fazla kullanılmış olmasına rağmen müşakele ve diğer söze dayalı sanatlar cinas kadar fazla kullanılmamıştır. İncelediğimiz gazelerde Hayâlî Bey' in kalb, reddü'l- acz sanatlarına yer vermediği tesbit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk, (2015), Dîvân Edebiyatı, İsam Yayınları: İstanbul.

Azamat, Nihat, (2013), "Kalenderiye", C.XXIV, Diyanet İslam Ansiklopedisi 253-256.

Çelebi, Âşık, Meşairûş- Şu'arâ vr. 271.

Devellioğlu, Ferit, (2012), Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi: Ankara.

İnalçık, Halil, (2016), Şâir ve Patron, Doğu Batı Yayınları: Ankara

İsen, Mustafa, (1998), Sehi Bey Tezkiresi, Akçağ Yayınları: Ankara

- Kurnaz, Cemal, (1996), Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: İstanbul.
- Macit, Muhsin, (2016), Dîvân Şiirinde Âhenk Unsurları, Kapı Yayınları: İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (1992), Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflilik: Kalenderîler, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Onay, Ahmet Talat, (2013), Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü, Kurgan Edebiyat Yayınları: Ankara.
- Pala, İskender, (2014), Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları: İstanbul.
- Őentürk, Ahmet Atilla, (2016), Osmanlı Şiiri Antolojisi, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat, (1992), Hayâlî Dîvânı, Akçağ Yayınları: Ankara.

MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'NUN "KUTSAL MAHPUS- EBU HANİFE" ROMANINDA HALK BİLİMİNİN İZLERİ

Geliş Tarihi/Received: 10.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 14.01.2018

Mehmet Altınova

Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi.
mehmetaltinova@hotmail.com

Öz

Cumhuriyet dönemi Türk romanında Türk kültürünün izleri sıklıkla görülmektedir. Bu dönemin yazarları genel olarak Türk kültürünü tekrar halka tanıtmak için bazı unsurları romanlarında kullanmışlardır. Mustafa Necati Sepetçioğlu, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının ünlü yazarlarından biridir. Eserlerinde hususiyetle kendi kültürünün malzemelerini kullanır. Bu sebeple onun eserlerinde Türk kültürünün izlerini rahatlıkla görülebilmektedir. Şahıs, roman içerisindeki ana öğelerinden birini oluşturur. Mustafa Necati Sepetçioğlu, Alparslan, Fatih Sultan Mehmed gibi tarihin önemli şahsiyetlerini ele alan yazarlarımızdandır. Bu makalede sözü edilen kitap da bir şahsiyet romanıdır. Sepetçioğlu, Kutsal Mahpus, Ebu Hanife adlı kitabında İslam dininin ünlü fıkıhçılarında Ebu Hanife'nin yaşamından bir kesit sunmaktadır. Bu makalede Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun dini bir şahsiyetin hayatını kaleme aldığı "Kutsal Mahpus-Ebu Hanife" romanındaki halk bilimi unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Necati Sepetçioğlu, Kutsal Mahpus, Halk Bilimi, Ebu Hanife

MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'S "THE SACRED MAHPUS-EBU HANİFE" TRACES OF FOLKLORE IN THE NOVEL

Abstract

In the Turkish novel of the Republican period, traces of Turkish culture are seen frequently. The writers of this period generally used some elements in their novels to promote Turkish culture again to the public.

Mustafa Necati Sepetçioğlu is one of the famous writings of Turkish literature in the Republican era. In his works he uses his own cultural material in particular. For this reason, the traces of Turkish culture can be easily seen in his works. The person consists of the main texts in the novel. Mustafa Necati Sepetçioğlu, Alparslan, Fatih Sultan Mehmed is one of our writers who have taken important personalities of history. The book mentioned in this article is also a personality novel. Sepetçioğlu, Holy Mahpus, Ebu Hanife in the book of the Islamic religion in the famous jurists of Ebu Hanife's life is a cross section.

In this article, Mustafa Necati Sepetçioğlu will try to bite elements of the people's intelligence in the novel "Sacred Mahpus-Abu Hanifa", where he received the life of a religious personality.

Keywords: Mustafa Necati Sepetcioglu, Kutsal Mahpus, Folklore, Abu Hanifah

GİRİŞ

Mustafa Necati Sepetçioğlu, Cumhuriyet devri Türk edebiyatının milli hassasiyete önem veren temsilcilerinden biridir. Kitaplarında hususiyetle Türk tarihini, kültürünü ihtiva eden destanları, savaşları, halkın yaşayış tarzlarını kaleme almıştır. Bu bakımdan özellikle Cumhuriyet döneminin birçok edebiyatçısı gibi yeni kurulan Türkiye'nin mazisini çeşitli edebi türlerde anlatmaya gayret etmiştir. Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* adlı eserinin "*Mustafa Necati Sepetçioğlu*" maddesinde yazara ilişkin şu bilgileri verir;

"Mustafa Necati Sepetçioğlu, Günümüz yazarlarından, doğ.1932 Zile. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi.(1956), İstanbul'da Sosyal Sigortalar Kurumu Hukuk İşleri Müdürlüğü'nde şeflik ve Milli Eğitim Basımevi'nde müdürlük yaptı. İlk eseri bir hikâye kitabıdır: **Abdürrezzak Efendi** (1956). **Trampacılar** oyununun İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynanması (Mart 1968) peşinden, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu'nun sahneye koyduğu **Büyük Otmarlar** çıktı (Mayıs 1968). **Yaratılış ve Türeyiş**(1965), kitabında İslâmlıktan önceki destanlarımızı günümüz diline aktaran yazarın öteki oyunları şunlardır: **Çardaklı Bakıcı**(1969), **Köprü** (1969), **Son Bloklar** (1969), **Her Bizans'a Bir Fatih**(1972). Şimdilik yedi kitaptan oluşan, destansı bir roman dizisine Malazgirt savaşından (1071) Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar, Anadolu'da Türk tarih ve hayatını konu edindi: **Kilit** (1971), **Anahtar**(1973), **Kapı** (1973), **Çatı** (1974), **Üçler-Yediler-Kırklar** (1975), **Bu Atlı Geçide Gider** (1977). **Üçler-Yediler-Kırklar**'da olaylar Yıldırım Bayezit devrine kadar gelmişti, yedinci kitap ise "Fetret devri"nin üç cilt tutacak hikâyesinin birinci cildi oluyor. Destan konusunda iki kitap çıkardı: **Yaratılış ve Türeyiş** (1965), **Türk Destanları ve Dede Korkut Hikâyeleri** (1973). Yazar bir yandan geniş bir tarih atlası üzerinde çalışırken, bir yandan da Türkiye'nin bugünkü toplumsal yapısını gösteren romanlar yazmaya yöneldi. **Cevahir ile Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu** bu yönelişinin bir ürünüdür. Daha sonra **Karanlıkta Mum Işığı** (1978), **Darağacı** (1979), **Ebemkuşağı** (1980),

Geçitteki Ülke (1980) adlı kitapları çıkardı.”(Necatigil, 1999, s.325) Yazar, 10 Temmuz 2006’da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Behçet Necatî’in de sözünü ettiği gibi yazar, farklı edebi türlerde Türk kültürüne ait olan pekçok tarihsel konuyu farklı yıllarda kaleme almıştır. Alparaslan’ın Anadolu’yu fethetmesinden II. Mehmed’in İstanbul’u fethetmesine kadar pek çok tarihsel konuyu ele almış, kurgulamıştır. Eserleri tarihsel didaktik türdedir. Yazar, halka tarihsel sürecimizi anlatmayı bir görev bilmiştir. Sadece tarihsel süreci anlatmakla kalmamış aynı zamanda yaşadığı ülkenin toplumsal malzemelerini de eserlerinin merkez noktası yapmaya gayret göstermiştir. Bu anlamda Türk destanlarını ele alması bu açıdan değerlendirilmelidir.

Bu yazıda Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun "*Kutsal Mahpus Ebu Hanife*" adlı kitaptaki halk bilimsel unsurlarının ortaya çıkarılmasına çalışılacaktır. Kitabın genelinde Ebu Hanife’nin hayatı anlatılmaktadır. Bu anlamda ele alacağımız eser bir biyografik eserdir. Ele alınan eserde Ebu Hanife’nin yanında onun çevresindekilerden de kesitler sunulmaktadır.

Kitabı merkeze alan karakterin başvuru kaynaklarına göre hayatına ait bilgiler verilmesi, romanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. "İslam'da hukuki düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok Ebu Hanife veya İmam-ı Azam diye şöhret bulmuştur. Ebu Hanife onun künyesi olarak zikrediliyorsa da Hanife adında bir kızının, hatta oğlu Hammad'dan başka çocuğunun bulunmadığı bilinmektedir. Bu şekilde anılması, Iraklılar arasında hanife denilen bir tür divit veya yazı hokkasını devamlı yanında taşıması veya hanif kelimesinin sözlük anlamından hareketle haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edilmiştir (İbn Hacer ei-Heytemi, s. 32). Buna göre "Ebu Hanife"yi gerçek anlamda künye değil bir lakap ve sıfat olarak kabul etmek gerekir. 80 (699) yılında Kufe’de doğdu.[...] Ebu Hanife'nin Ehl-i beyt'e karşı kalbi yakınlık ve bağlılık duyduğu ve Hz. Ali eviadını sevdiği kesindir. Bu sebeple Emevîler'in Ehl-i beyt'e karşı tutumu sertleşince Ebu Hanife onları açıkça tenkit etmekten çekinmemiştir. Hatta onun, Zeyd b. Ali'nin 121 (739) yılında Emevî Halifesi Hişam b. Abdülmelik'e karşı başlattığı ayaklanmayı hem maddi olarak hem de fetvalarıyla manen desteklediği nakledilmektedir. [...] Son halife II. Mervan, gönüllerini almak ve yönetime karşı muhalefetlerini yumuşatmak için Irak Valisi İbn Hübeire aracılığıyla birçok âlime memuriyetler teklif etmiştir. Bu arada Ebu Hanife'ye de Küfe kadılığı veya beytülmal emniyeti teklif edilmiş, her türlü baskıya rağmen kabul etmeyince de hapsedilmiş ve dövülmüştür. 130 (747- 48) yılında cereyan eden bu olayda Ebu Hanife'nin durumunun ağırlaştığı, sağlığının kötüye gittiği görülünce valiye haber verilmiş, vali de arkadaşlarıyla istişare etmesi için Ebu Hanife'ye zaman tanıyarak onu hapisten çıkarmıştır. Bunun üzerine Ebu Hanife Mekke'ye gitmiş ve hilafet Abbasiler'e intikal edinceye kadar orada kalmıştır.”(Uzunpostalcı, Ebu Hanife, ss. 131-132) Ebu Hanife 767 yılında zehirlenerek öldürülmüştür. (Ebu Hanife’ye dair etraflı bilgi için bkz. Devirleri Aydınlatan Meş’ale İmâm-ı A’zam Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı, Eskişehir,2015)

Ebu Hanife'nin hayatının romanda nasıl aktarıldığı da önemlidir. 269 sayfalık roman, Emevi hükümdarının Ebu Hanife'yi saraya çağırmasıyla başlar. Ebu Hanife, kendi iç dünyasında bu çağırılmanın sebebini düşünmeye başlar. Bir yandan da saraydan sağ çıkamama ihtimalini düşünür. Bu düşünce romanda uzunca anlatılmıştır. Fakat çağırın devlettir, devletin buyruğu onun nazarında mühimdir. Ebu Hanife, anarşist bir tip olarak karşımıza çıkmaz. Bu nedenden dolayı saraya gitmeye karar verir. Ailesiyle vedalaşır, helallik ister. Saraya giderken yolda Ebu Müslim ile karşılaşır. Ebu Müslim, Ebu Hanife'nin evinde mühim bir konu konuşmayı talep etmektedir. Ebu Hanife, bu sırada bireysel bir çatışma yaşar. Saraya gitmek ve devletin ricasını kırmamak ile Ebu Müslim'in bu isteği arasındaki bu çatışma sonucunda Ebu Müslim'in ricasını almayı seçer. Bu sebeple de roman başka bir boyuta taşınır. Ebu Müslim, baskıcı bu yönetime karşı ayaklanma fikrini Ebu Hanife'ye sunar. Ebu Hanife, burada devlet anlayışını açıklar. Teklife zorla da olsa olumlu bakmaktadır. Çünkü Emevi Devleti, Hz. Ali ve soyuna karşı haksızlıklar yapmaktadır. Daha sonra Ebu Müslim, Ebu Seleme ve Ebu Hanife bir plan yaparlar. Daha sonra Ebu Hanife, sarayın isteğini yerine getirerek saraya tekrar gitmek için hazırlanır. Öğrencisi Yusuf'a vasiyetnamede bulunup öğüt verir. Saray halkı, onlar için müjdeli, Ebu Hanife için kötü bir haber verir. Hz. Ali'nin soyundan biri öldürülmüştür. Bunun üzerine bir teklif yapar; saray, Ebu Hanife'yi kadı yapmak istemektedir. Böylece devlete bağlılığı olacak ve devletin istediğine uygun bir politika izleyecektir. Fakat her ne şartla olursa olsun Ebu Hanife bu teklifi geri çevirir. Çünkü bu teklifi kabul ettiği takdirde sonucun nasıl olacağını tahmin etmektedir. Bunun üzerine kırbaçlanıp hapse mahkûm edilir. Bir süre sonra hapisten çıkarak Mekke'ye doğru yol alır. Mekke'de bir seyyitle karşılaşır ve onunla konuşur. Roman, Ebu Hanife'ye gelen bir teklifle son bulur (Bknz: Çalık,1993;180-182).

Roman, 21 Ekim-8 Aralık 1986 tarihleri arasında Yeni Haber Gazetesi'nde tefrika edilmeye başlanmış, ancak gazetenin kapanmasıyla tefrika yarım kalmıştır. (<http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=6910>)

ROMANIN HALK BİLİMSEL UNSURLARI

DİNSEL

Roman, muhteva olarak bir İslâm dininin önemli bir şahsiyetini anlatmasından dolayı dini unsurlar eserde sıkça görülür. Ebu Hanife, İslam felsefesinin ve fıkıhın önemli şahsiyetlerinden birisi olmuştur. Öyle ki fıkıh konusunda içtihat yaparak "Hanefilik" mezhebini kurmuş ve İmam-ı Azam, yani en büyük imam sıfatıyla tanınmıştır. Bu başlık altında, ayetler, dini söylemler, dini benzetmelerle ilgili tespitlere yer verilecektir. Konu başlıklarına geçmeden önce dinsel unsurların kullanımında dikkat çekici bir özellik de benzetme unsurlarının din öğeleriyle kullanılmasıdır. Yazar, İslâm dininin öğelerini kullanmıştır. Şu cümlede bu üslup özelliği açıkça görülmektedir; "Hammâdın annesi sanmıştı ki bu gelen bir Saraylı değildir de, nedense bilemiyor, bir Cehennem zebânesidir."(Sepetçioğlu, 1990, s.39) Görüldüğü gibi cehennem

zebanisi benzetmesi İslâm dininin içerisinde tahayyül edilebilecek bir benzetmedir.

Ayetler

Mustafa Necati Sepetçioğlu'ya ait *Kutsal Mahpus Ebu Hanife* adlı romanında ayetlerden sıklıkla yararlanılmıştır. Kitapta en çok yararlanılan ayetlerden biri Neml suresinin 30. ayeti olan "*Bismillahirrahmanirrahim*"dir. Anlam olarak "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla..." demektir. İslam inancına göre bir iş yapılmadan evvel besmele çekmek sünnettir. Ebu Hanife de İslamî bir önder olmasından dolayı bu ayeti sık sık tekrarlaması olağan bir durumdur. Bu sebepler neticesiyle bu ayet romanın kurgusunda başka kişilerce de çok sık kullanılmıştır.

"Doğduğu yahut öleceği saatin tek başınalığındayken bilmediği fakat hiç unutamayacağı; bilmediği ve hiç unutamayacağı için de yüreğindeki gizlilikler kadar güzel hissettiği o tadına doyumaz şeyin, ilk yenilikte hemen eskimenin doyumsuzluğu ile: "Bismillâhirrahmanirrahim" dedi. Hayat, doğum yenilenmesi ile ölüm eskimesi arasında milyarlarca Bismillahirrahmanirrahimin zincirlenmesinde açılıverdi ayaklarına." (Sepetçioğlu, 1990, s.15)

"Anasıyla babası da böyle düşünenlerdendi, böyle düşünenler için de yapılacak tek şey, ana yoldan daha içeriye çekilmek olabilirdi. Onlar da böyle yaptılar. Şu az önce kapısından Besmeleyle ayrıldığı, dönüşü kuşkulu bu Saray çağrısından sonra allah bilir bir daha görmesinin mümkünü bulunmayan şimdiki evin yeri satın alınmış, ana yoldan kaçılmış âdetâ, bu yeni yerde yeni bir cennet köşesi yapılmıştı." (Sepetçioğlu, 1990, ss.21-22)

Romanda kullanılan başka bir ayet-i kerime ise şudur: "De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar." Zumer suresinin 9. ayetinde geçen bu ifade romanda da geçmektedir; "Hiç bilenle bilmeyen bir tutulabilir mi ya İbn Şübrüme?" (Sepetçioğlu, 1990, s.116) Burada Ebu Hanife, cahilliğin boş bir şey olduğunu ve akıldan uzak bir düşüncenin insana zarar verdiğini ayetle destekleyerek vurgulamakta ve sözünü daha etkin hâle getirmeyi amaçlamaktadır.

Romanda geçen başka bir ayet ise Nisa suresinin 29. ayetidir. Ayet şu şekildedir; "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir." Burada Allah, kullarına karşılıklı rıza ile malların değişimi için helal kılmış aksi takdirde ise zorbalık yoluyla alınan mallar için alan kişiye haram kılmıştır. Bu sebeple Ebu Hanife, borçları yüzünden haciz konulmak istenen bir kişiyi savunurken bu ayeti göstermektedir; "-Tanrı, aranızda mallarınızı doğru olmayan yollarda yemeyin, ancak sizin rızanız ile olan ticaret suretiyle olanlar, başkadır... buyuruyor." (Sepetçioğlu, 1990, s.123) demektedir.

Sonuç olarak Sepetçioğlu, kitabında Neml suresinin 30. ayetini sıklıkla kullanmakla beraber Zumer suresinin 9. ayeti ile Nisa suresinin 29. ayetini kullanmıştır.

Ehl-i Beyt Sevgisi

Romanda Emevi hükümdarı ve çevresi yani "Saray" Hz. Ali'ye karşı kin beslemektedir. Cuma ve bayram hutbelerinde Hz. Ali ve onun yakın ailesine karşı söylemler söylenmektedir. Fakat Ebu Hanife'nin ehl-i beyte olan saygısı ve sevgisi sonsuzdur. Halifelik hakkının Hz. Ali ve onun soyuna ait olduğu düşüncesine sahiptir. Fakat her ne kadar bu düşünceye sahip olsa da romanın başlarında devlete olan saygısı devam etmektedir. Saraya çağrıldığında "Hz. Ali'nin soyundan biri öldürülmüş" söylemi onu derinden üzmüştür. Romanda Ehl-i Beyt'ten yalnızca Hz. Ali'nin adı geçmektedir.

Ebu Müslim, Ebu Hanife'yi ikna etmeye çalışırken aynı zamanda Ebu Hanife'nin Hz. Ali sevgisinden de faydalanmıştır. Romanda iki yerde Hz. Ali'nin öldürülmesine ilişkin bilgilere yer verilir (Sepetçioğlu, 1990;s:85-90).

İbadet

Romanda İslam'a ait olan ibadetler sıklıkla kullanılır. Namaz kılmak da en çok kullanılan ibadet çeşididir. Ebu Hanife, roman içerisinde ya namaz kılan ya da namazı kıldırın şekliyle karşımıza çıkar. Bunun dışında zamanında Mekke'ye gidip hadis ezberleme işi de yapmıştır. Bu anlamda Ebu Hanife, muhaddislik göreviyle de karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında roman hususiyetle Ramazan ayında geçmektedir.

Tasavvuf Düşüncesi

Dinin mistik bir yönelişi olarak tanımlayabileceğimiz tasavvuf düşüncesi, romanda kendini hissettirmektedir. Gerek ibadet ederek ve sünnete uyarak Allah'ı bulma yoluyla gerekse yaşayış biçimini değiştirerek Allah'a ulaşma çabası vardır. Tasavvuf düşüncesinde "Halvet-i der Encümen" olarak bilinen kalabalıklar arasında ama yalnız olma düşüncesi romanın içerisinde kurgulanmıştır. Bu iki şekilde romanın içerisinde görülmektedir; birincisi her ne olursa olsun asla Kur'an'ın emirlerinden ve peygamberin sünnetinden ayrılmayan ve herkesin yönetime biat ettiği devlete sorgulamayla bakması sonucunda yalnız kalan Ebu Hanif; diğer bir şekli de kendi yalnızlığını kendi oluşturan Ebu Hanife'dir. İkinci kısma ait olduğu düşünülen şu ifadeler romanın tasavvufi unsurunu ön plana çıkarır; "Zorluk çekmedi. Kalabalığın içindeyken de yalnızlığın sarayını yaşamağı biliyordu." (Sepetçioğlu, 1990, s.19)

Yemin

Yemin kültürü her millette vardır. Bir şeyi inandırmak yahut bir işi yapmak için ilahi bir güç unsuru oluşturmak için yemin edilir. Türkçe 'de çoğunlukla "ant içmek" şeklinde karşımıza çıkar. Sepetçioğlu'nun ele alınan romanında da sıklıkla yemin edilmektedir. Sarayın Ebu Hanife'ye kadılık teklif etmesine karşılık o, "... Vallah kabul edemem, ben de yemin ettim, duydunuz, yeminden dönemem." demiştir. (Sepetçioğlu, 1990, s.135)

Kargış/ Beddua

Birine karşı kızgınlık anında veya bir işin olmaması için edilen kötü niyetli dualara beddua denir. Romanda da beddualar/ kargışlar bulunmaktadır;

Öfkelenip Valiye bağıracağı yerde; elin kırılır senin!... diyeceği yerde korkmuş kaçmış bu. Korkarım donu da berbaddır... korkuyordu farkında mısın?" (Sepetçioğlu, 1990, s.143)

Dua

Dua, tüm dinlerde olan bir ilahi dilektir. Kişinin arzuladığı şeyleri Tanrı'dan istemesidir. Romanda da sıklıkla dua edilmektedir. Örneğin;

"-Tanrı yardımcın olsun kardeşim, seğırt, durma." (Sepetçioğlu, 1990, s.144) Görüldüğü üzere burada iyi bir dilek vardır. İslam inancına göre, yardımı yalnızca Allah, eder. Kul yalnızca bir aracıdır. Yazar da bunun bilincinde olup yardımı eden birinci şahsa yönelik dilekte bulundurmasını sağlamıştır.

TOPLUMSAL YAŞANTI

Romanda İslam coğrafyasının yaşayış tarzını yansıtan pek çok ögeye yer vermiştir. Bu bölümde isimleri, toplumsal söylemler, kıyafet, bölge halkının dünya görüşlerine yer verilecektir.

İsimler

Arap toplumu ya da daha genel olarak ifade etmek gerekirse Orta Doğu coğrafyasının neredeyse tamamı babalarının isimleriyle anılırlar. Bu sebeple romanda da bu isimlerde bu unsurlar görülmektedir. Ebu Hanife, Ebu Müslim, Ebu Seleme, Yezid, Hammad gibi isimler Arap kültürüne özgü isimlerdir.

Kıyafet

Her milletin kendine özgü kıyafetleri vardır. Kıyafet sayesinde o millet kendini yansıtabilir. Kıyafetin modeli, neyden üretildiği eserde tasvir edildiğinde olayın nerede geçtiği tahmin edilebilmekte ve o toplumda hangi ham maddenin fazla olduğu hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Arap yarım adasında çarşaf ve cübbe sıklıkla giyilmektedir. Ebu Hanife de o coğrafyanın adamı olduğundan cübbe (Bknz: Koçu,2015;63-64) giymesi dikkat çeker.

"Ebu Hanife, herkesin bildiği sanını duyduğu anda çırılçıplak kalmışçasına yadırgadı; şaşırveren elleri cübbesinin yenlerini çekiştirdi, yakaları boynuna doğru kaldırıp indirdi." (Sepetçioğlu, 1990, s.29)

Para Birimi

Para birimi olarak dirhem kullanılmaktadır. "Kûfenin orta hallisi yiyor denildiğine bakılırsa... nice yoksul çocuğun cebinde Hammâtın cebindeki aylık yarım derhemden çok para bulunur... imiş; öyle duymuştu... hoş, yarım dirhemi olduğunda zengin sayıyordu kendini, çok zengin sayıyordu, bayramlarda." (Sepetçioğlu, 1990, s.37)

Halkın Düşünce Yapısı

Olayları ve durumları yorumlayış tarzı, o millet hakkında bize bazı ipuçları verir. Örneğin; "Vali çağırtmıştı. Emevilerin bir Valisinin, üstelik Kûfedeki Sarayında Irak Valisinin çağırması demek? İyiye mi sayılır?" (Sepetçioğlu, 1990, s.22) Ebu Hanife'ye ait olan bu söyleme bakıldığında Irak Valisine önem

verildiği, halkın ona bir değer yüklediği göze çarpar. "Üstelik" ifadesi bu değer yargısını daha da güçlendirdiği görülmektedir. Bir başka örnekte, "Bayram namazını Ebu Müslim'in kıldıracağı sanılıyordu, imamlığa Kesirin Süleyman geçti. Daha ilk anda değişiklik anlaşıldı, bayram hutbesi okunmamıştı, namaza geçilmişti. Hâlbuki Emeviler hutbesiz başlamazlardı, HazretiAliyle soyuna söğmeden o ilk hutbeyi tamamlamazlardı... değişiyordu zaman; değişmeye başlamıştı..." (Sepetçioğlu, 1990, s.201) Görüldüğü üzere toplumsal yapı Emevilerin çökmesi ile birden bire değişmişti. Emeviler zamanındaki hutbeler, bayram namazından önce okunurken, Emevilerin çökmesiyle birlikte sonra okunmuştur. Bunun yanında Emeviler, Hz. Ali karşıtı söylemlerde bulunurken, bu çöküşle birlikte böyle bir şey yaşanmamıştır. Bu da yine toplumsal düşünce yapısının hareketlenmesi anlamı taşımaktadır. Bir başka yerde ise "Kufe halkı adamı gece vakti vurmasını sever; adamı zehirlemesini sever..." diyerek yine Kufe halkının yaşayış biçimine vurgu yapmıştır.

Yemek Kültürü

Yemek kültürü bir milletin kimliğini göstermede yardımcı olur. Ülkelerin kendilerine has yemek kültürleri vardır. Bu kültür ögesi maddi kültürün içerisinde yer alır. Romanda da yine bu kültüre has özellikler sıklıkla verilir. Bunun yanında burada konu edinilmesi gereken bir başka husus yemeği hangi araçlarla tükettikleridir. Zira Ebu Hanife, Saraya gittiği vakit Emevi hükümdarı süslü, altın kadehlerde içki sunmasından dolayı içmeyi kabul etmemiş ve en nihayetinde topraktan yapılmış bir tasla birkaç yudum almıştır. Maddi kültür içerisinde yer alan yemek kültüründe ise kitabın bir bölümünde uzunca bahseder; "Bamyalar, küçük parmağın son eklemleri iriliğinde ancak, onları da ayıklamağa kalktın mı geriye ne kadarlığı kalırsa artık birer birer kızartmak gerekirdi yağda; o kurumuş yeşilin yağ kızarmasında tazelenmesi olurdu bu; ondan sonra döş etinde kapanma tarafından az tiritte vereceksin: pişmesi, bamyanın o tirit içinde şöyle biraz tombullaşması olacak... et bamyaya bamyaya ete doyasıya ateşte tutacaksın; ancak böyle piştiğinde pilava sarar mübarek... Yoksa pilav yabancı bamyaya yabancı..." (Sepetçioğlu, 1990, ss.229-230) Yine Mekke'ye gittiği vakit Hammad'ın annesinin yaptığı muhallebiye de özlem duymakta ve onun tarifini de uzunca vermektedir.

HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ

Türkü

Türkü, halk edebiyatı nazım biçimleri içerisinde bölgeyi en iyi yansıtan edebi türdür. Romanın bir yerinde de türkü türü geçmektedir;

"Ses, genç bir gırtlakta öfkelenirken, türkünün sözlerini de olduğundan çok katılaştırıyordu: " Aramızda cârîye çocuklarının sayısı ne kadar çoğaldı, Ya Rabbi, beni, içinde piçlerin dolaşmadığı bir ülkeye gönder..."

[...]

Türkünün sözlerindeki Arapçadan da belliydi bu bir halk türküsüydü. Rabbi derken iki dudak arasında ezilen sesin peltekleşmesi de ayrıca aşağıdan,

güney Araplarından gelme bir kendini beğenmiş sahiplenmede çağırıyordu.” (Sepetçioğlu, 1990, s.23)

Şiir

Şiir İslami inanç çerçevesince mühim bir yer teşkil eder. Hz. Muhammed’e yazılan Kaside-i Bürde şiirine baktığımızda bunu bariz bir şekilde görebiliriz (Bknz: Karakoç,2016) Bunun yanında Seb’i Muallaka adı verilen Ka’be’ye asılan yedi seçkin şiir geleneğine de bakacak olursak cahiliye devrinde de sanata ve güzel söz söylemeye ne derece önem verildiği görülmektedir. Arap filolojisi uzmanı Prof. Dr. Nihat Mazlum Çetin, Eski Arap Şiiri’nde Arapların barbar olmaktan kurtaran şeyin sanat ve şiir olduğunu belirtir (Bknz: Çetin,2012). Arapların şiir anlayışı ve poetikasına ilişkin bilgi veren başka bir şahsiyet de Adonis’tir (Adonis,2014). Kur’an da yine güzel sözü övmektedir. Bununla ilgili İbrahim suresinin 24. ayetinde Allah, kullarına “Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.” der. Yasin suresinin 69. ayetinde ise Peygamberlerin sözlerinin şiir olmadığını, onların bir ayet olduğunu vurgularcasına şu ifadeleri kullanır; “Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.” Bu sebeple- ayetlerle şiir birbirine karışma ihtimali nedeniyle- peygamberler şiir yazmamışlar ama şiir yazanlara karşı da cömert olmuş ve ihsanda bulunmuşlardır. Romanda da Arap şiirinden bir parça örnekleme yapılmıştır;

“-Ben karanlık getiren karanlık yayan; azametli dağların tepelerine tırmanan kimseyim. Sarığımı suratımdan sıyırdığım vakit sen beni tanırsın! Kufe camiinde, vefasızlığıyla ünlü Iraklılara Haccac bu eski arap şiirinin mısralarıyla seslenmişti, sonra da: Ey Kufeliler! demiş bağırmıştı. Boynundan vurulmağa hazır kelleler görüyorum. Ben, gerçekten bu işi yapacak kişiyim.” (Sepetçioğlu, 1990, s.202) Görüldüğü gibi eski Arap şiiri burada kendini göstermiştir. Bir düşünceyi daha da etkili hale getirmenin yolu insanın ruhunu derinden etkileyen şiir türünü kullanarak aktarmaktır.

Bölgesel Söyleyişler

Bölgesel söyleyişlerden kasıt salt o bölgeye has olan söyleyiş biçimleridir. Bunlar içerisinde atasözleri, deyimler v.d.dir. Bunlara örnek olarak; “Helhele çağırıyordu... akıl almaz bir Şam gırtlığında: “Yâ yedah, Yâ yedah!” Çığırıktan sonra tuğla köşkün içindeki genç sesi, boğayı ineği kışkırtan helhelelerle yedekledi.” (Sepetçioğlu, 1990, s.23) Görüldüğü üzere burada bölgesel dil olan Arapça ile kurulmuş bir yapı vardır.

Bir başka yerde ise “Valinin Arap damarını düşündü. Kabarması tatsızlığın artmasına sebep olurdu; korkudan çok sevimsizlik verirdi.” (Sepetçioğlu, 1990, s.22) ifadeleri vardır. “Arap damarı” ile kastedilen aniden sinirlenen bir kişiliğe sahip değildir.

“[...] Emir demişti. Neden Emirülmü’nin, dememişti? Yahut neden Halife demiyordu çoğunluk gibi?” ifadesinde de yine halkın söyleyiş tarzına örnektir.

Burada Arapçada harf-i tarif adı verilen ve İngilizce karşılığı "The" olan belli bir kişi/ teklik anlamı katan "El" ekinin niçin kullanmadığını sorgulamaktadır.

Halk dilindeki bazı sözcükler romanın içinde kullanılmıştır. Kocakarı, dulda, kuzu uysallığı, Arap damarı bu kelimelerin arasında yer almaktadır (Adonis,2014).

ROMANDA HALK BİLİMİNE BAKIŞ

Romanda halk bilimine bakışın izleri bariz bir şekilde görülmektedir. Özellikle kişilerin halk tanımına, halka bakışına ve toplumsal sınıfın izlerine sıklıkla rastlanır. Ebu Hanife, Ebu Müslim'e halkın kökenine ilişkin düşüncelerini şu şekilde verir;

"Yazık! Deyişini mi duydu nedir, Ebu Hanife, Ebu Müslim'in içinden yazıklanmasına karşılık verirmişçesine:

-Hayır, dedi. Soyumun kim olduğunu biliyorum, bu bana dünyada sağlam durabilme gücünü verir, tıpkı ağaçların ayakta durmasını sağlayan kökleri gibi. Ağaçlar köklerinden beslenmiyor mu? Biz de öyle, geçmişimizin köklerinden besleniriz. Ama bakın Arapça konuşuyoruz sizinle. Sen de ben de Arapça düşünüyoruz; konuştuğumuz dildeyiz biz, düşündüğümüz dildeyiz inandığımız bir tek şey var; güvendiğimiz bağlandığımız bir tek şey... o, üzerinde yaşadığımız ve bizim olması için, ebediyen bizim olması için dua ettiğimiz toprağın hürriyetidir; ondan sapmayız. Bunun için ben güvendiğim geçmişimi ortaya sürmek istemem, zorunda da değilim. Sen de, o da, öteki de... Hepimiz için geçerli bu. Yoksa bölünürüz, dağılırız, hepimiz yok oluruz. Sanma ki sen kendini kurtarırsın, öteki pek böbürlendiği soyunu ayakta tutar, beriki su yüzünde kalabilir. Yok, hayır, yanlış! Benim dedemin köle oluşu, babamın hür kölelerden bilinişi de önemli değil; ben, benim; ben geçmişimde yaşadığım kadar bende yaşıyorum, gelecekte yaşayabilmek için de bende yaşamak zorundayım. Tanrımın beni yaratılış sebebinde yaşayacağım... [...] Bir sözüm daha var, dedi; Senden benden sonrakilerin köleleşmesini istemiyorsak, onlar hür doğsun, hür ölsün, hürriyet dediğimiz nesneyi ekmek gibi su gibi şart bilsinler, geçerli bilsinler diyorsak... savaşmakla olmaz bu! Vurup kırmakla olmaz. Bunların sonu yeni köleliklerdir. Hayır, hürriyete düşüncelerle varılır Ebu Müslim, akılla varılır, ilimle." (Sepetçioğlu, 1990, ss.48-49)

Ebu Müslim'in halk tanımı ise, "- Biz halkız, dedi. Haklıyız da. Yöneten olmadığımız, yönetimi haksız yere haksızlıkların çalışına katlanmak zorunda kalmadığımız için gözü kapalı olmamalıyız. Akıtılan kanın sahibi bizleriz, zulüm bizim üzerimize yağıyor, yok edilen biz oluyoruz. Bu durumda olandan bitenden de habersiz kalır sak büsbütün yok olmuş sayılmaz mıyız? Sanırım, kim olduğumuzu yeterince söyledim. Şimdi huzur dolu evimize gidebilir miyiz? Güneşin ağzını açtığı şu saatlerde sokak ortasında çok durduk, çok görüldük, yeter sanırım, daha çoğu..." (Sepetçioğlu, 1990, ss.31-32) şeklindedir.

Halk arasında eşitlik fikrine sıkça yer verilir. Nitekim İslam dini de insanlar arasındaki eşitliğe sürekli vurgu yapmaktadır. Arap toplumunda kabileler arasındaki birtakım çatışmalar nedeniyle toplumsal statüler oluşmuş ve köle-

efendi gibi toplumsal sınıflar meydana gelmiştir. Ebu Hanife, bu sınıf farklılığını bertaraf etmek için şu görüşlerini ifade etmiştir; "Hepimizin aslı bir sayılır, diye mırıldandı; kimsenin kimseye üstünlüğü olmadığı gibi kimsenin kimseden ayrıcalığı da yok... var mı sence? Var diyorsan... sen bilirsin. Ben yok diyorum. Kılıcın başka kitabın başka düşündüğü yerler de olmuştur zamanlar da. Ne var ki bu meselede bir düşünürler sanıyorum." (Sepetçioğlu, 1990, s.47) Bu düşünce ayetlerle ve hadislerle sabittir.

İnsanın doğduğu yer onun düşünsel yapısını da değiştirmektedir. Çünkü halk, insana şekil verir. Bunu romanda şu şekilde açıklar yazar, ""Önemli olan insanın doğduğu yerdir. Doğduğu yerin iklimi değişik ise insan da değişiktir. Bir olduğu milletin huyu ne ise o insanın huyu da odur..." (Sepetçioğlu, 1990, s.47) Bu düşünce aslında İbn-i Haldun'da ve Fransız yazar, Camille Julien'in de etkisiyle Yahya Kemal Beyatlı'da da vardır. Onlar da tıpkı Ebu Hanife gibi yaşanan toprakların aslında insanların karakterini de etkilediğini söylerler.

Yabancı Halk Kültürü

Kitaptayalnızca bir yerde yabancılara ait halk kültürü ögesi zikredilmektedir. İranlıların Mecusilikten gelen ateş kültü romanda anlatılmıştır. "Yiğit, Araptan çok İranlıydı; İranlının da ateş sevenlerinin soyundan gelme... o havayı veriyordu." (Sepetçioğlu, 1990, s.29)

DİĞER UNSURLAR

Hayvanlar

Sıklıkla geçen hayvan isimleri bölge hakkında bilgi vermesi bakımından önem arz eder. Arap yarım adasında daha çok deve ve atların çok olması romana da yansımıştır. Bu iki hayvan onların günlük yaşamlarında önemlidir. (Sepetçioğlu, 1990, s.27)

Bitkiler

Özellikle var olan endemik bitkiler, coğrafya hakkında önemli ipuçlarını oluşturur. Romanda da yine bitki adlarına sıkça rastlanır. Bunlara örnek olarak kengeller, hurma ağacı çok fazla kullanılmıştır. Kimi zaman benzetmeler özellikle köken benzetmeleri ağacın köklerine benzetilerek yapılması dikkat çekicidir. Ağaç kültürü ve ağaç sevgisi romanda görülmektedir.

Renk Unsurları

Romanda çeşitli renk unsurları kullanılmaktadır. Ak, kara, mor, siyah gibi pek çok renk gerek sıfat gerekse ad olacak cümle içinde yer almıştır.

Yer Adları

Yer adları, halk biliminin unsurları arasında önemli bir yere sahiptir. Dini ritüeller, turistik geziler ve sahip olduğu şehir kültürü halk tarafından belirlenmiş ve halk algısıyla yapılmıştır. Bu sebeple yer adlarının kökenleri dahi araştırmacıya bazı düşünceler kazandırabilir. Örneği, "Medine" bölgesi Arapça'da "şehir" ma'nasındadır. Araplar, bu bölgeyi bir şehir, merkez olarak

görmüşlerdir. Yine Kütahya, Kutların buraya yerleşmesinden dolayı ismini buradan almıştır.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Kutsal Mahpus Ebu Hanife adlı romanındaki şehir adları genel olarak romanın ana karakterini teşkil eden İmam-ı Azam'ın gezip dolaştığı, yaşadığı yeri ihtiva etmektedir. Bu sebeple buradaki şehir adları umumiyetle Orta Doğu coğrafyasına aittir. En başta Ebu Hanife, Kufe'de doğmuş, orada doğmuş ve yetişmiştir. Daha sonra Saray'dan çağrılması üzerine ikinci mekân olarak Emevi sarayını görmekteyiz. Akabinde Mekke'ye yolculuğu başlamaktadır. Komis Şehri, Sefideç, Merve de var olan mekânların arasında yer almaktadır.

Başka bir zaviyeden mekân analizi yaptığımızda iç-dış mekân anlayışıyla romanın kurgulandığı göze çarpar. Ebu Hanife, şehir gibi büyük bir alandan saray gibi küçük bir alana gitmesiyle dar bir mekân, saray mekânından daha dar bir mekana gidişle daha da ufalan bir mekana geçmektedir; daha sonra zindandan çıkmasına izin verilen Ebu Hanife dar alandan geniş alana geçer. Nihayet Mekke'ye giderek Kufe'nin ötesine geçmesiyle beraber daha da geniş alana geçmiştir. Bunu formülize edersek; Geniş>Dar>Dar>Geniş>Geniş şeklindedir. Bu durum okuyucuya romanın genel anlayışında %60 oranında geniş, ferah alanda geçtiğinin izdenimi verir. Geri kalan %40 oranı onun saray yaşantısıdır.

SONUÇ

Makalede Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun 1986 yılında Yeni Haber gazetesinde tefrika edilmeye başlanmış ama gazetenin kapanmasıyla yarım kalan ve daha sonra tamamlanan "Kutsal Mahpus Ebu Hanife" romanında halk bilimine dair izleri tespit edilmeye çalışıldı. Yazar, bu biyografik muhtevalı eserinde gerek Türk gerekse de Arap toplumunun halk kültürüne ait izlerin olduğu görülmüştür. Beş ana başlık ve onlara bağlı alt başlıklarla bu özellikler tasnif edilmiştir. Dini üst başlığının içerisinde ayetler, tasavvuf düşüncesi, ehl-i beyt sevgisi, yemin, dua ve beddua konularına yer verilmiştir. Romanda İslam dininin fakihlerinden biri olan ve İmam-i Azam adıyla anılan Ebu Hanife anlatılmasından dolayı bu bölümde çokça sayılan halk bilimi unsurları bulunmaktadır. İkinci bölüm toplumsal yaşamın ürünleri olan ve daha çok toplumun yaşayış ve pratik yaşama ait olan konular tespit edilmiştir. Kıyafet, para birimi, isim geleneği, halkın düşünce yapısı ve yemek kültürü sıralanmıştır. Farklı bir coğrafya beraberinde farklı kültürü de getirmesine olanak sağlar. Bu sebeple halk bilimi çalışmalarında bu maddi kültürün de incelenmesi gerekmektedir. Üçüncü bölümde daha çok halk biliminin ürünleri olan türkü, şiir ve bölgesel söyleyişler başlıkları arasında toplanmıştır. Bölgesel söyleyişler başlığı altında. Kufe halkının dili nasıl kullandığı, söylemlerini nasıl oluşturduğu üzerine tespitler yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise halk bilimine bakış tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerek Ebu Müslim gerekse Ebu Hanife'nin halk tanımının ne olduğu halk deyince neyi tasavvur ettikleri konusu yer almaktadır. Beşinci bölümde diğer unsurlar olan renkler, hayvanlar, bitki adları anlatılmaya çalışılmıştır. Millî bilinç, kendi kültür ve medeniyet dairesini

tanımlamakla mümkündür. Din ve dini unsurlar ile halk biliminin unsurları da milli kültür ve medeniyetini tanımanın bir parçasını teşkil eder. Mustafa Necati Sepetçioğlu da bu milli bilinci, daha yeni yeni temellenen siyasi ortamda tekrar bu unsurları güçlendirmek amacıyla bu romanları kaleme almıştır (Bknz: Çetin,2007;49).

KAYNAKÇA

Adonis,(2014), Arap Poetikası, Yapı Kredi Yayınları.

Çalık, Etem,(1993), Mustafa Necati Sepetçioğlu Hayatı Sanatı ve Eserleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Çetin, Nihat M.,(2012), Eski Arap Şiiri, Kapı Yayınları.

Çetin, Nurullah, (2007) "Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Romanlarının Milli Bilince Katkısı", Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Mustafa Necati Sepetçioğlu Özel sayısı, S.49.

Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi (2007), Mustafa Necati Sepetçioğlu Özel sayısı, S. 49.

<http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf#/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> (E.T. 02.01.2016)

Karakoç, Sezai, (2016), İslam'ın Şiir Anıtlarından, Diriliş Yayınları.

Koçu, Reşad Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, ss.63-64, Doğan Kitap yayınları, 2015.

Kumsuz, Nurkal, Mustafa Necati Sepetçioğlu ve Eserleri, <http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=6910> (E.T. 29.12.2016)

Necatigil, Behçet,(1999), Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık yay: İstanbul.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati,(1990), Kutsal Mahpus Ebu Hanife, Akran yay: İstanbul.

Uzunpostalıcı, Mustafa, EBÛ HANÎFE maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.10.

SOSYALİST BİR ROMAN: KARAGANDI

Geliş Tarihi/Received: 21.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 12.01.2018

Gülmira Ospanova

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
gospanova@hotmail.com

Öz

G. Mustafin'in yazmış olduğu Karagandı romanı, Kazak edebiyatı ve sosyolojisi açısından değerlendirmeye esas bir eserdir. Bu eser sosyalizmin Kazak halkı üzerindeki etkisini, getirdiği zenginlikleri, insan yaşamına faydaları ele alır. Sosyalist gerçekçiliğe destek verenlerin olumlu portreleri çizilirken, bu fikrin taraftarı olmayan kişiler olumsuz şekilde tasvir edilir. Eserde kişilerin düşünce dünyasının yerine olaylar ön plana çıkar.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, sosyalist realizm, Kazak Edebiyatı, Kazak romanı, G. Mustafin.

A SOCIALIST NOVEL: KARAGANDI

Abstract

The novel, Karagandı written by G. Mustafin, is of importance for evaluating in terms of Kazakh literature and sociology. The novel deals with the impact of socialism on Kazakh people, the richness it provides and the benefits it brings in their life. In the novel those who support socialist reality are portrayed positively. On the contrary, those who reject socialist way of thinking are portrayed negatively. In the novel, the plot is foregrounded prior to the inner world of the characters.

Keywords: Socialism, social realism, Kazakh literature, Kazakh novel, G. Mustafin

Резюме

Роман Г. Мустафина «Караганда», представляет собой важную основу для исследования казахской литературы и социологии. В произведении рассказывается о влиянии социализма на казахский народ, а также о благах и привилегиях. В то время как, писатель создает положительные образы сторонников социалистического строя, противников же описывает как отрицательных. Вместо идейного пространства персонажей, акцент в произведении делается на действиях и повествовательности сюжета.

Ключевые слова: социализм, социалистический реализм, казахская литература, казахский роман, Г. Мустафин.

GİRİŞ

Gabiden Mustafin, Kazak Sovyet Edebiyatı'nın önemli temsilcileri arasında yer alır. 1902 yılında Karagandı'ya yakın Telman ilçesinde dünyaya gelen yazar, önceleri kömür ocaklarında çalışır. Hayatında derin etkiler bırakan bu dönem, edebî yaşamında da önemli bir yer tutar. "Sonradan gazeteci olan yazar, Karagandı hakkında denemeler, hikâyeler ve romanlar yazar. 30'lu yılların ortalarında ilk romanı olan büyük kömür ocağı Karagandı'nın sınai gelişimini ele aldığı "Ömir Ne Ölüm"i (Ömür ya da Ölüm) yayınlar. 40'lı yılların ortalarında "Millioner" adlı romanı çıkar" (Bekturov, 1960: s.2).

Yazar eserlerinin baskılarında romanlarını düzeltmeler yaparak yayınlar. Farklı dillere çevrilen eserlerinde de değişiklikler yapar. İncelemeye konu olan bu eser de yazar tarafından düzeltmeler yapılarak yeniden yazılır. "50'li yılların başlarında G. Mustafin tekrar madenli Karagandı konusuna dönüş yapar ve ilk romanı olan "Ömir Ne Ölüm" üzerinde köklü değişikliğe giderek yeni muhteşem romanı Karagandı'yı yazar. Bu kitap, yazarın büyük başarısı olmasının yanı sıra son yıllardaki Kazak nesrinin de önemli bir başarısı olmuştur. Roman Rusça ve birçok sosyalist ülke halklarının dillerinde yayınlanır (Bekturov, 1960: s.2).

Yazarın sosyalizmi yücelttiği bu eserde "Sosyalizm kurucularının, Komünizm için mücadele verenlerin örnek hayatını, büyük hüneri ile emeğini ele aldığını özellikle M. Avezov dile getirir (Avezov, 1979-1985: s. 366).

Sosyalist eserlerin temelinde Marks ve Engels'in düşünceleri vardır. Onların toplumsal yaşam ile ilgili fikirlerinin edebiyata uygulanmasıyla ortaya çıkan sosyalist edebiyat/realizm adıyla edebiyat eleştirisi terminolojisinde yer almaya başlar. "Lenin'e göre bağımsız ve tarafsız bir edebiyat olamaz. Zira toplum içinde yaşayan yazar bu toplumun bir parçasıdır ve sınıfın düşüncelerini yansıtmaktadır... Bu yaklaşım, Sovyet edebiyatının anlayışının temelini ve sosyalist realizm kavramının özünü oluşturdu" (Tagızade, 2006: ss. 9-10). Edebiyat çevresi kendi düşüncelerinden ziyade Komünist partinin tespit ettiği ölçütler çerçevesinde edebî eserler teşekkül eder. Bu düşünceye uyan yazarların önü açılırken sosyalist realizmi arka plana atan yazarlar hem Rusya'da hem de Bolşeviklerin hâkimiyeti altındaki Türk Cumhuriyetlerinde büyük sıkıntı yaşar. Öldürülenler, sürülenler, intihar edenler, sosyal tecrid uygulananlar azımsanamayacak derecededir. "Sosyalizm realizmi anlayışıyla verilen eserlerde, yazarlar kendilerine sunulan çerçevenin dışına çıkmadıklarından dolayı bu devirde ortaya konulan eserlerde sanatçının duygu ve düşüncelerini, sanat anlayışlarını ve güçlerini ortaya çıkaracak yapıtlar vermeleri imkânsızdır " (Adıgüzel, 2004: s.116).

Kazak edebiyatında parti ve sosyalist realizmin kısıtlamaları ilk önce şiirde hissedilir. 1930'lu yıllardaki Kazak şiirinin konusunu sosyalist vatan, ülkenin sanayileşmesi, köylerin *kolhoz*lara (Sovyetlerde devlete ait topraklarda üretim yapan, birçok aileye ortak tarım işletmesi) dönüştürülmesi ve yeni açılmış sanayi merkezleri oluşturur. İnsan ancak emeğiyle ilişkilendirilerek ele alınır. İnsanın düşüncesini, duygularını, sevgisini ve doğayla olan bağlantısını şiire

katmak siyasetten, yaşam gerçeğinden uzaklaşmak olarak kabul edilir. Böylece şiir, halkı beş yıllık planı dört yılda başarmaya davet eden, emeği öğütleyen propaganda şiirine dönüşür. S. Seyfullin'in "Kalavşılar Jırı", "Tokuv Fabriginde", İ. Jansügirov'un "Altın Kazan", "Yekpin Küyi", S. Mukanov'un "Karagandı", "Konveyer" ve Magnitogorsk hakkındaki şiirleri, A. Tokmagambetov'un "Turksib Tüyiskende", T. Jarokov'un "Besjıldıktın Balgası", "Million Tolkın", O. Abdikadırov'un "Yekpin", G. Ormanov'un "Şenber", "Mıs Kala", A. Tajibayev'in "Aynabulak" vb. şiirler, bütün Sovyet ülkelerindeki sosyalist sanayinin gelişmesine destek verir mahiyetteki eserlerdir. Bunlar edebî arayış açısından birer başarılı eser olmalarına rağmen şairin doğasından, düşünce ve duygu dünyasından doğmadığı, bir fikri anlatmak için yazıldığı hissedilir. Bu konuda kaleme alınan diğer şiirlerin çoğunda da insan genel olarak dışta kalır. İnsanın yerini daha çok yapılan iş ve emek, yenilikleri dışarıdan seyretmek, teknolojiye hayranlıkla bakmak gibi hususlar alır. S. Seyfullin'in "Sosyalistan", S. Mukanov'un "Kömir - Kommunizm", T. Jarokov'un "Neft'stan", A. Tajibayev'in "Olkılık" poemleri de aynı şekilde başarısız olur (Kirabayev, 2003: s.44).

S. Erubayev'in "Menin Kurdastarım" (1939) romanı, G. Slanov'un "Arman Agısı" (1940) öyküsü, A. Abişev'in "Zaval" (1936) öyküsü, K. Abdikadırov'un "Şahter" poemi sanayileşme konusunu ele alan önemli eserlerdir (Berdibayev, 1971: s.9).

1950'li yılların başlarında Kazak edebiyatında sanayi konusundaki ilk romanlar yazılır. G. Mustafin'in "Karagandı" (1952), G. Müsirepov'un "Oyangan Ülke" (1953), A. Sarsenbayev'in "Tolkında Tuvgandar" (1953) adlı romanları, Kazak bozkırında sanayi yerlerinin ortaya çıkmaya başlamasından itibaren yer alan uzun süreci ve Kazak işçi sınıfının oluşumunu ele alır. İlk iki roman Karagandı işçilerinin eski ve yeni yaşamını, özgürlük uğruna verdiği mücadeleyi anlatır. Sovyet döneminde Karagandı sanayisinin yeniden açılıp gelişmesi, bunda yer alan insanların kaderi "Karagandı" romanının ana temasını oluşturur. Sovyet konusunu temel alan diğer eserlerde olduğu gibi G. Mustafin de söz konusu sanayileşme çalışmalarının başında olan, idareci konumundaki komünist Meyram'ı ve Donbass'tan gelen Rus yönetici Şçerbakov'u ön plana çıkarır. Sosyalist edebiyatın özelliklerinden biri olarak eserdeki tüm olumsuzluklar, halk düşmanı olarak gösterilen milliyetçi ruha sahip kişilerin üzerine yıkılır. "Oyangan Ülke" (Uyanan Ülke) romanında XIX. yüzyılın ikinci yarısında Karagandı'da yeni maden ocaklarının açılışı, ilk Kazak işçi neslinin oluşumu anlatılır. Romanın adından da anlaşıldığı gibi yazar, Kazak bozkırının uyanışını ve buraya gelen kişileri anlatmayı amaçlar. Eserde göçebe Kazak feodal yaşam tarzı ile yeni doğmakta olan kapitalist düzen arasındaki çatışmalar anlatılır. A. Sarsenbayev'in "Tolkında Tuvgandar" romanında ana tema, deniz sahilinde yaşayan işçilerin siyasi bakımdan uyanışı ve özgürlük yolundaki mücadelesidir (Kirabayev, 2003: ss. 83-84). II. Dünya Savaşı sonrası emeğin ve sanayi işçilerinin ele alındığı K. Bekhojin'in "Jezkazgan Jırları" (1949) ve M. Alimbayev'in "Karagandı Jırları" (1952), emeği kişiye şan şeref kazandıran sanat seviyesine çıkarmasıyla ve çalışan kişinin betimlenmesindeki edebî

arayışlarıyla önemlidir (Kirabayev, 2003: s.89). Kazak tiyatrosunda da aynı konuların ele alındığı eserler yazılır. A. Abişev'in "Jas Tülekter" (1945) adlı romanı ve "Dostıkpen Mahabbat" (1947) adlı piyesi, II. Dünya Savaşı döneminde Karagandı maden işçilerinin canla başla çalışmasının anlatıldığı eserlerdir. Bunlar vatanperverlik ile çalışkanlığın, zorluklara göğüs germenin ve insanlığın yüceltildiği eserlerdir (Kirabayev, 2003: s. 94-95). Z. Şaşkin'in "Temirtav" (1960) romanı Kazakistan'da metalurji fabrikası ile işçilerinin yaşamının ele alındığı önemli bir eserdir. İ. Esenberlin'in "Aykas" (1966) romanı ise maden yatakları arayan jeologların yaşamını anlatır (Kirabayev, 2003: ss.107-108).

KURGU

Roman 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Ukrayna'nın Donbass ve Rusya'nın Moskova şehirlerinden yola çıkan Şçerbakov, Kozlov, Lapşin ve Orlov'un Karagandı'ya gelmeleriyle başlar. Karagandı'da Rus ve İngiliz kapitalistlerinden kalma küçük maden ocakları vardır. İşlerin hepsi basit araç gereçlerle ve insan gücüyle yapılır. Sosyalist Sovyetlerden Rusların Kazak topraklarına gelmeleri sevinç ve umutla karşılanır. Çünkü onlar ezilmiş, fakir halka yeni hayatı, eşitliği getiren Sovyet yönetiminin gönderdiği insanlardır. "Sosyalizm Realizminin üçüncü aşamasında ortaya konulan eserlerin ortak konularından birisi de dışarıdan birisinin gelip kötü gidişe son vermesidir" (Adıgüzel, 2004: s.121). Eski bir fabrikanın anahtarı kendisine teslim edilen Şçerbakov halkın önüne çıkıp bir konuşma yapar. Konuşmasında, Karagandı bozkırında Apak Bayjanov adında bir çobanın koyunlarını güderken marmot (sincapgiller cinsinden bir hayvandır) ininde kömür parçacıklarını bulalı yüzyıla yakın uzun bir zaman geçtiğini, o zamandan itibaren Rus ve İngiliz kapitalistlerinin Kazak topraklarından çıkan zenginlikleri ve Kazak halkının hayalini âdeta bu anahtarla zapt ettiğini, kendilerinin ise bunların hepsini aynı anahtarla açacaklarını söyler. Kendilerini bu topraklara Komünist Partisi ile Sovyet Hükümetinin gönderdiğini, Kazak topraklarında Stalin'in beş yıllık planının gerçekleştirilmesine yardıma geldiklerini söyler. Konuşmayı dinleyen halkın içinde Rusça bilen kişi azdır. Ancak 'Stalin, parti, Sovyet' kelimeleri herkesçe anlaşılır. Yaşlı bir kadın mezarlık tarafını göstererek ve yanına torununu çağırarak Şçerbakov'a seslenir: 'Babamın mezarıdır, veremden gitti. Bu kocamınki, maden ocağında öldü. Bu, oğlumun mezarıdır. Yanan ateş gibiydi oğlum. İngilizlerle kavga etti. İngilizlere *oryadnik* (Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, 1996: s. 953) Kudrya yardım etti. Kudrya ile kavga ederken kılıçla öldürüldü. Burada yatanların çoğu ıstırap ve keder içerisinde ölenlerdir. Bunlar için Lenin ve Stalin'in çok mücadele ettiklerini duymuştum. İşte bugün seni göndermiş. Teşekkürler Stalin'e!" der. Torununu göstererek Şçerbakov'un eline çocuğun elini tutuşturur ve "tek torunumdur, adı Akim, yetim çocuk. Evvel Tanrı'ya, sonra sana emanet ediyorum. Adam et!" (Mustafin, 1952: s.5) der. Yaşlı kadının bu konuşması âdeta bütün Kazakların, Sovyet yönetiminden ve onu temsil eden Moskovalı ve Ukraynalı görevlilerden beklentilerini yansıtır.

Meyram, Karagandı'ya gönderilir ve Komünist Partisi Komite Sekreterliği gibi önemli bir makama getirilir. Genç ve iyi eğitim almış Meyram, memleketi

Karagandı'ya büyük umutlar ve enerjiyle çalışmaya, ölü Karagandı'ya can vermeye gelir. Maden ocaklarının yakınlarına yerleşen halk arasında Ardak isimli güzel bir kız görür. Bu kızın gözlerinin bir sır sakladığını anlar. Ardak'ın babası Alibek Bolşevik Devriminden önceki Kazak zenginlerindedir. Ardak'ın annesi çiçek hastalığına yakalanır ve Alibek, eşi daha hasta yatağında bir daha evlenmeye karar verir ve eve kuma getirir. Bundan sonra hayat annesi için hiç de kolay olmaz. Alibek, Rus Çarı'na hizmet eden bir bolis (<http://www.bulmacasozlugu.com/tag/volost-nedir/> (29.08.2015)). 1916 yılında Kazak bozkırında Rus Çarı'na karşı büyük ayaklanmalar olur. Bu ayaklanmaların birinde ezilen halk Alibek'in evini basar ve onu bıçaklar. 1928 yılında ise Sovyet Hükümeti tarafından zenginlerin mallarına el konulur ve Alibek sürgün edilir. Sürgünde üç yıl kalır ve firar eder. Babası sürgüne gönderilince Ardak annesiyle birlikte yoksul olan dedesi ve anneannesinin yanına taşınır. Annesi orada ölür. Ardak babasının eski zengin hayatından, alışkanlıklarından nefret eder ve bundan eziklik duyar. Babasının değiştiğini, artık bütün işçiler gibi çalışarak alın teriyle ekmek kazandığını görmek ister. Kızının bu isteğine uyar gibi hareket eden babası, kızını alarak Karagandı'ya gelir ve maden ocağına işe girer.

Ardak, babası maden ocağında işçi olan Maypa adlı genç kızla birlikte babalarına yemek götürdükleri bir gün maden ocağını gezer ve işçilerin kırık dökük aletlerle derme çatma kuyulardan kömür çıkardıklarını, ne zor şartlar altında var gücüyle çalıştıklarını görür. Kendisinin bu yeni hayatta, büyük emek sarf edilerek kurulmaya çalışılan sanayileşmedeki rolü ve yerinin ne olduğunu düşünür.

Sovyet Hükümeti tarafından 35 km uzaklıkta olan Nura nehrinin, Karagandı'nın su ve elektrik ihtiyacının giderilmesinde kullanılmasına karar verilir. Böylece Karagandı hidroelektrik santralının inşası için Karagandı-Nura su kanalı kazılır. Sadece insan gücüyle yapılarak başarılan bu işe Ardak ile Maypa da katılır. İki kız, Kazak kadınlarının sosyalleşmesinin yanı sıra sanayileşme sürecine gönüllü olarak coşkuyla katılmasına örnek teşkil eder.

Meyram, halkın büyük umutlarla Karagandı maden ocaklarına akın hâlinde, ancak tecrübesiz, bilimden yoksun olarak teknik araç gereçsiz gelmesi ve bu eksikliklerin hiç birinin Rus yardımı olmadan giderilmeyeceği hakkındaki fikirlerini dile getirir. Meyram'ı dinleyen Rus yönetici Çaykov, onu Jappar Sultanoviç adlı kişiyle kıyaslar. Bu kıyaslama karşısında Meyram'ın tepkisi şöyledir:

“ - Uygunsuz bir benzetme. Jappar milliyetçilik bataklığından çıkamıyor. Ben ise şimdilik hiçbir bataklığa saplanmış değilim.

- Özür dilerim, gerçekten uygunsuz oldu, diye mahcup görüldü Çaykov” (Mustafin, 1952: s. 21-22).

Daha önce sadece birkaç evden oluşan Karagandı, Rusların gelmesiyle canlanmaya başlar. Gittikçe kalabalıklaşan bölgede sosyalist işçi sınıfı oluşur. Tecrübeli Rus ve Ukrayn uzmanlar Kazak işçilere mesleği öğretir. Kazaklar ise işi çabuk öğrenip kendi alanında tecrübeli ve bilgili işçiye dönüşürler. Romanın

kurgusunda Kazak işçilerde cehalet, yokluk ve zenginlerin baskısından kurtulmanın verdiği coşku hâkimdir. İşçilerin yeni hayata dört elle sarılışı, kurtuluşun işte bu yeni hayatla gerçekleşeceğine olan inancını gösterir. Tabii bu yol cehaletin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleştirilecektir. Romanda bölgeye göç hâlinde gelen Kazaklara kalacak yer, su ve iş sağlamanın yanı sıra eğitim de verilir. Bütün işçiler akşam iş çıkışlarında okulda eğitim alır. Okuma yazma bilmeyenler ağırlıktadır. Yaşlısı genci Latin harflerini öğrenir (Kazakistan'da 1929 yılına kadar Arap alfabesi kullanılır. Sovyetler Birliği'ne dâhil edilince 1940'a kadar Latin alfabesi kullanılır. Daha sonra ise 42 harften oluşan Kiril alfabesine geçilir). İşçi sınıfının eğitime önem verilir. Ardak, işçilere yönelik bir akşam okulunda öğretmenlik yapmaya başlar. Babası ise işçi sınıfında yer almasına rağmen sosyalist rejime kin beslemektedir. Bir işçinin ağır yaralanmasına ve maden ocağında huzursuzluğa sebep olan toprak kaymasının baş suçlusudur. Ancak kaza görüntüsü vererek olaydan kurtulur.

Daha önce insan gücüyle, elle yapılan işlerin buhar gücüyle yapılması, eski teknik araç gereçlerin yerine yenilerinin gelmesi, kömür çıkarırken işleri hızlandırır. İlk traktörün gelişini, insanlar coşkuyla karşılar. Ancak Ardak'ın babası Alibek, bu durumdan rahatsızdır. Karagandı'yı Sovyetler Birliği'nin üçüncü büyük kömür işletmesi hâline getirmek için yapılan çalışmalar arasında demir yolunun ve trenin gelmesi çok anlamlıdır. Karagandı'ya ilk trenin gelişiyle ilgili toplanan kalabalığın önünde Meyram konuşma yapar:

“Yoldaşlar! Asırlar boyu karanlığın esiri olan bozkıra *Oktyabr*’ (Rusçada ekim ayının karşılığına kullanılan bu kelime, Rusya’da Jülyen takvimi’ne göre 25 Ekim 1917’de gerçekleştirilen ve Sovyetler Birliği’nin kurulmasına yol açan Bolşevik Devrimi ya da diğer adıyla Büyük Ekim Sosyalist Devrimi’ni kastederek) tanı attı, şimdi ise güneşi de doğdu. Kazak topraklarını yararak gelen bu yol emekçi halkın hayalini kurduğu, bunun için Bolşeviklerin kıyasıya mücadelesini verdiği Sosyalizm yoludur! Geniş bozkırda yankı yapan bu trenin güçlü sesi ulu işe çağırıyor. Yarın o emek, aylık mesafedeki yeri altı adımla alacak Sosyalist endüstrinin *tulparlarına* (Türk Mitolojisinde kanatlı at) bindirecek...” (Mustafin, 1952: s. 145).

Tren yeni hayatı temsil ediyor, Meyram ise yeni Kazak bireyini. Bu hayat makineleşmenin getirdiği modern hayatın yansımalarıdır. Romanın birinci bölümü Meyram'ın ilk trenin gelişi ile ilgili yaptığı bu konuşmayla biter.

Trenin gelmesiyle birlikte bir yıl içinde Karagandı çok değişir. Maden ocaklarının sayısı gittikçe artarak 80'e ulaşır. Şehir artık çok kalabalık olur. Karagandı'nın kaderinin belirlendiği, şehir komitesi ile maden ocakları idaresinin bulunduğu iki katlı binaya daha önce genellikle köylü Kazaklar, işçiler girip çıkarlardı. Şimdi ise eski işçilerin yanı sıra kravatlı, okumuş ve idareci personel çoğunluktadır. Karagandı; konut, su, demiryolu ihtiyaçlarını giderip planlı bir şekilde kömür vermeye başlar.

Ardak, sosyalist kültür mücadelesinde gösterdiği büyük emeğinden dolayı bir toplantıda ödüllendirilir. Lenin'in üç ciltlik kitabı ve kol saati hediye edilir. Mutluluktan âdeta uçarcasına evine gelen Ardak'ı babası çok soğuk karşılar.

Açıkça sosyalist rejime karşı olduğunu, kızının bu düzene canı gönülden bağlandığını onaylamadığını söyler. Babasının itirafı karşısında çok şaşırın Ardak, onun özlemini duyduğu eski hayatı ile servetinden Lenin'in söz konusu üç kitabının kendisi için daha değerli olduğu cevabını verir. Babasından duymadığı sıcak sözleri halktan duyduğunu, babasından görmediği ilgiyi Sovyet'ten gördüğünü söyler. Eğer babasının niyeti bu ise babasıyla yollarının burada ayrılacağını da ifade eder.

Jappar ve İrimbek, her fırsatta bu sisteme zarar vermeye çalışırlar. Örneğin, şehre gıda ulaşımının gecikmesine neden olurlar. Dolayısıyla halk ve işçiler çok sıkıntı çekerler. Maden ocaklarında patlama ve huzursuzluklara sebep olurlar. Alibek'le işbirliği yaparlar. Alibek, eskiden kendisi gibi rejim karşıtı duygular besleyen mühendis Orlov'a daha önce bütün fikir ve niyetini anlatır. Ancak artık Orlov'un eski düşüncelerinden vazgeçmesi ve sosyalist düzenle barışık bir hayat sürdürmesi nedeniyle bundan rahatsız olan Alibek, Orlov'u maden ocağında yalnız kaldıklarında büyük bir kömür parçasıyla kafasına vurarak öldürür.

Karagandı'da sanayileşme son sürat gelişir. İlk önce insan gücüyle yapılan işler, buhar ve daha sonra elektrik enerjisiyle yapılır. Artık sanayi ve şehir, elektriğe bağlanır. Elektrikli teknik araç gereçler işleri daha hızlı yapmayı sağlar. Moskova merkezli yönetimin desteğiyle Karagandı'ya dışarıdan çeşitli iş makineleri getirilir. İşçi sayısı artar, ancak Kazak işçiler arasında eğitilmiş ve iş makinelerinden iyi anlayan kaliteli işçi neredeyse hiç yoktur. Bundan dolayı bilgi alışverişi ve eğitim için Donbass (geçmişte SSCB'nin, şimdi ise Ukrayna'nın Donetsk şehrinde bulunan kömür madeninin merkezi) ve Kuzbass'a (şimdiki Rusya Federasyonu, Kemerovo eyaletinde Kuznetsk kömür havzası) yüzü aşkın işçi gönderilir.

Jappar ile İrisbek'in sosyalist düzene karşı yürüttüğü planlar açığa çıkar ve tutuklanırlar. Az konuşan, pek kimseyle görüşmeyen, antisosyalist düşüncelerini hep içinde taşıyan Alibek ise sonunda buna dayanamaz ve akıl hastası olur.

Roman emeği, sosyalist ideolojiyi yücelten bir eserdir. "Emek kutsaldır. İster toprakla uğraşan insanların emeği olsun, ister işçinin emeği olsun, emek yücedir" (Naskali, 1996: s. 59).

Yazar ele aldığı kişileri düz bir tip olarak çizer. Sosyalist karşıtı olanlar olumsuz tipler olarak çizilir. "Sovyet edebiyatı, devrim karşıtı kimseleri fikir yönünden gelişmemiş insanlar olarak tanımlar ve onların ata erkil ve feodal sistemlerin ilkel düşünce kalıplarına saplanmış olduklarını söyler." (Naskali, 1996: s. 56). Romanın olumsuz şahıslarından biri olan Jappar'ın eşi Mariyaş neden boşandıklarını anlatırken "kanına sinmiş bazı eski ve feodal özelliklerini bırakamadı. Ben buna katlandım. Bu karakteri sonunda milliyetçiliğe, sağcılığa gelip çatınca karşı çıktım. Buna o katlanamadı. Sonunda ayrıldık." der (Mustafin, 1952: s. 226).

Yerli işçiler hem işi hem okuma yazmayı öğrenirler. Eğitim artışına paralel olarak siyasi yönden de bilgi sahibi olurlar. İşçi sayısı artarken vasıflı eleman

da yetişir. İşçilerin iyi çalışanları, teşvik ve terfi edilir. Tecrübe, bilgi alışverişi gayesiyle Karagandı'ya başka yerlerden işçi getirilir. Karagandı'ya hem Kazakistan'ın çeşitli yerlerinden hem Sovyetler Birliği'ne üye ülkelerden çalışmaya çok sayıda insan gelir, şehir hızlı bir şekilde büyür. Kömür çıkarımı sürekli artar.

Romanda bir olay veya bir insanın (merkez kişi) hayatı, psikolojik durumu, düşünce ve duyguları ayrıntılı bir şekilde verilmez. Daha çok maden ocaklarında ve dolayısıyla sanayileşmedeki ayrıntılar, gelişmeler genel insan kadrosu şeklinde gözler önüne serilir. Kişilerin davranış ve tutumlarına, düşünce ve duygularına bazı durumlarda yer verilir.

Öğretmen Ardak, Meyram'la evlenmiş bir oğlu vardır. Meyram Karagandı'da üst düzey yöneticidir; Ardak bilimle uğraşır. Bir sohbet esnasında edebiyattaki eksiklikler hakkında Ardak şöyle der: "Kazaklar şimdi işte sosyalist tarzı kullanmaktadırlar. Kazak edebiyatında ise epos tarzı hâlâ sürdürülmekte... Rus klasiklerinden kalan realizm, Gor'kiy'nin açtığı sosyalist realizm gibi geniş bir yol var. O yola girmek gerek." (Mustafin, 1952: s.335).

Eser sosyalist gerçekçiliği öven bir konuşma ve Stalin'in şerefine içilen bir içkiyle sonlanır:

Görevinde terfi olan Meyram ailesiyle birlikte Almatı'ya gitmeden Rus ve Kazak dostlarıyla göl kenarında piknik yapar. Sofrada konuşma yapan Meyram, "Yoldaşlar! Küçücük Nura'dan deniz gibi bir göl yapıldı. Avuç kadar kuyudan kömür nehri aktı. Karagandı'nın şanı şöhreti Sovyet topraklarını aştı. İftihar ediniz! Bunu yapan biziz, bizim insanlar. Buna ulaşmamızı sağlayan büyük Stalin'in sağlığına bir damla bile bırakmadan içiniz" der. Hayatı boyunca ağzına içki sürmeyen Jaylavbay ile Mavsımbaylar da – Doldur, cehennemine gidince bakarız... Stalin'in adı söylendi ya!...diyerek içkilerini kafalarına dikerler (Mustafin, 1952: s. 390).

TEMA

Eser sosyalizmin Kazakistan'da olumlu etkilerini anlatmak için kaleme alınmıştır. Tezli bir eser olup sosyalizmin güzel taraflarını okuyucuya aktarmaya çalışır. Yazarı yazmaya iten neden eleştirmeni temaya götürür. Yazarın roman hakkındaki düşünceleri okuru temaya yaklaştırır. Yazarın zamana ayak uyduran hatta daha ileri gitmeye çalışan hassas ressam ruhu, gördükleri ile öğrendikleri, gözlemleri ile yorumları, sevmek, efkârlanmak, sevinmek gibi bütün duygu ve düşünceleri, "Karagandı" romanının doğmasına neden olmuştur. Nitekim yazar, "Kendimin gözlemlediklerim, sevindiğim şeyler beni "Karagandı" romanını yazmama zorladı" (Mustafin, 1981-1984: s. 204) diyerek romanı yazmaya dair ilk düşüncesinin hayatın içinden ve hayatta yer alan olguları ayrıntılı bir şekilde idrak etmesi sonucunda doğduğunu söyler.

Yazar, eserde sosyalizmin başarılı olacağını Meyram'ın dilinden anlatır: "Köy ile şehirlerin altı üstüne geldiği zamandır bu. Bu büyük değişim Sosyalizm'in ulu ordusunu hazırlamaktadır. Orta hâlli olanlar bu ordunun tam ortasındadır. İşte bu orduyu görseydiniz, tehlikeden güvenin daha da güçlü olduğunu

görüldünüz. Karagandı'yı çepce çevre çevreleyen karaca köylerdeki bu ulu ordunun bir bölümünü oluşturan yeni işçiler, yeni hayatı yapanlardır..." (Mustafin, 1952: s. 39-40).

Sosyalizm karşıtı düşünceye sahip olan İrimbek, kendisinin bu yola düşmesine Alaş lideri Alihan'ın (Bökeyhanov, 1999: s. 401-402) şu sözlerinin sebep olduğunu ifade eder: "Kiyamet koptuğunda Yecüc Mecüc çıkacaktır. Bolşevikler işte o'dur, bir kaşık kan kalana dek mücadele vermek gerek" (Mustafin, 1952: s. 285).

Kazakların ise çoğu okuryazar değil. Bunu Meyram çok düşünür ve çıkış yolunun ancak eğitimle olacağını bilir.

İngilizler ve daha sonra Rus Çarlığı döneminde ilkel şartlarda çalışan Ernek gibi maden işçileri, ayrıca Janabil gibi genç işçiler büyük gayretleri ile sosyalist düzene olan sonsuz inançları sayesinde işçilikten büyük idareciliğe kadar yükselirler.

ŞAHIS KADROSU

Eser merkez kişi üzerine kurulmaz. Sosyalist sistemi halka öğretmeye yönelik bu eserde birey ön plana çıkmaz. Şahıs kadrosundaki kişilerin olaylara etkileri birbirine yakındır. Romandaki kişilerin başta bizzat kendisi olmak üzere gerçek hayatta var olan kişiler olduğunu Mustafin, 1952 yılında "Karagandı" romanının tahlili için düzenlenmiş olan konferansta dile getirir. Roman kahramanlarının Karagandı'nın inşasında aktif rol alan madenciler, mühendisler, parti ve Sovyet çalışanları olduğunu söyler (Dadebayev, 1989: s. 31). Yazar "Romandaki kişi adları uydurma. Ancak kişilerin hiç biri uydurma değil, hepsi oradaki gerçek kişilerin benzeridir" (Mustafin, 1981-1984: s. 204) der.

Romandaki şahıs kadrosu iki grupta incelenebilir: Sosyalizm taraftarı olanlar ve sosyalist karşıtı olanlar. Sosyalizmin roman terminolojisi iki tip üzerine kurulur. "Sosyalist gerçekçiliğin ideal tipi "polojitel kahraman" yani "olumlu tip"tir. Rejimin temsilcisi ve savunucusu olumlu tip, eserin merkezini teşkil eden başkahramandır. Onun etrafında biri destekleyen diğeri engelleyen konumuyla iki kahraman tipi daha bulunur. Olumlu tipin karşıt kutbu "otritsatel kahraman" diye adlandırılan "olumsuz kahraman"dır" (Gökçimen, 2013: s.182).

Sosyalizm Taraftarı Olanlar

Meyram: Orta boylu kahverengi gözlü, siyah saçlı, Moskova'da Yüksek Parti Okulu'nu yeni bitirmiş, bilgili, zeki ve Rusçaya hâkim bir gençtir. Memleketi Karagandı'ya gönderilir. Komünist Partisi Komite Sekreterliğine tayin edilir. Görevine başlayınca ilk toplantıda yaptığı hitabeti, hareketleri, hatta üzerindeki gri renkli frakı bile Stalin'e benzetilir.

Ardak: Okumuş, bilgili, Rusçayı çok iyi konuşan ve Sovyet rejimini tamamen benimseyen örnek Kazak kızıdır. Zeki ve başarılı bir öğretmendir. Maden ocaklarının işçilerine okuma yazma öğretir. "Fidan gibi ince yapılı, beyaz tenli,

kırıksız geniş alınlı, siyah parlak gözleri olan genç ve güzel bir kızdır. O yılların modasına uygun olarak siyah kadife saçlarını kısa kestirir, Rus tarzı dikilmiş kıyafetler giyer” (Mustafin, 1952: s. 55).

Şçerbakov: Tröst yöneticisidir. Esmer, çıkık alınlı, kıvrık saçlı, iri yapılı, mavi gözlü bir Rus'tur. Üst düzey yönetici olmasına karşın talimatlar verirken ve çalışanlarla sohbet ederken babacan davranan, dost canlısı biridir. Karagandı'nın gelişmesi ve Sovyetlerde önemli bir sanayi merkezi olması yolunda canla başla çalışır.

Orlov: Keçisakallı, gözlüklü, zayıf, uzun boylu dinç bir adamdır. İşinin uzmanı, maden ocakları ve kömür hakkında bilgi sahibi bir mühendistir. Daha önce sosyalist rejim karşıtı olur. Ancak sosyalizmin başarılarını gördükçe eski düşünce ve niyetinden dolayı büyük pişmanlık duyar. Kendini affettirmek istercesine var gücüyle sosyalist düzen ve maden ocaklarının gelişimi için çalışır. Alibek, Orlov'un eski antisosyalist tutumundan dolayı ona kendi sosyalizm karşıtı duygularını anlatır. Ancak Orlov'dan aynı duygu ve düşünceyi göremeyince bir gün kendisini ele verir endişesiyle karanlık bir maden ocağında kömür parçasıyla kafasına vurarak onu öldürür.

Mariyaş: Kocasını Jappar'ın antisosyalist tutumundan rahatsızlık duyar ve ondan ayrılır. Yönetimde önemli göreve getirilir. Daha sonra Karagandı'nın bir *sovhoz* (Sovyetlerde devlet tarafından yönetilen tarım işletmesi) müdürü olur.

Janabil adlı genç, ateş parçası gibidir. “Eski çekingen uşaklara benzemiyor. Köyde sınıf çatışmalarına katılıp kendini ezen zenginleri yenen, pişen, tuttuğunu koparan bir uşağa benziyor.” (Mustafin, 1952: s. 52). Daha sonra ise Moskova Yüksek Parti Okulu'nda eğitim alır. İşçilikten idareciliğe kadar yükselir.

Kozlov: Makine uzmanıdır. İri yapılı, kısa boylu, kır saçlı bir ihtiyar olan Kozlov'un birkaç dişi ve parmakları yoktur. Donbass'ın eski işçilerinden; Şçerbakov'un Karagandı'ya getirdiği en iyi arkadaşlarından biridir. Daima neşeli gezen, hayata iyimser bakan bir insandır. Bir toplantıda şöyle der: “Ben daha önce Kazakların sadece adını duymuştum. Atölyemizde çalışan 25 Kazak işçisinin hiç biri ilk başta eğeyi bile doğru tutmasını bilemezken bugün makineden iyi anlayan birer işçi hâline geldiler. Kazakların ancak hayvan gütmelerini bildiğine dair söylentiler tamamen yanlıştır. Bizim eski Rusya'da beş on yılda öğrendiğimizi, köyden gelen Kazak işçilerin beş on ayda öğrendiğini görüyoruz.” (Mustafin, 1952: s. 92). Kozlov, maden ocağının makine atölyesinde Kazaklar arasında vasıflı işçi yetiştirme konusunda çok emek verir.

Lapşin: Tesviyeci, Donbass'tan gelen komünisttir. İşinin uzmanı, dost canlısı olan Lapşin, Kazak işçilerinin meslek sahibi olmalarına, yetişmelerine çok yardımcı olur. Yaklaşık 30 yaşlarında, geniş omuzlu, zayıfça, ağır başlı, soğuk yüzlü, sarışın bir adamdır (Mustafin, 1952: s. 69).

Baljan ve Maypa maden ocaklarında makinisttirler. Ardak gibi Karagandı'da çalışma hayatına atılan ilk kadınlardır. Eserde kadınların da ön plana çıkarılması, sanayide çalışması söz konusudur. Onların sayısı erkeklere

nazaran çok daha az olmasına karşın, en az erkekler kadar akıllı, hırslı ve başarılıdır.

Sosyalist Karşıtı Olanlar:

Jappar Sultanoviç: Kazakistan Halk Komiserlerinden biriydi. Daha sonra sağcı, milliyetçi tutumlarından dolayı görevinde derece düşer. Komünist olmasına rağmen bu düşünceyi benimsemeyen, mevcut düzene, sanayiye düşman kesilen ve karşı düşüncede olan insanlara her fırsatta çengel takmaya, zarar vermeye hazır olan, kurnaz bir tiptir.

İrimbek: Jappar gibi rejim karşıtı olan ve sürekli Jappar'la işbirliği yapan üst düzey bir yöneticidir.

Alibek: Eski Kazak zenginlerinden; Ardak'ın babasıdır. Sovyet Hükümeti tarafından mal mülküne el konulup sürgüne gönderilir. Sürgünden kaçınca işçi olarak Karagandı maden ocağına işe girer. Maden ocağında Orlov'u öldürür ve bu ölümü iş kazasına bağlar.

Mahmet: Ardak'ta gönlü olan, sadece kendini düşünen, güzel giyinmesini bilen, kilolu, sıradan bir adamdır. Jappar'la İrimbek, onun bu saflığını bildiği için önemli bir göreve gelmesini sağlar. Halka ve işçilere gıda temininin aksatılmasında, halk arasında huzursuzluğun çıkarılmasında Mahmet'i kullanırlar.

Yazar eserdeki olumsuz tipleri adlandırırken Türk ve İslam'ın temsil ettiği isimleri verir. *Jappar*, Allah'ın bir ismidir. İrimbek ismindeki *ırım* kelimesi Kazakçada 'batıl inanç' demektir. Sosyalist rejimde inanç ile gelenekler hor görüldüğünden, söz konusu isimlerin olumsuz tiplere yakıştırıldığı söylenebilir. Hem İrimbek hem Alibek isminin sonundaki *bek* kelimesi ise 'bey, efendi' anlamında zenginlere kullanılan bir hitap tarzıdır. *Mahmet* ise Muhammed isminin kısaltılmış hâli olan Mehmet'tir. Buna karşın olumlu tiplere isim verilirken Meyram yani Bayram ismi tercih edilir. Aynı şekilde *ardak* kelime anlamı olarak 'saygın, değerli kişi' demektir.

MEKÂN

Karagandı romanı sosyalist gerçekçi mekân özelliklerini taşır. "Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte edebiyatta başlayan yönelim edebiyatı anlayışı içerisinde Sosyalizm Realizminin özellikle birinci ve ikinci aşamalarında Sosyalist rejimin insanlara sağladığı ideal çalışma ortamlarında (kolhoz, sovhoz, fabrika vs.) adalet tam olarak sağlanmış, insanlar her bakımdan eşit yapıya kavuşturulmuştur" (Adıgüzel, 2004: s.121).

Eserde mekân, öncesi ve sonrası olarak ele alınır. Sosyalizmden önce küçük bir yerleşim yeri olan Karagandı sonrasında çok gelişir. Eski Karagandı için *alakanday Karagandı* (Mustafin, 1952: s.4). 'avuç kadar Karagandı', *öli Karagandı* (Mustafin, 1952: s.4). 'ölü Karagandı', *meşev Karagandı* (Mustafin, 1952: s.5). 'özürlü Karagandı' ifadeleri kullanılır. Kömür ocaklarının idarecileri ile işçilerinin var gücüyle yeni Sovyet Karagandı'nı kurmaya

çalıştıkları anlatılır. Onlar bütün Sovyetlerde Donbass ile Kuzbass'tan sonraki üçüncü en büyük sanayi merkezi kurmak için çalışırlar.

Rusların gelmesiyle birlikte eski Kazak işçilerin yanı sıra diğer insanlar da Karagandı'ya gelip yerleşmeye başlar. Ancak Karagandı'da temel ihtiyaçlar dahi karşılanamamaktadır. Bu insanların su, ekmek ve kalacak yer sıkıntısı vardır. Gelenlerin elleri boştur ve kalacakları evleri dahi yoktur. Ayrıca demiryolu, inşaat materyalleri de yoktur. Bütün Karagandı'da sadece 2-3 kuyu vardır. Su ise çok derindedir. Daha önce sadece birkaç evden oluşan Karagandı, Rusların gelmesiyle canlanır.

Kömür işçilerinin yaşadığı barakalarda işten sonraki tek eğlenceleri akordeon çalarak şarkı söylemektir. Kültür merkezi, radyo ve gazete yoktur. Bu barakalarda okuryazar olan kişi sayısı çok azdır.

Karagandı maden ocaklarına yakın bir köye giden Meyram, her evin ocağında tezek yerine kömür görür. Birçok evin önünde kement yerine külünk görür.

Sosyalizmin kurucusu kabul edilen Karl Marks'ın adı eserde mekân olarak Karl Marks Sokağı şeklinde geçer (Mustafin, 1952: s.11)

ZAMAN

Eserde olay zamanı 1931 yılıdır. Romanda olaylar baharın gelmesiyle başlar. Geriye kırılma yoluyla Karagandı kömürünün 1833 tarihinde bulunduğu anlatılır. Apak Bayjanov adında bir genç çobanlık yaparken marmot ininden kömür bulur.

1920 tarihinde Aleksandr Aleksandroviç Gapeev (Vikipediya-28.08.2015) heyetiyle birlikte Kazak bozkırına gelir. Yaptığı araştırmalar sonucunda Karagandı kömürünün çok olduğunu ve kok hâline gelebildiğini saptar. Karagandı kömür havuzunun dünya çapında önemini ortaya koyar.

Geriye kırılma ile geçmişteki olaylar anlatılır. 1916 yılında Kazak halkının ayaklanması sırasında Ardak'ın zengin babası, Rus Çarı'nın emrini yerine getirmekle yükümlü bolıs Alibek, Çar ve adamlarına karşı çıkan Kazaklar tarafından bıçaklanır.

Eserin olay zamanını gösteren unsurlardan birisi de Alibek'in mallarına el konulmasıdır. 1928 yılında Sovyet Hükümeti zenginlerin mal mülküne el koyduğunda Alibek de mal varlığını kaybeder. Bu olaydan sonra sürgün edilen Alibek üç yıl sonra geri döner ve bir gece vakti Voroşilov (Vikipediya - 01.09.2015) kolhozuna anneannesine dedesinin yanında yaşayan kızı Ardak'ı Karagandı'ya götürmeye gelir.

Eserde, Karagandı'nın sosyalist dönem ve öncesinin karşılaştırılması için 8 yıl sonrasına yer verilir. "Aradan yaklaşık 8 yıl geçer. Moskova'da eğitim alan Janabil (eski, fakir ve okuma yazma bilmeyen işçi) okulu bitirince eşi Maypa ile birlikte çalıştığı fabrikaya gelir ve gezerler. Herşey değişmiş, eski hantal araç gereçlerin yerini çeşitli makineler almış, neredeyse hiçbir şey elle yapılmıyor. Çalışanların sayısı yenileriyle artmış. İlk sanayi merkezinin ve dolayısıyla şehrin kurulmasında aktif rol alan Janabil, şimdi gelişmiş,

makineleşmiş Karagandı ve onun sanayisini, işçilerini görüp gururlanır” (Mustafin, 1952: s. 359-367)

DİL VE ANLATIM

Eserde Sosyalizm dilde de kendisini gösterir. *Yoldaş, makine, tren, kolhoz, sovhoz, parti, işçi sendikası ve zavod* (fabrika) gibi kelimeler sosyalizmin etkisinin dildeki yansımalarıdır.

Sosyalizm sadece yeni bir sınıf oluşturmamış, aynı zamanda dil hegemonyasını da kurmuştur. Sosyalizmi Karagandı'ya getiren Ruslar dil konusunda da üst kimlik oluşturmuşlardır.

Romanda kişilerin konuşmalarına Rusça kelimeler de eklenir. Örneğin; - *Ey, ottamay, pomogat' et! – dedi Bayten.* (- Hey, saçmalama, yardım et! Dedi Bayten) (Mustafin, 1952: s.67).

Romanda deyim ve atasözlerinin kullanımı yoğunluktadır. Kazak kültürünün yansıtıldığı atasözleri ile deyimler gelenekselliğe vurgu yapar.

Yazar, romanda *avzimen orak oruv* (Mustafin, 1952: s. 28) “laf ile peynir gemisini yürütmek”, *jüni jıgıluv* (Mustafin, 1952: s. 126) “ruhu kırılmak”, *avıl iytinin kuyrığı kaykı* (Mustafin, 1952: s. 44) “kuyruğu dik olmak”, *pendenin ala jibin attamav* (Mustafin, 1952: s. 35) “başkasının hakkını yememek”, *lam demev* (Mustafin, 1952: s. 352) “ağzını bıçak açmamak”, *kaskır avız* (Mustafin, 1952: s. 380) “bol kısmetli”, *tösek jangirtuv* (Mustafin, 1952: s. 388) “yeniden evlenmek”, *aristannın avzınan, türkpennin törinen aluv* (Mustafin, 1952: s. 26) “ekmek aslanın ağzında” gibi Kazakça deyimlere yer verir.

Eserde, *köppen körgen ulı toy* (Mustafin, 1952: s. 27) “el ile gelen düğün bayramdır”, *kum jıyılıp tas bolmas, kul jıyılıp bas bolmas* (Mustafin, 1952: s. 14) “kum toplanıp taş olmaz, kullar toplanıp baş olmaz”, *jaksıdan jaman tuvadı, bir ayak aska algısız, jamannan jaksı tuvadı, adam aytsa nangısız* (Mustafin, 1952: s. 14) “alimden zalim, zalimden alim doğar”, *biter istin basına, jaksı keler kasına* (Mustafin, 1952: s. 97) “bitecek işin başına ehli gelir”, *korgavsızdın küni şolak* (Mustafin, 1952: s. 194) “arkası olmayanın yüzü gülmez”, *mınnın tüşin bilgenşe, birdin atın bil* (Mustafin, 1952: s. 13) “bin kişinin yüzünü bileceğine bir kişinin adını bil”, *osal deme kömirdi, burkıldatar temirdi* (Mustafin, 1952: s. 4) “kötü deme kömürü, kaynatır demiri”, *saktık – korkaktık emes, sokır batıldık – yerlik emes* (Mustafin, 1952: s. 313) “tedbirli olmak korkaklık değil, kör cüretkârlık kahramanlık değil” vb. atasözleri kullanılır.

SONUÇ

Sosyalizmin toplum yaşamındaki faydalarını ele almak için tezli bir eser olarak kaleme alınmış bu eser, dönemin sosyal yapısını gösterir. Sosyalizm taraftarları ile kapitalist düşüncede olanların çatışması üzerine kurulu eserde iç çözümlenmelerde yazarın düşünce dünyası sosyalizmi ön plana çıkarır. Bulunduğu mekânda güçlü olan akımlar, karşıt düşünceyi üretenleri hainlikle

suçlar. Romanda da tespit edildiği üzere, zıt fikirler aile içi ayrılıklara da sebebiyet verir. Sosyalist düşünceyi temsil eden uzmanlar Rusya ve Ukrayna'dan gelirler. Üst düzey çalışanların etkisiyle Rus kültürü zamanla üst kültür konumuna gelerek mevcut kültürü yok etmeye başlar. Özellikle idareci ile işçiler arasında Kazakçanın Rusçayla karışık bir şekilde kullanımı yaygınlaşmaya yüz tutar. Makinelerle dolan Karagandı'da okuma yazma oranı artar. Roman sosyalist düşüncenin başarılı olduğunun kanıtı olan olaylarla sonuçlanır.

Bu çalışmada, Kazak edebiyatının Sovyet döneminde ele alınmış, sanayi konusunun işlendiği ilk ve önemli romanlarından biri tahlil edilmeye çalışıldı. "Karagandı" romanı, ülkenin Sovyetler Birliği'ne dâhil edildikten sonraki kalkınması, sanayileşmesi ve sosyalizm ruhunun geliştirilmesi hususlarının iyice anlaşılıp değerlendirilebilmesi açısından gözardı edilmeyecek bir eserdir. Sosyalist realizmin edebî süreçteki yeri ve rolünün vurgulanması açısından da kayda değer bir eser olmakla beraber, edebiyat ile ideolojinin o dönemde ne denli iç içe oluşunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda dönemin toplumsal yapısı, sosyo-kültürel özelliği ve yaşam tarzını akıcı, zengin bir dille yansıtması da romanın bir başka önemli özelliğidir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2004). İsmail Şıhlı'nın Ayrılan Yollar Romanı Ve Sosyalizm Realizmi, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Erzurum: S.23, ss. 115-122.
- Avezov, M.(1979-1985). Jiyırma Tomdık Şıgarmalar Jiynagı, Almatı: Jazuvşı,. T. XVIII.
- Bekturov J. (1960). Karaganda V Proizvedeniyah Pisateley, Sotsialistiçeskaya Karaganda Gazetesi, 20 Ekim.
- Berdibayev R. (1971). Kazak Sovet Adebietetinin Kalıptasuvı, Almatı: Mektep.
- Bökeyhanov, Alihan (1999). (1866-1937) Kazak tarihinde Alaş Orda siyasi hareketi ve partisinin lideridir. 1917-1920 yılları arasında varlığını sürdüren Özerk Alaş Orda Devleti'nin Başkanıdır; bkz. Kazakistan Ultık Entsiklopediya, Almatı: Kazak entsiklopediyasının Bas redaktsiyası, C. 2.
- Dadebayev J. (1989). Gabiden Mustafin, Almatı: Mektep.
- Gökçimen A.(2013). Sosyalist Dönem Türkmen Romanında Başkahramanın Bağımsızlıkla Sonuçlanan Yolculuğu, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S: 2/1, ss. 181-198.
- Kirabayev S.(2003). Kenes Davirindegi Kazak Adebieti, Almatı: Bilim.
- Mustafayev E.M.-E., Şçerbinin V.G.(1996). Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, Moskova: Russkiy Yazık, İstanbul: Multilingual, Yabancı Dil Yayınları.

- Mustafin G. Karagandı (1952). Almatı: Kazaktın Memlekettik K rkem Adebıyet Baspası.
- Mustafin G. (1981-1984). Bes Tomdık Şıgarmalar Jiynagı., Almatı: Jazuvşı, T.5.
- Naskali, Emine Gürsoy (1996). Sovyet Türk Edebiyatı, Türk Dünyası Dil Ve Edebiyatı Dergisi, Ankara: TDK, Nisan, ss. 54-64.
- Tagızade L.(2006) Sosyalist Realizm: Kökeni, OluŐum Süreci Kavramı, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. Aralık C. 3, S.4, ss. 7-24.
- Vikipediya. Aleksandr Aleksandroviĉ Gapeyev (1881-1958), Sovyet jeologu, kömür uzmanı; Jeolojik ve mineralojik doktoru (1934), profesör (1920).https://ru.wikipedia.org/wiki/ГӀпеев,_Александр_Александрович (28.08.2015).
- Vikipediya. Kliment Vorosilov, SSCB'nin asker ve siyaset adamı. Sovyetler Birliği MareŐali Ve Komünist Parti Yöneticisi. https://tr.wikiprdia.org/wiki/Kliment_Vorosilov (01.09.2015).
- Rusĉa volost' kelimesinden Kazakĉaya uyarlanmıŐ olup Rusya'da (11.-20. yy.) bir toprak ve yönetim bölümüne verilen Rusĉa ad; Rusya'da birkaç köyün birleŐmesiyle oluşan bütün. <http://www.bulmacasozlugu.com/tag/volost-nedir/> (29.08.2015). Kazakĉada ise nahiye meclisi reisidir.

TÜRKİYE'DEKİ HİDROELEKTRİK SANTRALİ (HES) UYGULAMALARINA ÇEVRE AÇISINDAN BAKIŞ

Geliş Tarihi/Received: 26.12.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 21.01.2018

Murat Yaman

Yrd. Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8659-090X>

murat.yaman@dpu.edu.tr

Fatih Haşıl

Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Kamu Yönetimi Bölümü YL Öğrencisi

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3280-8704>

fatihhasil09@hotmail.com

Öz

Günümüzde çevre üzerindeki etkileri nedeniyle HES uygulamaları bir tartışma konusu haline gelmektedir. Özellikle sanayi devrimiyle gelen hızlı ve teknolojik gelişme çevre üzerindeki baskıyı çok fazla arttırmıştır. Aynı zamanda sanayi devrimiyle gelişen teknoloji ile birlikte ülkelerin enerji ihtiyacı da artmaktadır. Bu enerji ihtiyacını karşılama alanlarından bir tanesi de HES uygulamalarıdır. Ancak HES projeleri son dönemlerde hızla arttığı için çevre üzerindeki etkileri açısından gündeme gelmektedirler. Bu çalışma da ise öncelikle çevre ve hidroelektrik santrali kavramlarına değinilmektedir. Daha sonra çevre üzerindeki etkileri nedeniyle çevre ve HES ilişkisini üzerinde durulmaktadır. Son olarak ise Türkiye'deki HES uygulamaları, güncel veriler ile çevre üzerindeki etkileri açısından irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Hidroelektrik Santrali (HES), Türkiye'de HES Uygulamaları

Bilgilendirme: Bu Çalışma DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümünde Tamamlanmış olan "Türkiye'de Çevre Sorunları Açısından Hidroelektrik Santrali (HES) Uygulamalarının Değerlendirilmesi" adlı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

THE EVALUATION OF HYDROELECTRIC POWER PLANT (HEPP) PRACTICES IN TURKEY FROM THE ENVIRONMENTAL PERSPECTIVE

Abstract

Hydroelectric Power Plant practices have become a matter of debate nowadays because of their effects on the environment. The rapid technological developments, coming from the Industrial Revolution, have especially increased the pressure on the environment. At the same time, countries have become more energy-dependent with the development of technology. The HEPP has become one of the fields to meet this energy demand. However, as the HEPP projects have increased rapidly in recent period, they have been brought to agenda in terms of their effects on the environment. In this study, the concepts of environment and hydroelectric power plant are mentioned in the first place. After that the relationship between environment and HEPP are emphasized due to the effects on the environment. Finally, the HEPP activities in Turkey will be examined with regard to their impacts on the environment by means of actual data.

Keywords: Environment, Hydroelectric Power Plant (HEPP), the Practices of HEPP in Turkey

Çevre ve Hidroelektrik Santrali (HES)

Günümüzde çevre ve hidroelektrik santrali uygulamalarının ilişkisini ve birbiri üzerindeki etkilerini anlamak için bu kavramları inceleyerek tanımlamak yerinde bir tutum olacaktır.

Çevre sözcüğü kelime anlamı olarak, kenar, ortam, civar, bölge gibi anlamlar ifade etmektedir. Çevre asıl olarak biyoloji alanına ait bir kavramdır ve ekolojik kökenlidir. Ancak canlıların çevreye uyumu açısından incelenmeye başlanarak, insan ve çevresi anlamında sosyal bilimlerde de kullanılmaya başlanmıştır. İnsanın çevreye bağlı bir canlı olduğunu düşünürsek diğer bilim dallarında da incelenmesi olağan bir durumdur. Çünkü herkesin var olmak ve yaşamak için çevreye ihtiyacı vardır (Kaypak, 2013, s. 19). Ayrıca çevre, insan ve doğa kavramlarının kesişme noktasında yer alır. Ama biri diğerine kesinlikle muhtaç olmasına rağmen diğerinin onsuz yapabildiği bir durum söz konusudur. İşte çevre de, bu iki aktörün sergilenen oyunda başrol oynadığı ve süreklilik gerektiren bir etkileşimdir (Parlak, 2004, s. 15). Burada çevrenin kapsamını daha iyi anlamak için çevre doğal ve yapay olarak iki şekilde ele alınabilir. Doğal çevre, insanlar tarafından herhangi bir etkinin olmadığı, değişikliğe uğramamış çevre diye tanımlanırken, yapay çevre, insan varlığı ile gelişen ve insanın müdahalesinin olduğu bir çevre türüdür. Yani birinde insan müdahalesi yokken diğeri insan eli ile oluşturulmuş çevredir (Görmez, 2015, s. 3).

Hidroelektrik, sudaki potansiyel enerjinin kinetik enerjiye dönüştürülerek elektrik üretimi elde edilmesidir. Bu nedenle hidroelektrik santrali uygulamaları da, suyun potansiyel enerjisinden elektrik üreten santraller olarak ifade edilebilir. Bir bakıma hidroelektrik santraller, suyun gücünü

elektriğe dönüştürürken enerji miktarını, suyun hem akışı hem de düşüşü belirlemektedir. Yani büyük bir nehirde akan su ile küçük bir nehirde akan su aynı elektrik miktarını üretmemektedir. Çünkü suyun gücü türbinleri döndürerek elektrik üretimi sağlamaktadır(Karacan, 2007, s. 252). Su gücünde bulunan enerji, göllerde, barajlarda potansiyel enerji şeklinde, nehir ve akarsu gibi yerlerde kinetik enerji olarak karşımıza çıkmaktadır. Barajlardaki depolama sistemiyle yükselen su yükseklikle doğru orantılı olarak bir potansiyel enerjiye sahiptir. İşte hidroelektrik santralleri suda ki bu potansiyel enerjiyi cebri borular veya tüneller yoluyla çarklara doğru hareket ettirerek kinetik enerjiye dönüştürür ve elektrik üretimini sağlamış olmaktadır. Hidroelektrik santraller, akıntı halindeki veya durgun sudaki enerjiyi kullanarak enerji üretimini gerçekleştirmiş olmaktadır(Şekkeli & Keçecioğlu, 2011, s. 19). Buradan hareketle özellikle Türkiye’de kullanılmakta olan barajlı ve barajsız olmak üzere iki tür HES üzerinde durulması gerekmektedir.

Akarsu Tipi (Barajsız) HES: Nehir tipi hidroelektrik santrallerinde, su birikintisi söz konusu olmadan veya suyu belli bir yükseklikten pompalanarak düşürülmesi ile elde edilir. Bir dezavantaj olarak su biriktirme olmadığı için üretilen enerji mevsimlere göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle coğrafi açıdan direkt etkilenen hidroelektrik santrali türüdür. Debi (üst ve alt kodlar arasındaki düşey mesafe) ve düşü (türbinlere birim zamanda verilen su miktarı) diye iki önemli parametresi vardır. Türbinlerde elde edilen elektrik gücü suyun düşü ve debisine bağlıdır (Akpınar, 2005, s. 11).

Depo Tipi (Barajlı) HES: Biriktirmeli HES tipide diyebileceğimiz bu santraller, suyun önünün bir baraj ile kapatılarak su birikintisi oluşturulur. Bu şekilde su miktarını biriktiren baraj kurak dönemlerde su ihtiyacını buradan karşılar. Baraj tipi santraller, nehir tipine göre çevreye daha fazla zarar vermektedir. Çünkü büyük bölgeler su altında kalarak etkisiz, verimsiz hale gelir. Ayrıca baraj göllerindeki yaşayan balıklarda cıva zamanla yoğunlaşmaktadır ve bu balıkların tüketilmesi de insan sağlığına zarar vermektedir (Ulaş, 2010, s. 152). Tüm bu açıklamalardan sonra çalışmanın odak merkezi olan çevre ve HES ilişkisine değinilmesi gerekmektedir. Çünkü özellikle HES uygulamalarının çevre üzerinde olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır.

Hidroelektrik Santralleri ve Çevre İlişkisi

Hidroelektrik santralleri ve çevre arasındaki etkileşime baktığımızda HES uygulamalarının sebep olduğu birçok çevresel etkiyi söylemek mümkün olabilmektedir. Özellikle sanayi devrimiyle gelen gelişmeler çevre üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bu nedenle ormanların yok olması, canlı türlerinin yaşam alanının değiştirilmesi, doğal suyun akış sisteminin değişmesi, sosyal ve kültürel etkileri söylenebilir. HES uygulamaları üzerine yapılan birçok tartışmada sivil toplum kuruluşları, sürdürülebilir gelişmeyi vurgulayarak hidroelektrik santrallerin çevresel etkilerini gündeme getirmektedir. Ayrıca HES’ler ekosistemde önemli değişikliğe yol açmaktadır ve buda canlı türlerini olumsuz etkilemektedir. Bu kapsamda akarsuyun akış düzeninin değişmesi,

baraj haznelerinin kültürel ve tarihi bölgeleri su altında bırakması ve kıyılar da aşırı erozyona neden olması önemli sakıncalarından sayılabilmektedir. Vurgu yapılması gereken önemli bir etkende HES'lerin planlanan maliyet üzerinde oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra hidroelektrik santralleri de çoğu zaman beklenen ekonomik gelirin altında olmasıdır. Yani maliyet hesaplanandan fazla çıkmasının yanında, ekonomik gelirden beklenenin altında kalması göz ardı edilmektedir (Akkaya, vd., 2009, 2212-2218).

Hidroelektrik santralleri her ne kadar çevre dostuymuş gibi gözükseler de insan yapımı olan bölümleri tam tersi etkilere yol açabilmektedir. Birçok yaşam alanları ve bitkiler su altında kalarak çürümeye neden olmaktadır. Bu çürüme de büyük miktarda sera gazının atmosfere salınmasına zemin hazırlamaktadır (Hook, 2015, s. 95). Bu da bize HES'lerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin görmezden gelinemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü sera gazının atmosfere salınımı demek, ozon tabakasının incelmeye ve iklim değişikliğine yol açacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle HES'lerin çevresel etkileri ve çevresel etkilerine dolaylı yoldan bağlı olan sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirdiğimizde çoğu zaman karşımıza, özellikle enerji sektörü HES yatırımları ile istihdamı arttırdığı, ticari hayatı zenginleştirdiği, tarımsal faaliyetlerdeki iyiyeye yönelimle birlikte yerel ekonomiye de önemli katkıları olduğu ifade edilmektedir. Ancak yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı çevresel etkilerinin küçümsenemeyecek kadar ciddi olduğu ortaya çıkmaktadır (Turhan, vd., 2015, s. 67-77). Diğer yönden baktığımızda ise bitki ve hayvan türlerinin yok olması söz konusu olmaktadır. Çünkü ülkelerin doğal kaynaklarını oluşturan bu çeşitlilik insan varlığının devamı için gereklidir. Ülke ekonomileri doğal kaynaklara bağlı olduğundan biyolojik çeşitlilik ülke kalkınması adına büyük önem taşımaktadır. Burada önemli olan bu çeşitliliğin devamının sağlanmasıdır. Çünkü bu devamlılık, çeşitlerin kaybolmaması, türlerin yok olmaması ve doğal alanların bozulmamasına bağlıdır (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 78). Bu açıklamalardan sonra HES uygulamalarının Türkiye'ye yansıyan bölümünü değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Türkiye'deki HES'lerin bu günkü durumunu anlamak için tarihsel gelişim süreci üzerinde durulması gerekmektedir.

Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Tarihsel Gelişim Süreci

Hidroelektrik santralleri, çevreye uyumlu gözükmeleri ve çevre açısından daha az risk taşımaları nedeniyle tercih edilmektedirler. Ayrıca ani değişimlere cevap verdikleri için Türkiye'de pik santral (ani talebi karşılayan) olarak ifade edilmektedirler. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü hidroelektrik santralleri, çevreye uyumlu, temiz, yenilenebilir, ani talepleri karşılayabilen, yüksek verimli, yakıt gideri olmayan, enerji fiyatlarında sigorta rolü üstlenen, uzun ömürlü, yatırımı geri ödeme süresi kısa, işletme gideri çok düşük, dışa bağımlı olmayan yerli bir kaynak olarak tanımlamaktadır (Ürker & Çobanoğlu, 2012, s. 69). Türkiye'de 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere elektrik santrali kurma yetkisi verilmiştir. Bunun yanında yine 1933 yılında kabul edilen 2301 sayılı Belediyeler Bankası Kanunu ile elektrik tesisi yapan belediyelere finansman sağlanmıştır. 1935 yılında 2805 sayılı Etibank Kanunu

ile Etibank'a elektrik işletmeciliği görevi verilmiş ve bunun devamında Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİE) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1932 yılında Türkiye'nin enerji ihtiyacını belirlemek ve mevcut su kaynaklarının hidrolik gücünü ortaya koymak için araştırma ve inceleme görevini de yine Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü üstlenmiştir (Topçu, 2011, s. 225). Cumhuriyetin ilanından sonra 1930-1936 yılları arasında kurulan ilk baraj Çubuk Barajı'dır. Özellikle Ankara'nın içme suyu temini için kurulmuş bir baraj olarak ifade edilebilir.

1960 yılları sonrasında akarsular enerji açısından değerlendirilmesi için gündeme gelmeye başlamıştır. Sarıyar, Seyhan, Kemer, Hirfanlı ve Demirköprü gibi hidroelektrik santraller kurularak elektrik üretilmeye başlanmıştır. Bu dönemde elektrik enerjisi üretimi %350 artmış ve 3560 milyon kW saate çıkmıştır. Özellikle hidroelektrik santralleri üzerinde kamu yatırımları oldukça belirleyici olmuştur. Çünkü hidroelektrik üretiminin tüm elektrik üretimi içindeki payı 1950 yılında %3,8'den 1962 yılında %31,6'ya yükselmiştir (Şataf, 2011, s. 217). Yine 2000'li yıllara kadar Türkiye'deki hidroelektrik potansiyelinin yeterince kullanılmadığı tartışmaları devam etmiştir. Bu durum nedeniyle çıkan kanunlarla birlikte hidrolik enerjinin serbest piyasa kurallarına göre değerlendirilmesi gerektiği konusunda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle "Yenilebilir Enerji" ile alakalı kanunda alım garantisi ve birkaç destekleme mekanizmalarının bulunması özel sektörü harekete geçirmiştir. Bu dönemde sayısı hızla artmaya başlayan büyük ve küçük ölçekli HES projelerinin sayısı 2023 yılına kadar 1700 olacağı hesaplanmıştır. Ancak bu süreç, çevre üzerine baskıyı da beraberinde getirmektedir (Bobat, 2012, s. 2).

Önceki yıllarda Devlet Su İşleri (DSİ), İller Bankası, Etibank, Sümerbank gibi kurumlar tarafından barajlar inşa edilmiştir. Daha sonra Dünya Bankası (DB)'nin de desteğinin artmasıyla Türkiye'de hidroelektrik yapılara olan ilgi artmıştır. Ancak Dünya Bankası'nın gerekli kıldığı masraf ve ileri teknoloji kullanılmasından dolayı DSİ, söz konusu olan hidroelektrik yapıları özel sektöre açmanın yollarını aramıştır. Bu bir ihtiyaç olarak görüldüğü için Yap-İşlet-Devret(YİD) modeli işleme girmiş ve elektrik üretiminde özel sektör devrine geçilmiştir. İlerleyen zamanlarda özel sektörün bu alandaki faaliyetleri artmış ve 2001 yılında çıkartılan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile yeni bir döneme geçilmiştir. Ardından 2005 yılında çıkartılan 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerji Üretimi Amaçlı Kullanıma İlişkin kanunu ile birlikte özel sektöre HES'lerden elektrik üretip satabilme yolu açılmıştır. Yine aynı kanunla 2011 yılında yapılan değişiklikler sayesinde Türkiye'deki mikro ölçekli HES'lerin önü açılmıştır (Narin, 2016, s. 749). Bu bize yapımları hızla artan bir şekilde devam eden HES'lerin giderek özel sektörün eline bırakıldığını göstermektedir.

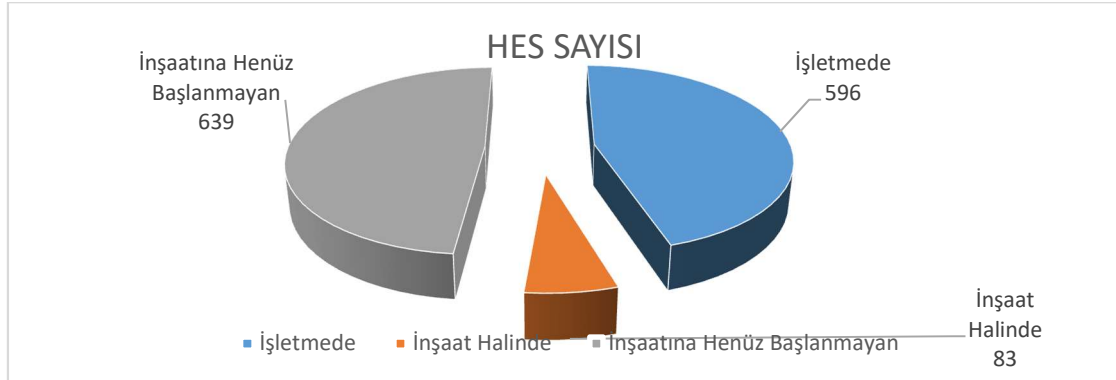
2001 yılının Mart ayında Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girmeden önce 3096 sayılı yasa kapsamında olan projeler dışındaki, sulama, içme-kullanma suyu, enerji, taşkın koruma gibi her türlü amaca yönelik su ile ilgili tüm projeler en başından en sonuna kadar her kademesi DSİ'nin sorumluluğu

altındaydı. Bu dönemdeki sisteme göre HES projesinin inşaat aşaması bittikten sonra işletmesi bu konuda uzman olan Elektrik Üretim Anonim Şirketine (EÜAŞ) devrediliyordu. Ancak 4 ağustos 2002 tarihinde "Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği" ve 2 Haziran 2003 tarihinde "Su Kullanım Anlaşması Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Enerji Piyasası ve Denetleme Kurumu (EPDK) 4628 sayılı kanun ile DSİ ve EİE tarafından 2003 yılına kadar değişik aşamalarda geliştirilmiş olan HES projeleri DSİ aracılığıyla mevcut internet sayfasından özel sektörün kullanımı için başvurusuna açmıştır. Kamu tarafından geliştirilen bu projelerin dışında, tüzel kişilerde HES projeleri geliştirerek yatırım yapılması istemiyle DSİ'ye önerebilmektedir. Bu sunulan HES projeleri DSİ'nin internet sayfasında bir ay boyunca yayınlanarak diğer yatırımcıların tekliflerine de açılmaktadır. Bu aşamadan sonra EPDK'dan HES projesi için lisans alınması için, belli kurallar, girişimde bulunanlardan istemektedir (Gökdemir, vd., 2012, s. 22). HES uygulamalarının Türkiye'deki tarihsel gelişiminden sonra mevcut durumlarının incelenip değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ancak bu HES'ler daha çok çevre üzerindeki etkisi açısından incelenmektedir.

Çevre Açısından Türkiye'deki Hidroelektrik Santrali (HES) Uygulamalarının Mevcut Durumu

Bu başlık altında Türkiye'deki HES uygulamalarını, mevcut sayılarının ne kadar olduğu, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporlarının durumu ve özel sektörün bu alandaki rolleri gibi alanlar üzerinde durulacaktır. Ancak tüm bu incelemeler HES uygulamalarının çevre üzerindeki baskıları merkeze alınarak değerlendirilmektedir.

Ülkemizin teorik açıdan hidroelektrik potansiyeli 433 milyar kWh iken teknik olarak kullanılabilir hidroelektrik potansiyeli 216 milyar kWh olarak ifade edilmektedir. Ancak Türkiye'nin gerek ekonomik açıdan gerek sosyal açıdan ve gerekse çevresel açıdan mevcut yatırımlar ile yapılabilir hidroelektrik potansiyeli 158 milyar kWh/yıl olarak belirtilmektedir. Geliştirilecek proje ve planlar sayesinde 180 milyar kWh olması öngörülmektedir. 2016 yılsonu itibarı ile bu seviyeye yükselmiştir. Çünkü yapılabilir hidroelektrik potansiyeli yıllara göre değişiklik göstermektedir. Hidroelektrik santrallerin enerji üretimi olarak 2016 yılsonunda toplamda gerçekleştirilen 26.819 MW Kurulu gücün 12.380 MW'ı yani %46,2'si Devlet Su İşleri tarafından inşa edilen ve geliştirilen hidroelektrik santrallerinden oluşmaktadır. İlk olarak 1956 yılında başlayan hidroelektrik potansiyeli 2016 yılı itibarı ile 66 adet HES işletmesine ulaşmıştır. Bu hidroelektrik potansiyeli ortalama yıllık üretimin 43.992 milyar kWh miktarına denk gelmektedir (ÇŞB, 2016, s. 29). Günümüz verileri ile grafik 1'deki durum ülke elektrik potansiyeli olarak dışa bağımlılığı azaltma adına HES uygulamalarının bir hayli artacağını göstermektedir. Ancak tam bu noktada madalyonun arka yüzü olan çevresel boyutun unutulmaması gerekmektedir. Bu veriler 2016 yılı sonu HES'lerin durumunu belirtmektedir. Hidroelektrik santrali projelerinin sayısının bu seviyelere yükselmesi beraberinde çevre üzerindeki baskıyı da arttırmaktadır.

Grafik 1: Türkiye'deki Mevcut HES Profili**Kaynak:** (DSİ, 2016, s. 68).

Diğer taraftan bir ülkenin sınırları içerisinde akış halinde olan suların %100 verimle kullanılması varsayımına dayanan hidroelektrik potansiyel, o ülkenin teorik olarak hidroelektrik potansiyelini oluşturmaktadır. Ancak var olan teknolojik boyut bu verimin tamamen kullanılmasına elverişli durumda değildir. Bu yüzden bu potansiyelin azami olarak kullanılması teknik yapılabilir hidroelektrik potansiyel diye ifade edilmektedir. Aynı sebeplerden dolayı Türkiye'nin de mevcut hidroelektrik potansiyel gücü tam olarak kullanılamayabilir. Çünkü gerek ekonomik gerek sosyal şartlar buna imkan tanımayabilir. Ayrıca ülkemizin teknik hidroelektrik potansiyeli dünyadaki teorik potansiyelin %1,5'ini, Avrupa'daki hidroelektrik potansiyelin ise %17,6'sını oluşturmaktadır. Bu durum bize hidroelektrik potansiyeli açısından Türkiye'nin çok iyi durumda olmadığını ifade etmektedir (DSİ, 2016, s. 67). Türkiye'deki teknik ve ekonomik boyutlar göz önünde bulundurulduğunda hidroelektrik potansiyelin tamamen kullanılmasıyla 2023 yılında hidroelektrik kurulu gücün 34 bin MW'a yükseltilmesi planlanmaktadır (ÇŞB, 2016, s. 16).

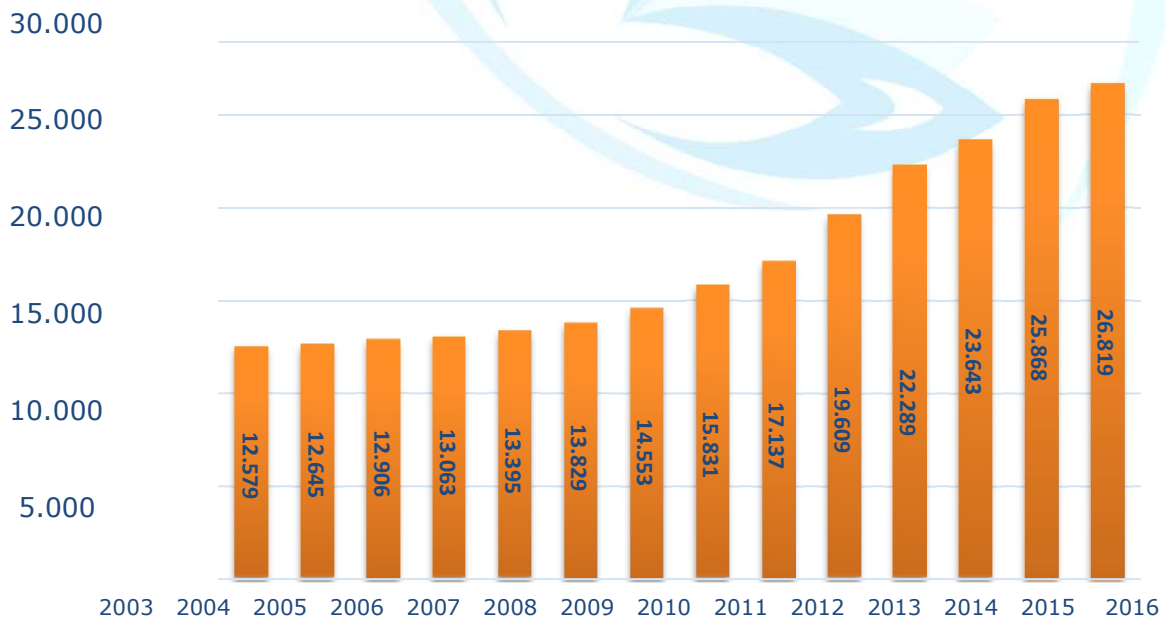
Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı hidroelektrik gücünden faydalanmak istenmektedir. Bu yüzden son dönemlerde hızla artan HES projeleri dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu bakış açısıyla hidroelektrik santrallerin Türkiye'deki mevcut durumuna göz atacak olursak 596 adet HES aktif olarak çalışmakta, 83 adet HES inşaat halinde ve 639 adet HES ise henüz inşaatına başlanmadığı görülmektedir. Bu inşaatına başlanmayan HES uygulamalarının kimisinin lisansı alınmış, kimisinin önlisansı alınmış proje durumundadırlar. Halihazırda bekleyen veya inşaat aşamasına geçmemiş HES uygulamaları kurulacakları yerlerde çevre ve ekolojik yaşam üzerinde etki yapmaları kaçınılmaz görülmektedir. Özellikle proje aşamasındaki HES profili bu durumu daha net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çünkü bu projeler çevre üzerinde baskıyı kaçınılmaz kılmaktadır. Tablo 1'deki veriler bu durumu açık olarak ifade etmektedir.

Tablo 1: 2016 Yıl Sonu HES Potansiyel Durumu

HES POTANSİYEL DURUMU				
Potansiyel	HES (Adet)	Toplam Kurulu Güç (MW)	Ortalama Yıllık Üretim(GWh/yıl)	Oran(%)
İşletmede	596	26.819	93.653	59
İnşaat Halinde	83	5.424	16.508	10
İnşaatına Henüz Başlanmayan	639	15.330	48.383	31
Toplam	1.318	47.573	158.544	100

Kaynak: (DSİ, 2016, s. 68).

Son yıllarda HES'ler açısından gözlenen artış, çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirmesinin haklılığını ortaya çıkarmaktadır. 2016 yılı sonu itibarı ile HES'lerin Kurulu gücü 26.819 MW'a ulaşmıştır. Bu mutlak artışın özellikle günümüze doğru yükselen bir grafik göstermesi ekonomi de dışa bağımlılığı azaltmanın gerekçesi olarak sunulmaktadır. Ancak en az bu gerekçe kadar önemli olan HES projelerinin çevre üzerindeki etkisi unutulmaktadır. Bu yüzden Türkiye'de son 13 yıldaki mevcut hidroelektrik enerji kurulu gücü aşağıdaki grafikte gösterilme mecburiyeti duyulmaktadır. Aşağıdaki grafik 2'ye baktığımızda 2009 ve sonrası yıllarda HES projelerinde büyük artışlar olduğu gözükmemektedir. Özellikle son dönemlerdeki bu artış çevre üzerindeki baskıyı arttırmaktadır.

Grafik 2: Hidrolik Enerjisi Kurulu Gücünün Yıllar İçerisindeki Gelişimi**MW**

Kaynak: (ETKB, 2016, s. 132).

Elektrik üretimi Türkiye’de 2002 yılında 129 milyar kWh, 2015 yılında 260 milyar kWh seviyesine yükselirken 2023 yılında ise 450 milyar kWh civarında olması tahmin edilmektedir. Diğer taraftan 31 Mayıs 2016 tarihi itibar ile açıklanan toplam elektrik kurulu güç 75,081,5 MW olarak belirtilmektedir. Yine bu tarihte Türkiye’de elektrik üretimi kurulu güç bakımından hidroelektrik santrallerin barajlı ve akarsu tipi HES uygulamaları %34,9 paya sahip olduğu görülmektedir (ÇŞB, 2016, s. 103). Özellikle Türkiye’deki HES uygulamalarının büyük kısmı özel sektör eliyle yapıldığı için planlama aşamasındaki, inşaat aşamasındaki ve işletme aşamasındaki çevre üzerindeki etkilerine çok dikkat edilmemektedir. Örneğin baraj yapılı bir HES projesinin kurulacağı mekândaki doğal kaynaklar ve insanlar açısından getirisine ne kadar dikkat edilmektedir. Diğer taraftan akarsu üzerine kurulu bir HES uygulamasında suyun taşınması için kurulan cebri boru döşenmesi nedeniyle ne kadar ormanlık alan tahrip edilmektedir. Tabii bu tabloya bakıldığında HES uygulamaları oldukça ormanlık alanları tahrip etmektedir. Nihayetinde tüm bu durumlar göz önünde tutularak HES uygulamaları faaliyete geçmesi gerekmektedir. İşte bu noktada tablo 2’teki veriler çevresel olarak önem arz etmektedir. Çünkü HES’ler kuruldukları akarsuları kirlettiği için sudaki canlı türlerinde azalma meydana gelmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de HES Türüne Göre Kurulu Güç Dağılımı

	2015 YILI SONU			31 MAYIS 2016 SONU İTİBARIYLA		
	KURULU GÜÇ (MW)	KATKI (%)	SANTRAL SAYISI (ADET)	KURULU GÜÇ (MW)	KATKI (%)	SANTRAL SAYISI (ADET)
HİDROLİK (BARAJLI)	19.077,2	26,1	109	19.382,2	25,8	113
HİDROLİK (AKARSU)	6.790,6	9,3	451	6.849,9	9,1	457

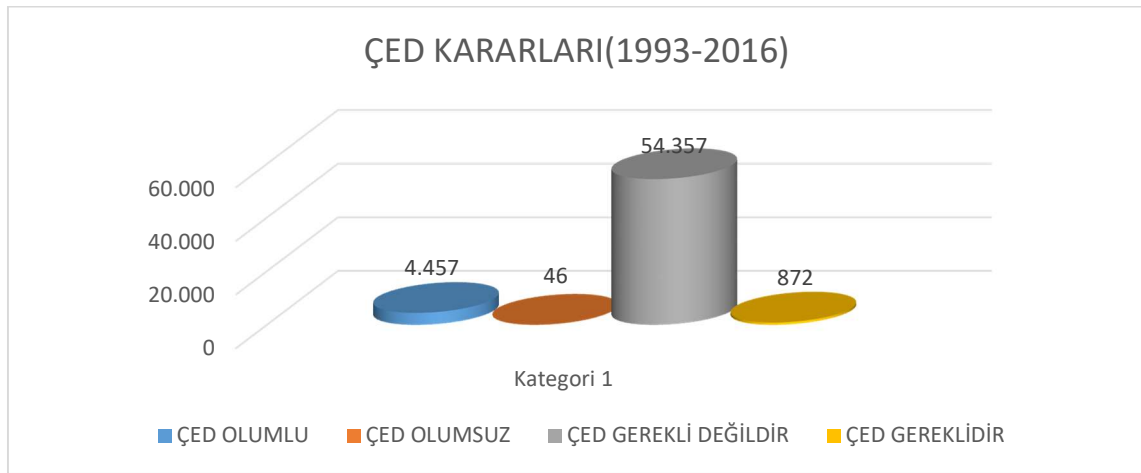
Kaynak: (ÇŞB, 2016, s. 103).

Yine ülkemizin sahip olduğu coğrafi konum ve jeolojik yapısı nedeniyle yenilenebilir enerji kaynakları açısından da zengin olduğu söylenebilir. Hidrolik, güneş, rüzgâr ve jeotermal enerjiye yönelim önemli ivme kazanmaktadır. 2016 yılı sonuna kadar hidroelektrik enerjisi kurulu gücü artmaktadır. Ancak hidroelektrik enerji faaliyetlerinin diğer yenilenebilir enerji türleri içerisinde yer almaktadır ama çevre üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü hidroelektrik santrali uygulamalarının inşaat aşaması ile başlayarak işletim aşamasına kadar çevre üzerinde etkileri ortaya çıkarabilmektedir. Yani duruma tek taraflı olarak enerji açığını kapatma, enerjide dışa bağımlılığı azaltma olarak bakılmamalıdır. Kurulduğu mevcut yöredeki çevresel etki göz ardı edilmemelidir (ETKB, 2016, s. 173).

Ülkemizde ÇED kavramı ilk olarak Ağustos 1983’te 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 10. maddesiyle çevre mevzuatına girmiştir. Ancak yeni ÇED Yönetmeliği bazı değişiklikler uygulanarak 25/11/2014 tarihli 29186 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Atılğan, vd., 2011, s. 8). Steinberg’e göre ÇED, çevre korumayı amaç edinen ve çevre korumanın

sistematiik olarak bir idari mekanizmayı benimseten bir araçtır(Yücel, 2001, s. 8-10). Özellikle çevreyi korumayı veya çevre odaklı gelişmeyi amaçlayan ÇED raporu ilk uygulanmaya başlandığı 1993 yılından 2016 yılı sonuna kadar verilen kararlarda da “ÇED Gereklili Değildir” kararı büyük bir farkla önde gözükmeiştir. Grafik 3’teki veriler bu durumu bize özetlemektedir. Aslında HES uygulamalarının da içinde yer aldığı işletmelere, ÇED raporu uygulaması “ÇED Gereklili Değildir” kararı ile geçiştirilmektedir. Ancak tam aksine çevre duyarlılığını ön plana almak için ÇED politikaları uygulanmaktadır.

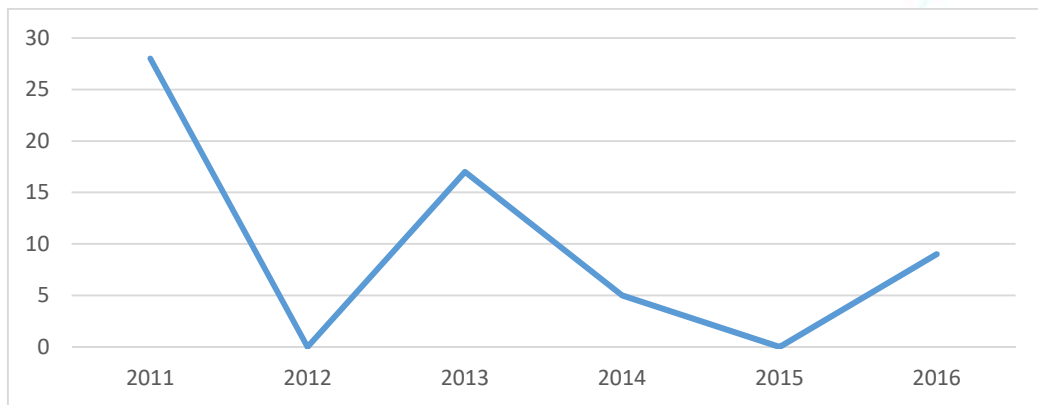
Grafik 3: Türkiye’deki Mevcut HES Profili

Kaynak: (www.csb.gov.tr, 2016).

Diğer taraftan baktığımızda ise, hidroelektrik santrali uygulamalarının özelleştirilmesi durumu da söz konusu olduğu için Türkiye bakımından işletme hakkı verilmesi yöntemi ile birçok hidroelektrik santrali özel sektöre devredilmektedir. Yıllara göre 2011 de 28 HES, 2013 yılında 17 HES ve 2014 yılında ise 5 HES özel sektöre devredilmiştir. 2015 yılında devretme olmamakla birlikte 2016 yılında 9 HES özelleştirilerek toplam da 59 hidroelektrik santrali uygulaması devredilmiştir (EÜAŞ, 2017, s. 60). Aşağıdaki grafik 4’te 2011 ve 2016 yılları arası özel işletmelere devredilen HES işletmelerinin sayısı gösterilmektedir.

Grafik 4: 2011-2016 Yılları Arası Özel Sektöre Devredilen HES Sayısı

Kaynak: (EÜAŞ, 2016, s. 60).

Bu grafikteki verilerin en önemli yönü bu işletmeler devlet eliyle yapılıp özel sektöre devredilmesidir. Zaten daha öncede belirttiğimiz gibi HES uygulamalarının çoğunu özel işletmeler yapmaktadır. Oysa devlet eliyle yapılıp ve devlet tarafından işletilen HES sayısı oldukça az miktardadır. Aslında vurgulanması gereken nokta, özel sektör HES uygulamalarında planlama aşamasından işletim aşamasına kadar kâr odaklı hareket ettiği için çevresel duyarlılık ve ekolojik boyut gündeminden düşmektedir. Özellikle 2011 yılında 28, 2016 yılında 9 adet HES özel sektöre devredilmiştir. Ancak birçok kurum ve kuruluş bu çevre duyarlılığını geliştirmek için politikalar uygulamaya koymaktadır.

Sonuç itibarıyla sanayi devrimiyle gelen teknolojinin çevre üzerindeki etkisi artmaya devam etmektedir. Türkiye'deki HES sayılarının artışına bakarsak Türkiye'de buradan payını aldığını söyleyebiliriz. Çünkü HES uygulamaları enerjide dışa bağımlılığı azaltması ve temiz enerji kaynağı olarak görüldüğü için olumsuz tarafları ikinci planda bırakılmaktadır. Çünkü HES projeleri su üzerine kurulu olduğu için su enerjiden daha önemlidir. Su hayattır ve sular hiçbir zaman boşa akmaz. Buradan hareketle HES'lerin yukarıda belirtildiği gibi birçok alanda çevre, ekoloji ve doğal kaynaklar üzerinde olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır. Yani her geçen gün HES sayısı artması, çevre açısından pek de iç açıcı bir durumu ifade etmemiştir. İnsanoğlu çevre ile girdiği rekabetten galip de gelse yenikte ayrılrsa iki şekilde de kendisine zarar vermektedir. Çevre insansız yaşayabilir ama insan, çevreye bağımlı olmadan yaşayamaz.

KAYNAKÇA

- Akkaya, U., Gültekin, A. B., Dikmen, Ç. B., & Durmuş, G. (13-15 Mayıs 2009), Baraj ve Hidroelektrik Santrallerin(hes) Analizi: Ilisu Barajı Örneği, 5.IATS'09, Karabük, 2212-2218.
- Akpınar, E. (2005), Nehir Tipi Santrallerin Türkiye'nin Hidroelektrik Üretimindeki Yeri, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(2), 1-25.
- Atılğan, E., Soğuksulu, Ş., & Aslan, H. (2011, Aralık), Hidroelektrik Santrallerinin (HES) Çevreye Etkileri ve Bu Etkilerin Azaltılmasına Dair Öneriler: Trabzon İli Örneği, Yunus Araştırma Bülteni Dergisi, (4), 7-14.
- Bobat, A. (2012), HES projelerinde 3E İlişkileri, Türkiye 12.enerji Kongresi, (s. 1-21), Ankara: Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi.
- ÇŞB, (2016), 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.
- ÇŞB, (2016), Türkiye Çevre Durum Raporu, Ankara: Sar Matbaa Yayıncılık.
- DSİ, (2016), DSİ Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- ETKB, (2016), 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.
- EÜAŞ, (2016), 2016 Yıllık Faaliyet Raporu, Ankara.

- Gökdemir, M., Kömürcü, M. İ., & Evcimen, T. U. (2012), Türkiye'de Hidroelektrik Enerji ve HES Uygulamalarına Genel Bakış, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, (471), 18-26.
- Görmez, K. (2015), Çevre Sorunları, (3. b.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hook, P. (2015), Çevre Terimlerinin Küçük Kitabı, (1. b.), (B. Kurt, Çev.), Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları yayını.
- Karacan, A. R. (2007), Çevre Ekonomisi ve Politikası, İzmir: Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını No:6.
- Kaypak, Ş. (2013), Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31), 17-34.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (2005), Çevre Politikası, (5. b.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Narin, A. (2016, Temmuz), Su Hakkı ve Bir Müdahale Aracı Olarak Suyun Özelleştirilmesi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (27), 729-755.
- Parlak, B. (2004), Çevre-Ekoloji-Çevrebilim: Kavramsal Bir Araştırma, M. C. Marin, & U. Yıldırım içinde, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, (1. b., s. 13-30), İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Şataf, C. (2011), Enerji Sektöründe Kamu Yatırımlarında Fayda Maliyet Analizi Uygulaması: Hidroelektrik Santralleri Örneği, Isparta.
- Şekkeli, M., & Keçecioğlu, Ö. (2011), Hidroelektrik Santrallerin Türkiye'deki Gelişimi ve Kahramanmaraş Bölgesi Örneği, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 14(2), 19-26.
- Topçu, F. H. (2011), Hidroelektrik santrallerinde Kamu ve özel Sektörün Değişimi ve Yarattığı Sorunlar, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 3, 223-242.
- Turhan, E., Çağatay, H. & Keçeci, A. (2005), Hidroelektrik santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır Vadisi Örneği, 4. Su Yapıları Sempozyumu, (s. 67-77), Antalya: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.
- Ulaş, D. (2010), Macahel'de Hidroelektrik Santrallerin ve Ekoturizmin Çevreye ve Yöre Halkına Etkileri, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21(1), 151-158.
- Ürker, O. & Çobanoğlu, N. (2012), Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Durumu(HES'LER) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi, Ankyra: Ankara Üniversitesi SBE Dergisi,(2), 65-88.
- www.csb.gov.tr. (2017), www.csb.gov.tr. Kasım 12, 2017 tarihinde www.csb.gov.tr Web Sitesi: <http://www.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge2910.pdf> adresinden alındı
- Yücel, M. (2001), Çevresel Etki Değerlendirmesi, (1. b.), Adana: Baki Kitabevi

AFRO-ARAP MEDYA ARAŞTIRMACILARININ YENİ MEDYAYI BİR BİLGİ KAPİTALİZASYON ARACI OLARAK KULLANMASI

Geliş Tarihi/Received: 20.11.2017 - Kabul Tarihi/Accepted: 18.01.2018

Sabrina Hammel

Öğr. Grv., Constantine 3 University
hammel_sabrina@yahoo.fr

Öz

Kapitalizasyon, süreci, aktörleri ve uygulamaların tanımlandığı stratejik bir bilgi yönetimi anlayışı olarak kabul edilir. Bu çalışma afro-arap medya araştırmacılarının sosyal medyayı bir kapitalizasyon aracı olarak kullanması ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Yeni medya, Bilimsel araştırma, Bilgi kapitalizasyonu, Üniversitede bilgi yönetimi

AFRO-ARABIC MEDIA RESEARCHERS USE OF NEW MEDIA AS A KNOWLEDGE CAPITALIZATION TOOL

Abstract

The capitalization is conceived in a strategic conception of knowledge management process, by defining the process, actors and the practices. This paper is about the use of social media by Afro-Arabic media researchers as a capitalization tool.

Keywords: New media, Scientific research, Knowledge capitalization, Knowledge management in university

تلمعرف رأسملة كآلية للنيوميديا عرب-الأفرو الباحثين الأساتذة استخدام

الملخص

سنحاول في ورقتنا هذه التعرف على أهم وسائل النيوميديا التي يعتمد عليها الباحثون الأفرو- عرب في عملية رأسملة البحث العلمي وفق مراحلها الأربع أي التحديد، التجميع، الهيكلية و النشر. إذ أن هذه الافرازات الحديثة التي جمعت بين الظاهرة الاتصالية، التقنية و الظاهرة الاجتماعية تأخذ مداها و منتهاها في التفاعل، و تقدم حركية ستساهم في دعم العمل الجماعي و إعطائه خصائص المعرفة المعاصرة من نفاذية، انسيابية، انتشار، تمكين و تداوب، خاصة إذا تم الاعتماد على أهم هذه الوسائط و التي أوجدت خصيصا لخدمة البحث العلمي كقواعد البيانات، المدونات، المنتديات و شبكات التواصل العلمية... الكلمات المفتاحية: النيوميديا – البحث علمي – رأسملة المعرفة – إدارة المعرفة في الجامعة

المقدمة

يعتبر البحث العلمي آلية كلاسيكية في إدارة حركية المجتمع من خلال إحداث تغييرات نوعية في شتى المجالات . فآلية الإنتاج الحضاري تستمد طاقتها من الجدلية الموجودة بين مخابر البحث و مفرزات الواقع الاجتماعي. و قد اثبتت مظهرات الانثروبولوجيا الانسانية أن مسك زمام الأمور في الواقع الإنساني تنأتى من خلال اسقاط المخيال العلمي على الأرض. لتندليل العقبات الإنتاجية، المادية و تحقيق استقرار دائم و معالجة ظرفية انية للمشاكل المطروحة و الإشكاليات المعاشة. لذا فإن البحث العلمي يعد الأداة الأولى و الأساسية لخلق فضاء لضبط المخيال العلمي على وقع الواقع الإنساني لتحقيق الإستقرار الاجتماعي في خضم الحركية أي تحقيق التنمية المستدامة.

هذه الأهمية التي يكتسيها البحث العلمي جعلت القائمين عليه في تفكير مستمر حول الآليات الأمثل و الطرق الأنسب لتحقيق الفعالية و الفاعلية خاصة في ظل ظهور مؤثرات جديدة تميز واقعا الاجتماعي اليوم و تعطيه تركيبة خاصة قائمة على ميزتين أساسيتين هما التعقيد و التغيير السريع.

فدراسة أي ظاهرة في الواقع الحالي تعطي للباحث مجموعة رهانات متنامية بوتيرة سريعة لا يكاد فيها يشخص التعقيد الذي يكتنف الظاهرة حتى يجد نفسه أما تحولات و تحورات شاملة في زمن قصير. هذا الأمر يجعل الباحثين أمام مشكلة محورية و هي الحصول على المعلومات العلمية الدقيقة و بلورة معرفة حقيقية حول الظاهرة محل الدراسة و بطريقة سريعة.

و هو ما يضع الباحث أمام إشكالية تحقيق التزامن *synchronisation* و تفعيل التداوب *synergy* العلميين بما يضمن تحقيق الغاية العلمية القصوى و هي التجديد.

فأي باحث علمي في عصرنا الراهن يعمل على محورين أساسيين هما الزمان و المكان في محاولة لتحقيق الرأسملة المعرفية *la capitalisation du savoir* المناسبة و الكفيلة بإضفاء صفتي التحديث *l'actualisation* و الإبداع *la créativité* على بحثه و بما يضمن له الرؤية *la visibilité* و التواجد *la présence*.

لكن ذلك يحتم عليه أن يكون ملما بمستجدات المجال البحثي الذي يخوض فيه و عارفا بأهم الدراسات و الأسماء العلمية و الجامعات و المراكز البحثية التي تنشط في نفس المجال.

و هو ما يفتح السياق على معوقات و رهانات و ارهصات متعددة بدءا بالأبعاد الامبيريقية، الفيزيقية، مروراً بالمشكلات الإبستمولوجية لتنتهي في العوائق الهيكلية.

هذا التعقيد الذي يكتنف العمل العلمي في عصرنا يجعل الباحث أمام إشكالية أساسية هي إيجاد آليات كفيلة بمراعاة هذا التعقيد الموجود و ضمان قنوات و تفرعات و تشعبات تسمح للباحث بأن يكون مزامنا للعلم في عصره و قادرا على اقتناص المعرفة العلمية الحقة التي تساعد في إجراء بحوثه و تقديم معرفة عالمية و في مستوى أعلى المشاركة في بناء صرح المعرفة الإنسانية المعاصرة.

الإشكالية

كباحثين مختصين في الإعلام و الاتصال تمثل المعطيات السابقة صلب الدراسات التي تتواتر في تخصصنا. فسواء تعلق الأمر بالمفاهيم التي يحتويها المجال أو الآليات التي يستخدمها أو ما تعلق بالوظائف التي تؤديها مختلف أنظمتها نجد أن الإشكالية المطروحة بشكل عام تجد مداها و إسقاطاتها و حتى أجوبتها في تخصصنا.

حيث أن التطور الذي يعرفه مجال الإعلام و الاتصال و تحوره إلى بعد و سائطي و وساطي تبلور و تجلى في مظهرات ما يعرف بالميديا الجديدة و ما تقدمه من إمكانيات لازمكانية إفتراضية غيرت واقع الإعلام و الاتصال على وجه المعمورة و ما تساهم به في إعطاء الطواهر الإنسانية و الاجتماعية شكالات متميزة، يميزها التواتر و التراكم و الاتساق مع التطور التكنولوجي. أدى كل هذا التحور إلى خلق أنظمة و تنظيمات و تراكيب يتجانس فيها العقل البشري و ينسجم و يتناغم مع العقل الإلكتروني لتوفير استغلال أمثل و أنسب للخصائص التي تقدمها هذه الآليات.

فالميديا الجديدة ظاهرة حديثة تعرفها البشرية جاءت لتعطي الشكل النهائي للتفكير في الربط الشبكي الذي بدأته شبكة الانترنت سابقا و دعمته تطبيقات الويب 2.0.

هذا الأخير جعل للعالم الافتراضي حركية مبنية على التفاعل اللحظي و على المشاركات المتزامنة و على الاتصال المستمر و أدى إلى بلوغ التدفق المعلوماتي أوجه. كما أنه خلق مجالات و إمكانيات و فضاءات هائلة يمكن للباحث العلمي اللجوء إليها لتحقيق بناء نظري مناسب و شبكة علائقية فعالة و ضمان الفاعلية في أداء المهام. هذه الحركية الكبيرة التي خلقتها هذه الآليات و تضمنها للباحث العلمي في شكل تفاعلي جعلنا نتساءل عن إمكانية وضع تصور متكامل لأهداف و غايات استخدام هذه الآليات و الوظائف و الفرص التي تتيحها بعد استيضاح أهم ملامح المعوقات و الرهانات التي يمكن أن تجيب عنها في عملية البحث العلمي عند الباحثين العرب.

الإطار النظري للدراسة:

1- الباحث العربي في مجتمع المعرفة: إشكالية استقرار الواقع و صياغة الإشكاليات العلمية

ينشد جميع الباحثين في كل المجتمعات التوصل إلى إرساء ما يطلق عليه بمجتمع المعرفة. فميزة هذا المجتمع أنه "قائم على نشر المعرفة و إنتاجها و توظيفها بكفاءة في جميع مجالات النشاط المجتمعي: الاقتصاد و المجتمع المدني و السياسة و الحياة الخاصة وصولاً إلى ترقية الحالة الإنسانية بإطراد، أي إقامة التنمية الإنسانية" (برنامج هيئة الأمم المتحدة الإنمائي 2003). كما أنه يعرف على أنه "شراكة بين مجموعة من الأفراد ذوي الاهتمامات المشتركة و الذين يحاولون استخدام معارفهم بطريقة مركبة" (Anderson 2011).

هذه التطورات الخاصة لمجتمع المعرفة و خاصة بعد الطرح الذي جاء به Gibbons و شركائه (Gibbons et al, 1994) و الذي يؤكد فيه أن عملية إنتاج المعرفة العلمية قد سحبت من الباحث العلمي. فكل قطاع اجتماعي سواء ثقافي، قانوني، اقتصادي و حتى الأنظمة الصحية تنتج نفسها عن طريق إنتاج معارفها الخاصة بصفة مستقلة. فقد أكد الباحثون على أن هناك طريقتين لإنتاج العلم و المعرفة في المجتمع :

1- الطريقة الأولى : و هي الطريقة الكلاسيكية التي تعتمد على الباحثين الأكاديميين و الدراسات المتجانسة ذات الاهتمام المتخصص.

2- الطريقة الثانية : و التي تعتمد على إنتاج المعرفة في الحركية و التي تتميز بكونها إنعكاسية متداخلة التخصصات، مختلطة، نشطة، و تعرف مشاركة و مساهمة منظمات و هيئات. معرفتها مهنية عملياتية إجرائية تطبيقية. و يجمع Gibbons و زملائه على كون هذه الطريقة في طريقها نحو سحب البساط على الطريقة الأولى أو في الطريق نحو احتوائها.

و هو ما يشكل رهانا حقيقيا للباحث العلمي في العالم العربي فتكوينه الأكاديمي النظري يضعه أمام تركيبة معقدة مبنية على الدمج بين معارف نظرية تحصل عليها من خلال قراءات و تجارب مخبرية و ممارسات بحثية مغلقة قائمة على التنظير و على الموروث الأكاديمي. و بين مجموعة إشكاليات أتية من واقع اجتماعي، اقتصادي، مهني، تتطلب معرفة كيفية قائمة على أبعاد ممارساتية و على كفاءات مهنية و خبرة تطبيقية و إلمام بمعارف صريحة أنتجت في المهام اليومية للأفراد و بشكل كلي، بناء على تعلم تنظيمي متعدد الأنماط. بالإضافة إلى صعوبة العمل الجماعي على إلزاميته.

هذه البنية الهجينة للإشكاليات العلمية الحديثة و التي تتأتى منها المعرفة المحدثة، تعقد عمل الباحث على 3 مستويات :

1- القدرة على العمل في شكل جماعي: أي القدرة على الإنتاج المعرفي المشترك من خلال تتبع ، إنتاج، مشاركة، تعديل، نشر و مناقشة المحتويات. كل ذلك بالاعتماد على وسائل متنوعة

2- تحديد المعرفة العلمية الواجب إنتاجها: من خلال اختيار المشكلات الواقعية التي تطرح إشكاليات علمية و تتطلب معرفة حقة تشد العمل البحثي و تجيب عن التساؤلات المطروحة و تؤدي إلى الخلق و الإبداع.

3- العمل في تدأوب synergie و هيكلية تشاركية ضيقة مع المهنيين في مجالهم حيث يكون على الباحث خلق شبكة علائقية تتخطى انتاجية المعرفة الأكاديمية و تفتح المجال أمام تبادلات أكثر مهنية و تخصص و تدمج الكفاءات و الخبرة العملية و العمل الميداني لتتبع المعطيات الكفيلة بالإجابة عن الإشكاليات المطروحة بشقها التفاعلي. و تسمح بإعطاء البحث العلمي دفعا ماديا و أهمية إجتماعية.

2- البحث العلمي و عملية رأسملة المعرفة : عوائق، رهانات أم آليات دفع؟

1. الباحث، الفريق و التنظيم البحثي :

إن عملية بناء المعرفة الجماعية تقوم على قدرة فاعلي المجموعة على تحفيز التفاعلات (J. Prax 2007) بالاعتماد على التواجد المادي للأفراد و كل ذلك بالاعتماد على : التعارف المتبادل، الأدوار، المواقف، السيرورات، الثقة، المداولات الشبكية، الأسئلة و الأجوبة، الأنشطة و المشاريع، اللغة المشتركة، المسؤوليات المشتركة... الخ هذه الحركية الكبيرة لمتغيرات كثيرة تفتقر وجود فضاءات قادرة على تفعيل التفاعلات، كالأروقة، المقهى، الفضاءات المفتوحة، الاجتماعات المحاضرات، الأيام الدراسية، الملتقيات، الندوات... الخ

و هو ما يفترض خلق نظام مبادلات يتخطى الجغرافيا و يوجد أماكن اللقاء بعيدة عن العمل الكلاسيكي الروتيني و في أزمنة متباعدة عن المتفق عليها. و تفرض على الباحثين التحرك نحو مفهوم رئيسي يسمح بتحقيق ذلك هو يمثل جميع رهانات و آليات دفع في ذات الوقت.

لكن العمل بهذه الشاكلة و تفعيل عمل الفريق يواجه عدة معوقات.

2. رأسملة المعرفة في البحث العلمي: لماذا؟

إن الحديث عن رأسملة المعرفة في إطار البحث العلمي شيء محوري، فإذا كان البحث العلمي كان في مراحل سابقة يهدف إلى البحث عن الحقيقة الطبيعية والبشرية والوجودية فهو اليوم يمثل أداة تخدم واقع الإنسان و حركياته و سلوكياته المعقدة و البسيطة و تسعى إلى إعطاء الحلول اللازمة لما يواجهه في واقعه. ففي المنظور المعرفي للواقع و كما سبق و ذكرنا أصبحت عملية إنتاج المعرفة عموما و المعرفة العلمية خصوصا قائمة على تداخل ثلاث فاعلين أساسيين: الجامعة، المؤسسة و السلطات العمومية (Allan2006:95-124).

من هذا المنظور تقوم عملية رأسملة المعرفة على مفهوم الرأسملة مع مراعاة كون المادة الواجب رأسملتها عبارة عن معرفة أي أنها مادة خاصة تتواجد على مستوى عقل الأفراد. أي ان عملية الرأسملة في هذه الحالة تتطلب تحديد المادة و أماكن تواجدها، استخراجها، تحديد شكلها الانسب للاستغلال و من ثمة هيكلتها و إعدادها للنشر. كل ذلك بالاعتماد على تقنيات و تكنولوجيايات و أنظمة معقدة و خاصة، تسمح بالحفاظ على طبيعة المادة المعالجة.

و قد اختلفت التصورات و النماذج المقدمة لسيرورة عملية الرأسملة، فبينما تقدمها Michèlle Carret على كونها قائمة على دورة كاملة مكونة من خمس مراحل هي(Carrt,2017:56):

1. مرحلة تحديد المعارف : و فيها يتم التعرف على المعارف اللازمة و الأشخاص المعنيين

2. مرحلة المعالجة : و فيها يتم إعطاء المعارف بنية و تحديد معايير الاستخدام

3. مرحلة الحفظ : و فيها يتم تثبيت المعرفة و تسجيلها في قواعد المعرفة

4. مرحلة إعطاء القيمة : و فيها يتم استغلال المعرفة و مشاركتها

5. مرحلة التحديث : و فيها يتم تحديث المعرفة و إثرائها

يقدمها Erwan NEAU على أنها تتم في أربع مراحل أساسية (Erwan:2017):

1. تحديد المعارف : و فيها يتم تحديد المعارف و المهارات التي تسعى المؤسسة لإعطائها قيمة

2. جمع المعارف : و فيها يقوم التطرق إلى مصادر المعرفة (ماذا؟) الفاعلين (من؟) و كذا طرق التجميع (متى؟، أين؟ و كيف؟)

3. هيكلية المعارف : و فيها يتم ترتيب و فرز المعارف في إطار ما يعرف بمرجع المعارف و ذلك بمنهجتها و ترميزها في شكل يسمح لنظام معلوماتي بالتحكم فيها.

4. النشر : بعد هيكلتها و تنظيمها يصبح بالإمكان نشرها، فهي أعدت أساسا لذلك .

في دراستنا هذه سنعتمد على النموذج الذي قدمه Erwan NEAU و ذلك لكونه يتميز بالتفصيل و بكونه ممنهج و يحتوي أهم ما نحتاجه لمتابعة عملية الرأسملة لدى الباحث العلمي و لو أننا سنقتصر في دراستنا هذه على وجود أو غياب استخدام النيوميديا في عملية الرأسملة مرحلة بمرحلة.

3. إشكالية التداؤب في العمل البحثي : خلق الفرق المتعلمة

إن تطوير المعرفة عملية توسعية متصاعدة في شكل لولب معرفي(Nonaka I. et Takeuchi H. 1997) فوجود المعارف العلمية و تداخلها مع المعارف المهنية المناسبة في التفاعلات الفردية و الجماعية يجعلها في حركية جد معقدة يتطلب اقتناصها و ادراجها في السيرورة البحثية للإجابة على التساؤلات. و يكون العمل عليها في شكل جماعي و في إطار مجموعة بحث ذات شراكة.

فالدراست الحديثة تتطلب وجود سيرورة تعلم تنطلق من مستوى أول هو الأفراد و تجاربهم و ما يتم بناؤه على مستواهم و في سياقهم، لتستقر في مستوى أعلى تتضح فيه المعرفة النابعة من التدفقات الموجودة في العمل الجماعي يخلق ذلك ما يعرف بـ "Synergie" أو تداؤب آت من الحركية الهيكلية للبحث، الذاكرة الديناميكية الجماعية القائمة على أنظمة المعلومات و الاتصال الفعال و تحقق ما يعرف بـ "3=1+1" (رايمو نورمي 1996).

حيث يؤكد (Senge P., 1991) على أن الفريق يجب أن يكون Aligned أو مصطف خلف الهدف أي أن الفرد لا يضحى باهتماماته الشخصية من أجل رؤية الفريق Team Vision و لكن الرؤية المشتركة shared vision تصبح امتدادا للتوجهات الفردية.

و هنا تبرز العديد من المفاهيم التي تسمح بتحقيق ذلك كالحوار، المناقشة، التفكير الجماعي، بناء حوض معاني مشترك التعامل مع الواقع أي النزاعات و العادات الدفاعية، الممارسة، التعلم الجماعي، التفاعل الجماعي، التزامن... و غيرها من المفاهيم التي يجب أن تراعى في عمل الفريق البحثي لإحداث النقلة النوعية. و تسمح بالإنجاز السريع و المتناغم و الصحيح. و هو التحدي الذي يواجهه أفراد الفرق البحثية أي أن تكون "فرقا متعلمة"

و هي عبارة عن فرق يتعايش أفرادها مع بعض و يكونون في تقارب مستمر. تمارس نشاطات مختلفة بصورة جماعية و باستمرار و كثافة. تجرب أفكارا جديدة، تحلل، تندمج تعزل الأجزاء و تعيد الإنتاج لضمان الحصول على الطريقة الأنسب و المعرفة

الأصح كما يحدث على مستوى الفرق الموسيقية، الرياضية و حتى فرق الإعلانات (P. Senge, 1991).

و هو الأمر الحديث على فرق البحث العربية و يشكل أصعب رهان يتجلى في شكل عدة تحديات.

يكفي الإطلاع على تقرير اليونسكو الأخير لمعرفة الفجوة الموجودة و طريقة التفكير من طرف الأنظمة في الموضوع عموما. ذلك من خلال ما ساهمت به الدول العربية عموما و في إفريقيا خصوصا في تطوير البحث العلمي في العالم ككل (UNESCO Report, 2013)

أما على المستوى الضيق فإن غياب الوعي الجماعي لدى الفاعلين الاجتماعيين و الاقتصاديين و السياسيين بوجوب التفكير في البنية المختلطة في تمويل المشاريع البحثية لتقديم الدعم و الحصول على نتائج جيدة و كذا ضرورة اندماج الباحثين في الحياة الاجتماعية لحل الإشكاليات الموجودة قبل الانخراط في المسار العالمي للبحث.

3- النيوميديا و البحث العلمي : بناء التجمعات الافتراضية في سبيل رأسمة المعرفة:

من خلال ما سبق يتضح لنا أنه لتحقيق التكتيف الحقيقي للتفاعلات يجب إيجاد تقنيات اتصالية تستطيع توفير مجموعة من الخصائص و المميزات أهمها على الإطلاق تسهيل عملية رأسمة و تقاسم المعرفة و مشاركتها مع الآخرين و ضمان انسيابها في التبادلات الحادثة على مستوى الشبكات الموجودة.

إن العلاقة بين التعليم و التكنولوجيا ليست وليدة اليوم فالتفكير في استثمار التكنولوجيا للتعليم أدى إلى إيجاد تخصصات بأكملها كتكنولوجيا التعليم، تكنولوجيا الاتصالات التعليمية و الاتصال التربوي تخصص في حد ذاته. لكن ما يمثل نقطة تحول في هذه المقاربة هي فكرة "تعلم التعلم" و التي أحدثت طفرة في مقاربة الظاهرة الاتصالية للتعلم بدل التعليم. فالتعلم اليوم أصبح ميزة الفرق سواء الأكاديمية البحثية أو التنظيمية الممارساتية. و بدل التركيز على وضعية التعلم أستاذ-طالب أو أستاذ فصل أصبح التركيز على مصادر التعلم و محتوياته و كيفية الحصول عليه و بثه في المجموعة و تحقيق الاستفادة الجماعية. حتى أن كل الإصلاحات المطروحة لتحقيق الفكرة النوعية قائمة على فكرة المشاريع و كيفية إدماج جميع الأطراف في العمل الجماعي من المرحلة الابتدائية مرورا بالمتوسط، وصولا إلى الثانوي و أخيرا الجامعي حيث تجتمع فرق البحث على مشاريع البحث، و تمضي في عملها سنوات و سنوات لإنجاز ما تم تحديده كهيكل أو قاعدة بحثية.

1) التجمعات الافتراضية كوسيلة تفاعلية مدعمة للرأسمة لدى فرق البحث

لا يمكن إنكار أن تطور الظاهرة الاتصالية قد ساهم في ظهور أشكال جديدة من التفاعلات الجماعية. فالتكنولوجيات الاتصالية الحديثة قد دعمت بروز أشكال جديدة من التجمعات الهادفة إلى التفاعل، التبادل، التنسيق و المشاركة أو التقاسم. و قد بدأ اليوم الاهتمام بهذه التجمعات التعامل معها كمخرجات أفرزتها الحاجة لتغيير أنماط العمل و التنظيم من جهة و الحاجة الماسة للتفاعل الاتصالي في صورة تتخطى الظرفية الزمكانية: إنها "التجمعات الافتراضية" و التي إن احتجنا إلى تحديد مفهومها يكفينا القول "أنها مجموعات تكون فيها "المحادثة" هي النشاط الرئيسي. حيث يعتمد عليها الأفراد للتبادل، للمشاركة في النقاشات، لتقاسم

المشاعر و للبناء الجماعي للمعرفة" (Curtis, D.D., Lawson, M.J. 2001)

هذه التجمعات التي تعد في الأساس ديناميكية علائقية اجتماعية قائمة على أساس معرفة الآخر و بالتحديد على مجموعة عمل نشطة تعنى بإنجاز مهمة جماعيا. أي أنها مجموعات سمتها الأساسية القدرة على التفاعل (نقصد بالتفاعل هنا مجالا تنبني و تبرز فيه أشكال تنظيمية اجتماعية، معرفية و لغوية). لكن ما يزيد من تميز هذه التجمعات اعتمادها على تقنيات و تكنولوجيات أو كما يطلق عليها حاليا "وسائط" تمثل الدعامة الأساسية لمختلف التفاعلات الحاصلة بين مختلف فاعليها. حيث تسمح هذه الوسائط بتجنب التأثيرات السلبية للظرفية الزمكانية و تقدم لأعضائها حلة من الصفات الأخرى كالآنية، التزامن، التحيين، الانتشار، التواجد، الوضوح، التقاسم، المحادثة، التبادل، المشاركة... هذا الزخم الذي تقدمه هذه التجمعات للفرق التي تتبناها من خصائص و مميزات جعلنا نتساءل عن أهم هذه الخصائص و التي قد تساهم في دفع عمل فرق البحث و كذا عن أهم الوسائط الممكن الاعتماد عليها من طرف الباحثين لتحقيق التفاعلية المسهلة للرأسمة المعرفية.

2- الميديا الجديدة و البحث العلمي : وظائف و فرص

من خلال كل ما سبق طرحه من معطيات يتضح لنا أن البحث العلمي في الوطن العربي بحاجة إلى نقلة نوعية تسمح بإعادة ترتيب أوراقه على ضوء المعوقات و الرهانات و التحديات. و ذلك إيجاد وسائل و تركيبات و ميكانيزمات و آليات تدفع به إلى حيث يجب أن يكون و كما يجب أن يكون.

إن الحديث عن الميديا الجديدة و الدور الذي يمكن أن تلعبه في ذلك. يمثل حسب رأينا الآلية و الأداة المحورية التي يمكن أن تشكل الهيكل الأساسي الذي تتمركز حوله الأنشطة البحثية. فهو يقدم حلا للإشكاليات المقدمة سابقا. إذ أنه يسمح بتخطي إحدائتي الزمان و المكان بضمان التزامن و بتوفير اللاتزامن في تدفق و النفاذ للمعلومة. كما أنه يسمح بالعمل في شكل تداؤب من خلال توفير سهولة و سرعة النفاذية و كذا المرونة و التنوع في تقديم، تعديل و رأسمة المحتويات. كما أنه يسمح بالعمل الشبكي الهجين و المتجانس في ذات الوقت.

أيضا فهو يوفر تبادلات نوعية عالية الوتيرة و المستوى، و يسمح بالبحث عن علاقات شراكة و التعرف على الباحثين من نفس التخصص و فيما يلي توضيح لذلك في مجموعة متكاملة من الاستخدامات التي يمكن أن تقسمها في محورين رئيسيين هما :

1/ النشر : و يتعلق الأمر ببث المعارف و تقاسم المعلومات العلمية عبر المنصات الموجودة بما يضمن النفاذية بسهولة و التبادل النوعي و ذلك من خلال النشر

1-1 – البيبليوغرافيا : أي المراجع الكفيلة بضمان مرجعية عالية النوعية حيث تسمح بعض المنصات بنشر قوائم المراجع حسب المواضيع حيث أنه يمكن الربط بين شبكات التواصل الاجتماعي وقواعد البيانات و منصات النشر الحر بطرق بسيطة و سهلة كالروابط الإلكترونية و روابط التدفق.

1-2- استكشاف معطيات و أجزاء من البحوث : من خلال تتبع المدونات العلمية و مواقع تكشف عن التجارب عموما أو حتى وسائل دعم البحوث. و تسمح هذه المواقع بنشر عناصر بحثية راهنة أو سابقة قدمت خلال ملتقيات و لقاءات علمية.

1-3- المشاريع الموجودة : تسمح المنصات بالتعرف على البحوث الموجودة و المشاريع القائمة أو المبرمجة و المنح المقدمة 1-4- المشاركة الأتية: خلال الملتقيات و يسمح بمتابعة الملتقيات و المشاركة فيها دون إجبارية الحضور بالتعليق على المداخلات و كذا طرح الأسئلة للنقاش.

1-5- المعلومات الأتية : و تسمح بالبحث عن معطيات، أجهزة، أشخاص و حتى تمويل من خلال طرح أسئلة مباشرة للأشخاص المناسبين في الأماكن المعدة لذلك.

2/ العمل الشبكي:

و يقصد به استخدام الميديا الجديدة لتدعيم البنى العلائقية الممكن خلقها أو الموجودة مسبقا و ذلك لتأدية مجموعة وظائف و دعم مجموعة من الممارسات.

1- البناء المشترك للمعرفة : حيث تسمح هذه المنصات بالتشارك في المواضيع ذات الاهتمام المشترك و بالإلتقاء مع الباحثين المهتمين بنفس المواضيع و المجالات و تبادل المحتويات و تعديلها و كذا النشر المشترك. و ذلك من خلال ربط كل المعارف التي تدور حول نفس الموضوع في شبكة واحدة يتم استدعاؤها وفق شجرة سيميائية ببناء شبكي.

2- التواجد كباحثين علميين و خلق هوية رقمية :

مع تعدد المنصات أصبح من السهل الربط بين منشورات الباحث في الفضاءات المختلفة و في تواريخ مختلفة. حيث ان طريقة تجميع المعلومات وربطها من طرف قواعد البيانات يسهل استحضار كل المنشورات و المشاركات و السير التي يقدمها الباحث على منصات web 2.0 بكل تمظهراتها. فالحديث اليوم هو عن التسويق للذات العلمية للباحث.

3- التقارب بين الباحثين العلميين:

من خلال تحديد مجالات البحث السابقة و الاهتمام الحالي و حتى المشاريع الآتية للباحث. و ذلك عبر التواجد المستمر على المدونات، التويتر و كل شبكات التواصل الاجتماعي العلمية و غير العلمية.

3- أهم المنصات المتاحة للحركة العلمية :

حيث أن التطور الذي عرفته الميديا الجديدة و ظهور الويب 2.0 المسهل للعمل عبر الأدوات التي يتيحها و التي تهتم بتوفير آليات تيسر الاستخدامات و الممارسات الفردية 1 و الجماعية في كل المجالات و خاصة مجال البحث العلمي حيث ظهرت العديد من الوسائل ذات الاستخدامات التي تسهل ممارسات الباحثين فرديا أو في إطار مجموعات البحث و التجمعات البحثية. و من أهم هذه المنصات نجد :

1. المدونات : حيث تسمح هذه المنصات بنشر المحتويات العلمية الفردية و الجماعية و تجميع التعليقات و توسيع المناقشات العلمية. و ذلك عبر النشر و التوزيع عبر ذكر الاسم – انتاج مضامين بوتيرة متسارعة – اختيار محتويات مختصرة و مكثفة – تضمين محتويات بأشكال مختلفة غير المحتويات النصية (السمعية البصرية...)

كما تسمح للباحث بالتواجد خلف هوية رقمية.

2. الويكي: و هي منصات تسمح بتعديل المحتويات البحثية و العلمية و التشارك في انتاج المحتويات العلمية النصية و فضاء عمل تشاركي – أداة بيداغوجية –

3. التدوين المصغر : و يظهر في شكل تدوينات مصغرة على المنصات التي تسمح بتبادل معلومات ذات حجم صغير لضمان تبادل سهل و سريع و يفتح المجال حول الموضوع. و يستخدم لتقاسم الأفكار و التمثلات الذهنية.

4. شبكات التواصل الاجتماعي : و تنقسم لنوعين

أ- شبكات التواصل الاجتماعي العامة : كالفيسبوك و التي تستخدم لفتح نقاشات عامة من حيث أهمية التواجد فيها كونها تترقب على عرش عدد المشتركين فيها عالميا حيث يعتبر فيسبوك الموقع الأكثر استخداما في العالم. 2 كما توجد أيضا مواقع التواصل الاجتماعي المهنية.

ب- شبكات التواصل الاجتماعي العلمية : و هي شبكات تواصل اجتماعي تم إنشاؤها لغايات البحث العلمي و التي تسمح بإنشاء علاقات مع الأفراد أعضاء التجمعات العلمية كـ Academia و Reseachgate.

كما توجد مواقع التواصل الاجتماعي ذات الاهتمام المتخصص كـ MyScience Work.

5. خدمات التقاسم : و هي تجمعات تسمح بالتشارك و تقاسم المعارف بشكل مفتوح أو بشكل خاص مثل : Scoop it و Webographics.

كما نجد أيضا منصات تعمل على تشارك البيبليوغرافيا و تنظيمها في شكل لوائح و تسمح باسترجاعها في مرحلة لاحقة مثل :

Mendeley – Zotero – Connotea

6. تدفق العمل و التجارب Workflows et Expérimental و هي منصات تسمح ببيت عدة معطيات حول سير البحث و كذا المعطيات المجمعدة و الحوصلات و حتى الجوانب المنهجية مثل Myexperiment
7. تقاسم الملفات : Calameo – Slideshare و هي منصات تبيت معطيات و معارف في شكل ملفات رغم كون هذه المواقع موجهة للعامه.
8. رعاية المحتويات Curation de contenu و هي منصات تسمح باختيار مصادر و إعادة بثها باتجاه التجمعات البحثية Pinterest – Netvibes هذه المنصات تتيح للباحث العلمي فرصا و إمكانيات لا حصر لها للمشاركة في خلق الذكاء الجماعي و التمتع علميا و اجتماعيا و مهنيا و اقتصاديا. و يبقى عليه فقط إيجاد الطريقة المناسبة لإدماجها في سيرورته البحثية بما يتماشى و غايات مشروعه.
- حيثيات الدراسة :

1. تساؤلات الدراسة :

- هل يعتمد الأساتذة الباحثون الأفرو – عرب على النيوميديا في عملية رأسملة المعرفة خلال إنجاز البحث العلمي؟
- ما هي أكثر مراحل سيرورة الرأسملة استقطابا لهذا الاستخدام؟
- ما هي الممارسات البحثية الأكثر استخداما لهذه الوسائل؟
- ما هي أهم الوسائل المستخدمة في كل مرحلة من مراحل عملية الرأسملة؟

2. منهجية الدراسة :

في هذه الدراسة اعتمدنا على عينة قصدية هي الأساتذة الأفرو – عرب و ذلك لانتمائنا إليهم و لكون الموضوع محل دراسة دكتوراه من طرفنا لكن بصورة أشمل و قد سمح إعداد استمارة الاستبيان الإلكترونية بالحصول على 111 إجابات و ذلك في تاريخ 12/10/2017 كآخر

[https://docs.google.com/spreadsheets/d/15zKMuk8sDGVHkJJahUBZ5DyeE4hgmqf\(DvU1mFQLf1L0/edit#gid=319866291](https://docs.google.com/spreadsheets/d/15zKMuk8sDGVHkJJahUBZ5DyeE4hgmqf(DvU1mFQLf1L0/edit#gid=319866291)

احتوت الاستمارة أربع محاور رئيسية

https://docs.google.com/forms/d/1pzL1rHFK3nwiFAJYWI8Mu1s8_0K3CCY5G4H9bP-8IMk/prefill (8IMk/prefill) تتمثل في المراحل الأساسية لعملية الرأسملة كما يلي:

1- تحديد المعارف :

في هذه المرحلة يتم تحديد أهم المعارف التي يراد رأسملتها من خلال طرح الأسئلة التي تتعلق بمعرفة ماذا؟ و معرفة كيف؟. بالنسبة لاستمارتنا فقد تضمنت محاولة معرفة معرفة إذا كان الباحث يستخدم النيوميديا للبحث عن المعارف العلمية، و مدى مساهمة هذا الاستخدام في نحت المعرفة العلمية و كيفية ذلك من خلال تحديد ثلاث تغيرات أساسية تعرفها المعرفة المجمعدة عن طريق هذه الوسائل و تمثل عملية تحول و تحور للمعرفة و هي إدماج معرفة تطبيقية محينة، إعطاء شكل جديد للمعرفة أو تغيير بعض مكونات البحث أو طبيعته عموما.

2- جمع المعارف :

في هذه المرحلة يتم تجميع المعارف الواجب رأسملتها و إعطائها شكلا قابلا للاستغلال من طرف الأفراد، و قد حاولنا فيه التعرف على مدى وعي الأساتذة بالدور الذي تلعبه النيوميديا في مساعدتهم على جمع المعارف و البرامج و التطبيقات التي تسمح بذلك.

3- هيكلية المعارف : في هذه المرحلة يتم هيكلية المعارف بطريقة تسمح لأجهزة و أنظمة المعلوماتية التعامل معها في شكل نهائي أي بما يسمح بإسترجاعها و توظيفها و قد حاولنا في هذه المرحلة التعرف على مدى اعتماد الباحث العلمي على النيوميديا في هيكلية المعارف التي يقوم بتجميعها خلال البحث و في أي شكل يكون ذلك.

4- نشر المعارف : كما يدل عليه إسمها، تمفي هذه المرحلة نشر المعارف و توزيعها بشكل كلي و وضعها في خدمة المستخدم مع تتبعها في مختلف المنصات، و قد حاولنا في بحثنا هذا التعرف على مدى ممارسة أفراد العينة للنشر، والشكل الذي يأخذه و كذا مدى تتبعهم لمنشوراتهم.

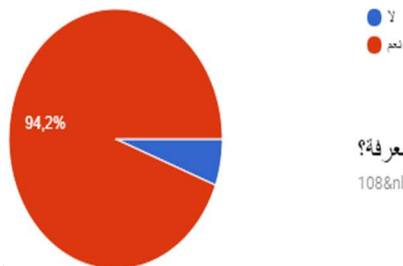
3. نتائج الدراسة

قبل البدء في مناقشة نتائج الدراسة و جب علينا التنويه إلى بعض النقاط الأساسية و المتمثلة في كون الأرقام تبدو لأول وهلة بتذبذبات كثيرة و اختلافات كبيرة و ذلك راجع لكون أغلب الأساتذة المبحوثين غير متعودين على الإجابة على هذا النوع من الإستمارات الإلكترونية. و هو ما شكل أول عائق واجهته الدراسة فبعض الأساتذة لم يجب على السؤال الأول هل سبق لك استخدام النيوميديا أو أجاب ب"لا" و لكنه أجاب عن بقية أسئلة الإستمارة.

كما أننا واجهنا مشكلة كبيرة في التعامل مع المصطلح نيوميديا. و الذي لازال يحدث حوله سجل كبير بين دول المشرق و دول المغرب و رغم أننا اعتمدنا في دراستنا على أساتذة من المغرب العربي الكبير إلا أننا وصلنا بها دول عربية آسيوية أخرى

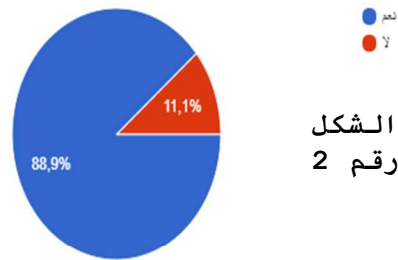
هل سبق لك استخدام النيوميديا للبحث عن المعارف العلمية

104 réponses

هل ساهم استخدامك لهذه الوسائل في عملية نحت المعرفة؟

108 réponses

الشكل
رقم 1

الشكل
رقم 2

إذا كانت الإجابة بنعم: كيف ذلك؟

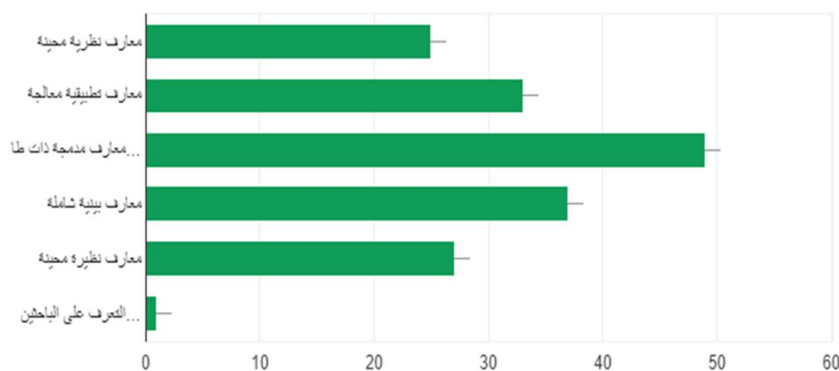
95 réponses

الشكل
رقم 3

ما نوعية المعارف التي تحصلها من خلال استخدامك لهذه الوسائل

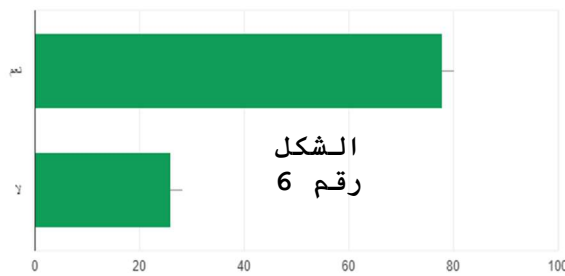
105 réponses

الشكل
رقم 4

إذا كانت الإجابة بنعم : هل تستخدم لذلك برامج متخصصة؟

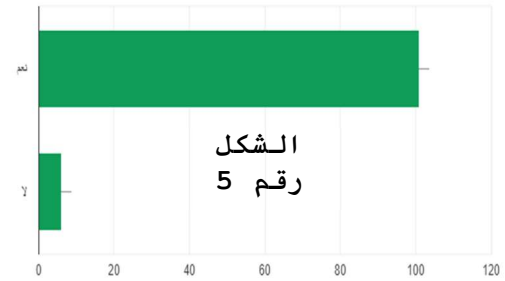
103 réponses

الشكل
رقم 6

هل يسمح لك استخدام النيوميديا بجمع معارف علمية معالجة و ذات قيمة؟

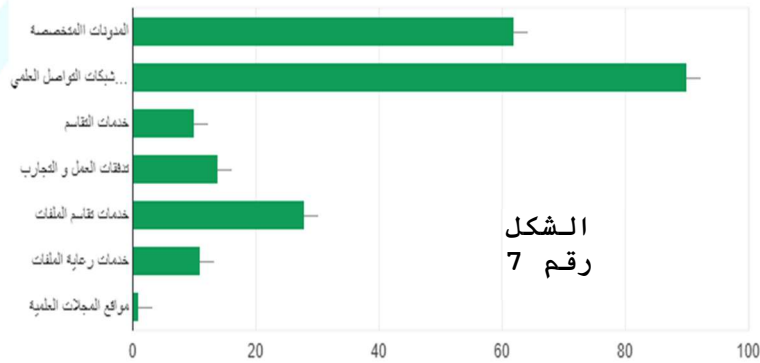
106 réponses

الشكل
رقم 5

ما نوعية التطبيقات و البرامج التي تعتمد عليها؟

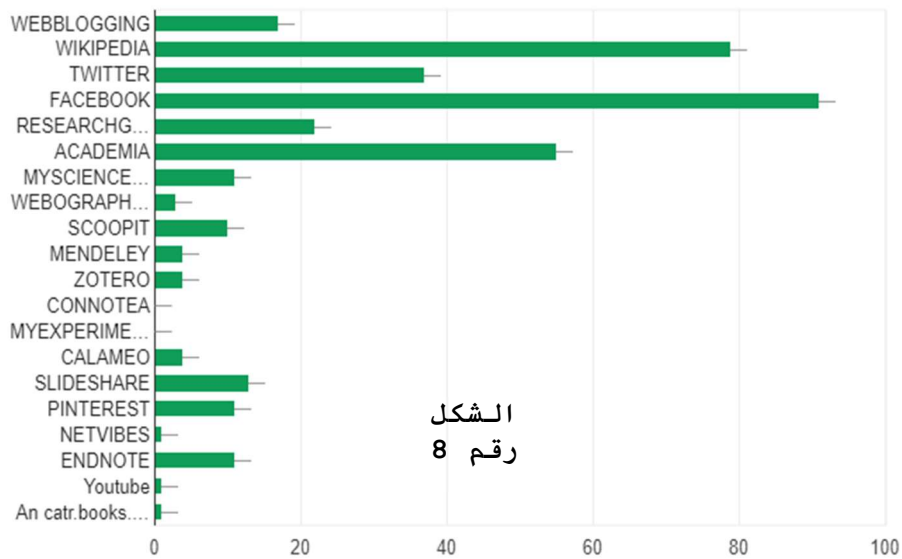
106 réponses

الشكل
رقم 7

في القائمة التالية حدد البرامج التي سبق لك الإحتداد عليها

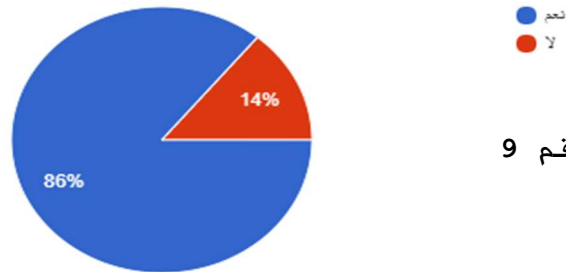
108 réponses

الشكل
رقم 8

هل تعتمد على النيوميديا لهيكله المعارف العلمية المحصلة من البحوث؟

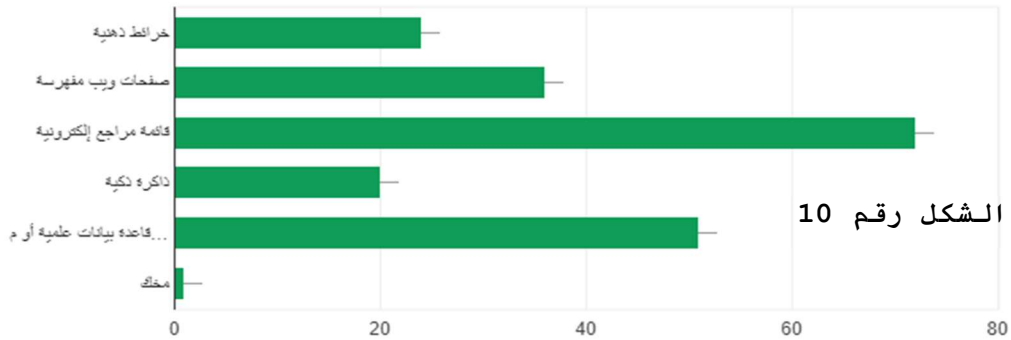
107 répons

الشكل رقم 9

في أي شكل يكون ذلك؟

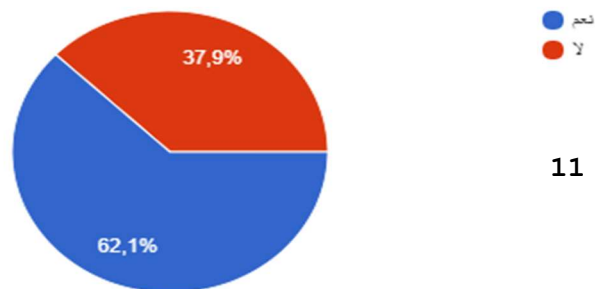
98 répons

الشكل رقم 10

هل سبق لك متابعة نشر معارفك العلمية عن طريق النيوميديا؟

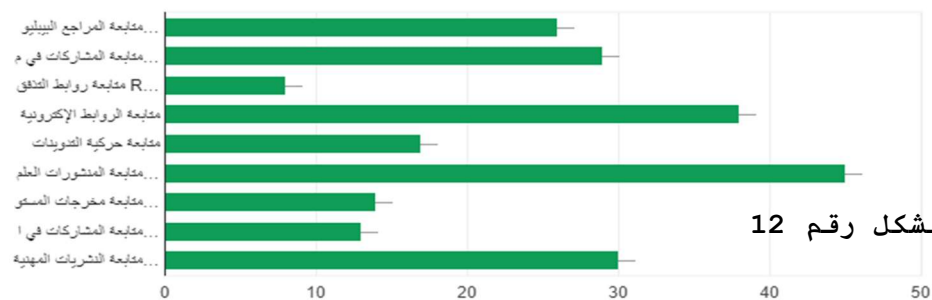
103 répons

الشكل رقم 11

إذا كانت الإجابة بنعم : في أي شكل تم ذلك؟

68 répons

الشكل رقم 12

- الباحثون المستجوبون يستعملون الأشكال الأبسط للنيوميديا كشبكات التواصل الاجتماعي العادية، وبشكل أقل العلمية والمتخصصة.
- الباحثون العلميون بحاجة إلى دليل مادي يشرح أهمية وظائف و خصائص النيوميديا و طريقة استخدامها
- الباحثون العلميون بحاجة إلى تكوين في ما يعرف بإدارة المعرفة

خاتمة:

من خلال ما سبق يتبين لنا أن البحث العلمي في العالم العربي أمام رهان و تحد خاص على المستوى الفردي أولاً ثم المستوى الجماعي. فبناء المشاريع العلمية أصبح عملية جد معقدة تبدأ في البعد الاجتماعي و تنتهي فيه و تحاول التماسي مع ما يحدث في محيط الباحث بحركية متدائبة و مستمرة.

مما يحتم على الباحث العمل على البقاء في مستوى هذه الحركية و تحديث المعطيات العلمية و البحثية، كما يحتم عليه بناء شبكة علائقية ذات محورين أساسيين هما المجتمع عموماً و المجتمع العلمي خصوصاً لضمان انتاجية معرفية حقة و تحقيق غايات البحث على المستوى الشامل و الغايات الفردية في مستوى لاحق.

كما يتبين لنا بما لا يجعل مجالاً للشك أن الميديا الجديدة أو وسائط التواصل الاجتماعي تسمح بتحقيق شرطي التزامن و التداؤب في العمل البحثي لتحقيق الفعالية *efficacité* و الفاعلية *efficiency* في النشاط العلمي للباحث. و عليه يجب التفكير في المرحلة اللاحقة على تضمين أجنحة متكاملة توضح كيفية إدراج هذه التكنولوجيات في المشاريع البحثية التي يتم اقتراحها سواء فردياً أو جماعياً و ذلك لضمان جودة البحث العلمي.

المراجع :

REFERENCES

- رايمو نورمي (1996)، " العمل ضمن فريق و قيادة الفريق " ، إدارة أداء الفريق: مجلة دولية، المجلد 2، العدد1، 1996، ص.9-13، منشورات جامعة م سي بي، 7592-1352
- Allan N. Gjerding, Celeste P.M. Wilderom, Shona Cameron, Adam Taylor, KlausJoachim Scheunert, L'UNIVERSITÉ ENTREPRENEURIALE: VINGT PRATIQUES DISTINCTIVES, Editions de l'OCDE, « Politiques et gestion de l'enseignement supérieur », 2006/3 n° 18 | pages 95 à 124.
- Callenbach, L., Linz, S.J., and Hänggi, P., (2001), "Synchronization of simple chaotic flows", in Physics Letters A 287, pp. 90-98,.
- Curtis, D.D., Lawson, M.J. (2001) et Rheingold, H. (1993) dans Sylvie GROSJEAN ; « Communautés Virtuelles et Communication Médiatisée par Ordinateur - Analyse de Formes de « Ritualisation Sociale » ; Revue d'Interaction Homme-Machine ; Vol 6 N°1, 2005 ; Université d'Ottawa, Canada ; p 108.
- Erwan NEAU, Le KM, [http://erwan.neau.free.fr/Toolbox/KM_\(gestion_des_connaissances_et_savoir_faire_de_l_entreprise\).htm](http://erwan.neau.free.fr/Toolbox/KM_(gestion_des_connaissances_et_savoir_faire_de_l_entreprise).htm) 12.02.2017
- Gibbons et al. (1994) "The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies", SAGE Publications Ltd, London
- Hillston, J. (1994)"The nature of synchronization, Proceedings of the second International Workshop on Process Algebras and performance Modelling", Harvard Publication, August, p143-160
- Jean Yves prax, (2004) Introduction au knowledge management, Polia consulting Publications, p5
- Jennifer Jerit, (2009), « Understanding the knowledge Gap : The role of Experts and Journalists », The Journals of Politics, Vol 71 N° 2, Avril, p 442-456
- Lamouri, S., (2006) Synchronisation des prises de décisions dans une chaîne logistique : robustesse et stabilité, HDR, Supmeca Paris, 2006.

- Michèle Carret (2013), Capitalisation des connaissances, journée qualité en chimie II,
http://applis.cermav.cnrs.fr/ANF_qualite_en_chimie_2013/presentations/carret_capitalisation_connaissances.pdf 11.10.2017 16:56
- Monteiro, T., (2001), « Conduite distribuée d'une coopération entre entreprises, le cas de la relation donneur d'ordres-fournisseurs ». Thèse de doctorat en Génie Industriel, Institut national polytechnique de Grenoble.
- Nonaka, I. et Takeuchi, H. (1997), La connaissance créatrice: La dynamique de l'entreprise apprenante, De Boeck Université.
- Senge P.,(1991) The Fifth Discipline: The Art and Practice of The Learning Organization, p 219.
- Ronald E. Anderson (2011) "Implication of the information and knowledge society for education" International Handbook of Information technology in primary and secondary education, Springerlink.
- Shabi, Z., Arieli, A., Bruckental, I, Aharoni, Y., Zamwel, S. and Tagari, H. (1998) Effect of the Synchronization of the Degradation of Dietary Crude Protein and Organic Matter and Feeding Frequency on Ruminant Fermentation and Flow of Digesta in the Abomasum of Dairy Cows, in Journal of Dairy Science, Vol.87, Issue 7, pp.1991-2000.
- هيئة الأمم المتحدة (2003)، برنامج هيئة الأمم المتحدة الإنمائي، جنيف، 2003، ص39
- Rapport de l'UNESCO sur la science vers 2030 (2015),
http://fr.unesco.org/Rapport_UNESCO_science/etats_arabes 26/01/2017,8 : 15